

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI**

**ÇEVİRİBİLİM FELSEFESİNE DOĞRU: BİLİM FELSEFESİNDEN
YAKLAŞIMLARLA ÇEVİRİBİLİMİN EVRİMİ**

Fırat SOYSAL

DOKTORA TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi A. Nursen DURDAĞI

ŞUBAT- 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇEVİRİBİLİM FELSEFESİNE DOĞRU: BİLİM
FELSEFESİNDEN YAKLAŞIMLARLA ÇEVİRİBİLİMİN
EVRİMİ

DOKTORA TEZİ

Fırat SOYSAL

Enstitü Anabilim Dalı: Çeviribilim

“Bu tez 06/02/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Muharrem TOSUN	Başarılı
Prof. Dr. Şaban KÖKTÜRK	Başarılı
Prof. Dr. Bülent KIRMIZI	Başarılı
Prof. Dr. Ahmet CUMA	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Aysel Nursen DURDAĞI	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Fırat SOYSAL

06/02/2024

ÖN SÖZ

Ciddi bir anlama ve sistemli düşünme eyleminin tezahürü olarak meydana gelen bu doktora tez çalışması nihayet başarılı bir neticeyle tamamlanmıştır. Süreç çetin, sarfedilen emek yoğun, harcanan zaman çok fazla olsa da çıkan sonucun tatmin edici olması şahsıma kalan güzel bir teselli olmuştur. Bu aşamaya gelinceye kadar anlayışını, sabrını ve desteğini hiç eksik etmeyen değerli danışmanım sayın Dr. Öğretim Üyesi Aysel Nursen DURDAĞI'na öncelikli olarak teşekkürü bir borç bilirim. Tez yazım süreci boyunca gerek tez izlemelerde yüz yüze gerekse uzaktan desteklerini esirgememiş kıymetli hocalarım sayın Prof. Dr. Muharrem TOSUN'a ve sayın Prof. Dr. Şaban KÖKTÜRK'e müteşekkirim. Tez savunma jürime katılma inceliklerini gösteren ve katkılarını sunan sayın Prof. Dr. Ahmet CUMA'ya ve sayın Prof. Dr. Bülent KIRMIZI'ya da teşekkürlerimi sunarım. Her zaman desteklerini hissettiğim tüm yakın arkadaşlarıma, çalışma arkadaşlarıma, Dr. Öğretim Üyesi Ümmügülsüm ALBİZ'e ve Dr. Öğretim Üyesi Murat ERBEK'e, Sakarya Üniversitesi Çeviribilim ABD.'de çalışmakta olan tüm hocalarıma, Dr. Sibel OKUYAN'a ve Doktorand Türkan ÖZTÜRK'e, ihmallerimi hoş gören ve bana olan inancını her daim dile getiren sevgili eşim Esin EREN SOYSAL'a ve canım oğlum Emir Batu'ya, desteklerini hep hissettiğim geniş aileme, anneme, babama, kayınvalideme, kayınbabama ve tüm kardeşlerime canı gönülden teşekkür ederim. Hayatımın her anında olduğu gibi doktora tez sürecinde de beni ayakta tutan ve yardımlarını lütfeden ALLAH'a binlerce şükür olsun ki bugün bunları yazabiliyorum. Doktora tezimi, özgün bir çalışma ortaya koyabilmek için canla başla mücadele eden, yeri geldiğinde kendi hayatından çalan ve eleştirel-analitik düşünmeyi asla bırakmayan araştırmacılara ithaf ediyorum.

Fırat SOYSAL

06/02/2024

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: ÇEVİRİBİLİMİN GELİŞİM SÜRECİNİ AÇIKLAYAN BİLİM FELSEFİ GÖRÜŞLER	9
--	----------

1.1. Bilim Felsefesinde İçselci Yaklaşımlar	13
1.1.1. Karl R. Popper'in Bilim Felsefi Görüşleri: Yanlışlanabilirlik İlkesi	14
1.1.2. Imre Lakatos'un Bilim Felsefi Görüşleri: Bilimsel Araştırma Programları..	41
1. 2. Bilim Felsefesinde Dışsalıcı Yaklaşımlar	48
1.2.1. Thomas S. Kuhn'un Bilim Felsefi Görüşleri: Bilimsel Devrimler ve Paradigmalar.....	49
1.2.2. Paul K. Feyerabend'in Bilim Felsefi Görüşleri: Çoklu Kuramlar ve Yarar Sağlayan Metodoloji	73
1.3. Değerlendirme	77
1.4. Alternatif Bir Metodoloji Olarak Bütünleşik Bilim Felsefesi	83

2. BÖLÜM: ÇEVİRİBİLİM ALANINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	87
---	-----------

2.1. Modern Çeviribilimin Öncülleri: Temel Dilbilimsel Yaklaşımlar	92
2.2. Çeviribilimde Genel Kuramsal Yaklaşımlar.....	100
2.2.1. Karşılaştırmalı Stilistik Yaklaşım	102
2.2.2. Genel Dilbilimsel ve İletişim Bilimsel Yaklaşımlar	103
2.2.3. Metin Dilbilimsel Yaklaşımlar	107
2.2.4. Diğer Dilbilimsel Yaklaşımlar	109
2.2.5. Eylem Kuramsal Yaklaşımlar	109
2.2.6. Skopos Kuramı	111
2.2.7. Çeviri Eylemi Kuramı	112
2.2.8. İşlevsel Yaklaşımlar	113
2.2.9. Yorumlayıcı Yaklaşımlar	117

2.2.9.1. Yorumbilimsel Yaklaşımlar	118
2.2.10. Betimleyici Çeviri Yaklaşımları.....	121
2.2.11. Eleştirel Yaklaşımlar	124
2.2.12. Sistem Kuramsal Yaklaşımlar	125
3. BÖLÜM: BÜTÜNLEŞİK BİLİM FELSEFESİ METODOLOJİSİNİN	
ÇEVİRİBİLİME UYGULANMASI	127
3.1. Thomas Kuhn'un Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması.....	128
3.2. Karl Popper'in Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması.....	132
3.3. Imre Lakatos'un Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması.....	137
3.4. Paul Feyerabend'in Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması	139
3.5. Çeviribilimde Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine İlişkin Değerlendirmeler.....	141
SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	149
ÖZ GEÇMİŞ	165

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Kade'nin İletişim Modeli.....	95
Şekil 2: Kade'nin İletişim Modelinin Sinner Tarafından Yeniden Yorumlanması	95
Şekil 3: Basit Bir İletişim Modeli	96
Şekil 4: Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisi	145

ÖZET	
Başlık: Çeviribilim Felsefesine Doğru: Bilim Felsefesinden Yaklaşımlarla Çeviribilimin Evrimi	
Yazar: Fırat SOYSAL	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aysel Nursen DURDAĞI	
Kabul Tarihi: 06/02/2024	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 165 (ana kısım)
Bu çalışma, çeviribilim ve bilim felsefesi arasındaki ilişkiyi inceleyerek çeviribilimin bilim felsefi bir bakış açısından gelişimini ele almaktadır. Çalışma, çeviribilimin tarihsel arka planını ve modern çeviribilimin yaklaşık yetmiş yıllık bir süre içinde nasıl evrildiğini vurgulamaktadır. Bilimsel görüşlerin, özellikle savaş sonrası dönemde, çeviribilimin ilerlemesine olan etkisini tartışmakta ve alanın şekillenmesinde araştırmacıların ve de düşünce ekollerinin rolünü vurgulamaktadır. Çalışmada bütünlük bilim felsefesi yaklaşımının alternatif bir metodoloji olarak çeviribilime uygulanışı önerilmektedir. Bu yaklaşım, dört farklı bilim felsefecisinin görüşlerinden yola çıkarak çeviribilimin bilimsel ve felsefi boyutlarını bir arada ele almayı amaçlamaktadır. Çeviribilimin gelişiminin incelenmesi, çeviribilim kuramlarına genel bir bakış, bütünlük bilim felsefesi metodolojisinden hareketle belli başlı çıkarımların elde edilmesi, bütünlük bilim felsefesi metodolojisinin mevcut metodolojilerden nasıl ayrıldığına ortaya koyulması, çeviribilimin incelemeye tabii tutularak holistik bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği şeklindeki hususlar mevcut çalışmada ele alınmaktadır. Holistik yaklaşım, çeviribilimin bilimsel ve bilim felsefi boyutlarını bir arada ele alarak çeviribilim felsefesine doğru bir adım atmayı ve daha bütüncül bir anlayışa ulaşmayı hedeflemektedir. Çalışmanın tartışma ve çıkarımları, çeviribilimin bütünlük bilim felsefesi metodolojisi yaklaşımıyla bilimsel ilerlemesinin nasıl açıklanabileceğine odaklanmaktadır. Modern çeviribilimin evriminin, içsel faktörlerin yanı sıra dışsal faktörlerin de etkisiyle gerçekleştiği ayrıca tespit edilmektedir. Sonuç olarak, bütünlük bilim felsefesi metodolojisi, modern çeviribilimin evriminin açıklanmasında önemli bir modeldir. Bu metodolojiye başvurmanın çeviribilim araştırmalarının daha bütüncül bir bakış açısıyla çoğulcu bir anlayışa ulaşmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Bütünlük Bilim Felsefesi Metodolojisi, Modern Çeviribilim, Bilim Felsefesi, Çeviribilim Felsefesi, Çeviribilim Tarihi	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Towards a Philosophy of Translation Studies: Evolution of Translation Studies with the Approaches from the Philosophy of Science	
Author of Thesis: Firat SOYSAL	
Supervisor: Assist. Prof. Aysel Nursen DURDAĞI	
Accepted Date: 06/02/2024	Number of Pages: v (pre text) + 165 (main body)
This study offers a comprehensive analysis of the relationship between translation studies and philosophy of science. It investigates the evolution of translation studies from a scientifically philosophical perspective, emphasizing the historical background and highlighting the role of scientific views in shaping the field. The study also sheds light on the influence of researchers and schools of thought in developing modern translation studies over the past seven decades. The thesis proposes an integrated philosophy of science approach as an alternative methodology for translation studies. This approach addresses both the scientific and philosophical dimensions of translation studies based on the views of four philosophers of science. The present study provides an overview of the theories of translation studies, examines the methodology of an integrated philosophy of science, and argues that a holistic approach should be adopted to reach a more comprehensive understanding of translation studies. The thesis concludes that the scientific progress of translation studies can be explained through an integrated methodology of the philosophy of science. Moreover, it recognizes that external and internal factors have influenced the evolution of modern translation studies. Applying the methodology of integrated philosophy of science can help translation studies achieve a pluralistic understanding from a more holistic perspective. Overall, this study provides a valuable contribution to translation studies by offering a new methodology emphasizing the role of scientific and philosophical dimensions in shaping the field and highlighting the importance of a holistic approach to understanding translation studies.	
Keywords: The Integrated Methodology of Philosophy of Science, Modern Translation Studies, Philosophy of Science, Philosophy of Translation Studies, History of Translation Studies	

GİRİŞ

Çeviri binlerce yıl öncesinde ilk başlarda sözlü biçimde faaliyet gösteren sonradan yazılı biçimiyle faaliyet alanını genişleten, halihazırda Roman Jakobson'un (1959) ayrımıyla dil içi, diller arası ve göstergeler arası çeviri türleri şeklinde sürdürülen önemli bir eylemdir. Her dilde hemen hemen farklı bir biçimde ifadesini bulan çeviri sözcüğü, hem yukarıdaki cümlede tanımı yapılan faaliyeti dile getirmek için kullanılan çeviri eylemini hem de nitelendirilen bu eylemi sonlandırana kadar geçen zaman aralığını ifade etmede kullanılabilmektedir. Bir başka deyişle, çeviri denildiğinde çeviri süreci de kastedilebilmektedir. Bununla da kalmayarak sonlanan bir çeviri sürecinin içerisinde sürdürülen çeviri eylemi sonucu elde edilen şey yine çeviri ile ifade edilir. Kastedilen ise ortaya çıkmış olan çeviri üründür. Bir diğer çeviri sözcüğü karşılığında kullanılabilen gönderimsel anlam çevirinin kendisidir. Çeviri nedir? sorusunda ne olduğu sorgulanan çeviri, burada çeviri kavramına gönderim yapmaktadır. Dolayısıyla elde bulunan bir çeviri sözcüğü basit bir biçimde irdelendiği zaman yalnızca çeviribilim terminolojisi perspektifinden bakıldığında dahi en az dört manayı içinde barındırmaktadır. Bunları bir arada vurgulamak gerekirse; çeviri faaliyetini, işini, eylemini bildiren çeviri; ürün olarak ifade edilebilen çeviri; süreç manasında kullanılabilen çeviri, çevirinin kavram olarak kendisini niteleyen çeviri, şeklinde dile getirilebilir. Terminolojinin dışında araştırılacak olsa, başka manaların da çeviri sözcüğünde kendine rahatlıkla yer bulduğunu görmek mümkün olacaktır. İster sözlü (tercüme), ister yazılı (çeviri) olsun; dil içi, diller arası veya göstergeler arası gerçekleşsin; çeviri başlı başına çok karmaşık bir olgudur. Sadece kavram olarak çevirinin tanımlanmasına bir sınır koymak bu yüzden oldukça zordur. Belki de bu karmaşıklığı nedeniyle çeviri, binlerce yıllık geçmişine, hakkında ortaya atılan söylemlere ve kuramlara, vuku bulan bir yığın faaliyete rağmen ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren bugün çeviribilim diye nitelendirilen çok genç ve tanınmış bir bilim dalına bürünebilmiştir.

Çeviribilim adı altında günümüzde bilimsel çalışmaların sürdürüldüğü disiplin, mevcut çalışmada modern çeviribilim söylemiyle nitelendirilerek sınırlandırılmıştır. Bu türden kullanım çeviribilim literatüründe kabul görmekte, birçok çeviribilimci tarafından da tercih edilmektedir (bkz. Siever, 2010 ve 2015; Stolze, 2008; Ammann, 1990). Buna

ilişkin birtakım gerekçeler öne sürülebilir. Bilindiği üzere çeviribilim, uygulamalı dilbilim alanı altında faaliyet gösterdiği dönemlerde dilbilim modern dilbilim şeklinde nitelendirilmektedir. Bu türden bir nitelendirmede etkisi olan dilbilimci şüphesiz modern dilbiliminin kurucusu olarak görülen İsviçreli Ferdinand de Saussure'dir (1916). Öyle ki kendisi yapısal dilbilimin de kurucusu olarak addedilirken göstergebilimin de habercisi, babası olarak görülmektedir (bkz. de Saussure, [1916] 1967; de Saussure, 1998; Wunderli, 1972; Onan, 2012). Bir diğer sebep olarak II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerin ve bilhassa bilgisayar çağının başlamasının tüm bilim dallarını etkilediği gibi dilbilimi ve dolayısıyla çeviribilimi etkilemesi olarak gösterilebilir. Modern dilbilimin altında çalışmaları sürdürülen çeviribilim alanının 1950, 1960 yıllarıyla birlikte başlı başına bilimsel bir disiplin kimliğine bürünmesiyle modern çeviribilim şeklinde nitelendirilmesi aykırı bir durum değildir. Bilim dallarının II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılından itibaren küresel boyutta yaşanan bir bilgisayar çağına -bilimsel literatürde söylemek gerekirse bilgisayar paradigmasına-dahil olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Söz konusu paradigmanın modern çeviribiliminin kurulduğu zamana denk gelmesiyle onun temellerini oluşturmada etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca bilgisayar paradigmasıyla gelen teknik ve teknolojik imkanların makine çevirisi alanının evrimine özellikle katkı sağladığı tespit edilebilir.

Modern çeviribilim, tıpkı çeviri kavramındaki karmaşıklık gibi oldukça sofistike bir bilimsel oluşuma ve ilerlemeye sahip olmuştur. Öyle ki modern çeviribilimi tasvir eden bilim insanlarından onun disiplinler arası, çok disiplinli, disiplinler ötesi, özerk, bağımsız vb. bir disiplin olduğunu işitmek mümkündür. Diğer yandan çeviri kavramının tanımlanmasına yönelik birçok farklı türden öneriye de çeviribilim literatüründe rastlanmaktadır. Örneğin; çeviri dil aktarımıdır, çeviri kültür aktarımıdır, çeviri açık uçlu bir sistemdir, çeviri kapalı uçlu bir sistemdir, çeviri bilişsel bir faaliyettir, çeviri sembollerin aktarımıdır, çeviri yorumdur, çeviri bir içerik paylaşımıdır, her şey bir çeviridir ve çeviri her şeyi değiştirir, şeklinde çeviriye tanımlamalar getirilmektedir [Hatta son iki ifade (sırasıyla Martin, 2016 ve Venuti, 2013) başvuru niteliğindeki kitap isimlerinde kullanılmıştır]. Tüm bu çeşitlilik, modern çeviribilimin bilimsel evriminde etkilendiği diğer bilim alanlarının ve bilim insanlarının çeviriye tanımlamadaki bakış açılarının daha geniş bir perspektife evrildiğini gösterir niteliktedir. Çevirinin bu denli zengin tanım çeşitliliği çeviribilimin diğer bilim dallarıyla münasebetinden oluşan alt

alanlarında da kısmen gözlemlenebilmektedir (Çeviri sosyolojisi, çeviri psikolojisi, bilişsel çeviribilim veya çeviri felsefesi gibi alanlar buna örnek olarak gösterilebilir).

Çeviribilim içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar -çeviri tanımının da kapsadığı üzere- süreç, ürün, eylem, çevirmen odaklı olabileceği gibi disiplinler arası, disiplinler ötesi veya karşılaştırmalı kuramsal çalışmalar da yürütülmektedir. Çeviribilimin araştırma alanları ise -erken dönem modern çeviribilimden başlayarak- kaynak metin analizleri/çözümlemeleri, ki bu günümüzde çeviri amaçlı metin çözümlemesi adı altında çeviribilim programlarında yürütülmektedir, betimleyici erek metin (çeviri ürün) analizleri ve eleştirileri, diller arası ve kültürler arası aktarımın bütün ve genel alanları, kaynak ve erek dilin veya kültürün genel alanları, çevirmen araştırmaları ve incelemeleri, bilgisayar destekli çeviri, yapay zeka ve çeviri ilişkisi gibi başlıca alanları içermektedir.

Eldeki çalışmada çeviribilimin felsefi açıdan tartışılmasında, modern çeviribilimin evriminin bilim felsefi dayanaklarla temellendirilmesi öncelenmiştir. Dolayısıyla çalışma çeviribilimde kuramsal ve disiplinler arası yürütülen ve bütüncül bir bakış açısıyla bilim felsefinden görüşlerin izini modern çeviribilimin temellerinde arayan bir incelemeyi içermektedir. Şunu belirtmek gerekir: Bu çalışmayı çeviribilim bilim dalında bir tez biçiminde kaleme almaya kalkışmak birtakım sorunlarla karşılaşmayı beraberinde getirmektedir. Araştırmacı kendisini farklı talepleri aynı anda karşılamak için ayrıca bir çaba göstermek zorunda hissetmektedir. Bir yandan akademik bir dürüstlikle savunulan fikirlerin arkasında durabilmek ve disiplinler arası çalışmalarda ortaya çıkabilen derinleşememe, derinlik kazanamamış olma, durumuna düşmemek için kapsamlı bir okuma ve beraberinde tartışma yapabilmek gerekmektedir. Diğer yandan ise çalışmanın kapsamına bağlı olarak bilim felsefesi içerisinden belirlenen felsefecilere/kuramcılara ilişkin de anlaşılabilir bir genel bakış sunmak icap etmektedir. Eğer bilim felsefesinde yer verilen tartışma çok terminolojik veya teknik bir hale gelirse bu, çalışmanın hem çeviribilim alanında kaydedilmiş bir tez olma niteliğine zarar verilebilecek hem de çeviribilim alanında uğraş veren araştırmacılarca bir nebze ihmal veya reddedilebilecektir. Dolayısıyla mevcut çalışmada, disiplinler arası bir inceleme yürütülürken durulan tarafın çeviribilim olduğuna özellikle dikkat edilmektedir. Ayrıca araştırmacı, bir felsefeci ya da bilim felsefeci, bir bilim tarihçisi ya da bilim kuramcısı olacak şekilde eğitim ve öğrenim görmemiştir. Bu sebepten ötürü söz konusu nitelikleri

taşıyan araştırmacıların alanlarında sahip olduğu bilgi, kavrayış ve feraset derinliğine, halihazırdaki araştırmacının da aynı ölçüde sahip olduğu iddia edilmemektedir. Muhtemelen haddini bilme duygusu, araştırmacının yazarken haddini aşmanın sınırlarında dolaşan ifadeleri ile bir çelişki oluşturabilecektir. O halde bir bakıma araştırmacının dezavantajınaymış gibi görünen söz konusu durum, cesaretli davranma ile araştırmacının lehine çevrilebilmektedir. Bir başka deyişle, bilim felsefesi alanında daha uzman görünen araştırmacıların ayak basmayı ihmal ettikleri yerlerde bu araştırmacının defalarca dolaşmış olduğuna dair izlere çalışmada rastlanabilecektir.

Mevcut çalışma içerisinde modern çeviribilimin bilimsel evrimi bilim felsefesi temelleri doğrultusunda ele alınarak ortaya koyulmaktadır. Çalışmanın temel hipotezi, çeviri ve felsefe ile ilgili bugüne kadar tartışılan konuların tek başına çeviribilime bilim felsefi bir altyapı oluşturamadıklarıdır. Belki bu bağlamda akıllara halihazırdaki çeviri felsefesi alanı gelebilir. Çeviri felsefesi, çeviriye ve çeviribilime önemli katkılar sağlamıştır. Fakat genellikle dil felsefesi ve hermeneutik alanlarından çeviri ile ortak çalışmaların sürdürüldüğü çeviri felsefesi, gerçek ve yapısal manada bir çeviribilim felsefesi alanı sunmaktan uzaktır. Dolayısıyla çalışmanın konuları arasında çeviribilim felsefesi alanının oluşturulmasına ilişkin bilim felsefi temellerin araştırılması yer almaktadır. Bu maksada uygun olarak çalışmanın ilk bölümünde bilim felsefesi alanından, çeviribilimin bilimsel evrimine bağlantı oluşturabileceği tespit edilen, bilim felsefecilerinin görüşlerine yer verilmektedir. Dolayısıyla bilim felsefecilerinin Karl Popper'in, Imre Lakatos'un, Thomas Kuhn'un ve Paul Feyerabend'in görüşlerine başvurarak onların yaklaşımlarını bir araya getiren bütünlük bir bilim felsefesi metodolojisi önerilmektedir. Bütünlük bilim felsefesinin çalışmanın da metodolojisini oluşturduğu söylenebilir. Böyle bir metodoloji oluşturma ihtiyacı çalışmanın ikinci hipotezi olarak ortaya çıkmıştır. İçselci ve dışsalci yaklaşımda yer alan bilim felsefecilerinin görüşleri ve bilim felsefi yaklaşımları modern çeviribilim içinde araştırmacılarca tartışılmış, özellikle Popper'e ve Kuhn'a ait yaklaşımlar bilimsel yayınlarda yer bulmuştur. Ancak modern çeviribilimin tarihsel süreçteki kuramsal evrimine yakından bakıldığında bu yaklaşımların tek başlarına çeviribilimin bilimsel evrimini açıklamada yeterli olmadıkları çıkarımına varılmaktadır. İşte bu husus, yukarıda bahsedildiği üzere, ikinci bir hipotez olarak öne sürülmektedir. Bütünlük biçimindeki bu adlandırma, çeviribilim tarafında yer alan mevcut çalışmanın yürütülmesi için gerekli olan bir metodolojiyi

bilim felsefesinden alınan yaklaşımların sentezlenerek yine bilim felsefesine entegre edildiğinden ileri gelmektedir. Ayrıca farklı bilim felsefi yaklaşımların bir araya getirilmesi, onların entegrasyonu anlamına gelmekte, çoklu perspektif anlayışını doğurmaktadır. Bu bağlamda, alternatif bir bilim felsefi/ bilim kuramsal metodoloji ortaya atılmakta, önerilmektedir. Burada altını çizmek gerekirse, öne sürülen metodoloji Popper'in yanlışlanabilirlik ve tümdengelim, Kuhn'un paradigma ve bilimsel devrim, Lakatos'un bilimsel programlar ve Feyerabend'in (tek bir) yönetime karşı çıkma anlayışlarını ve metodolojileri birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bütünleşik bilim felsefesindeki çoklu perspektif anlayış, çeviribilimsel çalışmaların karmaşıklığını ve çeşitliliğini kabul ederken aynı zamanda çeviribilimsel ilerlemeyi açıklayabilmek ve daha kapsayıcı bir bakış açısı sunabilmek için çeşitli perspektiflerin bütüncül hale getirilmesi/birleştirilmesi gereğini de vurgulamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde modern çeviribilimin başlangıcından bugüne kadarki evriminin temelleri üzerine genel bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu bağlamda çeviribilimin içerisinde yer alan kuramlar, yaklaşımlar veya yaşanan dönüşler ön plana çıkan yönleri vurgulanarak ele alınmaktadır. Genel veya özel manada çeviribilim tarihi ve çeviri kuramlarını açıklayan, hem yabancı dillerde hem de Türkçede kaleme alınmış çalışmalar literatürde mevcuttur (bkz. Stolze, 2008; Siever, 2010; Siever, 2015; Prunč, 2002; Pym, 2014; Yazıcı, 2010; Yücel, 2016; Snell-Hornby, 2006; Munday, 2008; Tahir Gürçağlar, 2005; Fedorov, [1953] 2002; Catford, 1978; Fawcett, [1997] 2003; Koller, 2011; Wills, 1977; Salevsky, 2002). Literatürdeki bu çalışmalar, kapsamlarında çeviribilimi ve çeviri kuramlarını -farklı bakış açıları ve sınıflandırmalar söz konusu olsa da- barındıran, detaylı ve ileri okumalar için başvuru niteliğindeki kaynaklardır. Eldeki çalışmanın ikinci bölümünde literatürdeki başvuru kaynaklarıyla aynı yöntemi izleyerek kuramları tartışmak ve modern çeviribilime tarihsel perspektiften ışık tutmak tekrara düşme durumunu doğuracağından modern çeviribilimin evriminin temellerini oluşturduğu tespitine varılan çıkarımlara öncelik verilerek sınırlandırılmakta fakat alternatif bir tartışma yürütülmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü, önerilen bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin çeviribilim alanı üzerinde kuramsal bir incelemesini/uygulamasını içermektedir. Kuramsal bir uygulamanın anlamı, bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin yine insani bilim dallarından bir bilim dalı olan çeviribilimde holistik biçimde

uygulanmasıdır. Diğer bir ifadeyle modern çeviribilim mevcut çalışmanın hem kuramsal kısmında hem de bilimsel alan olarak vaka incelemesinde/analizinde (İng. “case”/ “case study”, Alm. “Fallstudie”) kullanılmaktadır. Nihayetinde sözü edilen bilim felsefecilerinin görüşleri modern çeviribilimde farklı veya eş zamanlarda ayrı ayrı gözlemlenebildiğinden hepsini kapsayan bütünleşik bir bilim felsefesine ihtiyaç duyulmuştur ve modern çeviribilim alanında bu metodolojinin vaka incelemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bilime katkısının neler olduğu sorgulandığında öncelikle çeviribilim alanının eksik kaldığı düşünülen felsefi altyapısının oluşturulmasında ilk önemli adım olan bilim felsefesi temelin tartışmaya açılması olduğu söylenebilir. Bu sayede çeviribilimin bilimsel evrim sürecine daha kapsamlı ışık tutulabileceği iddia edilmektedir. Diğer yandan bilim felsefesi alanına kazandırılan, mevcut çalışma için oluşturulmuş bütünleşik yaklaşımdan ilerleyen bilimsel çalışmalarda insani bilim dallarından herhangi bir bilim dalını inceleme amaçlı yararlanılabilir. Bilim felsefesi alanına yansıyacak olan katkısı da bu şekilde tasavvur edilebilir. Çalışmada elde edilen çıkarımlara ise sonuç bölümünde yer verilmektedir. Bu bölümün devamında ayrı başlıklar altında çalışmanın konusu, amacı, önemi ve çalışmada takip edilen yöntemle ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, modern çeviribilim ve bilim felsefesinden ele alınan yaklaşımlar arasındaki ilişkiyi inceleyerek modern çeviribilimin bilim felsefesi bakış açısından gelişimini ele almaktadır. Çeviribilimin tarihsel arka planı ve modern çeviribilimin belirli bir zaman içerisinde nasıl ve neye evrildiği vurgulanarak çeviribilimdeki kuramsal ve metodolojik değişimler incelenmektedir. Çeviribilimde, bilim felsefesi yaklaşımların, çeviri süreçlerini ve çeviri kuramlarının gelişimini nasıl açıklayabileceği odak noktası alınarak analiz edilmektedir. Çalışmada oluşturulan bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin bir bilim dalı olarak çeviribilim alanına uygulanması vaka incelemesi şeklinde sunulmaktadır. Bu bağlamda, çeviribilim disiplininin kuramsal ve metodolojik temellerinin bilim felsefesi ile güçlendirilmesine yönelik bir adım atılmaktadır. Çalışma, çeviribilim alanında bütünleşik bir bilim felsefesi yaklaşımının metodolojik olarak uygulanabilirliğini göstererek hem bu disiplinin bilimsel gelişimine katkı sağlamasını

görev edinmekte hem de sosyal veya insani bilimlere ait diğer bilim dallarına da uygulanabilir olabileceğini öne sürmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma çeviribilime bilim felsefi bir temel sağlamayı ve modern çeviribilimi küresel boyuttaki değişimle ve gelişimle ilişkilendirerek açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışmada bilim felsefesinden yaklaşımların çeviribilim alanındaki çeviri süreçlerine etkisi ve çeviri kuramlarının evrimi ele alınarak çeviribilim alanındaki çalışmaların daha tutarlı ve bütüncül bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda çalışma, çeviribilim alanındaki gelişmelerin tarihsel ve kuramsal bağlamda nasıl şekillendiği, çeviribilim alanındaki kuramsal yaklaşımların ve tutumların bütünü, çeviribilim alanındaki bilim kuramsal temellerin belirlenmesi ve buna yönelik bütünlük bir bilim felsefesi metodolojisinin oluşturulması gibi konuları ele almaktadır. Ayrıca, çalışmanın bütünlük bir bilim felsefesi metodolojisinin çeviribilim alanında uygulanabilirliğini göstererek disiplinin kuramsal, metodolojik ve felsefi temellerinin güçlendirilmesine yönelik bir adım atmayı amaçladığını belirtmek mümkündür. Bu bağlamda, çeviribilimdeki yaklaşımların çeviri süreçlerine etkisi ve çeviri kuramlarının evrimi üzerine bütüncül bir anlayış geliştirmek, disiplinin bilimsel gelişimine katkı sağlamak adına önemli bir adımdır. Söz konusu nedenlerden ötürü mevcut çalışma, çeviribilim alanında uğraş veren araştırmacılar ve ilgili öğrenciler için ufuk açıcı bir kaynak niteliğinde görülebilir.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi, çeviribilim alanında bilim felsefesi görüşlerinin vurgulanarak disiplinin kuramsal ve metodolojik temellerinin güçlendirilmesine katkı sağlamasıdır. Çalışma, çeviribilimdeki felsefi ve bilimsel yaklaşımların çeviri süreçlerine etkisi ve çeviri kuramlarının evrimi üzerine bütüncül bir anlayış geliştirmeyi, bütünlük bir bilim felsefesi metodolojisinin modern çeviribilim alanına uygulanabilirliğini göstermeyi ve disiplinin bilimsel gelişimine katkı sağlamayı önemli görmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın çeviribilim alanındaki gelişmeleri etkilemesi, disiplinin bilimsel temellerini güçlendirmesi ve çeviri çalışmalarının daha sağlam bir kuramsal zemine oturtulmasına yardımcı olması büyük ehemmiyet taşımaktadır. Dolayısıyla mevcut çalışma,

çeviribilim alanına uygulanabilen bütünleşik bir bilim felsefesi yaklaşımının ve metodolojisinin oluşturulmasına yönelik atılmış kayda değer bir adım olarak görülmelidir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, literatür taraması, analiz ve çıkarım yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın verileri, çeviribilim ve bilim felsefesi alanındaki literatürden elde edilmektedir. Literatür taraması, çeviribilim ve bilim felsefesi alanlarındaki yaklaşımların incelenmesi, çeviri kuramlarının evrimi ve çeviri süreçlerine tarihsel olarak etkisi gibi konuların bütüncül olarak analiz edilmesi için kullanılmaktadır. Ayrıca çalışmanın son bölümünde, bütünleşik bir bilim felsefesi metodolojisinin çeviribilime uygulanışı vaka incelemesi şeklinde ele alınmaktadır. Böylece çalışmanın kapsamına dahil edilen çeviri kuramları ve bilim felsefesinden yaklaşımlar incelenmekte, bu yaklaşımların çeviri süreçlerine ve çeviri kuramlarının gelişimine etkisi değerlendirilmektedir. Çalışmanın verileri, niteliksel çözümleme yöntemi kullanılarak irdelenmektedir. Bu yöntem, çeviribilim alanındaki felsefi ve bilimsel yaklaşımların yeterince ele alınması adına uygun görülmektedir. Çıkarımlar, yine çeviribilim alanındaki literatürden elde edilmiş olup bu literatür taraması, çeviribilim alanındaki gelişmelerin anlaşılması ve disiplinin bilimsel gelişimine katkı sağlaması açısından önemli bulunmaktadır.

1. BÖLÜM: ÇEVİRİBİLİMİN GELİŞİM SÜRECİNİ AÇIKLAYAN BİLİM FELSEFİ GÖRÜŞLER

Bilim felsefesi, bilimsel bilginin doğası ve bilimsel yöntemin yanı sıra bilim ve toplum arasındaki etkileşimin incelenmesini kapsar. Bilimin varsayımlarının, temellerinin ve çıkarımlarının gözlemlenmesini içerir. Böylece bilimsel sorgulama ve anlayışın şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (krş. Smith, 2016). Geleneksel olarak bilim felsefesi, bilimsel pratiğin ideali olarak öncelikle fizik alanına odaklanmış gibi görünmektedir. Ancak, bilim felsefesinin fiziğin ötesine uzandığını ve biyoloji, kimya, psikoloji ve sosyal bilimler de dahil olmak üzere tüm bilimsel disiplinleri kapsadığını kabul etmek gerekir (krş. Smith, 2016; Uher, 2016; Wacker, 2008). Bilim felsefesi, kuram oluşturma araştırmaları için kılavuzlar sağlar ve bilimsel kuramların geliştirilmesine katkıda bulunur. Ayrıca (sosyal/toplumsal) davranışın tanımlanmasındaki zorlukları ele alır ve farklı disiplinlerde davranış hakkında yapılan temel varsayımları da inceler. Bundan başka bilim felsefesinin bilim camiasında paradigma değişimlerine katkıda bulunduğu ve potansiyel olarak felsefe ve başka alanlarda önemli değişiklikler yaratabildiği söylenebilir (krş. (Maslin & Lewis, 2015; Wacker, 2008; Pozzoni, 2021). Genel itibarıyla bilim felsefesinin, geleneksel fizik odağının ötesine geçen, geniş ve disiplinler arası bir alanı kapsadığı çıkarımına varılmaktadır. Bilim felsefesi; bilimsel sorgulama, kuram oluşturma araştırmaları ve bilim camiasındaki paradigma değişimlerini şekillendirmede önemli bir rol oynarken etkisini sosyal bilimlere de yaymakta ve doğa bilimlerindeki nominal ve/veya gerçek tanımları ele almaktadır. Dolayısıyla bilim felsefesinin tanımı çok yönlüdür. Hem bilimsel hem de felsefi sorgulamanın çeşitli yönlerini kapsamaktadır.

Bilim felsefesinin bazı kaynaklarda dile getirilen iki ana yaklaşımından bahsedildiği dikkat çekmektedir. Bunlar: İçsel ya da içselci ve dışsal ya da dışsalıcı diye nitelendirilebilen bakış açılarıdır (Eldeki çalışmanın inceleme konusu ettiği yaklaşımların arasında bu şekilde bir ayrıma gitmek uygun olacağından tercih edilmektedir). İçselci yaklaşım kısaca, bilim felsefesinde ele alınan sorunların ve kaygıların dış kaynaklardan empoze edilmek yerine, bilim pratiğinin kendi içinden kaynaklandığını vurgulamaktadır (Cabrera, 2021, ss. 1-3). Öte yandan dışsalcı yaklaşım için; sosyal, politik veya ahlaki değerler gibi bilimin doğrudan uygulaması dışındaki

faktörlerin bilimsel bilgi ve metodoloji üzerindeki etkisinin dikkate alındığından dem vurulabilir (Katzav, vd., 2022). Bu noktada bilişsel olan ve bilişsel olmayan ayrımının içselci ve dışsalcı yaklaşım ayrımına çok yakın manada kullanıldığı görülebilir. Öyle ki ilgili kaynakta, yakın zamandaki bilim felsefesi tarihlerinin bir diğer odak noktası olarak Amerika'daki mantıksal ampirizmin yükselişini bilim felsefesinin normatif yönelimindeki bir değişiklik ile ilişkilendirildiği iddiasından bahsedilmektedir. Buna göre, 1940'ların sonlarından itibaren bilim felsefesinin sosyal, politik ve ahlaki kaygılarla aktif olarak ilgilenmekten kaçınmaya başladığı ileri sürülmektedir (aktaran Katzav, vd., 2022). Bir başka söylemle bu iddia, bilim felsefesinin “bilim felsefesine değer yüklü yaklaşımlar” olarak adlandırılan şeyden giderek daha fazla kaçınmaya başladığıyla ilgilidir. Söz konusu yaklaşımlar, bilimdeki bilişsel olmayan (sosyal, politik, ahlaki) değerlerin ampirik tanımlarını sunmayı veya bilimsel girişimin yönlerini normatif olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımlar, bilişsel olmayan (dışsalcı bakış açısı kastediliyor) değerleri kullanmaktadır (aktaran Katzav, vd., 2022). Farklı terimlerle aynı doğrultuda söylemlerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Dışsalcı yaklaşımların sosyal, politik, ahlaki değerler ve bu değerlerin kapsandığı alanlarla birlikte tarih, dil ve metodoloji alanlarının da dışsalcı yaklaşım olarak bilim felsefesinde aidiyet kazandığı argümanını burada belirtmek gerekir. Dışsalcı yaklaşımların siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, tarih vb. çeşitli disiplinlerden çıkarımları bulunmaktadır. Bu sayede bilim ile toplum arasındaki ilişkinin daha kapsamlı bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilirler. Bilim felsefesindeki içselci ve dışsalcı bakış açıları; bilimsel sorgulamanın doğası, bilimsel uygulamada değerlerin rolü ve bilimsel bilginin daha geniş toplumsal etkileri hakkında kayda değer içgörüler sunmaktadır.

Karl Popper, Paul Feyerabend, Thomas Kuhn ve Imre Lakatos'un bilim felsefesine içselci ve dışsalcı yaklaşımları, alana yaptıkları katkıların anlaşılmasında önem taşımaktadır. Çoğunlukla yanlışlama kriteri ile tanınan Karl Popper, bilim felsefesinde içselci bir yaklaşımı savunmaktadır. Bilimsel kuramları bilimsel olmayanlardan ayırmak için bir sınırlandırma kriteri olarak yanlışlanabilirliğin önemini vurgulamaktadır. Popper'in bilimsel kuramların iç mantığına ve yanlışlama sürecine odaklanması içselci yaklaşımla örtüşmektedir. (krş. Alexander, 1963, ss. 23-25). Bu çıkarıma içselci yaklaşımın tanımından yola çıkarak da ulaşılabilir. Öte yandan, Paul Feyerabend bilim

felsefesinde dışsalcı yaklaşımla ilişkilendirilebilir. Feyerabend evrensel bir bilimsel yöntem fikrine eleştirel yaklaşmakta ve metodolojik çoğulculuğu savunmaktadır. Bilimsel ilerlemeye en iyi şekilde, birbirleriyle çelişmeler bile, birden fazla yöntemin ve yaklaşımın bir arada işlenip geliştirilmesine izin verilerek hizmet edilebileceğini iddia etmektedir. Feyerabend'in metodolojilerin çoğulluğuna ve sosyal, politik ve kültürel faktörlerin bilimsel pratik üzerindeki etkisine yaptığı vurgu, dışsalcı yaklaşımla örtüşür niteliktedir (bkz. Doğan, 2021).

Thomas Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eserindeki bakış açısı genellikle dışsalcı yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Kuhn'un paradigma değişimleri ve bilimsel devrimler kavramı, bilimsel toplulukların i dinamiklerine ve bilimsel bilginin bu topluluklar içinde nasıl yapılandırıldığına tarihsel bakış açısını da işin içine katarak odaklanmaktadır. Kuhn, bilimsel değişimin yönlerini vurgulayarak paylaşılan bilimsel çerçevelerin rolünü ve anomalilerin bilimsel gelişim üzerindeki etkisini böylece ne çıkarmaktadır (bkz. Morkoç, 2016). Kuhn, bilim felsefesi altında bilim tarihini de ele almaktadır. Bunu gerçekleştirirken bilimin i dinamiklerinden yararlanmakla birlikte bilimin tarihsel süreçte izlediği evrelere ağırlık vererek kendi görüşlerine zemin sağlamaya çalışmaktadır. Bu sebepten “dışsalcı yaklaşımda yer alan görüşler” başlığı altında ilerleyen bölümde detaylı bir biçimde ele alınması uygun görülmektedir.

Kuhn ve Feyerabend'in bilim felsefesine yaklaşımları genellikle dışsalcı yaklaşımla ilişkilendirilmektedir. Kuhn'un paradigma değişimleri ve bilimsel devrimler kavramı ile Feyerabend'in metodolojik çoğulculuğu savunması, sosyal, politik, tarihi, fizik bilimsel ve kültürel bağlamlar gibi dış faktörlerin bilimsel bilgi ve metodoloji üzerindeki etkisine vurgu yapıldığını göstermektedir (krş. Monteiro, vd., 2009; krş. Wray vd., 2015, ss. 1987-1989, 1994-1995). Ayrıca Kuhn'un çalışmaları, özellikle de "Bilimsel Devrimlerin Yapısı", sosyal ve tarihsel faktörlerin bilimsel kuramların gelişimi ve bilim camiasının yeni paradigmaları kabul etmesi üzerindeki etkisini vurgulamasıyla bilinmektedir. Bilimsel değişim üzerindeki dışsal etkilere yapılan bu vurgu, bilim felsefesinde dışsalcı yaklaşımla uyumludur (krş. Wray vd., 2015, ss. 1987-1989, 1994-1995). Benzer şekilde, Feyerabend'in evrensel bir bilimsel yönteme yönelik eleştirisi ve metodolojik çoğulculuğu savunması, farklı metodolojilerin ve dış faktörlerin bilimsel uygulama ve ilerleme üzerindeki etkisini kabul eden dışsalcı bir yaklaşımı yansıtmaktadır (bkz. Monteiro, vd., 2009). Bu bakış açılarının, bilimsel bilgi ve metodoloji üzerindeki dış

etkileri dikkate almanın önemini vurguladıkları, bilim ve toplum arasındaki ilişkinin daha geniş bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulundukları savunulabilir.

Bilimsel araştırma programlarının metodolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Imre Lakatos, içselci bir yaklaşıma sahiptir. Lakatos, bilimsel kuramların iç dinamiklerini ve bilimsel araştırma programlarındaki sezgisel yöntemlerin ve metodolojilerin rolünü vurgulayan sofistike bir bilimsel araştırma programı modeli önermektedir. Lakatos'un yaklaşımı, bilimsel gelişimin rasyonel olarak yeniden yapılandırılmasına ve araştırma programlarının iç yapısına odaklanması sebebiyle içselci yaklaşımla örtüşmektedir (bkz. Lakatos & Musgrave, 1978).

Popper ve Lakatos'un bilim felsefesine bakış açılarının genellikle içselci yaklaşımla ilişkilendirildiği tespit edilmektedir. Daha ziyade yanlışlama kriteri ile tanındığı belirtilen Popper, bilim felsefesinde içselci bir yaklaşımı izlemekte ve bilimsel kuramları bilimsel olmayanlardan ayırmak için bir sınırlandırma/sınır çekme kriteri olarak yanlışlanabilirliğin önemini vurgulamaktadır (Godfrey-Smith, 2016, ss. 104-105). Bilimsel araştırma programları metodolojisi üzerine çalışmalarıyla bilinen Imre Lakatos da içselci bir yaklaşıma sahip görülmektedir. Bilimsel araştırma programlarının sofistike bir modelini önermekte ve bilimsel kuramların iç dinamiklerini, bu programlar içindeki sezgisel yöntemlerin ve metodolojilerin rolünü vurgulamaktadır (krş. Niaz, 1993, 757-761). Dışsalci yaklaşımlardan farklı bir yol izlense bile içselci yaklaşımlar da bilimsel bilginin geliştirilmesi ve değerlendirilmesinde iç faktörlerin önemini vurgulayarak bilimsel araştırmanın doğası ve bilimsel kuramların iç yapısının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Özetle, Popper ve Lakatos içselci yaklaşımla uyumluyken Feyerabend'in bakış açısı daha çok dışsalci yaklaşımla uyumludur. Kuhn'un pozisyonu, özellikle bilimsel toplulukların ve paradigmaların iç dinamiklerine yaptığı vurguyla içselci yaklaşıma meyilli olarak görülebilse de bakış açısının dayandığı tarihsel süreç ve zemin dikkate alındığında dışsalci yaklaşımla büyük oranda örtüştüğü çıkarımına varılmaktadır.

İlerleyen bölümlerde içselci yaklaşımda yer alan görüşler altında Popper'in ve Lakatos'un bilim felsefesiyle ilgili yaklaşımları, dışsalci yaklaşımda yer alan görüşler altında ise Kuhn'un ve Feyerabend'in bilim felsefesine yönelik yaklaşımları eleştirel bir sorgulamaya tabii tutularak daha detaylı bir biçimde ele alınmaktadır. Bu kısımda dile

getirilen hususlara yeri geldiğinde vurgulama amaçlı tekrar değinilmektedir. Ayrıca çeviribilimin bilimsel ilerleyişine ve çeviribilim felsefesine ilişkin ağırlık verilen bilim felsefi görüşler nicel manada çalışmada daha fazla yer tutmaktadır. Bu husus, bilhassa ilgi ve önem sıralaması açısından dikkate alınmakta, burada belirtilmesi de uygun görülmektedir.

1.1. Bilim Felsefesinde İçselci Yaklaşımlar

Imre Lakatos'un ve Karl R. Popper'in çabaları rasyonaliteye işaret etmektedir ve bu, bilimde içselci bir bakış açısında olduklarını gösterir niteliktedir. Onlar bilimsel ilerleme ve gelişme için rasyonel açıklamalar sunmaya çalışırken esasen bilimin gelişmesi ve ilerlemesi için gerekli gördükleri dinamikleri içsel faktörler olarak anlamlandırmaktadırlar. Bilimsel ilerlemeyi meydana getirmede çok fazla rol oynamadıklarını düşündükleri dışsal faktörleri ise dışarıda bırakmayı yeğlemektedirler. Örneğin, Lakatos'un görüşlerinde bilim felsefesinin asıl görevinin, bilimsel ilerlemeye rasyonel bir açıklama getirmek olduğu iddiası hakimdir. Bu da bilimin kendi iç dinamiklerinde var olan mantıksal ve rasyonel bir yöntemin unsurlarını dikkate alarak bir açıklama getirilmesiyle gerçekleşebilir (krş. Cevizci, 2013, s. 209).

Diğer yandan bilimin faaliyet alanının dışında görülen, dışsal faktörler olarak nitelendirilebilecek; kültürel, sosyal, tarihi, politik vb. etkenler de bilim felsefecilerinin bilimin ilerleyişini ve gelişimini açıklama çabalarında bahis konusu olmaktadır. Bilimi anlama aşamasında bu etmenlerin, özellikle rasyonalist tarafta, ancak geçici veya eğreti bir rol üstlenebilecekleri savunulmaktadır. Ayrıca bilimsel kuramları ve onlar arasında yapılacak yeğlemeleri yalnızca dışsal faktörlerle açıklamaya çalışmanın ne ölçüde rasyonel olacağı tartışması ve çoğunlukla bu faktörlerden yararlanılmasının bilimsel gelişmenin gerçek doğasını yansıtmaktan oldukça uzak kalacağı görüşü dile getirilmektedir. Bu açıklamalardan sonra içselci kampta -aynı zamanda rasyonalistler de denilebilmektedir- Popper ve Lakatos isimlerinin ön plana çıktığını, dışsalci kampta Thomas Kuhn'un ve Paul Feyerabend'in bulunduğunu belirtmek gerekir (krş. Cevizci, 2013, s. 209). Mevcut çalışmada, bu ayrımı gözeterek başlıklandırmaya gidilmesinin bir nedeni de söz konusu ayrımın bilim felsefi tartışmaların anlaşılmasında daha etkili bir rol oynayacağı ve çalışmanın amacına daha uygun olacağı düşünüldüğü içindir.

1.1.1. Karl R. Popper'in Bilim Felsefi Görüşleri: Yanlışlanabilirlik İlkesi

Yirminci yüzyılın tümevarım yöntemiyle gerek kuramda gerekse uygulamada karşılaşılan güçlüklerin aşılabilmesi adına bazı düşünürler deneysel sonuçların genellenmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler üzerine kafa yormuşlardır. Bunun sonucu olarak, kullanılan yöntemlere ciddi eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştirileri yapan bilim insanlarından Karl R. Popper'e (1902-1994) göre, bir bilim insanı çalıştığı alandaki gözlem sayısını ne kadar artırırsa artırsın doğruya ulaşma olasılığını değiştiremez. Nitekim bilimsel çabalar bir olgunun doğruluğunu değil yanlış taraflarını tespit edip kanıtlamaya yönelik olmalıdır (Saruhan ve Özdemirci, 2016, s. 157). Popper tümevarım sorununa¹ kabul edilebilir bir çözüm sunmaya çalışarak işe koyulur. İlk olarak, doğrulama ile yanlışlama arasında mantıkça bir asimetri olduğunu dile getirerek söze başlar. (Magee, 1982, s. 20). Bunu nasıl örneklendirdiği ve savunduğuna geçmeden önce doğrulama ilkesinin bilime kazandırılmasından ve gerekçesinden söz etmek gerekir. Bilindiği üzere analitik felsefe ekolü içerisinde görülen mantıkçı pozitivistler, bilim ile bilim olmayan -metafizik olan- arasında bir ayrımı gitme gereği duyarlar. Bunu genelde bilimselliğe ve anlamlılığa dayandırmalarına karşılık, özelde felsefenin, bilhassa Alman idealizminin insanlığın önüne belirsiz ve aydınlatılamayacak bir dünya sunmalarına engel olmak istemeleri olduğu yönünde iddialar da vardır. Ayrıca mantıkçı pozitivistler anlamsız önermelerin varlığından dem vurarak epistemolojiye de karşı çıkmaktadırlar (Friedman'dan aktaran Cevizci, 2013, s. 177). Anlaşıyor ki doğrulanabilirlik ilkesinin bilimde meşrulaştırılması, öncelikle bilimsel bilginin deneye dayanıyor olmasını göstermek, bilim ve metafiziği ayırarak sınır çekme çabasına girmek şeklinde dile getirilebilecek sebeplerle gerçekleşmiştir. Dikkat edilecek olursa sadece bilimle bilim olmayan değil, anlamlı önerme ile anlamlı sayılmayan önerme ayrımı da doğrulanabilirlik ilkesi içerisine sokulmuştur. Şöyle ifade etmek daha açıklayıcı olacaktır; bir önermenin anlamlı sayılabilmesi doğrulanabilir olmasına bağlanmıştır. Doğrulanabilir olmayan önermeler, metafiziksel-bilimden uzak önermeler olarak görülüp anlamsız sayılabilmektedir (krş. Cevizci, 2013, s. 178). Dahası doğrulanabilirlik ilkesinin anlamlı saydığı disiplinler arasında metafizik, din, normatif

¹ Popper "tümevarım problemi veya sorunu" ifadesini David Hume'den (1711-1776) almaktadır. Bununla ilgili görüşlere çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer verilmektedir.

Ayr. bkz.: <https://stanford.library.sydney.edu.au/archives/sum2016/entries/induction-problem/> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

etik kadar sosyal bilimlere dahi pek yer verilmemektedir (Cevizci, 2013, s. 180). Zaten mantıkçı pozitivistler sentetik önermeleri ön planda tuttıkları için bu tutumu yadırgamamak gerekir. Dolayısıyla onlar tümevarım yöntemini benimsemişlerdir (krş. Cevizci, 2013, s. 182). Bu sebepten doğrulanabilirliğe de bu yöntemle ulaşmaya çalıştıkları görülebilir. Katı nesnellikte bir bilimsel duruşa sahip mantıkçı pozitivistler, ampirik olarak desteklenemeyen her bilgiyi, genellikle sentetik olmayan bilgileri, bilimsel bilgi olma özelliğinden yoksun bırakmaya çalışmaktadırlar. Buna metafiziksel ve dinsel bilgiler ile spekülatif düzeyde bilgi sağladığı düşünülen sosyal bilimler de dahil edilmektedir. Argümanlarını teyit etme açısından doğrulanabilirliği yine ampirik unsurlara bağlamışlar ve yöntem olarak da tümevarımcı bilim anlayışını benimsemişlerdir. Onların bu türden görüşleri, sonradan gelen bilim felsefecileri ve tarihçileri tarafından eleştirilmektedir. Bunlar arasında en başta Karl Popper gelmektedir, denilse yerinde olur. Popper eleştirme girişimine gözlemlerin kuram yüklü oluşundan, yani tümevarımsal değil tümdengelimsel bir yöntem izleniyor olduğunun farkına varılması gerektiğinden yola çıkarak yine mantıkçı pozitivistler gibi bilim ile bilimsel nitelikte olmayan arasında sınır koyma / ayırım yapma çabasına girer. Ancak bir farkla; Popper hiçbir zaman anlam taşıyan ve anlam taşımayan önerme ya da iddia ayırımına girişmemektedir. Ona göre anlam hususuna girmek bilimde sınır koyma noktasında gereksizdir (krş. Popper, 2006, ss. 23-25). Popper'in bununla ilgili görüşlerine, doğrulanabilirliği kabul etmeyip yanlışlanabilirlik ilkesini bilime önermesi örneği ile yer vermeye başlanabilir.

Viyana çevresi içerisinde yer alan ve oradaki tartışmalara katılan Popper, bilim anlayışı olarak Viyana çevresinden çok da uzak sayılmaz. Popper oradaki tartışmalarda, sorunlara çözüm getirmeye çalışmaktadır. Getirdiği çözümlerden birisi tümevarım sorununa sunduğu yaklaşımdır. Bu yaklaşımında Popper, bilimi rasyonalite ile tamamlanmış bir model olarak görmektedir (Çüçen, 2016, s. 67). Popper, yanlışlanabilirlik ilkesinin mantığı açısından gözlem örneği olarak bir gözlem önermesi vermektedir. Ne kadar çok sayıda beyaz kuğu gözlemlenirse gözlemlensin “Bütün kuğular beyazdır” şeklinde bir tümel önermenin çıkarılmasını doğru bulmaz. Bir tek siyah kuğunun gözlenmesi sonucu ortaya çıkacak bir gözlem önermesi mantıkça “Bazı kuğular beyaz değildir” çıkarımına izin verecektir. Bu mantıkla Popper, deneysel genellemelerin doğrulanamaz fakat yanlışlanabilir olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla

Popper'e göre bilimsel yasalar kanıtlanabilir olmasa da sınanabilirler. Kuramlarımızı yanlışlanmaya olabildiğince açık hale getirmek için elden geldiği kadar çok anlamlılıktan kaçınmamız gerekmektedir (Magee, 1982, s. 20-21). Popper burada çok anlamlılıktan kaçınmayı salık verirken kuramların olabildiğince sınır koyan, yasaklayıcı özellikte olmalarına işaret eder ki kuramlar sınanabilir nitelikte olsunlar.

Popper'in, Einstein'ın bilimsel anlamda kendi teorisini ispatlamaya çalışırken sürekli deneyler tasarlamasından etkilendiği söylenmektedir. Popper'e göre bu dogmatik bir davranıştan uzaktır. Dolayısıyla bu tavır, kendi kuramlarını doğrulamaya çalışan bilim insanlarından Einstein'ı ayırmış olmaktadır. Popper da bu tavrı -onunkine benzer yönde belirleyici deneylere yönelmeyi- daha eleştirel bulmakta, bunu doğrulayıcı bilim anlayışına yeğlemektedir (Çüçen, 2016, s. 68). Popper'in bilim anlayışına uygun olan tavır da bu şekilde betimlenmektedir. Bir başka deyişle o, bilimin tüm unsurlarını zorlu testlerden geçirerek daha elverişli ve doğru olanı seçmek ister. Bu sayede her kuramı yanlışlanabilir hale getirerek tekrar tekrar sınayabilmek imkanını bulacaktır (Çüçen, 2016, s. 70). Popper'in anlayışında, yanlışlama süreci bilimde geçerli olmalıdır. Çünkü bilimsel nitelikte olmak demek yanlışlanabilme olanağına da sahip olmak manasına gelmektedir (Çüçen, 2016, s. 70).

Bilimsel önerme veya kuram oluşturma aşamasında ya da oluşturulan kuramı geliştirme sürecinde metafizikten tamamen kaçılmaz, der Popper ve ekler, metafiziksel perspektifler deneysel sınamalara maruz bırakılacak geniş çaptaki hipotezlerin formüle edilmelerine rehberlik sağlayabilir (Çüçen, 2016, ss. 73-74).

Bilimde gözlem ile kuram arasında bir bağ kuran Popper, her gözlemin ve deneyin, kuramdan bağımsız olarak yapılamayacağını ileri sürmektedir. Ona göre, bir deney yapılacaksa bu deney önceden bilim insanının zihninde bir hipotez olarak oluşturulmuştur zaten. Bunun yanında bilimsel ilerleyişte bilim tarihini yorumlayan Popper, sanıldığı gibi, bilimin kümülatif ilerleyişinin doğruların birikmesiyle değil yanlışların ayıklanmasıyla gelişim gösterdiğini de belirtmektedir (Çüçen, 2016, s. 75).

Popper, herkesin iyi ya da kötü bir felsefeye sahip olduğunu ve bunların aynı ölçüde değerli görülmesi gerektiğini dile getirir. Aynı şekilde bilinçli olsun ya da olmasın herkesin bir bilgi görüşü olduğunu da ekler. Öyleyse ona göre felsefeden yola çıkılarak mevcut felsefelerin bir eleştirisini yapmaya kalkışmak kaçınılmaz bir görev niteliği

taşımaktadır (Çüçen, 2016, s. 77). Yanlışlanabilirliği öne süren Popper, onunla sanki tek amacın yanlışlamak olması gerektiği fikrinde değildir. Sınama sonucu bir ifade yanlışlanabiliyorsa o ifade sınanabilir bir ifadedir. Böylece bilimsel nitelikte olduğu iddiasında bulunulabilir (krş. Çüçen, 2016, s. 81). Popper'e göre en iyi kuram diye nitelendirilecek bir kuram varsa, o kuram her an sınanabilen, zamana bağlı bir şekilde yanlışlanabilen veya çürütülebilen bir kuram olmalıdır (krş. Çüçen, 2016, s. 82).

Popper'e her ne kadar mantık düzeyinde safdil bir yanlışlamacı denebilirse de metodoloji düzeyinde oldukça eleştirel bir yanlışlamacıdır. Onun yapıtlarından bu ayrımı görememek bir bakıma yapıtlarının yanlış anlaşılmasından ileri gelmiş olabilir (Magee, 1982, s. 22). Bu konuda bizzat Popper'in kendisinin de yakınmaları olduğu görülmektedir. Kendisinin yanlış anlaşıldığını düşünmesi, o dönem içinde yaşadığı ve bir bakıma bilimsel- fikirsel manada çatışma halinde olduğu Viyana çevresinden kaynaklı olabilir. Popper'in yanlışlanabilirliğinin yanlış anlaşıldığı Tosun'un görüşünde de belirtilmektedir. Tosun'a göre yanlışlanabilirlikten anlaşılması gereken kuramın çürütülmesi olmamalıdır. Söz konusu olan yapılan gözlemin bir başka gözlemden ayrıştırılmasıdır. Bu zaten bilimin doğasına ve nesnellğine de uygundur (Tosun, 2013, s. 48).

Popper'in yaklaşımında, insan bilgisinin doğası gereği neden geçici olduğunu ve her zaman da geçici kalacağını görebilmek gerekir. Hiçbir aşamada o anda bilinenin doğru olduğu kanıtlanamaz, oysaki her zaman yanlışlığının vuku bulması olanaklıdır (Magee, 1982, s. 24). Burada, mantıkçı pozitivistlerin tasvir ettikleri kadar katı bir nesnellikten ya da kesinlikten bilimde söz edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu noktada doğa bilimleri ya da sosyal bilimler ayrımına henüz yer verilmemiş olduğu dikkat çekicidir.

Kuram oluşturma bir önermeyi destekleme ve / veya ona bağlı bir hipotez oluşturup bu hipoteze inanmayla başlar, denilebilir. İnanç ile girişilen bir uğraştan söz etmek durumunda kalınıyor öyle ise. O halde bir kurama inanılabilir. Ancak bu, onu haklı çıkarmaya çalışmak anlamına gelmemelidir. Zira bu hatalı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü mantıken olanağı bulunmayan bir işe girişilecektir. Nitekim bir kuramı bir başkasına yeğlemenin yolu herhangi bir anda o kuramı bir deneyin ya da gözlemin yanlışladığını göstermekten geçer. Kuramın değiştirilmesi gerektiği her zaman göz önünde bulundurulmalıdır (Magee, 1982, s. 24). Yanlışlanabilen, yanlışlandığı görülen

bir kuram, henüz yanlışlanmamış fakat sınanabilir nitelikte daha iyi bir kuram için terk edilebilmelidir. Bilimde bilgiyi aramak ise doğruya git gide daha çok yaklaşmayı amaçlamaktır. Bu minvalde ilerlemenin farkında olmak gerekir. Fakat amaca erişilip erişilemediği kesin olarak bilinen bir şey değildir. Popper' a göre, bilim doğru ile eşdeğer tutulmamalıdır. Örneğin Newton'un ve Einstein'ın kuramları bilimsel görülmektedir. Yine de her ikisini birden doğru saymak olanaksızdır. Ayrıca her ikisi de elbette yanlışlanabilir niteliktedirler (Magee, 1982, s. 25). Kuramların birbirlerini destekleyen veyahut pekiştiren yanları olabilir ancak mutlaka bir gün biri diğerine yeğlenmek zorunda kalınacaktır. Burada Popper, yanlışlamanın ve yeğlemenin kaçınılmaz olduğunu söylemeye çalışır. Kısacası, kuramlar da doğar, kuramlar da hüküm sürer, kuramlar da sınırlar ve nihayet, er ya da geç, onlar da ölmeye mahkumdurlar.

Popper'e göre, onun yaklaşımında bilim tarihi ile paralellikler görülebilir. Popper'in, bilimsel bilginin doğal yapısında oranlamanın yer aldığını kavramasına sebep olan olay ise Einstein'ın Newton'a karşı çıkmasıdır (Magee, 1982, s. 26). Nasıl ki Einstein kendi kuramı ile Newton'ununki içerir ve açıklarsa, ileride Einstein'ın kuramını da içeren ve açıklamaya çalışan başka bir kuramın ya da kuramların ortaya çıkması muhtemeldir (Magee, 1982, s. 27). Newton'un kuramı başka bir kuram tarafından açıklanmış ve ileriye götürülmüştür. Einstein'ın kuramı onu hem pekiştirmiş hem de onun açıklamalarından daha iyi açıklamalar sunarak yeğlenen kuram halini almıştır. İleride bu tekerrür edebilecektir. Bu durum, bilim tarihsel bir kader niteliğinde görülebilir.

Bilimsel kuramlar, sanatsal yapıtların ortaya konmasındaki kadar özgür değildir. Çünkü kuramın ayakta kalabilmesi için deneylerle ayrıntılı bir biçimde teste tabii tutulması ve kuramla deneyin karşılaştırılması gerekmektedir. Bu gerekliliğin ötesinde ciddi bir zorunluluktur da. Ancak başlangıç olarak ele alındığında gerek bilimsel gerekse sanatsal anlamda dünyayı anlama girişimi kuralları olmayan bir iştir (Magee, 1982, s. 27). Gözlemlene ve yaratıcılık bu noktada devreye girmektedir. Popper tarafından bakıldığında gözlem yaparken ve gözlemden yola çıkarak bir fikir oluştururken belirli bir kurallar silsilesini takip etmek mümkün görülmemektedir. Bu sadece başlangıç noktasında böyle tasvir edilmektedir. Nitekim bilimsel kuramların geçerliliğine devam edebilmesi deneylerle sınanmalarına bağlı tutulmaktadır.

Bir kuram sınamalardan ve diğer kuramlarla karşı karşıya getirilmelerden ne denli başarılı bir sonuç elde ederse söz konusu kuram o ölçüde iyi dayanaklara sahip olarak desteklenmiş sayılmalıdır (Magee, 1982, s. 28). Buradan, ileride söz konusu kuramın yanlışlanamayacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Sınanabilir olma özelliği kuramlar için her an, her şartta ve karşısına çıkarılan her yeni kurama karşı geçerlidir.

Popper'in yanlışlanabilirlik ile ifade ettiği şey, muhtemel gözlemler ya da sınamalarla hangi şartlar altında söz konusu önermenin yanlış olarak nitelendirileceğinin belirlenmesidir. Buradan, sınanamayan bir önermenin bilimsel olamayacağı manası çıkarılabilir. Çünkü sınanabilirlik herhangi bir önermenin yanlışlanabileceğinin işaretidir. Sınanması mümkün olmayan bir önermenin ise ne vakit yanlışlanmış olacağı kestirilemez (Demir, 2007, s. 50). Popper, bir kuramın doğruluğunu onaylayanın ya da o kuramı destekleyen verileri bulmanın çok kolay olduğunun farkına varır. Bunun üzerine bir kuramı nelerin doğrulayacağını değil de tam aksine hangi durumlarda o kuramın yanlışlanmış olacağını dile getirilmesinin, söz konusu kurama bilimsel nitelik kazandıracağını iddia etmeye başlar (Demir, 2007, s. 51). Böylece yanlışlama hem bilimsel nitelik kazandırma hem de bilimsel ilerleyişte bir ayıklama yöntemi olarak sunulmuş oluyor.

Bilim kuramsal süreç hakkında vurgulanabilecek üç husus söz konusudur. İlk bir bilim insanının bir kurama nasıl ulaştığının onun bilimsel ya da mantıksal konumuyla ilgisi yoktur. İkincisi, mevcut deneyler ve gözlemler bir bakıma kuramın kendisinden çıkarılmış ve yine kuramı sınamak amacıyla düzenlenmişlerdir. Üçüncüsü, bu süreçte tümevarım etkin değildir. Popper, tümevarımın bilimsel yöntemin geleneksel görüşünden kaynaklandığını, vazgeçilebilir bir kavram olduğunu, kısacası tümevarım diye bir şeyin mantıksız olduğunu dile getirmektedir (Magee 1982, s. 28). İlk aşamada - yukarıda belirtildiği üzere- gözlem ve fikir oluşturma göz önüne alınmaktadır. Dolayısıyla bilimsel ya da mantıksal bir bağlam kurmanın bilimsel mantık açısından uygun olmayacağından söz edilmektedir. Zaten halihazırda uygulanan deneyler ve sonrasında deneye dayalı tekrar eden gözlemler kuramı sınamak için verilen uğraşlardır. Burada tıpkı ölmek için doğmuş bir insandan bahseder gibi sınana sınana çürütülmek için ortaya atılmış bir kuram betimlemesi yapılmaktadır. Popper tüm bu süreçler için geleneksel olarak bilinen tümevarımın yöntem olarak kullanılamayacağını iddia etmektedir. Aslında onun iddiası, tümevarımsal doğrulama diye bir şeyin mevcut

olamayacağına yöneliktir. Bilimsel ve mantıksal nitelikte bundan söz edilemeyeceğini ayrıca vurgular.

Tümevarım problemine yönelik Popper'in çözüm denemeleri, tümevarımsal doğrulamaya yönelttiği radikal tarzda eleştiriler ve gözlemin kuram yüklü olduğu iddiası, çalışmanın bu bölümünde sıkça zikredilmektedir. Metin içerisinde -gerek ikincil kaynakları görmezden gelmemek adına gerekse çalışmanın dilinin Türkçe olması hasebiyle- birincil kaynaktan elde edilen çıkarımların yorumlandığı ikincil kaynaklara başvurulmaktadır. Bundan dolayı, sözü edilen meselelere ilişkin başlıca birincil kaynakların ve onları destekleyen kaynakların orijinal dillerinde dipnotta ayrıca verilmesi uygun görülmektedir².

Popper'in tümevarımın her türlüsüne karşı çıktığını Schurz şöyle dile getirmektedir: Popper'in bilim kuramının en göz kamaştırıcı yönlerinden birinin tümevarımın her türlüsünün reddedilmesi olduğunu dile getiren Schurz (2013), onun sanki kişisel bir hobisi gibi, bilimsel çalışması boyunca tümevarıma karşı çok çeşitli argümanlar biriktirdiğinden bahsetmektedir. Buna dayanarak Popper'de mantıksal-biçimsel ve felsefi-temel argümanlar arasında bir ayrım yapılabileceğini söylemektedir (s. 25).³ Schurz ayrıca Popper'in doğrulama prosedüründe tümevarıma yer vermediğini, bu nedenle tümevarım sorununun epistemolojik olarak ortadan kaldırılmasının mümkün olduğu belirtilmektedir (2013, s. 28).⁴ Popper'in herhangi bir tümevarımsal mantığın olasılığını reddettiği ve onun karşısında radikal bir tümdengelimciliği savunmakta olduğu vurgulanmaktadır (Schilpp, [1963] 1997, s. 31).⁵ Tümevarım sorunuyla birlikte Popper'in anlayışındaki temel bir sorunun bilim ile metafizik arasında çizdiği sınır olduğunu, bu sınır anlayışının genel olarak mantıksal ampiristlerin anlayışına çok da karşı olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü mantıksal ampiristlerin, Popper'in ana

² Aksi belirtilmedikçe çalışmada orijinal dilden Türkçeye aktarılan çeviriler ve yorumlar araştırmacının şahsına aittir.

³ "Eine der schillerndsten Seiten der Popperschen Wissenschaftstheorie ist die Ablehnung jeglicher Art von Induktion. Gleich einem persönlichem Steckenpferd hat Popper im Laufe seines wissenschaftlichen Schaffens die unterschiedlichsten Argumente gegen die Induktion angehäuft. Dabei läßt sich zwischen logisch-formalen und philosophisch-grundsätzlichen Argumenten unterscheiden." (Schurz, 2013, s. 25).

⁴ "Induktionslogische Komponenten, so betont Popper (...), treten in dem so skizzierten Überprüfungsverfahren an keiner Stelle auf. Das gesamte Induktionsproblem sei somit erkenntnistheoretisch ohne Verlust eliminierbar." (Schurz, 2013, s. 28).

⁵ "On the other hand, there were certain definite divergencies between my views and Popper's. The most important one arose later when I began to develop a system of inductive logic. He rejected, and still rejects, the possibility of any inductive logic and maintains in contrast to it a radical "deductivism"." (Schilpp, [1963] 1997, s. 31).

görüşü içinde yer alan bilim ile metafizik ayırımına, temelde karşı çıkmamaktadırlar (Carnap, [1963] 1997, s. 876).⁶

Popper tümevarımsal görüşlerin dayandığı tümevarım yöntemini eleştirerek onu tersine çevirmek istemektedir. Bunu, tümevarıma yönelik Hume'a dayanan şüpheciliğe başvurarak ve bilimi tündengelimli bir süreç olarak tanımlayarak yaptığı görülmektedir (Parvin, 2010, s. 18).⁷ Popper, kendi görüşüne göre tümevarım diye bir şey olmadığını açıkça vurgularken kuramların hiçbir zaman deneysel biçimde doğrulanamayacağını savunur. Matematikteki tümevarımı kabul ettiğini dile getirirken bilimsel manada tümevarımsal çıkarımları yanlış bulduğundan reddettiğini açıklamaktadır. Kendisinin yanlışlanabilirliği bir anlam kriteri olarak koymadığını ancak bir sınır belirleme kriteri olarak önerdiğini dile getirirken yanlışlanabilirliğin anlam kriteri olarak kendisi tarafından ortaya atılmış olduğu iddialarını reddeder. Hatta yanlışlanabilirliğin bir anlam kriteri biçiminde kullanılmasını sert bir dille eleştirir (Popper, 2005a, s. 18).⁸ Eleştirilerine devam eden Popper, bilimde hipotezleri doğrulama prosedürünün analizinin, bilim insanını tümevarımsal bir mantığa ait olan herhangi bir noktaya götüremeyeceğini öner sürer. Çünkü, kendi tabiriyle, tümevarım kuramı gereksizdir ve bilim mantığında hiçbir işlevi yoktur (Popper, 2005a, s. 317).⁹ Tümevarıma yönelik eleştirilerinin bir diğerinde Popper, bir hipotez hakkında söylenebilecek en iyi şeyin prensipte hiçbir zaman gerekçelendirilemediği, doğrulanamadığı ve hatta

⁶ "The main problem in Popper's essay is that of the demarcation between science and metaphysics. (...) Popper's conception of this demarcation is not as fundamentally opposed to my conception and that of logical empiricists in general as he thinks." (Carnap, [1963] 1997, s. 876).

⁷ "Popper criticized this view by criticizing the inductive method on which it was based, and turning it on its head. He did so by applying a Humean scepticism towards induction itself, and defining science as a deductive process." (Parvin, 2010, s. 18).

⁸ "Now in my view there is no such thing as induction. Thus inference to theories, from singular statements which are 'verified by experience' (whatever that may mean), is logically inadmissible. Theories are, therefore, never empirically verifiable. (...). I am not, of course, here considering so-called 'mathematical induction'. What I am denying is that there is such a thing as induction in the so-called 'inductive sciences': that there are either 'inductive procedures' or 'inductive inferences'. (...). Note that I suggest falsifiability as a criterion of demarcation, but not of meaning. Note, moreover, that I have already sharply criticized the use of the idea of meaning as a criterion of demarcation, and that I attack the dogma of meaning again, even more sharply. It is therefore a sheer myth (though any number of refutations of my theory have been based upon this myth) that I ever proposed falsifiability as a criterion of meaning. Falsifiability separates two kinds of perfectly meaningful statements: the falsifiable and the non-falsifiable. It draws a line inside meaningful language, not around it." (Popper, 2005a, s. 18).

⁹ "If we distinguish, with Reichenbach, between a 'procedure of finding' and a 'procedure of justifying' a hypothesis, then we have to say that the former—the procedure of finding a hypothesis—cannot be rationally reconstructed. Yet the analysis of the procedure of justifying hypotheses does not, in my opinion, lead us to anything which may be said to belong to an inductive logic. For a theory of induction is superfluous. It has no function in a logic of science." (Popper, 2005a, s. 317).

kanıtlanamadığı halde diğer hipotezlerden daha başarılı olduğunu dile getirmektedir. Bu yüzden Popper'e göre böyle bir hipotezin bu şekilde değerlendirilmesi yalnızca o hipotezden çıkarılabilecek tümdengelimli sonuçlara veya tahminlere dayanmaktadır. Bu noktada -Popper'e göre- tümevarımdan bahsetmeye gerek yoktur (Popper, 2005a, s. 317).¹⁰ Popper'in bahsettiği türden bir hipotezin çıkarımları ve buna bağlı tahminler/olasılıklar, olasılıkçı diye nitelendirilebilen bir tümevarım kuramının veya bir tümevarımsal olasılık fikrinin savunulamaz olduğunu da içermektedir (Popper, 2005a, s. 374).¹¹

Tümevarım sorunu ile ilgili olarak Popper, Hume'un görüşüyle mantıksal bağlamda da paralel çizgide durmaktadır. Buna göre Hume'da tümevarım mantıksal olarak geçersizdir ve hiçbir şekilde haklı görülmemelidir. Ancak Popper, Hume'un bir diğer görüşünü, yani tümevarımın psikolojik bir gerçek olduğu ve her halükarda gerekli olduğu yönündeki görüşünü, benimsememektedir. Popper'de ise tümevarım yoktur, aksi yönündeki bir görüş hatalıdır. Hume ile Popper'in tümevarım sorununda fikirsel ayrılığa düştükleri yer burasıdır (aktaran Gattei, 2008, s. 29).¹² Hume'un tümevarımın geçersiz ve hiçbir şekilde haklı olmadığı yönündeki görüşüne katıldığı görülen Popper, tümevarımı eleştirmeden geleneksel olarak süregelen kabul etmenin hata olduğundan yanadır. Hume'a karşı eleştirisi bu yöndedir. Bundan dolayı Hume'un tümevarımın bir gerçek olduğu ve her halükarda gerekli olduğu yönündeki görüşüne karşı çıkar. Popper, tümevarımı bir tür optik yanılsama olarak görmektedir. Tümevarımdan yararlananların bu şekilde bir yanılsama içerisinde olduklarına inanır (krş. Schilpp, 1974, s. 1015).¹³

¹⁰ "The best we can say of a hypothesis is that up to now it has been able to show its worth, and that it has been more successful than other hypotheses although, in principle, it can never be justified, verified, or even shown to be probable. This appraisal of the hypothesis relies solely upon deductive consequences (predictions) which may be drawn from the hypothesis. There is no need even to mention induction." (Popper, 2005a, s. 317).

¹¹ "Thus a higher degree of corroboration will, in general, be combined with a lower degree of probability; which shows not only that we must distinguish sharply between probability (in the sense of the probability calculus) and degree of corroboration or confirmation, but also that the probabilistic theory of induction, or the idea of an inductive probability, is untenable." (Popper, 2005a, s. 374).

¹² "Popper accepts Hume's negative opinion about the logical problem: induction is logically invalid and in no sense justified. But he rejects Hume's opinion about the psychological one, that is, that induction is a fact, and at any rate needed. His conclusion is clear-cut: "Induction simply does not exist, and the opposite view is a straightforward mistake." " (Gattei, 2008, s. 29).

¹³ "I agree with Hume's opinion that induction is invalid and in no sense justified. Consequently neither Hume nor I can accept the traditional formulations which uncritically ask for the justification of induction; such a request is uncritical because it is blind to the possibility that induction is invalid in every sense, and therefore unjustifiable. I disagree with Hume's opinion (the opinion incidentally of almost all philosophers) that induction is a fact and in any case needed. I hold that neither animals nor men use any

Kendi tümevarımcı olmayan bakış açısını sunmanın birçok yolu olduğunu savunan Popper, insan bilgisinin genel yanılabilirliği ya da insan bilgisinin varsayımsal karakteri kabul edilirse tümevarımın tamamıyla gereksiz hale geldiğini gösterebileceğini iddia etmektedir (aktaran Schilpp, 1974, s. 1015).¹⁴

Popper, ampirik bilimlerin tümevarım yöntemi olarak adlandırılan yöntemle karakterize edildiği yaygın bir görüşün varlığından söz etmektedir. Bundan dolayı araştırma mantığı tümevarımsal mantık olarak ilerlemektedir. Bunu tümevarımsal yöntemin mantıksal bir analizi şeklinde düşünmek gerekir (Popper, 1935, s. 1).¹⁵ Buradaki mantığa göre herhangi bir tümevarım söz konusu olmayacaktır. "Deneyimle" doğrulanan özel ifadelerden kurama varılan sonuç, mantıksal olarak kabul edilmemelidir. Bu nedenle kuramlar hiçbir zaman ampirik olarak doğrulanamaz. Bilim kuramsal sistemleri sınırlama kriteri aracılığıyla dışlama şeklindeki pozitivist hatadan kaçınmak lazımdır. Yoksa doğrulanamayan cümleler bile ampirik olarak kabul edilebilir olacaktır (Popper, 1935, s. 12).¹⁶

Popper, bilim insanların kuramları oluşturmak veya desteklemek için kullanabileceği kuramdan bağımsız gözlem ifadelerinin olmadığını savunmaktadır. Ona göre, dünya hakkındaki varsayımların her zaman gözlemden önce geldiği dikkate alınmalıdır

procedure like induction, or any argument based on the repetition of instances. The belief that we use induction is simply a mistake. It is a kind of optical illusion. What we do use is a method of trial and of the elimination of error; however misleadingly this method may look like induction, its logical structure, if we examine it closely, totally differs from that of induction. Moreover, it is a method which does not give rise to any of the difficulties connected with the problem of induction. Thus it is not because induction can manage without justification that I am opposed to the traditional problem; on the contrary, it would urgently need justification. But the need cannot be satisfied. Induction simply does not exist, and the opposite view is a straightforward mistake." (Schilpp, 1974, s. 1015).

¹⁴ "There are many ways to present my own noninductivist point of view. Perhaps the simplest is this. I will try to show that the whole apparatus of induction becomes unnecessary once we admit the general fallibility of human knowledge or, as I like to call it, the conjectural character of human knowledge." (Schilpp, 1974, s. 1015).

¹⁵ "Die empirischen Wissenschaften können nach einer weitverbreiteten, von uns aber nicht geteilten Auffassung durch die sogenannte induktive Methode charakterisiert werden; Forschungslogik wäre demnach Induktionslogik, wäre logische Analyse dieser induktiven Methode. (Popper, 1935, s. 1).

¹⁶ "Nach unserer Auffassung aber gibt es keine Induktion. Der Schluß von den durch „Erfahrung“ verifizierten besonderen Aussagen auf die Theorie ist logisch unzulässig, Theorien sind somit niemals empirisch verifizierbar. Wollen wir den positivistischen Fehler, die naturwissenschaftlich-theoretischen Systeme durch das Abgrenzungskriterium auszuschließen, vermeiden, so müssen wir dieses so wählen, daß auch Sätze, die nicht verifizierbar sind, als empirisch anerkannt werden können." (Popper, 1935, s. 12).

(aktaran Gorton, 2006, s. 26).¹⁷ Popper'in tüm ampirik gözlemlerin kuramla yüklü olduğu argümanı göz önüne alındığında, ister doğa bilimlerine ister sosyal bilimlere ait olsun, bir kuramı yanlışlamaya yönelik tüm girişimler sorunlu hale gelmektedir. Kuramdan bağımsız gözlemlerin yokluğunda bilim insanlarının bir kuramı çürütmek için kullandıkları ampirik kanıtlara meydan okumak her zaman mümkün olacaktır. Tümevarımı karakterize etmede veya haklı çıkarmada yanlışlamacılıkla ilgili hiçbir sorun yoktur. Çünkü bu yaklaşıma göre bilim tümevarımı içermemelidir (aktaran Gorton, 2006, s. 53; krş. Chalmers, 2007, s. 52).¹⁸ Tümevarımcıların, bir kuramın doğru mu yoksa muhtemelen mi doğru olduğunu göstermek için kullanılan tümevarımsal akıl yürütmeyi karakterize etmede ve gerekçelendirmede zorluk yaşadıkları görülmektedir. Ancak bir yanlışlamacı, bilimin tümevarımı içermediğinde ısrar ederek bu sorunu çözebilir. Çünkü tümdengelim, kuramların test edilebilmesi ve gerekirse yanlışlanabilmesi için kuramların sonuçlarını ortaya çıkarmada kullanılmaktadır (Chalmers, 2007, s. 72).¹⁹

Yanlışlamacılar için tümevarımın karakterize edilmesi ve gerekçelendirilmesi konusunda hiçbir sorun ortaya çıkmaz çünkü onlara göre bilim tümevarımı içermemektedir. Yanlışlamacılar, gözlemin kuram tarafından yönlendirildiğini ve kuramı varsaydığını önceden kabul etmektedir (Chalmers, 2013, s. 56).²⁰ Ayrıca onlar, bilimin tümevarımı içermediğinde ısrar ederek bu sorunun atlandığını iddia etmektedirler. Tümdengelim, kuramların test edilebilmesi ve belki de yanlışlanabilmesi

¹⁷ "Popper argued that there are no unmediated, theory-free observation statements that scientists can use to construct or corroborate theories. (...) Popper insisted that conjecture about the world always precedes observation." (Gorton, 2006, s. 26).

¹⁸ "Given Popper's argument that all empirical observation is laden with theory, all attempts to falsify a theory, whether of the natural or social sciences, become problematic. In the absence of theory-free observations, it is always possible to challenge the empirical evidence scientists employ to try to falsify a theory." (Gorton, 2006, s. 53).

"Es ergeben sich für den Falsifikationismus keine Probleme, Induktion zu charakterisieren oder zu rechtfertigen, weil Wissenschaft entsprechend dieses Ansatzes keine Induktion beinhaltet." (Chalmers, 2007, s. 52).

¹⁹ "Wir haben gesehen, dass Induktivisten Schwierigkeiten haben, induktives Schließen, das dazu eingesetzt wird zu zeigen, ob eine Theorie wahr oder wahrscheinlich wahr ist, zu charakterisieren und zu rechtfertigen. Der Falsifikationist umgeht dieses Problem, indem er darauf besteht, dass Wissenschaft keine Induktion beinhaltet. Die Deduktion wird eingesetzt, um die Konsequenzen von Theorien offen zu legen, sodass sie überprüft und gegebenenfalls falsifiziert werden können." (Chalmers, 2007, s. 72).

²⁰ "No problems about the characterisation and justification of induction arises for the falsificationists because, according to them, science does not involve induction. (...) Falsificationists freely admit that observation is guided by and presupposes theory." (Chalmers, 2013, s. 56).

için sonuçlarını ortaya çıkarmada kullanılmalıdır (Chalmers, 2013, s. 80).²¹ Yanlışlamacılığın tümevarıma karşı bir nevi çıkış yolu gibi görüldüğünden bahseden Yaldir'ın ve Üner'in görüşleri de bu doğrultudadır:

“Yanlışlamacılık, tümevarım yöntemine bir karşı çıkış olarak ortaya atılmıştır. Bazı nesnelerden aynı tür olan bütün nesnelere yapılan ampirik genellemeler geçerli değildir. Gözlemle elde edilen bilgi kısıtlı, deneyim ise sonsuz olduğundan tümevarımın bilimde bir temel olamayacağı ve bilimsel teorilerin de gözlem ve deneyle hiçbir zaman tam olarak doğrulanamayacağı sonucu ortaya çıkar. Bu görüşle birlikte nedensellik anlayışı yıkılmış, bilimin en sağlam temellerinden biri sarsılmış olur.” (2009, s. 60).

Popper'in tümevarımsal akıl yürütmeye ilgili iddiası onun metodolojisinin anlaşılması açısından çok önemlidir. Böyle bir akıl yürütmenin bilimdeki herhangi bir rasyonel karar verme sürecinin parçası olamayacağı çünkü bunun hatalı bir akıl yürütme olabileceği anlaşılmaktadır. Popper tarafından Hume'nin şüpheciliğine verilen tavizsiz yanıt, tümevarımı savunmanın bir yolunu bulmak değil, onu tamamen terk etmek olmuştur. Popper'e göre tümevarımın, tündengelimli akıl yürütmeye uygun standartları karşılamadığı açıktır. Ancak Popper'in görüşüne göre başka meşru standartlar da yoktur. Bilimde kullanılan kuramların, hipotezlerin ve yasaların doğruluğu, yanlış da olsa tümevarımsal destek sağladığı düşünülen gözlemlerden ve deneylerden çıkarılamaz. Tümevarımsal akıl yürütmenin terk edilmesi gerektiğinden bunların olası doğruluğu da tartışılmamalıdır. Yapılabilecek tek şey, kuramların, hipotezlerin veya yasaların yanlışlığını, onlarla tutarsız olan gözlem ve deney raporlarını kabul etmeyi bırakmak olmalıdır (krş. Gower, 1997, s. 202).²²

²¹ “The falsificationist claims to bypass these problems by insisting that science does not involve induction. Deduction is used to reveal the consequences of theories so that they can be tested, and perhaps falsified.” (Chalmers, 2013, s. 80).

²² “Popper's claim about inductive reasoning is crucial to an understanding of his methodology. Such reasoning cannot and should not, he said, be part of any rational decision-making process in science, for inductive reasoning is fallacious reasoning. His uncompromising response to Hume's scepticism was not to find a way of defending induction but rather to abandon it altogether. Plainly, induction fails to satisfy the standards appropriate to deductive reasoning, but in Popper's view there are no other legitimate standards. He was, we might say, an atheist rather than an agnostic about the existence of good inductive arguments: ‘there simply is no such logical entity as an inductive inference’ (Schilpp 1974:1015). We cannot deduce the truth of theories, hypotheses and laws that are used in science from the observations and experiments that we think, though wrongly, provide inductive support for them. And since inductive reasoning must be abandoned, we cannot deduce, either, their probable truth. All that we can do, so it

Tümevarıma ilişkin eleştirilerini sürekli yineleyen Popper'in, daha ağır ve net ifadelerle de tümevarımı eleştirdiği görülmektedir. Bunlardan birinde tümevarım kavramına hiç ihtiyacımız olmadığından bahseden Popper, onu gereksiz görmekle kalmayarak onun bir efsane olduğundan bahsetmektedir. Popper'e göre sanatta olduğu gibi bilimde de yaratılış mantığı olamaz. Buna göre yeni bir şeyi keşfetmenin mantıksal, rasyonel olarak yeniden yapılandırılabilir bir yöntemi olmadığı yönündeki görüş, genellikle her keşfin 'irrasyonel bir an' içerdiğini, 'yaratıcı bir sezgi' olduğunu ifade etmektedir. Einstein da benzer şekilde, saf çıkarım yoluyla dünya görüşünün elde edilebileceği en genel yasaların araştırılması hakkında konuşmaktadır. Bu yasalara giden mantıksal bir yol yoktur. Yalnızca deneyimle empatiye dayalı sezgi vardır. Popper'e yazdığı bir mektupta Einstein, Popper gibi kendisinin de "kuramın gözlem sonuçlarından üretilmeyeceği, yalnızca icat edilebileceği" görüşünde olduğunu açıkça vurgulamaktadır. Gözlem hiçbir şekilde teoriden önce gelemez çünkü her gözlem bir teoriyi gerektirir. Popper'e göre bunun fark edilmemesinin sebebi deneyci geleneğin temelindeki zayıf noktadır. Bir seçim/tercih olmadan gözlem de olmaz. Onun öncülü belirli bir nesne, sınırlı bir görev, bir ilgi, bir bakış açısı, bir sorundur. Gözlemlerin tanımlanması, onun niteliklerini ifade eden sözcüklerle açıklamaya uygun bir dil gerektirir. Dolayısıyla benzerliği ve sınıflandırmayı da varsayar. Bu da ilgiler, bakış açıları ve sorunlar olmadan mümkün değildir. Sonuç olarak Popper'e göre gözlemler ve özellikle deneysel sonuçlar hakkındaki ifadeler her zaman gözlemlenen gerçeklerin yorumlarıdır. Bundan dolayı gözlemler, teoriler ışığında yapılan yorumlardır (aktaran Magee, 1986, ss, 33-35).²³

seems, is deduce the falsity of theories, hypotheses or laws from our acceptance of reports of observations and experiments which are inconsistent with them." (Gower, 1997, s. 202).

²³ "Laut Popper brauchen wir den Induktionsbegriff gar nicht, er ist überflüssig, ein Märchen. Es gibt so etwas gar nicht." (Magee, 1986, s. 33).

"Eine Logik der Schöpfung kann es in der Wissenschaft genauso wenig geben wie in der Kunst. „Unsere Auffassung (von der die Ergebnisse unserer Untersuchung jedoch unabhängig sind), daß es eine logische, rational nachkonstruierbare Methode, etwas Neues zu entdecken, nicht gibt, pflegt man oft dadurch auszudrücken, daß man sagt, jede Entdeckung enthalte ein ‚irrationales Moment‘, sei eine ‚schöpferische Intuition‘ (im Sinne Bergsons); ähnlich spricht Einstein über „... das Aufsuchen jener allgemeinsten ... Gesetze, aus denen durch reine Deduktion das Weltbild zu gewinnen ist. Zu diesen ... Gesetzen führt kein logischer Weg, sondern nur die auf Einfühlung in die Erfahrung sich stützende Intuition. ““ In einem Brief an Popper, der im Anhang zur Logik der Forschung abgedruckt ist, betont Einstein ausdrücklich, er sei wie Popper der Ansicht, „daß Theorie nicht aus Beobachtungsergebnissen fabriziert, sondern nur erfunden werden kann“. Mehr noch – die Beobachtung kann der Theorie überhaupt nicht vorangehen, denn jede Beobachtung setzt irgendeine Theorie voraus. Daß das nicht erkannt wurde, ist, so Popper, die Schwachstelle im Fundament der empiristischen Tradition." (Magee, 1986, s. 34).

"Die Anweisung ‚Beobachten Sie!‘ ist klarerweise absurd. ... Beobachtung ohne Auswahl gibt es nicht. Ihre Voraussetzung ist ein bestimmtes Objekt, eine begrenzte Aufgabe, ein Interesse, ein Standpunkt, ein

Popper, antik çağda zaten formüle edilmiş görüşleri takip ederek sonlu sayıda olayın sonsuz sayıda durum hakkındaki bir ifadeyi haklı çıkaramayacağına (tümevarım problemine) birçok noktadan karşı savlar sunmaktadır. Alternatif olarak Popper, bir teorinin yanlışlanmadığı sürece geçerli olması gerektiğini öne sürüyor. Gerçek kabul edilen yasalar bile dosdoğru geçerli olmamalıdır. Çünkü bir teori hiçbir zaman şüpheyi yer bırakmayacak şekilde doğrulanamayacağından bu da doğal olayların bile tamamen tanımlanamayacağı gerçeğini yansıtmaktadır (Höflechner, 2007, s. 54).

Yirminci yüzyılda felsefede köklü bir değişiklik meydana geldiği zamanda Viyana Çevresinde ve daha sonra Reichenbach'ta olduğu gibi ("mantıksal deneycilik" veya "bilimsel felsefe") artık mevcut olmayan ikinci bir felsefe ortaya çıkmıştır. Höflechner'in aktardığına göre buna felsefe demek yanlış olacaktır. Belki felsefe içerisinde dilsel bir dönüş nitelendirmesi daha doğru olabilir. Bu görüşler de Popper'in eleştirel rasyonalizmi tarafından reddedilmektedir (krş. Höflechner, 2007, s. 63). Popper, 1935 tarihli "Araştırmanın Mantığı (Logik der Forschung)" adlı çalışmasında, tümevarım yardımıyla yasaların elde edilemeyeceğini, ancak genel önermelerin çürütülebileceğini göstermektedir. Hatta tümevarımı reddederken onu yanlışlanabilecek önermelerin elde edilmesi için bir temel olarak reddetmeyi isteyecek kadar ileri gitmektedir (aktaran Höflechner, 2007, s. 101). Popper'in tümevarım reddinin doğa bilimsel yasaların ortaya konmasında da sürdürdüğü görülmektedir. Daha ileri iddialarında Popper, yanlışlamak için test edilecek kuramlara ait önermelerin tümevarım yoluyla elde edilmesi durumunda, o önermelerin bile reddedilebileceği çıkarımında bulunmaktadır.

Popper, Stadler'e (2003) göre, göreceliğe meydan okumasında mantıksal pozitivistlerden daha az savunmasız görünmektedir. Evrensel bir bilimsel dil inşa etme çabalarından kısa süreliğine de olsa kaçınmış olan Popper, kendi yöntemini eleştiriye ve değişime açık olarak ilan etmektedir. Tümevarımı mantıksal gerekçelerle bertaraf ettiğini iddia eden Popper, tündengelimim metodolojik bir araç olarak sınırlı bir değere

Problem. Und die Beschreibung von Beobachtungen setzt eine zur Beschreibung geeignete Sprache voraus, mit Wörtern, die Eigenschaften ausdrücken. Sie setzt daher auch Ähnlichkeit und Klassifikation voraus, und das wieder ist nicht möglich ohne Interessen, Standpunkte und Probleme.“ Das bedeutet, „daß Beobachtungen und erst recht Sätze über Beobachtungen und über Versuchsergebnisse immer Interpretationen der beobachteten Tatsachen sind und daß sie Interpretationen im Lichte von Theorien sind.“ (Magee, 1986, s. 35).

sahip olduğunu kanıtlarsa bu eleştirel söylem, disiplinden uzak görülse de, bilimsel vizyon olarak görülebilir (krş. Stadler, 2003, s. 18). Popper epistemolojik devrimine tümevarımdan vazgeçerek ve ampirik-tümdengelimli bir bilim modeli sunarak başlamıştır. 1930 ile 1932 yılları arasında yazdığı “Epistemolojinin İki Temel Sorunu (Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie)” nun ilk cildinin büyük bölümünde tümevarım sorununa pozitivist çözümleri eleştirmektedir (s. 18). Popper bunun yerine radikal bir çözüm önermektedir. Ona göre, böyle bir ilerleme bilim için gereksizdir zira bilimde hiçbir rol oynamamaktadır. Tümdengelimli modeller, teoriden çıkarılan tek gerçeklik ifadelerini (Wirklichkeitsaussage) gerçekliğe karşı test ederek evrensel teorileri (veya doğa yasalarını) mantıksal olarak savunulabilir hale getirmektedir. Popper’e göre tümevarım mantıksal bir sorundur, metodolojik değildir. Bilimsel karar, metodolojik bir gelenek değil, doğru bir mantıksal prosedür meselesidir. Popper bilimin en önde gelen mantıksal problemini, tümevarımı, aşmış olmaktan gurur duymaktadır (s. 19). Popper’in tümdengelim yöntemini benimseyen ve olumlu eleştiriler getiren Hacking (2001), Popper’in görüşlerini bilimde somut bir biçimde izlenmesi gereken yol olarak sunmaktadır. Ona göre, Popper’in savı, bilimde tek iyi akıl yürütme olan tümdengelimsel olarak geçerli akıl yürütmedir. Dünyada dolaşmak veya bilim yapmak için ihtiyacımız olan tek şey budur (s. 253). Bundan dolayı Popper felsefi (mantıksal) tümevarım probleminden kaçınmaktadır. O tümevarımın geçersiz olduğunu söylemektedir. Ama neyse ki biz hiçbir zaman tümevarımsal çıkarımlar yapmamaktayız (ya da yapmamalıyız) (s. 253). Hacking, tümevarım yerine ne yapmalıyız? Sorusunu yöneltir ve cevaplandırır. Ona göre, tahminler yapıp bunların test edilmesi gerekmektedir. Bilimde "tahmin etmek" kulağa sıradan gelebilir. "Tahmin" için daha süslü bir sözcük varsayımdır. Popper'in kitaplarından birinin adı “Varsayımlar ve Reddetmeler (Conjectures and Refutations)”dır. Bunlar onun bilim felsefesindeki iki anahtar sözcüktür. Onun bilim mantığına göre, bütün inançlarımız hatalı olabilir. Dünyaya dair hiçbir teori ya da inanç kanıtlanmış değildir. Eleştirel bir tutumu korumalıyız. Sürekli olarak yeni test çıkarımları yapmalı ve ardından inançlarımızı deneysel olarak test etmeliyiz (krş. 2001, s. 253). Popper gerçekten de yanlış yorumlanma tehlikelerinden uzak, tamamen güvenli bir gözlem gibi bir şeyin asla olamayacağından bahsederken tümevarım kuramının işe yaramamasının nedenlerinden biri olarak da bunu göstermektedir. Araştırmacının teorisini ancak onu çürütmeye

çalışarak test edebileceğini iddia eden Popper (krş. 1962, s. 41), tümevarıma da sezgiye de inanmadığını açıkça dile getirir. Oysaki, Popper’e göre, tümevarımcılar tümevarıma tek alternatifin sezgi olduğunu düşünme eğilimindedirler. Ancak onlar yanılmaktadır. Tümevarım ve sezginin dışında başka olası yaklaşımlar da söz konusudur. Bununla beraber Popper kendi görüşünü oldukça eleştirel bir ampirizm olarak tanımlanabilir bulmaktadır (krş. 1962, s. 154).²⁴ Popper, tümevarım sorununu çözdüğünü iddia etmektedir. Ona göre bu durumu inandırıcı bulmayan ve onun görüşlerini dile getirmeyen felsefeciler veya filozoflar vardır. Bu sebepten yakınan Popper kendisini şöyle ifade etmektedir:

“Ancak çok az filozof tümevarım problemini çözdüğüm tezini destekler. Bu soruna ilişkin görüşlerimi inceleme zahmetine giren, hatta eleştiren ya da bu konu üzerinde bazı çalışmalar yaptığımı fark eden çok az filozof vardır. Konuyla ilgili son zamanlarda pek çok kitap yayımlanmıştır ve bu kitapların hiçbirinde benim çalışmalarım bahsedilmemektedir. Ancak bunların çoğunda, fikirlerimin dolaylı yansımalarından etkilenildiğine dair işaretler görülebilir. Fikirlerimi *dikkate alan* çalışmalar genellikle bana hiçbir zaman sahip olmadığım görüşler atfeder veya beni doğrudan yanlış anlamalar veya yanlış okumalar temelinde ya da geçersiz argümanlarla eleştirmektedir.” (Popper, 1979, s. 1)²⁵

Tümevarıma karşı bir bakıma bilimsel bir savaş açmış gibi duruş sergileyen Popper, tümevarımın asla mümkün ve var olamayacağını tekil ifadelerden yola çıkarak evrensel bir kuram oluşturulamayacağını vurgulayarak da açıklamaya çalışmaktadır. Halbuki, ona göre, tekil ifadeler kuramları çürütmek/yanıtlamak için kullanılabilir (Popper,

²⁴ “There can never be anything like a completely safe observation, free from the dangers of misinterpretation. (This is one of the reasons why the theory of induction does not work.) The 'empirical basis' consists largely of a mixture of theories of lower degree of universality (of 'reproducible effects'). But the fact remains that, relative to whatever basis the investigator may accept (at his peril), he can test his theory only by trying to refute it.” (Popper, 1962, s. 41).

“(…) I do not believe in induction, I do not believe in intuition either. Inductivists are inclined to think that intuition is the only alternative to induction. But they are simply mistaken: there are other possible approaches besides these two. And my own view may be fairly described as critical empiricism.” (Popper, 1962, s. 154).

²⁵ “However, few philosophers would support the thesis that I have solved the problem of induction. Few philosophers have taken the trouble to study-or even to criticize-my views on this problem, or have taken notice of the fact that I have done some work on it. Many books have been published quite recently on the subject which do not refer to any of my work, although most of them show signs of having been influenced by some very indirect echoes of my ideas; and those works which take notice of my ideas usually ascribe views to me which I have never held, or criticize me on the basis of straightforward misunderstandings or misreadings, or with invalid arguments.” (Popper, 1979, s. 1).

2005b, s. 96).²⁶ Diğer yandan kuramdan önce gözlemin gelemeyeceği iddiasına gözlemin de aslında içinde kuram barındırdığı savıyla destek bulmaya çalışan Popper'e göre, doğrudan doğruya gözlem doğrudan doğruya kuramdan önce gelemmez. Her gözlemde biraz da olsa kuramın katkısının olması gerekir. Oysaki bilimin gözlemden kurama doğru bir ilerleyiş içerisinde olduğu inancı halen yaygınlığını korumaktadır. Popper'in geleneksel bilim anlayışını yadsınmasında bunun rolü büyüktür (Magee, 1982, s. 29). Süreç bu şekilde işliyor ise o halde gözlemin etkilendiği kuram ya da gözlemin bir parça da olsa içinde barındırdığı iddia edilen kuram nasıl tespit edilebilir? Popper buna yönelik olarak gözlem yapma eyleminin olguların yorumlanması olduğundan söz eder. Bunlar için, bir kurama dayalı yorumlamalar denebilir. Gözlemler, bilhassa gözlem sonucu ortaya koyulan önermeler ve bunların deneysel sonuçlarının önermeleri daima gözlemlenen olguların yorumlamalarıdır. Bu yorumlamalar kuramlara dayalı yorumlamalardır (Magee, 1982, s. 30). Aslında sadece kuram yüklü gözlemlerin değil, gözlemlerle elde edilen sonuçların deneylerle sınanması yoluyla ortaya koyulan önermelerin de kuramlara dayanan yorumlamalara ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır. Bundan ötürü, Popper'e göre hem gözlemler hem de önermeler kurama dayanır, tümevarımla işleyen bir süreçten geçmezler.

Bilgiler ancak kuramlar aracılığıyla oluşabilir. Kuramlar ise zihin ürünleridir. Düşünceler tarafından üretilen kavramlar, dışarıda yani içinde yaşanılan ortamın nesnel düzeni içerisinde sunulmayıp sorunların, ilgilerin ve bakış açılarının getirisi olarak geliştirilmiştir. Bir başka deyişle onlar da tıpkı bilgiler gibi bulunmamış, yapılmışlardır (icat edilmişlerdir) (Magee, 1982, s. 30). Kuramların ortaya atılmasında o an içinde bulunan öznelliğin nesnelliğinden söz edilmektedir. Bu yüzden onlar yapılmışlardır ve bu sebepten ileride bir zamanda çürütülebileceklerdir.

Bir kuram, dikkate alınan bir soruna çözüm sunmalıdır. Bunu yaparken de bilinen gözlemlerle ilişkilendirilebilmeli ve kendisinden önce gelen kuramları çözüme yaklaşan ilk kuramlar olarak içerebilmelidir. Ayrıca önceki kuramların başarısız kaldıkları noktaları tespit edip onlarla çatışabilmeli ve başarısızlıklarına nedenler bulabilmelidir. Zaten bilimin sürekliliği bundan mütevellittir. Dolayısıyla bir sorun karşısında söz

²⁶ “(...) there is no induction, because universal theories are not deducible from singular statements. But they may be refuted by singular statements, since they may clash with descriptions of observable facts.” (Popper, 2005b, s. 96).

konusu gerekleri yerine getiren birden çok kuram ileri atılmış olabilir. Onların içinden birini bir diğerine yeğlemeye çalışılmalıdır (Magee, 1982, s. 37). Popper'in bilimselliğin ölçütü olarak doğrulanabilirliği yok sayıp yanlışlanabilirliği aldığı, bilimsel bilginin doğruların birikmesi yoluyla değil, ki Popper böyle sanıldığı kanaatindedir, yanlışların ayıklanması yoluyla ilerlediği savını ileri sürmektedir (krş. Demir, 1997, s. 33; krş. ayr. Cevizci, 2013, s. 187). Popper'e göre bilim tümevarımla değil ancak tümdengelimle yapılabilir. Çünkü kuramı yanlışlayan bir karşı örnek dahi kuramın yanlışlanabileceği sonucunu çıkarır. Bu, özünde tümdengelimsel bir süreçtir (Cevizci, 2013, s. 189). Bilimsel hipotezlerin yanlışlanabilir olması gerekir. Mutlaka onları yanlışlayan gözlem ya da gözlemler vardır. Henüz onlara ulaşamamış olabilir. Ayrıca bilimsel hipotezlerin güçlü olmasının yolu belirli şeyleri yasaklayabilmesinden geçer (krş. Cevizci 2013, s. 190). Hem bilimsel hipotezin yanlışlanabilirliğinden söz eden Popper hem de bilimin yanlışların ayıklanmasıyla ilerlediğini savunmaktadır. Bu çelişik bulunabilir. Burada şuna dikkat etmek gerekir. Popper genel bir teorinin tek bir yanlışının tespitinde yıkılmasından yana değildir. Ancak yanlışın ayıklanması adına ya hipotez gözden geçirilmeli ya da yeni varsayımlarla mevcut kuram desteklenmeli, pekiştirilmelidir. Yanlışların tekrarı ya da artışı teorinin çürütülmesi anlamını taşımaktadır. Zaten mutlaka bir gün terkedilmek, vazgeçilmek ya da çürütülmek bütün bilimsel kuramların niteliğinde, özünde yer alır. Aksi takdirde o bilimsel bir kuram değil, felsefi bir söylem ya da fikir niteliğindedir. Bir hipotezin sınanabilir olması ve yanlışlanamaması, söz konusu hipotezin doğrulandığı anlamına gelmemelidir; ancak hipotezin güçlendiği anlamına gelmektedir. Nitekim bilimde tam olarak ispatlanmış ve kesin doğru önermelerden söz edilemez (krş. Cevizci 2013, s. 193). Bilimdeki nesnellik anlayışının mutlak doğrulardan bahsedilebilecek bir nesnellik niteliğinde olmadığı, Popper tarafından bir kez daha burada vurgulanmaktadır.

Belli bir süreçte, birbiriyle yarışan kuramlar arasında en müspet sonuçları verebilen kuram, en üst seviyede bilgi verici içeriğiyle en iyi şekilde desteklenmiş olan kuramdır. Bu nedenle alana hâkim kuram o olmalıdır (Magee 1982, s. 38). Sınanabilir nitelikte olup henüz yanlışlanamamış ve çözüm sunabilen, açıklayıcı özelliğini yitirmemiş bir kuram kendi alanı içinde hükmeden kuram niteliğinde görülmektedir. Bundan dolayıdır ki Popper her zaman temelde bulgu ve yenilikle; kuramların sınanması ve bilimin gelişmesiyle ilgilenmeyi ön planda tutmaktadır (Magee 1982, s. 38). Bilimin

ilerleyişinde kuramların birbirlerine yeğlenmesi, birinin diğerine tercih edilmesi, söz konusu olmak durumundadır. Örneğin; Popper'e göre yanlış olanlar dahil bütün deneysel önermeler bir doğruluk içeriğine sahiptir. Kuramların ne gibi işlere yaradıklarından bahsetmek onların doğruluk içeriklerini sorgulamak sayılır. Bilim için konuşmak gerekirse, birçok amaç için biraz yanlışlık içeren bir önerme, doğru olan ancak belirsizlik içeren bir önermeden daha çok yarar sağlamaktadır (Magee 1982, s. 39). Anlaşılabileceği üzere muğlak kalan ya da sınınamayan bir önerme yerine sınınamabilen ve içinde biraz yanlışlık barındıran bir önerme Popper için tercih edilendir. Çünkü bilimsel gelişme ve ilerlemede muğlaklığa yer vermek bir bakıma dogmatikliği, körü körüne inanmayı ve savunmayı da beraberinde getirebilecektir. Bu bilimsel açıdan tahmini mümkün olmayan olumsuz neticeler doğurabilir.

Gerçekten bilimsel nitelikteki bir kuram, kendini daima tehdit altında bulmaktadır. Bilim ile bilim olmayanın arasındaki sınırı Popper bu sayede çizmektedir: Yanlışlanabilirlik (Magee 1982, s. 40). İşte Popper'in asıl sıkıntılı gördüğü kısım burasıdır. Bilimde sınır belirlemede kullanılan yöntem yanlışlanabilirlik olunca, tümevarım ve doğrulanabilirlik de kendiliğinden ortadan kalkmış olmaktadır. Başka bir ifadeyle, hiçbir şekilde yanlışlanamayan sınınamaz demektir; sınınamabilir olmayan ise bilimsel nitelik taşımaz. Bilim ile bilimsel olmayanın ayrımı burada kendini tekrar belli etmektedir.

Popper, kuramların anlamlı olup olmadıklarıyla pek ilgilenmez. Kimi kuramları hiçbir zaman değersiz, bilhassa da anlamsız görmemektedir. Onu mantıkçı pozitivistler ile özdeşleştiren kesim tarafından Popper'in bunun aksini düşündüğüne kanaat getirilmiş, söyledikleri bu bakımdan yanlış anlaşılmıştır (Magee 1982, s. 42). Daha açık bir ifadeyle, Popper'in yanlış anlaşılmasının altında yatan fikir, onun yanlışlanabilirliği bilimle bilim olmayan arasında sınır çekmek için ortaya atmış olduğu değil, anlamlı ile anlamsız ayrımını yapmaya çalıştığı yönündedir (Magee 1982, s. 43). Halbuki bu iki görüş arasındaki fark bellidir. Popper anlam kısmıyla ilgili fikir bildirmediğini defaatle vurgulamaktadır. Onun yanlışlanabilirliği doğrulanabilirliğin alternatifi olarak önerdiği sanıldığından, Popper'e karşı yürütülen savlar bu yanlış görüşün ürünü olarak görülmektedir (Magee 1982, s. 44). Popper doğrulanabilirliği yok saydığı için ona bir alternatif sunmasından bahsetmek, onu manipüle etmek olacaktır. Kabul edilmeyen bir şey için alternatif de sunulamaz.

Popper, yanlışlanabilirliğe götüren sınanabilir olma özelliği ile ilgili daha esnek düşüncelere sahiptir. Ona göre, önceleri sınanamaz ve metafizik olarak görülen bir fikir, şartların değişmesiyle sınanabilir hale gelebilir, bilimsel nitelik kazanabilir. Deney yoluyla sınamaya tabii tutulamayan kuramlar, eleştirel manada tartışılabilirler. Kuramların lehine ve aleyhine ortaya atılan savlar birbiriyle karşı karşıya getirilebilir. Böylece biri bir diğerine tercih edilebilir (Magee 1982, s. 44). Anlam hususunda fikir beyan etmediğini iddia eden Popper, burada anlamsız kabul edilen metafiziğe karşı sahiplenici bir duruş sergilemektedir. Nitekim ona göre şu an metafiziksel sayılan bir önermenin ileride sınanabilirliğinin elverişli olması onu bilimsel niteliğe kavuşturabilir.

Popper'in deneyci bilgi kuramını yadırgaması ve her türden gözlemin kesinlikle kuramdan esinlenmiş olduğu hususundaki iddiasının sebeplerinden birisi de insani duyu organlarının çevreye uyum sağlama konusunda titizce girişimler sergilediklerinden dolayı kuramları içselleştirmiş olduklarıdır (Magee 1982, s. 52). Bu evrimsel bir süreçte meydana gelmektedir. Var olduğu varsayılan kuramlardan yola çıkılarak yapılan gözlem yeteneği evrime mâl edilmektedir.

Bilimsel anlamda, sistemli bir biçimde yanlış kuramların ayıklanmasına çalışılır. Bu sayede bilim insanı yerine, yanlış kuramların yok olması sağlanır (Magee 1982, s. 58). Çünkü Popper bilim insanı yerine bilimsel kuramların feda edilmesinden yanadır. Bilimsel işleyiş de bunu öngörmektedir. Kuramlar yanlışlanabilir ve yerini daha açıklayıcı olan sınanabilir başka bir kuram alır. Magee'ye göre, bilimin ya da felsefenin tarihi, geçmiş hatalardan oluşan bir yazmanın sonucu değil, sürüp devam eden bir tartışma, birbirine bağlı bir sorular silsilesi ve bu sorulara yönelik çözüm arayışlarının bir zinciridir. Yeterince şanslı olunursa bu zincirin bir halkasından tutup daha ileriye götürülebilir. Popper'ci bir yaklaşım, fikirlerden oluşan tarih ile kişisel bir iç içe geçmeye sevk etmektedir (Magee 1982, s. 61). Bu çalışmada içselci tarafta -bir diğer manada rasyonalist- olarak sunulan Popper ve onun yaklaşımı, Magee'nin betimlemesiyle bilim tarihsel zincirin iyi okunması ve içselleştirilmesi sayesinde, bilimi daha ileriye götürmede etkili olabilir. Fakat bunun için sorunlara sürekli yeni çözüm arayışları bulmaya çalışmak, bunu yaparken de geçmiş zincirin halkasından kopmadan yeni halkalar eklemek gerekli görülmektedir. Yanlışların ayıklanması ile güçlenen kuramlar ya da yanlışlanıp terk edilen kuramların yerini alanların sürekli tartışılması ve sorgulanması bu bakımdan önem arz etmektedir.

Popper'in, içinde bulunduğu çevrenin bilim anlayışını ve bu çevrenin kabul etmiş olduğu bilimsel görüşleri yanlış bulduğu için yeni yaklaşımlar ortaya atma gereği duyduğuna yönelik çıkarımlar söz konusudur. O, Bacon'dan bu yana süregelen doğal bilimlerin tümevarımsal bir yol izlediğini, tümevarımın ise kuramların ortaya konması esnasında yinelenen gözlem ve deneyler yoluyla işlediğini, dolayısıyla bir doğrulama sürecinin sonucu olarak gerçekleştiği şeklindeki bilimsel görüşü yanlış bulmaktadır. Bu görüşün büyük ölçüde destek görmesini ise bilim adamlarının kendi uygulamalarını sahte bilimden, teolojiden ve metafizikten ayırt etmek için tümevarımsal metodu ölçüt olarak aldıklarına bağlar. İşte bu ölçütü reddeden Popper, kendince daha iyi bir ayırt etme ölçütü olarak sınanabilirliği ve yanlışlanabilirliği ortaya attığını dile getirir. Deneme yanılma yoluyla ulaşılan sonuçlar, tümevarımsal metodu reddetmektedir. Bunun yerine kuramların sınanması, yanlışlanması veya reddedilmesi tümdengelimsel bir çıkarım sağlamaktadır. Popper'e göre bu açıkça, bilimsel kuramların yanlışlanamadıkları taktirde hipotezler ya da tahminler olarak kalacakları anlamına gelmektedir (Popper, 2006, ss. 108-109). Popper'ci bakış açısıyla yanlışlanabilirliğin bilimsel olma gereğiyle ne denli eşdeğer görüldüğü aşikârdır. Ayrıca Popper, daha geniş içeriğe sahip bir kuramın daha ciddi manada sınanabilen, test edilebilen bir kuram niteliği de taşıdığını öne sürmektedir (Popper, 2006, s. 109). Daha geniş içeriğe sahip olmak daha açıklayıcı bir kuram olma açısından önemli görülebilir. Ancak Popper'in iddiasında, yukarıda belirtildiği üzere, bir kuramın yasak koyuculuğunun fazla olması da beklenmektedir. Daha geniş içerikli bir kuramın daha fazla yasak koyabilme gücü birbiriyle doğru orantılı gözükmemektedir. Her ikisinin sağlanabilmesi kuramın oluşturulması aşamasında zorlayıcı bir etmen olacaktır. Yine de, böyle bir kuramın ciddi anlamda test edilebilir nitelikte güçlü olabileceği kanaati mantıklı bulunabilir.

Bilim insanlarının metafiziği anlamsız, safсата veya tümüyle gereksiz bir biçimde nitelendirmeleri, sorun yaratması kaçınılmaz bir durum ortaya koymaktadır. Çünkü Popper, metafiziksel fikirlerin ekseriyetle öncül fikirler olduğu kanaatindedir; onlar bilimsel fikirlerin öncüleridir (Popper, 2006, s. 110). Aynı zamanda Popper, metafiziksel veya anlamsız diye bir kenara atılan fikirlerin zamanla bilimsel nitelik taşıyabileceğinden de söz etmektedir. Bu hususa daha önce detaylı biçimde değinilmiştir. Popper, belki de bu bakımdan, anlamlı / anlamsız ayrımına girmemeyi tercih etmiş olabilir. Nitekim mantıkçı pozitivistler bilimle bilim olmayanı ayırt etmede

doğrulanabilirliği kullanırken aynı zamanda anlamlı olan ve anlamlı olmayanı da ayırt etme girişiminde bulunmuşlardır. Popper da işe bilimle bilim olmayanı ayırt etme girişimiyle başlar. Bunu yaparken doğrulanabilirlik yerine yanlışlanabilirliği savunur. Lakin onun ayrımı sadece bilim ile bilim olmayan arasına sınır çekmeyi kapsar; anlamlı olan ve anlamlı olmayan arasına değil. Çünkü Popper, bilim olanla olmayanın ayrımının yapılması gerektiğini kabul ederken anlamlılık ve anlamsızlık ikilemine yönelik bir ayrıma karşı çıkmaktadır. Ona göre anlamlılık sadece bilimsel bilgiye özgü değil metafiziğe de özgü olmalıdır. Kısacası, metafiziksel olmak Popper'e göre anlamsız olmak demek değildir (aktaran Demir, 2007, s. 49).

Yanlışlanabilirlik ilkesi ile tümevarımı bertaraf ettiğini düşünen Popper, tümevarımsal doğrulamadan söz edilemeyeceğini çünkü tekil önermelerle temel kuramların türetilemez olduğunu aksine çürütülebilir olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra, gözlemlerin betimlemelerle çatışma potansiyeline sahip olduğunu da ifade eder (Popper, 2006, s. 119). Popperci yaklaşımda, tek bir önerme ile temel bir kuram doğrulanamaz. Ama yine tek bir yanlış önerme temel bir kuramı çürütebilir. Çürütemezse bile onu sarsarak gözden geçirilmesi gerektiğini bilim insanlarına gösterir. Tek bir önerme ile doğrulama işi tümevarımsaldır. Ancak tek bir önerme ile yanlışlama işi tümdengelimsel olarak görülmektedir. Çünkü tek bir önermenin elde edildiği gözlem, betimleme noktasında çelişkiye düşebilir. Bu da gözlem ile betimlemenin çatışma ihtimali olduğunu gösterir. Yanlışlamada bu sıkıntılı görülmezken doğrulamada kuramı sıkıntılı bir sürece sokabilir. Popper tüm bu yaklaşımlardan yola çıkarak tümevarımın bilimde yerinin olmaması gerektiği kanaatini taşımaktadır.

Popper'e göre çürütme veya yanlışlama dışında, olgulardan kuramlara doğru ilerleyen bir tartışma yürütmek imkansızdır. Bu tutum selektif, Darwinci olarak nitelendirilebilir. İnancın yerini eylem fikri alır ve eylemler zamanın hâkim eleştirel bilimsel tartışmalarının durumuna göre yapıldığı taktirde rasyonel kabul edilir. Rasyonel kavramı eleştirel kavramıyla eşdeğer tutulmaktadır. Fakat tek başına inanç rasyonel özellik taşımaz, inancı dizginleyebilmek (veya askıya almak) rasyonelliktir (krş. Popper, 2006, s. 120). Burada Popper'in söz ettiği inanç körü körüne bağlanılan ve sınınamayan bilgiye olan inançtır. Mantıkçı tarafta yer alan Popper'e göre bunun rasyonel bir tarafı olamaz. Oysa yanlışlama ve çürütme bu tip inançları boşa çıkarabildiğinden gereklidir ve eğer rasyonel manada bilimsel bir tartışma yürütülecekse orada tümevarımsal

doğrulamadan söz edilemez. Dolayısıyla Popper bilim ile sözde bilim arasında bir ayrım yapmanın yolunu yanlışlanabilirlikte bulmaktadır. Ona göre bilim hipotetiktir, yanlışlanabilirdir. Sözde bilimde yanlışlama yoktur. Bilimsel tutum eleştirel bir tutumdur; doğrulamalar yerine ciddi ve zorlu sınanmalara açıktır (aktaran Güzel, 2013, s. 94). Eleştirel tartışmaların yapılmasına müsait zemin bu sayede oluşturulabilir.

Bilimsel bir aksiyon gözlem yoluyla ya da veri biriktirmekle başlamaz. Veri biriktirmek, verileri toplamak için, ilk önce belli bir türden veriyle alakadar olmak gerekir. Bu da ilgi gerektirir. Dolayısıyla kişi, bir ön yargı ya da bir sorun gibi kuram benzeri bir şeyi elinde bulundurmadan işe koyulamaz (Popper, 1960, s. 134; krş. ayr. Güzel, 2013, s. 96). Popper, kendisinin savunmuş olduğu kuram yüklü gözlemin işlevine burada yer vermektedir. Gözlemcinin kafasında yer alan sorun ya da ön yargıyı kuram niteliğinde görmektedir. Peki tümdengelim bunun neresindedir? Popper'e göre, bir olayı nedensel açıklayabilmek için o olayı tasvir eden bir önermeyi, yasalar ile başlangıç şartlarından tümdengelim yoluyla çıkarmak gerekir (aktaran Güzel, 2013, s. 97). Burada Popper nedenselliği öne sürmektedir. Her nedenin bir önceki nedenine inerken başlangıç şartlarındaki belirlenmiş yasaya ulaşılır. Bu evrimsel bir belirlemedir, bilinçli sayılmamalıdır. Buradan yola çıkılarak yapılan açıklamalar, bilim insanını tümdengelimsel çıkarımlara götürecektir.

Doğrulanabilirliğin sınır koymada ölçüt olarak alınmaması gerektiğini vurgulayan Popper, ilave başka gerekçeler de sunar. O, kuramlar için onaylamaların veya doğrulamaların çok kolay elde edilebileceğini gösterir. Onaylamalar elbette riskli varsayımların sonucu olarak elde edildiğinde önemlidir. Tasavvur edilebilen herhangi bir olay vasıtasıyla çürütülemeyen bir kuramın bilimselliği tartışmalı olarak görülmelidir. Çürütülemezlik bir kuram açısından sağlamlık değil kusurdur. Bu sebepten kuramları tek bir önermeden -deneysel olarak doğrulanmış olsa dahi- çıkarsamak mantıklı bir iş değildir. Bu tümevarımlı bir çıkarım olur ki Popper'e göre böyle bir çıkarım kabul edilemez ve sakıncalar doğurur. Bir kuram bilimseldir denebiliyorsa, o kuram ya yanlışlanabilir ya sınanabilir veyahut da çürütülebilir nitelikli olmak zorundadır. Dolayısıyla bilimsel olan ile olmayan arasında sınır koymak istenirse, doğrulanabilirliğin değil yanlışlanabilirliğin ölçüt olarak alınması gerekir. Deney yoluyla yapılacak bir çıkarım ancak kuramın yanlışlığıdır. Bu ise tamamıyla tümdengelim takip eden bir süreçtir (Güzel, 2013, s. 108-109). Popper buradaki

gerekçelendirmesinde yanlışlanabilirlik ile tümdengelim yöntemini bir arada sunarak bir anlamda elini güçlendirmektedir. Deneyssel bile olsa yapılacak olan bir çıkarım, kuramı yanlışlamalıdır. Bu ise tümdengelimi takip etmek anlamına gelmektedir. Popper, aslında kendi oluşturduğu kuramda doğrulanabilirliği yasaklayarak kendi kuramını yine kendi yöntemiyle güçlendirmiş gibidir.

  r t ld ğine kesin gözüyle bakılan bir kuramın başarısız olduğu yanlarını açıklamayı başarabilen ve henüz çürütülmemiş olan kuram, öncekinin yerini almalıdır. Bu yeni kuram sadece eski kuramın yerini almaz, eski kuramın açıkladığı şeyi farklı olarak açıklamakla birlikte onu düzeltme işini de üstlenmiş olur. Tüm bu işleyiş Popper’de “eleştirel yöntem” tabiriyle anılır (aktaran Güzel, 2013, s. 110). Popper bilimsel işleyişte yukarıda söz ettiği eleştirel tartişmaların neticesini burada göstermeye çalışmaktadır. Netice daha açıklayıcı ve kapsayıcı bir kuramın yeğlenmesidir. Daha önce belirtildiği gibi, Popper’e göre bütün kuramlar varsayımlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla hiçbir kuram doğru kabul edilmiş veya ispatlanmış olarak görülmemelidir. Çünkü kuramların geçerliliğini yitirme ihtimali her zaman mevcuttur (Güzel, 2013, s. 112). Bu sayede yeni kuramlar eski kuramların yerini alabilmekte, bilimsel ilerleyiş devam etmektedir.

Popper’in eleştirel özellikte gördüğü önermelerin dayandırıldığı bilgiler bilimsel, nesnel bilgilerdir. Ancak ona göre hiçbir bilgi kesinlik arz etmez. İster  znel ister nesnel olsun kesin bir bilginin varlığından söz edilemez. İnsanın tüm bilgisi varsayımsaldır. Fakat nesnel bilginin öznel bilgiye karşı bir üstünlüğü söz konusudur. Çünkü nesnel bilgi eleştirilebilir (Güzel, 2013, s. 113). Dolayısıyla bilimsel önermeler de nesnel bilgiler içeriyor olmalıdır ki eleştirilebilsinler.

Immanuel Kant’ın öznel ve nesnel terimlerini nasıl kullanmış olduğuna dikkat çeken Popper bazı hususlarda ondan ayrıldığını dile getirir. Kant’ın nesnellik için, bilimsel bilginin herhangi bir kimsenin isteğinden bağımsız biçimde temellendirilmiş olması gerekliliğinden söz ettiğini vurgular. Bir başka deyişle, bir temellendirme, genel olarak bir kimse tarafından test edilebilir ve de anlaşılabilirse nesnel olarak kabul edilir. Bir şey, aklı yerinde olan herkes için geçerli ise temelleri de nesnel ve yeterlidir. Kant’ın bu görüşüne karşın Popper, bilimsel nitelikteki kuramların hiçbir zaman tamamıyla temellendirilebilir veya doğrulanabilir olmadığını, fakat sınanabilir olduklarını iddia

eder. Bu iddiaya göre, bilimsel önermeler özneler arası sınanabilir oldukları sürece nesneldir. Diğer bir ifadeyle, önermelerin nesnelliği özneler arası test edilebilir olmalarına bağlı tutulmaktadır (aktaran Güzel, 1998, s. 55). Bilimin kendi özneliği içinde yer alan bir nesnelliğinden söz edilmektedir. Popper'in böyle bir nesnellik için ise bilimin başlangıcında rol oynayan gözlemleyen özneye ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Kendisini Kant'tan ayırdığı nokta burasıdır.

Bilimsel işleyişin açıklanması adına ciddi adımlar attığı görülen Popper'in bunu yaparken farklı düzeyde tartışmalara yol açtığı ayrıca dillendirilmektedir. Demir'e göre onun tümevarım sorununu çözmek için yaptığı ilk baştaki girişimi, tüm tartışmanın seyrini değiştiren farklı bir dönüşüme yol açmıştır. Bu, Popper'in tartışmanın zeminini genişletmesinden ve zenginleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki bu durum Popper'in kendi bilim felsefesini ve bilim metodolojisini anlatmasının ve sorunları çözmek için ürettiği olumlu girişimlerin önüne geçmiş gibi görünmektedir (Demir 2007, s. 46). Demir'in iddiasının, Popper'in yanlış anlaşılmasıyla örtüştüğü düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Popper'in tartışma alanını genişletmesi yerine tartışmanın sınırlarını daraltması daha pragmatist ve odaklaştırıcı olabilirmiş, şeklinde yorumlanabilir.

Sentezci bir eksende düşündüğü görülen Alfred Jules Ayer, mutlak doğrulamacılık gibi mutlak yanlışlamacılığa da karşı çıkar. Bunu, imkânsız olarak nitelendirir. Söz konusu bakış açısı "Duhem-Quine Tezi" olarak bilinen metodolojiye dayanmaktadır ve alanda, halihazırda tartışmalıdır. Ayer'e göre, gözlemlenen bir kuğunun siyah mı yoksa kuğuya benzer başka bir kuş mu, canlı mı cansız mı olduğu, yapılan gözlemin ne denli güvenilir olabileceği, şeklindeki sorgulamaların cevabı kolay verilemez (aktaran Demir, 2007, s. 52). Ayer, tamamen yanlışlamacılıkla ilerlemeye -yanlışlamaların mutlak yanlışlamalar olarak sayılmasına neden olabileceği endişesinden dolayı- karşı çıkmaktadır. Demir'in aktardığı gibi, Ayer'de gözleme nasıl güvenilebileceğine yönelik ontolojik bir kaygı vardır. Çünkü bu sava göre, yanlışlama için kullanılmış olduğu varsayılan bir gözlemin kendisi de yanlış olabilecektir.

Bir önermenin bilimsel nitelik kazanması, onun mantıksal olarak sınanmasına ve bu sınanma sonucunda yanlışlanabilmeye imkân sağlayıp sağlayamamasına bağlıdır. Eğer önermenin hiç yanlışlanma ihtimali bulunmuyorsa, sınanabilir vasfı olsa dahi, bilgi

içeriği taşıdığı söylenemez. Bilgi içeriği taşımayan bir önerme hakkında bilimsel olup olmadığı yönünde tartışma yürütmenin bir anlamı yoktur. Bir önerme eğer potansiyel olarak en az bir yanlışlayıcı, kendisiyle çelişen en az bir başka önerme içerebiliyorsa Popper'e göre o önerme yanlışlanabilir demektir (Demir, 2007, s. 54). Yanlışlanabilir olması da söz konusu önermenin bilimselliğini, dolayısıyla onun nesnel bilgi / bilgiler içeriyor olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Yanlışlamacılığın sadece bilimsel bir yöntem değil aynı zamanda bilimin amacının ne olması gerektiğini bildirmesi açısından da farklı bir nitelik sunduğu söylenebilir. Doğrulamacılıkta bilimin amacı hakikate ulaşmak olarak görülürken yöntem olarak yine doğrulama kullanılır. Oysa önermeleri yanlışlanabilecek biçimde formüle ederek kuram oluşturma yöntemiyle uygulanan yanlışlamacılıkta bilimin amacı hakikate olabildiğince yaklaşımdır (Popper, 1989, s. 229; krş. ayr. Demir, 2007, s. 57). Mutlak nesnelliğin olmadığı yerde mutlak gerçekliğin de ancak yakınından geçilebileceği Popper açısından bu şekilde betimlenmektedir.

Popper bilimlerde yöntem sorununa sadece tümevarımsal ve tümdengelimsel açıdan yaklaşmamıştır. Genel olarak bilimlere yönelik bir yöntembilim yorumuna da girmektedir. O hem doğal bilimler hem de sosyal bilimler için esas itibarıyla aynı yöntemin kullanılması gerektiğini, yöntembilimsel tekçiliği savunmaktadır. Ancak sonraları sadece sosyal bilimlerde doğabilecek sorunları fark ederek durumsal çözümlemenin sosyal bilimler için gerekli olduğu kanaatine varmıştır. Yine de yöntem açısından net belirlemelerde bulunmamaktadır (Demir, 2007, ss. 61-63). Yöntembilimsel tekçilik doğal bilimler tarafından bakıldığında ilk başta mantıklı gelebilir. Lakin sosyal bilim penceresinden bunun kolay olmayacağını sonraları Popper da fark etmiştir. Çünkü sosyal bilimlerde ileri sürülen kuramlar doğal bilimlerde ileri sürülenlerden farklıdır. Bu farklılık bilim felsefesindeki yapısalcı yaklaşımın sosyal bilimlerde yararlanılması zorluğundan kaynaklıdır. Yapısalcı yaklaşımda, teorilerin tüm aksiyomlarının açık bir şekilde ortaya konması gerekliliği vardır. Doğal bilimler açısından bu mümkündür, sosyal bilimler açısından ise pek mümkün görülmemektedir (Suppe, 1974, s. 267; krş. ayr. Demir, 2007, s. 73).

Popper, bir teorinin ne zaman doğru olduğu veya kabul edilebilir olduğuyla uğraşmaz. Daha önce de belirtildiği üzere bilim ile sözde bilimin nasıl ayırt edebileceğiyle

ilgilenir. Bilimin birçok kez yanlış olduğunu, sözde bilimin ise ara sıra doğruyu saptayabildiğini göz önüne alarak bu ayrımı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Özet olarak Popper, bir teorinin bilimsellik ölçütünü onun yanlışlanabilirlik, reddedilebilirlik ve sınanabilirlik niteliklerine sahip olup olmamasıyla özdeşleştirir (bkz. Popper, [1972] 1979; krş. ayr. Yıldırım, 2012, ss. 185-189). Bu bakımdan bir kuramın sınanabilmesi o kuramın yanlışlanabilir olma ihtimalini, dolayısıyla da terk edilebileceğini/reddedilebileceğini göstermektedir.

Doğrulanabilirlik ölçütünün tartışmalı bir tarafı da genelleyen önermelerin tüketici biçimde doğrulanmasının mümkün olmamasıdır. Bu imkânsızlık söz konusu önermelerin bilimsellik dışına itilmesi gibi bir sakınca doğurmaktadır. Dolayısıyla doğrulama yönteminin bilimsel nitelikte olan ile olmayanı ayırma gücüne sahip olamadığı yönünde bir çıkarım yapılabilir. Doğrulanabilirlik ölçütünü bu yönde eleştirenler, başta Popper olmak üzere, bu yüzden de yanlışlanabilirliği daha yetkin ve geçerli bir bilimsel ölçüt olarak önermektedir (Yıldırım, 2012, s. 61). Burada üzerinde çokça durulan yanlışlanabilirlik ölçütünü öneren Popper, bilimde tümevarımsal mantığa yer vermediği gibi, doğrulanabilirliği tümevarım ile ilişkilendirdiği için doğrulanabilirlik ölçütünü de bilimsel bulmaz, reddeder. Ona göre bilimsel teoriler ne tekil olguların gözlemlenmesiyle tümevarımsal yoldan elde edilebilir, ne de bu yöntemle doğrulanabilir (aktaran Yıldırım, 2012, s. 62). Yıldırım'a göre, hipotetik-tümdengelimsel yöntem üzerindeki çağdaş incelemelerde tümevarıma ya hiç yer verilmediği ya da tümevarımın sadece gözlem sonuçlarını toplama, sınıflama ve bir noktada genelleme yapma olarak alımlandığı görülmektedir (Yıldırım, 2012, s. 70). Bu durum Popperci yaklaşımın bilim felsefesindeki etkisini gösterir niteliktedir.

Bir görüşe göre, tümevarımsal yöntem hipotez ya da kuramdan test edilebilir bir çıkarım sağlama düzeyinde gerekli görülebilir. Çıkarımların gözlemlenen veriler ile karşı karşıya getirilmesi de mantıken tümevarımsal yöntem olarak sunulabilir. Bir bilimsel kuramın veya hipotezin ortaya çıkarılış noktasında tümevarımsal bağlamda bir doğrulamadan söz edilemeyeceğini iddia etmek çıkarımların doğrulanabilmesi açısından yine bu yöntemin yok sayılmasını gerektirdiği anlamına gelmemektedir. Bu hususta bilim felsefesindeki tartışma sona ermiş değildir (Yıldırım, 2012, s. 71). Bilim felsefesinde tartışmaların sonunun gelmeyeceği öngörülse de tümdengelimsel yaklaşımın zirveye taşınmasında Popper'in etkisinin ne denli büyük olduğu farklı bilim

insanlarınca kabul görmektedir. Örneğin Peter Medawar’a göre, genel bilim anlayışında hipotezli tümdengelsel yaklaşımı (hipotetik-dedüktif) ileri taşıyan, bu mantıksal yaklaşımı anlamlı kılma noktasında başlıca rol oynayan kişi Karl Popper ve onun “Logik der Forschung” eseridir (aktaran Yıldırım, 2012, ss. 235-236;).

Tümevarımsal yaklaşımın sadece parçadan bütüne doğru gidilmesi olarak anlaşılmaması gerekir. Hilmi Ziya Ülken, tümevarımı bir akıl yürütme biçimi olarak tanımlar. Tek bir olguyu ele alarak birtakım kanıtlara dayalı bir biçimde olumlama yoluna gidilir. Dolayısıyla tüme varış denince tikelden tümele ya da özelden genele doğru bir geçiş anlaşılmalıdır. (Ülken, 2007, s. 205). Bu tanımlama Popper’in yok saydığı tümevarımsal yaklaşımla paralel görülebilir. Yine de onun tümevarıma bakışı bilimsel nitelikte gördüğü sorundan dolayı daha problematiktir. Popper’e göre tümevarım yoluyla elde edilen çıkarımların temellendirilip temellendirilemeyeceği ve bunun hangi koşullarda yapılabileceği sorusu, tümevarım sorunu olarak nitelendirilmektedir. Bu sorun aynı zamanda deneye dayanan tümel önermelerin doğruluğu veya geçerliliği sorunu olarak da dile getirilebilir (aktaran Güzel, 1998, ss. 35-36). Dahası Popper, her bilimsel önermenin kabul görmeden önce gerçek manada sınanmış olması gerekliliğini öne sürmez. Ancak bu tarzda bir önermenin sınanabilir olması gerektiğinde ısrar eder. Popper sadece, bilimsel olarak mantıklı gerekçelerle sınanmaları olanaksız görünen önermelerin, doğru olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktadır (aktaran Güzel, 1998, s. 58). Kısacası Popper, körü körüne hakikat olduğuna inanılan bir şeyin peşinden gitmeyi bilimsel bulmamaktadır.

Özetlemek gerekirse; Popper’in bilim felsefi anlayışı, içselci yaklaşımı, bilim felsefesine kazandırmış olduğu yanlışlanabilirlik ilkesi, hipotezli-tümdengelsel bilim işleyişini savunması; önerme, hipotez, bilgi, nesnellik tanımlamaları; sınanabilirlik, çürütülebilirlik, reddedilebilirlik veya yeğlenebilirlik sözcüklerine yüklediği anlamlar detaylı bir biçimde burada tartışılmıştır. Bir sonraki başlık altında, yine içselci kampta yer alan ve yanlışlanabilirlik ilkesini eleştiren Imre Lakatos’a ve onun önerisi olan bilimsel araştırma programları yaklaşımına yer verilmektedir.

1.1.2. Imre Lakatos’un Bilim Felsefi Görüşleri: Bilimsel Araştırma Programları

Imre Lakatos bilimi rasyonel yaklaşımlarla açıklamaya çalışır. Adının geçtiği yerde ise çoğunlukla ilk akla gelen, onun metodolojisi, “bilimsel araştırma programları” dır.

Lakatos'un bilim felsefecisi yönüyle ortaya koyduğu çaba, bilimde rasyonaliteye ve bilim felsefesinde içselciliğe önem veren bir duruş sergilemektir. Çünkü ona göre bilim felsefesinin asıl görevi, bilimsel ilerlemeyi açıklarken rasyonellikten yararlanması gereğidir. Bu türden bir açıklama getirmek için ise bilimsel gelişmeyi oluşturan içsel diye nitelendirilebilecek dinamiklerin, unsurların, bir bakıma rasyonel ve mantıksal bir yöntemin unsurlarının, dikkate alınması şarttır (Cevizci, 2009, s. 209). Öyleyse Lakatos'un ısrarla üzerinde durduğu rasyonellikten ve içsel bilim felsefesi yaklaşımından kastı nedir? Bilimin ilerlemesi veya gelişmesi adına teorilere ihtiyaç vardır. Lakatos'a göre bilimsel teoriler yalnızca dışsal faktörlerle açıklanamamalıdır. Aynı şekilde teoriler arasında yapılacak tercihler de sadece dışsal faktörlerle açıklanmaya çalışılmaz. Eğer bu şekilde açıklanmaya çalışılırsa, açıklama bilimsel bir rasyonel zemine oturtulamamış demektir. Rasyonel olmamak bilimsel gelişmenin asıl doğasından uzaklaşmak anlamına gelmektedir. (krş. Cevizci, 2009, s. 209). Dolayısıyla Lakatos bilimde rasyonalite oluştururken bunu dış etkenlere bağlamak yerine bilimin kendi iç dinamiklerinden yararlanmayı uygun görür. Dışsalıcı kamptan örnek vermek gerekirse, Lakatoscu bir anlayışa göre, Thomas Kuhn'un bilimsel gelişmeyi açıklamaya çalıştığı noktada kullandığı argüman daha ziyade tarihsel süreçten yararlanmaktadır.²⁷ Burada tarih dış faktörlerden biri olarak görülebilir. Lakatos ise bilimi açıklarken yine bilimin kendi iç faktörlerinden ve dinamiklerinden, başka bir deyişle hipotezlerin ve teorilerin bilimsel doğalarından yola çıkmayı tavsiye etmektedir.

Bilimde belli değerler dizisi içerisinde hipotezler ortaya atılır veya biri bir diğerini takip ederek ilerleme sürdürülebilir. Lakatos, bilimde öne çıkan tek bir paradigmanın²⁸ varlığını kabul etmez. Ona göre bilim tek bir paradigmanın tekelinde olamaz. Paradigmalar birbirleriyle rekabet halindeyken bir paradigmanın gelişim sürecinde koordineli ve aktif olarak rol oynarlar, bir arada yer alırlar. Bu sebepten Lakatos, paradigmaları oluşturan kuramların ardışıklığını savunduğu gibi, onların önemli taraflarını koruduklarına inanmaktadır. İşte bu fikirlerinden dolayı, bilimde araştırma programı kavramını paradigma kavramıyla yer değiştirir (krş. Cevizci, 2013, s. 211). Nihayetinde Lakatos'un bilimsel araştırma programı adını verdiği şey, birbirleriyle canlı

²⁷ Thomas Kuhn ve onun bilimsel anlayışı, ilgili bölümde detaylandırılmıştır. Burada yeri gelmişken - örnek vermek adına- Kuhn'a gönderme yapılma gereği hissedilmiştir.

²⁸ Buradaki paradigma kavramı Thomas Kuhn'un tanımlamış olduğu manada kullanılmaktadır (bkz. Kuhn, 2008).

ve güçlü ilişkilerle bağılı olduğunu iddia ettiği teoriler paradigmasıdır (krş. Cevizci, 2013, s. 212). Burada ardışık teorilerin birbirini destekledikleri ve organik bağın oluşturduğu bir seriden, diziden bahsedilmektedir. Nitekim Lakatos, ardışık teoriler veya hipotezler birliğinden oluşan bir araştırma programının bilimsel analiz için birim olarak kabul edilmesinden yanadır; tek bir teorinin değil. Bu manada sunduğu argüman, teori ile bilimsel araştırma programları arasında var olduğunu düşündüğü en önemli ayrımdır: araştırma programlarının bir tarihî geçmişe sahip olmaları. Oysa ona göre teorilerin tarihi yoktur, dolayısıyla bir geçmişe de sahip değildir (krş. Cevizci, 2013, s. 213).

Lakatos'un paradigma yerine önerdiği bilimsel kavram devrimci nitelikte görülmemelidir. Çünkü bilimsel araştırma programı birleştirici bir güç niteliğinde bilime sunulmaktadır. Bilimsel araştırma programları eski kuramların üzerine eklenen yeni kuramlarla genişler ve geçmişi de içine alarak bilimsel ilerlemeyi sürdürür. Devrimci nitelikte bir örnekle karşılaştırmak gerekirse, Thomas Kuhn'un paradigma kavramı devrimci vasıftadır. En kısa söylemle, bir paradigma mevcudu devirir ve onun yerini alır. Var olan paradigmayı devirememişse zaten bir paradigma olmamıştır, paradigma oluşturulamamıştır. Böyle bir senaryoda, sadece mevcut paradigmaya katkıda bulunmuş bir teori/teoriler niteliğinde görülebilir. Tarihsel olarak ise paradigma, içerisine öncekinden pek bir şey almaz. Çünkü önceki paradigmanın açıklayamadığını açıklama iddiasıyla ortaya çıktığından onu çürütmesi beklenmektedir (bkz. Kuhn, 2008). Lakatos'da teoriler birliği ve dayanışma vardır. Onun bilimsel araştırma programları görüşünün belli ölçüde kabul gördüğü de söylenebilir.

Bilimsel ilerleme aşamasında -Lakatos'un belirttiğine göre- iki türden ilerleme söz konusudur. Bunlar teorik ve ampirik ilerlemelerdir. Teorik ilerlemenin bir araştırma programı için anlamı, onun yeni olguları tahmin edebiliyor olmasıdır. Ampirik ilerleme ise teorik ilerleme sürecinde ortaya atılan yeni olguların, öne sürülen iddiaların ampirik yani deneysel düzlemde gerekçelendirilmesi, güçlendirilmesi durumu olarak tasvir edilebilir (Cevizci, 2013, s. 216). Her iki ilerleme bilimsellik arayışında birbirini destekliyorsa veya ampirik ilerleme teorik ilerlemeyi onaylıyorsa o zaman söz konusu araştırma programı bilimsel ilerlemeyi sağlıyor ve başarılı demektir (aktaran Cevizci, 2013, s. 216). Lakatos bu yüzden, bir araştırma geleneğinin terakkiperver sayılabilmesi için hem teorik hem de ampirik düzlemde ilerleme göstermek mecburiyetinde olduğunu

dile getirmektedir (aktaran Cevizci, 2013, s. 216). Bu hususta bir değerlendirme yapmak gerekirse, öncelikle herhangi bir bilimsel araştırma programının varlığını sürdürebilmesi için yeni karşılaşılan problemlere çözüm sunabilmesi gerekir. Bu aşamanın Lakatos'da teorik olarak ilerleme anlamına geldiği görülmektedir. Teorinin güçlenmesi için ise deneysel olarak, gözlem yoluyla, desteklenmesi şartı söz konusudur. Bu aşama da Lakatos'a göre ampirik ilerleme anlamına gelmektedir. Bir bilimsel araştırma programı, bilimin iç dinamiği olan teorik/kuramsal ve ampirik/deneysel manada desteklenmediği müddetçe güç kaybeder, yeni hipotezlerle destek sağlanamadığı takdirde ise gerilemeye veya çökmeye mahkûm olur. Sözü edilen bu türden bir işleyiş, Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesindeki basamakları akla getirmektedir. O halde, bilimsel araştırma programları metodolojisi içerisinde Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesinin de bir bakıma devreye girdiğinin altını çizmek gerekir. Bu bağlamda Demir, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Popper, Kuhn ve Lakatos merkezli bir tartışmanın bilim felsefesinde ön plana çıktığını gözlemlemektedir ve Lakatos'un, Popper'in yanlışlamacılığını, Kuhn'un eş ölçülemezliğini alarak bilim felsefesinde bir sentez oluşturduğunu iddia etmektedir (Demir, 2007, s. 91).

Popper'in yanlışlamacılığının Lakatos'a etkisinden söz edilmişken, Lakatos'un yanlışlamacılığı nasıl eleştirdiğine ve hangi bakımdan kabul ettiğine kısaca yer vermek gerekir. Yanlışlamacılık Lakatos açısından üç türdür: dogmatik, metodolojik ve sofistike (Demir, 2007, s. 91). Lakatos'a göre, dogmatik yanlışlamacılık, doğrulama söz konusu olduğunda en dayanaksız olandır. Çünkü hem tümevarımcı hem de deneycidir; deneysel temelin kesinliğinin kuramlara aktarılabilceğini varsaymaktadır. Bu doğrultuda bir kuram deneyle çeliştiği zaman o kuramdan vazgeçmek gerekecektir (Demir, 2007, s. 92). Deneysel bir temelin kuram ile uyum göstermediği bir durumda kuramın yanlışlandığı iddia edilebilir. Ancak söz konusu kuramın yanlışlanmış olduğunun kesinlik arz ettiği anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü söz konusu kuram doğru olma ihtimalini taşımaktadır. Öyleyse doğru olanı kenara ayırıp yanlış olanı elemek mümkün olsa bile risklidir. Bu risk göze alınması gereken bir risk olarak betimlenmektedir. Bir başka deyişle, dogmatik yanlışlamacılıkta, yanlışlanmış bir kuram söz konusu riske rağmen elenmelidir. Metodolojik yanlışlamacılık için bu durum bilimin gelişmesine katkı sağlamak adına göze alınması gereken bir bedeldir. Öyleyse metodolojik yanlışlamacılıkta, bir teoriyi reddetmek ile bir teorinin yanlışlığını ispat

etmek birbirinden ayrı tutulmaktadır. Burada bilimsel olan ile bilimsel olmayan arasında farklı manada ve daha liberal bir ayırt edici ölçütün varlığından söz edilebilir (Demir, 2007, ss. 97-98).

Sofistike yanlışlamacılıkta bilimsel olma ölçütü daha farklı türden anlaşılmaktadır. Buna göre, eğer bir teori öncekinden veya eşdeğerinden farklı bir artış gösteren deneysel içerikle desteklenebiliyorsa, yeni olgulara yelken açabiliyorsa, bilimsel sayılır, bilimsel nitelikte kabul edilebilir bir teoridir. Sofistike yanlışlamacılık böylece bir tek kuramın değerlendirilmesi sorunundan ziyade bir dizi kuramın değerlendirilmesi sorununa odaklanmaktadır. Hiçbir ampirik rapor veya ifade tek başına yanlışlayıcı bir hipotez oluşturamaz; tek başına yanlışlamaya mahal vermez. Nedeni ise daha iyi bir teorisinin olmamasıdır. Deneysel veriler mevcut teoriyi yanlışlarsa bile daha iyi ve açıklayıcı bir teori ortaya atılana dek mevcut olanı savunmaya ve desteklemeye devam etmek gerekir. Lakatos'a göre yanlışlama, kuram ile deneysel temel arasında geçen bir ilişkiden ziyade teoriler ile özgün deneysel temeller ve bunun sonucunda ortaya çıkan ampirik büyüme arasında yaşanan çoklu/çoğulcu bir ilişki olmalıdır (Demir, 2007, ss. 98-99). Lakatos'ta yanlışlamacılık, çoklu, sentezli ve harmanlanmış bir biçimde gözler önüne serilmektedir. Birçok bilimsel geleneği içine alarak bir sentez oluşturduğu söylenebilir (krş. Demir, 2007, s. 99).

Lakatos'un bilimsel araştırma programları bir metodoloji olarak sunulmaktadır. Bu metodoloji içerisinde Lakatos, özellikle Kuhn'un paradigma geçişlerinde bilimsel devrimler için açıklık getiremediği rasyonalite sorununa adeta bir çare olarak sofistike yanlışlamacılığı sunmuştur. Ancak yine de bilimin diğer bilişsel etkinliklerden farkının ne olduğuna cevap bulmak adına dört yeni kavram daha öne sürmektedir. Bunlar katı çekirdek, koruyucu kuşak, pozitif keşif ve negatif keşif şeklindedir (Demir, 2007, s. 99). Lakatos'a göre bütün bilimsel araştırma programları birer katı çekirdeğe ve bu katı çekirdeği sarmalayan koruyucu kuşağa sahiptirler. Katı çekirdekte araştırma programının geliştirileceği temel hipotezler vardır. Çekirdeğin katı olarak tasviri, bilim insanlarının, araştırma programları içinde kaldıkları sürece, çekirdeği değişikliğe uğratamayacakları içindir. Değişikliğe uğratmak demek, araştırma programının tümüyle değişmiş olması anlamına gelir. Dolayısıyla tüm bilimsel etkinlikler çekirdeğe sadık kalınarak yapılacağından onun yanlışlanmamasına itina edilir. Ampirik veriler ile kuramın desteklediği program arasında bir uyumsuzluk söz konusu olduğunda, bu durum

katı çekirdeğe mâl edilmez. Öncelikle başka nedenlerden olabileceği ihtimali üzerinde durulmalıdır. İşte bu noktada koruyucu kuşak devreye girer. Yardımcı -*ad hoc*²⁹- hipotezler geliştirilerek uyuşmazlıklar, çelişkiler ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu etkinlik koruyucu kuşak olarak tasvir edilen alanda gerçekleşmektedir (krş. Demir, 2007, ss. 99-100). Yukarıda belirtilen katı çekirdeğin değişikliğe maruz bırakılmaması, korunması, yanlışlanmamasına çalışılması, ondan vazgeçilmemesi durumları, çekirdeğin bozulmasını önlemek için ortaya atılmış bir tür yasaklamadır. Bu da negatif keşif kavramını gündeme getirir. Araştırma programının negatif keşfi katı çekirdeğin sorgulanmasını yasaklar. Öyleyse programın başka bir yol önermesi gerekecektir. Yine yukarıda geçen koruyucu kuşak alanında ad hoc hipotezlerle çekirdeğin desteklenmesi etkinliği, pozitif keşif kavramını alternatif olarak öne çıkarır. Pozitif keşif bilim insanlarına yol göstericidir; onlara ne yapmaları gerektiğini söyler. Koruyucu kuşakta cereyan edebilecek çürütmelerin nasıl manipüle edilmesi gerektiğini bilim insanlarına gösterir. Onlara karşı korunmaları gerektiğini bildirir. Çünkü karşı korumaya geçemeyen bir program uzun ömürlü olamaz. Sonuç itibarıyla, araştırma programının başarılı olup olmaması, ileriye götürücü ya da yozlaştırıcı problem kaymalarına bağlanmıştır (krş. Demir, 2007, s. 100-101).

Demir, Lakatos'un özellikle üzerinde durduğu hususlardan birinin, onun sofistike yanlışlamacılık iddiasının, dogmatik başlayan metodolojik devam eden ve en sonunda sofistike yanlışlamacılığın savunucusu olan Popper'e dayanmış olduğunu ifade etmektedir. Bu, ileriye götürücü veya yozlaştırıcı diye nitelendirilen problem kaymaları arasındaki sınırın da dayanağıdır (Demir, 2007, s. 103). Bilimsel araştırma programları açısından doğruluğun ve yanlışlığın kesin olarak belirlenemeyeceğini belirtmek gerekir. Yapılması gereken ilercici/ileri götürücü hipotezler üretmeye devam eden programa destek verilmesidir. Böylece bilimsel araştırma programlarında geliştirici yahut yozlaştırıcı olma durumlarına göre karşılaştırmalar yapılabilir. Bu türden karşılaştırmalar, bilimsel araştırma programlarına biçilen (nispi) değerini göstergesidirler. Lakatos'a göre bu rasyonalite açısından kabul edilebilir bir şeydir (krş. Demir, 2007, s. 103).

²⁹ Ad Hoc Hipotez: Bir kuramı yanlışlanmaktan kurtarmak için söz konusu kurama eklenen bir (yardımcı) hipotezdir. Ad hoc hipotez için bkz. ayr.; <http://skepdic.com/adhoc.html>. (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

Lakatos, Popper’de olduğu gibi, bilim ile bilim olmayan (ideoloji, hurafe, sözde bilim vb.) arasında ayırım yapma üzerine düşünmekle işe başlar. Bu noktada hem Popperci yanlışlamacılığı düzeltme girişimi hem de bu yanlışlamacılığa karşı savları yanıtlama meseleleri ile de ilgilenmektedir (krş. Güzel, 2013, s. 115). Ona göre, bir kuramın bilimsel değerini ortaya koyan şey söz konusu kuramın tahminlerinin hangi nesnel dayanaklara sahip olduğudur. Aksi taktirde inanç, anlama, bağlanma, insanın zihinsel durumları gibi etkenler kuramın bilimselliği açısından değer taşıyamaz. Çünkü kuramlar, onları yaratan ve anlamaya çalışan insan zihninden müstakildir (Güzel, 2013, ss. 116-117).

Bilim tarihine bilim felsefesi kadar değer veren Lakatos, bilim tarihi olmadan bilim felsefesinin boşlukta olacağını, bilim felsefesi olmadan ise bilim tarihinin yolunu bulamayacağını iddia etmektedir. Bilim tarihinde, ona göre, kuramlar düzenli yapılar halindedir. Onlar bir araştırma programı sunan düzenli ve açık uçlu yapılardır. Ancak Lakatos, kuramlar yerine, yine çoğulcu bir ifade olan, araştırma programlarını kullanmayı tercih eder (Güzel, 2013, s. 136). Lakatos’un savunduğu görüşte bilimsel araştırma programları arasında elbette bir rekabet/çekişme söz konusudur. O, rekabet halindeki kuramlardan hangisinin tercih edilmesi/yeğlenmesi gerektiği hususunda çok katı olmamakla beraber bir ölçüt sunmaya çalışır. Bu ölçüte göre hemen yanlışlanan bir araştırma programını terk etmek, kenara atmak yoktur. Ona göre, yeni tahminlere açıklamalar getiren kuramların elde tutulması faydalıdır. Kenara atılan kuramın koruyucu kuşağında gerçekleşebilecek yaratıcı bir değişikliğin, kuramı yeniden canlandırıp ilerletici bir buluşa götürme olasılığı ise her zaman vardır. Ayrıca iki araştırma programı arasında tercih yapmanın, hangisinin daha iyi olduğuna ilişkin karar verebilmenin kesin bir ölçütü olamaz. Buna yönelik kesin bir tez öne sürülemez. Çekişen söz konusu iki programın nispi/görece değeri sonradan anlama yoluyla ortaya çıkabilecek bir durumdur (Güzel, 2013, s. 137). Kısacası Lakatos, sürdürülebilir olan kuramların bir araya gelerek ilerleme sağladıkları araştırma programını desteklemek gerektiğinden yanadır. Ancak bir araştırma programında yer alan bir kuramın, yeni açıklamalar sağlayabiliyor olsa dahi, doğruluk açısından kesin kabul gördüğü anlaşılmamalı; yeni tahminlere karşı açıklama geliştiremeyen bir kuramın ise yanlışlık açısından yine kesinlikle çürütölmüş olduğu çıkarımına varılmamalıdır. Yanlışlanan bir kuram kenara atılır ancak tamamen ondan vazgeçilmiş olunmaz. Bu yaklaşım biçimi,

yukarıda açıklanan sofistike yanışlamacılık ile Lakatos'un anlatmak istediklerine bir örnek teşkil etmektedir.

1.2. Bilim Felsefesinde Dışsalıcı Yaklaşımlar

İçselci yaklaşımların ardından burada Thomas Kuhn'un ve Paul Feyerabend'in dışsalıcı bilim felsefesi yaklaşımlarına yer verilmektedir. Bilim felsefesi alanında önemli tartışmalara yol açan ve geleneksel bilim anlayışını sorgulayan Kuhn, bilimsel devrimleri ve paradigma değişimlerini vurgulayarak bilimin sürekli evrilen bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, normal bilim dönemlerinde paradigma içindeki bilimsel çalışmaların nasıl yürütüldüğünü ve bilimsel topluluğun bu paradigma etrafında nasıl birleştğini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Kuhn, bilim tarihinden örnekler kullanarak bir bilim kuramı oluşturmaya çalışmaktadır. Dışsalıcı yaklaşım altında Kuhn'un tartışılmasında onun söz konusu bakış açısının etkili olduğu söylenebilir. Diğer yandan, Feyerabend, bilimsel yöntemlerin esnekliği ve çeşitliliği konusunda önemli görüşler ortaya koymaktadır. Feyerabend, bilimsel ilerlemenin tek bir yöntemle bağlı olmadığını ve bilimsel keşiflerin çeşitli yaklaşımlarla gerçekleştirilebileceğini savunarak bilimsel dogmaların sorgulanmasını teşvik etmektedir. Feyerabend kuramsal ve metodolojik çoğulculuğu bilimin olağan işleyişine ve kurallarına rağmen savunur pozisyonda görülmektedir. Bilimsel rasyonelliğin yanında yarar sağlayan çoğulcu anlayışı benimsemesi Feyerabend'in dışsalıcı yaklaşım altında değerlendirilmesinde bir etkidir. Bu iki bilim felsefecisinin yaklaşımları, bilim felsefesi alanında derinlemesine tartışmalara ve analizlere konu olmakta, bilimin doğası ve gelişimi konusundaki bilimsel anlayışı derinleştirmektedir.

Bu başlık altında, Kuhn'un ve Feyerabend'in görüşleri incelenerek bilimsel bilgi üretimi ve bilimsel yöntemler konusundaki geleneksel bakış açıları eleştirel bir şekilde değerlendirmeye tabii tutulmaktadır. Kuhn'un ve Feyerabend'in dışsalıcı bilim felsefesi yaklaşımları, bu yaklaşımların bilim felsefesi alanındaki mevcut tartışmalara nasıl bir katkı sağladığı tespit edilerek buradan hareketle yeni oluşturulan bir bilim felsefesi metodolojisine katkı sağlanmış olmaktadır.

1.2.1. Thomas S. Kuhn'un Bilim Felsefi Görüşleri: Bilimsel Devrimler ve Paradigmalar

Bilim felsefesi ve tarihi içerisinde yaşanan gelişmelerden bilimin mantıksal olarak ele alınması ve içsel dinamiklerin ve de faktörlerin devreye sokularak sorunlara çözümler sunulması çabaları gözlemlenmektedir. Ancak bilimin mantıksal bir bakış açısından ziyade tarihsel bir perspektiften de ele alınması gerektiği; bu perspektifle bilimsel ilerlemenin açıklanabileceği iddia edilmektedir. Bilhassa post-pozitivist olarak nitelendirilebilecek bilim insanlarınca, bilimi mantık temelinde ele almak yerine bilimin tarihsel gelişiminden yola çıkarak çözümler üreten yaklaşımlar ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Yeni olarak tabir edilebilecek bu yaklaşımın en dikkat çeken ve etki yaratan temsilcisi Thomas S. Kuhn olarak görülmektedir (krş. Cevizci, 2013, s. 194). Genel anlayışa bakıldığında bilim felsefesinin tarihsel süreci içerisinde bilime mantıksal temelden ve tarihsel perspektiften yaklaşıldığı ifade edilmektedir. Burada, tarihsel bakış açısıyla ilgili olarak Kuhn'un görüşlerine öncelikle yer verilmesi uygun görülmektedir.

Gerek Viyana çevresinin gerekse Popper'in o çevre içerisinde çıkararak ayrı fikirlerle hareket ettiği ve betimlediği bilim felsefesi, Kuhn'un gözlemlediği bilim tarihi ile uyum sağlamamaktadır. Çünkü Kuhn, bilime tarihsel-toplumsal ve ruhsalimsel bakış açılarını dâhil etmektedir (krş. Güzel, 2013, s. 163). Gözlemlediği alan bilim tarihsel sürecin kendisi ve aşamalarıdır.

Kuhn, bilimin tarihsel sürecini göz önünde bulundurarak üç farklı evreyi betimler ve birbirinden ayırır. Bunlardan ilki bilim öncesi dönem olarak nitelendirdiği dönemdir ki bu dönem bilim için olgunlaşmanın gerçekleşmemiş olduğu anlamına gelmektedir. İkincisi, olgunluğa erişmiş normal bilim dönemidir. Bu dönemde bilim, olağan bir biçimde kabul edilmiş bir paradigmayla belirlenen organize olmuş ve kurumsallaşmış etkinlikleri yansıtır. Üçüncü dönem ise, bir bakıma normal bilimde çözülemeyen *anomalilerin*³⁰ yaratmış olduğu kriz dönemidir. Krizden çıkış için kurtarıcı niteliğinde bir paradigma gereklidir. Söz gelimi yeni paradigma adayının, önceki paradigma tarafından çözülemeyen anomalilerin tamamını çözmesi gerekir ki onun kabulü

³⁰ Anomali: "Bir paradigmanın sınırları dışında kalan ve paradigma tarafından açıklanamayan durumlardır.". Bkz.; <http://kitaportasi.blogspot.com/2015/04/felsefe-sozlugu.html> (Erişim Tarihi: 26. 01. 2019).

gerçekleşsin ve devrim dönemi başlayabilsin. Üstünlük sağlayan bir paradigma sonrası devrim dönemi sona ermekte, bilim tekrar normal/olağan dönemine kavuşmaktadır.

Üç farklı evreden söz edildiği gibi devrim döneminin kriz döneminden ayrı yorumlandığı, devrim dönemine dördüncü veya son dönem denildiği de görülmektedir. Her bilim dalında bilim öncesi dönem aşıp olgun bilim dönemine yani normal bilim dönemine ulaşıldığında kriz dönemi ve devrim dönemi tekrar etmektedir. Bu bir döngüyü takip eden bir süreçtir ve kapalı bir dairesel döngü olarak tasvir edilmektedir (krş. Cevizci, 2013, ss. 194-195). Tasviri yapılan bilimsel süreç içerisinde devrimci bir bilim anlayışının savunulduğu dikkat çekmektedir. Bunu sağlayan unsur paradigma kavramıdır. Paradigmalar, bilim insanlarına bir bilim dalında konu edinilebilecek olguların belirlenmesinde, onların kendi içinde uyum sağlayabilmesinde etkili olan bir alan sağlar. Bu durumda paradigma bir model/örnek sunan genel bir kuram niteliği taşımaktadır. Her kuram bir metodoloji teklif etmez. Oysa paradigma bilimsel araştırmalarda ilerlemeler kaydedilebilmesi için -bu ilerlemelerin nasıl yapılabileceğine ilişkin- metodolojiyi de belirlemektedir (krş. Cevizci, 2013, s. 195). Kuhn'un paradigma kavramına birçok görev atfettiği görülmektedir. Bunlar; bilim insanı için uyması ve örnek alması gereken model, kuram oluşturma yolunda bilim insanlarını ve araştırmalarını çevreleyen genel bir kuram (kuramların kuramı/bir üst kuram) ve bir tür yol/yöntem belirleyici ve gösterici, şeklinde sıralanabilir.

Kuhn'un paradigma kavramı, bir bakıma epistemik cemaat ya da belli hakikatleri ölçüt olarak alan bilim insanları topluluğu meydana getirmektedir. Dolayısıyla genel bir bilimsel bakış sağlar, bilimsel görüşte bütünlük oluşturur (krş. Cevizci, 2013, ss. 195-196). Kuhn'a göre bir kuramın paradigma olması, söz gelimi o alanda çalışmalar yapan bilim insanlarını, bir işi her defasında en başından ele alma zahmetinden kurtarır. Hangi deneylerin yapılması gerektiği konusunda da fikir verir (Güzel, 2013, s. 165). Paradigmanın bilimsel ilerlemeye bir katkısının da bilim insanlarının işini kolaylaştırdığı ve hızlandığı yönünde olduğu söylenebilir.

Normal bilim döneminde zorunluluk ve yaratıcılık, kökten farklı ilkeler belirleyen ve farklı modellerle işleyen yeni alternatif paradigmaların ortaya çıkmasını sağlar. Bu tip paradigma değişimleri ve devamında gelen devrim dönemi zamanında aklın iş başında olmadığını söyleyen, alternatif paradigmalar arasından bir paradigmayı diğerine tercih

etmeyi bir hayat tarzını diğetine yeğlemeye benzeten Kuhn, buradan bilimin sanıldığı kadar nesnel ve rasyonel bir etkinlik olmadığı sonucuna varmaktadır. Ona göre bu açıkça görülebilen bir durumdur (krş. Cevizci, 2013, ss. 197-198). Kuhn'un burada ifade ettiği nesnel olma durumu, evrensel bir değer taşıyan yargılar kümesi ya da genel geçer rasyonel yasalar şeklinde değildir. Bilakis mevcut paradigma içerisinde o paradigmayla var olmuş nesnellik anlayışı kastedilmektedir. Yani nesnellik paradigmaya görelidir. Nitekim Kuhn, hakikatin nesnel olmadığını ve paradigmaya göre değişebileceğini savunmaktadır (krş. Cevizci, 2013, s. 199).

Bilim tarihinde kimi zaman geriye dönüşlerin yaşanabildiğine dikkat çeken Kuhn, yanlıştan doğruya doğru bir çizgisel ilerlemeden söz etmenin söz konusu olamayacağını ileri sürer. Bundan dolayı birikimsel bilgi tasavvurunun kastettiği gibi yeni kuramların öncekilere nazaran daha nesnel oldukları fikrini tarihsel düzlemde hatalı, felsefi bir söylem olarak ise acemice bulur (krş. Cevizci, 2013, ss. 198-199). Buradan Kuhn'un paradigma kavramına yüklediği bir başka anlam kendini göstermektedir. Hâkim paradigma önceki paradigmaya nazaran daha nesnel olduğu için değil, mevcut duruma ve bilim tarzına daha uygun olduğu ve kriz dönemindeki anomalileri açıklayabildiği için normal bilim dönemine hükmetmektedir.

Felsefi savlarını temellendirmek amacıyla Kuhn'un belirlediği birtakım argümanlar söz konusudur. Kuhn tarafından bilime teklif edilen paradigma kavramının ve bilim-tarihsel felsefenin daha iyi yorumlanabilmesi için bunlara da yer vermek gerekir. Kuhn'un iki temel argümandan söz ettiği görülmektedir. Bunlar; *eş ölçülemezlik*³¹ ve *teori yüklülüktür*. Kuhn'a göre paradigmlar eş ölçülemezdir. Yani birbirleriyle kıyaslanamazlar. Çünkü birbirleriyle kıyaslanmalarını olanaksız hale getirecek kadar farklılık göstermektedirler. Bu durum iki ayrı paradigmayı birleştiren ortak bir dayanağın, geleneğin veya dilin bulunmadığı anlamına gelmektedir. Öyle ki Kuhn, paradigma değiştiği zaman bazı anahtar kelimelerin yazılışlarının ve okunuşlarının aynı kalması durumunda dahi, anlamlarının değiştiğini iddia eder. Buna, Newton fiziğindeki “kütle” terimiyle Einstein'ın izafiyet kuramında geçen “kütle” teriminin anlamlarının bambaşka olduğunu örnek olarak göstermektedir (krş. Cevizci, 2013, s. 200). Kuhn tarafından paradigmlar her yönüyle eş ölçülemez ve kıyaslanamaz olarak tasvir

³¹ “Incommensurability”, “kıyaslanamazlık” veya “mukayese edilemezlik” olarak da Türkçeleştirilebilir. Mevcut çalışmada literatürdeki genel kullanımına uymak adına “eş ölçülemezlik” ifadesi tercih edilmiştir.

edilmişlerdir. Dolayısıyla iki farklı paradigmadan söz ederken “farklı” sıfatını kullanmanın bile yersiz olacağı düşünülmektedir. Çünkü Kuhn’a göre paradigmalar birbirlerinden bambaşkadırlar (apayrıdırlar) ve her paradigma biriciktir (eşi ve benzeri yoktur; yeganedir).

Kuhn’un destek aldığı diğer ana argümanı teori yüklülüktür. Teori yüklülük argümanı ise desteğini, her gözlemin teori yüklü oluşu olgusundan almaktadır (krş. Cevizci, 2013, s. 200). Kuhn’a göre mantıkçı pozitivist bilimsel yaklaşımın ve rasyonalist bilim görüşünün söylediği türden bağımsız görülebilecek olgulardan bahsetmek olanaksızdır. Bu yüzden teoriler arasında nesnel olgulara dayalı seçim yapmak güçtür. Teoriden bağımsız olguların olduğunu iddia etmek, yanılmak olur. Zira tüm veriler teori yüklüdür ve algılamının arka planında inançlar tarafından koşullanırlar. Kuhn, yapılan gözlemlerin kısmen de olsa inanılan şeylere bağlı olduğunu öne sürmektedir. Her paradigmaya ilişkin yapılan gözlemler, dile getirme aşamasında farklı biçimdedir. Çünkü ayrı paradigmaların bilim insanları, gözlemledikleri şeyleri aynı biçimde dile getiremez. Bu durumda Kuhn’a göre, iki rakip paradigmanın iddialarına tarafsız bir gözle değer biçebilecek objektif bir perspektif olmayacağına göre o halde söz konusu paradigmalar arasında tarafsız ve nesnel bir seçim yapabilmenin de olanağı yoktur (krş. Cevizci, 2013, s. 201). Her gözlemin öznel bir etki taşıdığı düşüncesi bilimsel nesnelliği zedeleyici gibi görülebilir. Ancak Kuhn’un burada kastettiği şey, bilimde yasa koyucu olan insan faktörünün geçmiş birikimlerini, deneyimlerini, inançlarını gözlemlerine bilinçli bir şekilde veya bilinçsizce yansıtıyor olduğudur. Bu durum farklı tecrübelerin aynı olguyu farklı gözlemlemesi anlamına gelir. Paradigmaların farklılığı ve rekabeti böylece gerçekleşmektedir. En geniş çapta gözlemi elde eden ve anomalilere açıklayıcı çözümler üretebilen paradigma diğerlerine üstünlük sağlar, bilimsel devrimi gerçekleştirir ve normal bilim döneminde hakimiyetini ve işleyişini sürdürür. Buradaki paradigma tercihinde, Kuhn’un iddiasına göre, nesnellik ölçütü ve rasyonalite devreye girmez. Kuhn’un dışsalıcı yaklaşımdaki bilim anlayışında görülmesinin sebeplerinden biri de bundan dolayı olabilir. Özellikle paradigma seçimiyle ilgili olarak; Kuhn’un tabiriyle bir hayat tarzı tercih etmek, bir bakıma dinsel bir tercihte bulunmak gibi olduğu, burada bir kez daha belirtilmelidir.

Kuhn’un bilim anlayışına yönelik yapılan tespitler içerisinde -bilhassa Hoyningen-Huene’nin tespitinde- Kuhn’un zarar görmemiş bir bilim imgesi elde etmek için tarihsel

yönelimli bir Hermeneutik anlayışa kendini dayandırdığı iddia edilmektedir. Bu noktada önceki bilim felsefî gelenekten Kuhn'u ayıran üç ana husustan bahsedilmektedir. İlki, belli bir bilim anlayışının gelişiminin, o bilim dalının ait olduğu toplulukla ilişkisine gönderme yapılarak anlaşılabileceğidir. Burada bilimsel keşfin mantığı, tek bir metodolojik izlem veya kurallar tarafından yönlendirilen bir bilimsel uğraş devre dışı bırakılmış, bilimsel etkinlik belirli bir topluluk ve zamandan bir diğerine değişiklik gösterebilen bireysel kararlardan olabildiğince az etkilenen bilişsel değerlerin dikkate alınmasına indirgenmiş gibi görünmektedir. İkinci ana husus olarak, normal bilim sürecinde temel kuramların sınanmadığı ve gerekçelendirilmeye çalışılmadığı iddiasına yer verilmektedir. Üçünü husus, Kuhn'un eş ölçülemezlik argümanında kendini göstermektedir. Hoyningen-Huene'nin tespitine göre, bilim felsefesi için devrimsel ve kavramsal gelişmelerde iletişimin ne şekilde mümkün olduğu, bilimsel tekamülün konumu ve bilimsel rasyonalitenin ne manaya geldiği vb. soruların “yeni sorular” şeklinde görülmesidir (Hoyningen-Huene'den aktaran Çüçen, 2016, ss. 90-91). Görüleceği üzere Hoyningen-Heune iddialarında, Kuhn'un bilimin açıklanmasında kapsamı daha daraltılmış ve sınırlandırılmış bir söylem izlediğinden bahsetmektedir. Ayrıca o, bilime yöneltilen ve süregelen birtakım soruların Kuhn tarafından yeni sorularmış gibi sunulduğu hususunda da eleştiriler yöneltir.

Kuhn'un birçok defa farklı açılardan ele aldığı ve değerlendirdiği paradigma tanımlarının olduğu gözlenebilir. Ancak paradigmanın iki ana terim altında temellendirilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Bunlar disipliner matris ve motif (model anlamında) terimleridir. Sosyolojik olarak değerlendirilebilen, sosyal bilimler açısından sahip çıkılabilecek olan tanım ilk anlamından ve ona ait unsurlardan biraz uzaktır. Bu tanıma göre paradigma, bilimsel topluluk üyelerinin mesleki iletişimlerinin neredeyse eksiksiz ve aldıkları kararların da hemen hemen hepsinin oybirliğine dayalı olmasına imkân sağlayan, aralarında kurdukları bir bağ olarak nitelendirilmiştir. Kuhn, buradaki tanımın kendi terimine ait paradigma tanımıyla tam olarak uyuşmadığını ve bu tanımın bir soru niteliğinde olduğunu; cevabının ise kuram ya da kuramlar sistemi şeklinde verilebileceğini dile getirir. Fakat paradigma kavramını sosyal bilimlerin tercih etmesinin ise onu sevindireceğini de ekler (krş. Çüçen, 2016, ss. 92-93). Kuhn, paradigma için hangi tanım veya terimi tercih emiş olursa olsun, kurallar silsilesiyle dile getirdiği bir kavram söz konusudur. Bu durumda bir belirsizliğin doğabileceğine

dikkat çekmek gerekir. Çünkü o, bir yandan yürürlükteki kuralları değiştirme eyleminin yeni bir paradigma tanımlama eylemi olduğunu ifade ederken, diğer yandan paradigmanın değişebilmesi için kurallara gereksinim duyulamayabileceğinden bahseder. (krş. Kuhn, 2008; krş. ayr. Çüçen, 2016, s. 98). Onun ifadesiyle, olağan araştırma etkinliğinde tutarlılık kaynağı olarak kurallar değil paradigmalar kabul edilmelidir. Kuralların türetilmesi paradigmalara bağlıdır ancak paradigmalar kurallar olmadan da araştırmaya yön verebilirler. Bu hususta paradigmanın disipliner matris ve motif anlamları sanki birbirinden ayrı düşünülüyor gibi görünmektedir (krş. Kuhn, 2008; krş. ayr. Çüçen, 2016, s. 99). O halde paradigma kavramı ortadan kalkıyor veya genelleşiyor; dolayısıyla disipliner matris ve motif ayrımı bilimsel ilerlemenin ve gelişmenin açıklanmasında daha çok ön planda tutuluyor, denebilir.

“Bilimsel Devrimlerin Yapısı” eserinde Kuhn’un kendisinin sık sık vurguladığı ve önem verdiği aslında normal/olağan bilim dönemidir. Ancak Thomas Nickles’in belirttiği gibi, bunun okuması ve anlaşılması farklı kesimlerce değişik biçimde gerçekleşmiştir. Örneğin, tarihçiler ve sosyologlar olağan bilim dönemine değer verirken felsefeciler ve kültür kuramcıları devrimci döneme ve eş ölçülemezlik savına daha fazla değer biçmektedirler. Bu farklı değer biçmelerin sorumlusu olarak -gerek üslubu gerekse kişisel gelişiminden dolayı- Kuhn gösterilmektedir. Bir taraftan bilim insanlarının normal bilim dönemi için yetiştirildiklerini, bilime asıl gücü kazandıran olgunun normal bilim döneminde meydana getirildiğini ifade eden Kuhn, diğer yandan bilimsel uğraşı asıl değerli kılanın devrimler olduğunu vurgulamaktan geri kalmamıştır. Genellikle paradigma kavramı ile anlaşılan motif manasındaki paradigma olmuştur. Dolayısıyla Kuhn’un bilim felsefesine kazandırdığı en özgün yenilik olarak bilim insanlarının ya da felsefecilerin rasyonel temellere dayandırma gereği duymadan, söze dayalı olmayan bilgileri sağlayan paradigmalar ile bilimsel etkinliğe katılmaları gösterilmektedir (Nickles, 2003; krş. Çüçen, 2016, ss. 112-113).

Olağan bilim söyleminin, kendi çalışmasında, geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarıya sahip ve sağlam bir biçimde oturtulmuş araştırma anlamına geldiğini ifade eden Kuhn, sözü geçen bilimsel başarının iki özelliğini açıklar. Birincisi; kaydedilen başarı veya ilerlemenin cezbedici, yeni ve benzersiz olması gerekir. Dolayısıyla rakip bilimsel etkinliklere mensup çevrelerin dikkatini çekebilir. İkincisi ise başarı, açık uçlu bir biçimde birçok soruna çözüm imkânı sağlayabilmeli, yeni

gelişmelere de açık olabilmelidir. Olağan bilimle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulayan Kuhn, belirtmiş olduğu iki özelliğe sahip bilimsel başarıları paradigma terimini yakıştırır ve sonraki ifadelerinde bunu kullanır (Kuhn, 2008, s. 81-82). Kuhn açısından anlaşılıyor ki başarısız veya az başarılı paradigma yoktur. Çünkü başarı gerçekleşmişse ona paradigma yakıştırmasında bulunmaktadır. Oysaki başarısız diye nitelendirilen bilimsel araştırmalar ya da ilerlemeler için paradigma teriminin kullanılabildiği görülmektedir. Buradaki ince çizgi başarılı sayılan araştırmanın paradigma seviyesinde görüldüğü, diğer rakip paradigmalara mücadele ettikten sonra tercih edilmediği takdirde başarısız görüldüğüdür. Yani paradigma olarak bilimsel faaliyetteki yarısta başarılı olamaması, o paradigmanın başarısız bir bilimsel araştırma olduğunu göstermez. Sadece tercih edilme noktasında yetersiz kalmıştır, denilebilir. Yine genelde, bilimsel faaliyette, olağan bilimden devrim dönemine geçildiği zamanda paradigmanın önem arz ettiği görüşü hakimdir. Oysa Kuhn, daha önce de belirtildiği üzere, olağan bilim dönemi ile paradigma terimini yakından bağlantılı olarak görmektedir. Kuhn, ifade ettiklerini tam olarak yansıtamamış mıdır? Yoksa bazı hususlarda yanlış mı anlaşılmıştır? Bunların cevabı mevcut çalışmayı da etkileyecektir elbette.

Bir paradigma ortaya çıktığı zaman hem kapsam hem de sağladığı kesinlik açısından sınırlıdır. Diğer paradigmalara sağlayamadığı can alıcı sorunlara çözüm getirmesiyle rakiplerinden daha başarılı olmuş, üstün konuma ulaşabilmiştir. Kuhn'a göre bu tam başarı sayılmaz. Beklenen başarı, olağan bilimde üstün paradigmanın öğretici olguları hakkındaki bilginin genişletilmesiyle, olgular ile paradigmanın varsayımları arasındaki ahenk oranının artırılmasıyla ve paradigmanın bizzat kendisinin daha ileri düzeyde irdelenmesiyle, ayrıştırılmasıyla elde edilecektir. Tüm bu aşamalar olağan bilimin doğasında var olan çabalar (Kuhn, 2008, s. 98). Böylece Kuhn, paradigmanın zaferiyle olağan bilimde başlayan çabayı tasvir etmiş olmaktadır. Tüm bu çabalar bilimsel faaliyetler olarak geriye dönmektedir.

Olağan bilimdeki süreci bulmaca çözme süreci şeklinde tasvir eden Kuhn, bu sürecin bilim insanı açısından hem sorun çözmede güç yaratan hem zevkli hem de öğretici olduğu kanaatinde. Bu noktada kurallara da değinen Kuhn, kuralların paradigmalardan türetildiğini ancak paradigmalara kurallar olamadan da bilimsel araştırmaya yön verebileceğini iddia etmektedir (krş. Kuhn, 2008, ss. 115-122). Bulmaca çözme metaforu ve bu esnada kullanılan kurallar Kuhn'a göre bilim insanı

açısından aydınlatıcı görülmekle birlikte, kuralların ille de şart olma gereksinimi hususunda bilim insanlarına serbestîye tanınmaktadır. Aslında Kuhn biraz muğlak ifadesiyle kuralların yol gösterici olduğunu fakat olmasalar da yine paradigmanın kendisinin yol gösterici özelliğinden yararlanılabileceğini dile getirmektedir.

Paradigmalara ortak zeminde yer alan kurallardan ve varsayımlardan daha imtiyazlı bir konum addedilmektedir. Kuhn'a göre bunun birden fazla nedeni vardır. Bunlardan bir tanesi kesinleşmiş kuralların varlığından söz edildiğinde genellikle çok daha geniş bir bilim çevresi tarafından paylaşıldığı iddiasıdır. Kuhn, paradigmalar açısından böyle bir zorunluluğun olmadığını ifade eder. Bu konuda, bilhassa mesleki uzmanlık alanları açısından zamanla oldukça farklı paradigmaların benimsenmesini örnek olarak sunar (Kuhn, 2008, ss. 130-131). Paradigmaların bilim insanlarına uzmanlık kazandırdığı söyleminin Kuhn açısından nereye dayandırıldığı burada görülmektedir.

Olağan bilim sürecinde mevcut paradigma bilim insanlarının profesyonelleşmesiyle, onların bağlı bulunduğu bilim dalında katılaşma oluşturur. Bunun sayesinde paradigma değişimine karşı büyük bir direniş oluşur. Ortaya çıkabilecek aykırılıklar (bunlar bilimsel yeni keşifler şeklinde de gerçekleşebilir) ise mevcut paradigmanın izin verdiği noktada, onun sağladığı zeminde baş gösterebilir. Söz konusu paradigma ne kadar kesin nitelikteyse ve kapsamı genişse paradigma değişimi sinyalleri o denli belirgin hale gelir. Direniş mevcut paradigmanın kolay kolay teslim olmayacağını göstermesini oluştururken o esnada paradigma değişikliğine yol açabilecek aykırılıklar var olan paradigmanın derinliklerine kadar işleme fırsatı bulur. Kuhn burada bilimin gelenekleşmiş yapısının ne kadar güçlü olduğundan bahsederken aynı zamanda geleneksel çabanın kendi zemininde vuku bulan aykırılıklarla kendi değişimini hazırlamış olduğunu göstermektedir (Kuhn, 2008, ss. 150-151). Bir bilim dalında bilimsel araştırmalar yapan bilim insanları, bağlı bulundukları paradigmanın gücünün ve belki muhafazakarlığının farkındadırlar. Bu farkındalık ve onların mevcut paradigmayla bilim yaparken elde ettikleri profesyonelleşme bir sağlamlık, katılık ve bilim insanlarında rahatlık seviyesinde bir özgüven hissettirir. Böylece aykırı sesler paradigmanın temellerini sarsacak kadar derine nüfuz ederek biriken araştırmalar yeni paradigmanın yine aynı zeminde devrim yaratmasına yol açmaktadır. Kuhn'un tasvir ettiği bu işleyiş her olağan bilimde hâkim olan paradigmanın başına gelecek bilimsel devrim dönemine işaret etmektedir.

Olağan bilimde yaşanan bunalım Kuhn açısından yeni bilimsel kuramların ortaya çıkması için gerekli bir ön koşuldur. Bunalıma ise aykırılıklar (karşıt örnekler) yol açar. Bundan sonraki süreç önceki paradigmanın geliştirilmesi değil bilim dalının temellerinin farklı kuramlara dayandırılarak yeniden inşa edilmesidir. Nihayetinde yeni paradigmaya geçiş ile yaşanan şey, bilimsel devrim olarak nitelendirilmektedir (Kuhn, 2008, ss. 167, 173, 183). Olağan bilimden devrim dönemine geçişi hazırlayan bir bunalım ve bu bunalıma karşı gösterilen bir direnç süreci olduğu anlaşılmaktadır.

Bir paradigmanın rakiplerinin önüne geçmesi, onları bire bakıma ekarte etmesi durumu mantıkçı pozitivist yaklaşımlarda olduğu gibi yanlışlama veya kuramların çürütülmesi yoluyla gerçekleşmemektedir. Bu bir tercih meselesi gibi görülmektedir. Kuhn'a göre bu tercih sözcüğü siyasi devrimlerde yaşanan gibi ilgili toplumun onayı ile gerçekleşir. Bundan daha yetkili bir ölçüt söz konusu değildir. Bu sebepten sadece doğanın ve rasyonalitenin (mantığın da) etkileri ile yetinilmez. Bilimsel topluluklara özgü çevrelerde iknaya yönelik kanıtlama yöntemleri de devreye girer (krş. Kuhn, 2008, ss. 187-188). Paradigmaya geçiş bir tercih meselesi olarak görülmekte, yine de mantık ve deneysellikten tamamen sıyrıldığı iddia edilmemektedir. Bunun yanında tercihe asıl etki eden faktörün bilim çevrelerinin ikna kabiliyeti, yani ellerinde bulundurdukları bilimsel gücü iyi kullanabilmesi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Paradigmaya devrimci nitelik kazandıran unsurlar arasında sadece bilimi oluşturmaya yer almaz. Paradigmanın bilim dışı ölçütlere yönelik devrimsel yaklaşımlar sunması ve bu ölçütlere duyulan gereksinime cevap verebilmesi de söz konusudur. Diğer bir deyişle onlar doğayı inşa etmektedirler. Yeni üstün bir paradigmanın ardından giden bilim insanlarının bilimsel araştırmaları için yeni araçlar benimsemeleri ve farklı alanlara bakmaya başlamaları beklenen bir durumdur. Çünkü bilim topluluğu bambaşka bir bilimsel dünyaya adım atmış, topluluğun bakış açısı da değişmiştir. Daha önce bilim insanının bakıp da gördüğü noktalara yeni elde ettiği bakış açısıyla tekrar bakması, farklı şeyler görmesine yol açacaktır. Öyle ise bilim insanları bir devrimden sonra başka bir dünya ile ilişki kurmaktadır (Kuhn, 2008, s. 206-207). Kuhn'a göre bilim adamı bir bilimsel devrimden sonra yer aldığı yeni paradigma ile farklı bir dünyada çalışmaya başlamaktadır. Baktığı dünya ve onun doğası fiziksel anlamda aynı kalabilir. Ancak gözlemleri, çıkarımları ve oluşturduğu kuramlar bambaşka olacaktır. Dolayısıyla paradigmanın bilimi değiştirmesiyle birlikte doğayı da değiştirdiği varsayımı hakimdir.

Kuhn bu varsayımı desteklemek için, her zaman başvurduğu gibi, bilim tarihinden - bilhassa fizik ve kimyadan- örnekler kullanmıştır.³²

Bilimde ilerlemenin tarihi açıdan doğrusal ve birikimsel olduğu yönünde ısrarlı bir eğilimin olduğunu gözlemleyen Kuhn, bu eğilimin bilim insanlarının kendi geriye dönük çalışmalarına baktıklarında dahi onları etkileyebildiğini savunur. Yanlış kurgulanan bilim tarihi ve ona inanma eğilimi bilimsel devrimlerin görülmez hale gelmelerine yol açmaktadır (krş. Kuhn, 2008, ss. 240-242). Kuhn'un savunduğu görüşe göre, bilim tarihindeki anlayıştan kaynaklı yanlış algılamalar bilimsel devrimlerin görülmeden geçilmesine yol açmaktadır. Halbuki bir paradigma oluşmadan önce bilimsel devrim döneminin bilimde yaşanmış olması gerekir. O halde bilim inşalarının doğrusal (ya da kesintiye uğramayan) ve birikimsel (ya da birbiri ardına bağlantılı bir biçimde yığılan bilgiler) bilim anlayışından uzaklaşmaları gerekmektedir. Bu şekilde görünmez olan, bir başka deyişle gözden kaçan bilimsel devrimler tespit edilebilir; olağan bilimin nerede sekteye uğradığı, bunalım dönemine nasıl girildiği ve üstün paradigmanın rakip paradigmalardan ne yönde ayrıldığı dikkatle incelenebilir.

Bilimsel araştırma yürüten bir bilim insanı, olağan bilimde Kuhn'un tabiri ile bulmaca çözmekle meşgul olan bir kişidir. Paradigmayı sınamaz. Bulmaca çözüme sürecinde bazen denediği yaklaşımlar istediği sonuçları vermezse onları bir kenara ayırabilir. Ancak bunu yaparken dahi paradigmayı sınamış olmaz. Yapılan çözümler tahmin niteliğindedir, her an başarıya ulaşmayabilir. Bu durum paradigmanın kurallarının sınanması demek değildir (Kuhn, 2008, s. 248). Peki paradigma bilim insanınca hiç sınanamıyorsa bilim nasıl bunalım sürecine girecek de mevcut paradigma kurallarıyla beraber sarsılacak? Kuhn, sadece önemli bulmacaların (üstesinde gelinmesi zor sorunsalların) bir türlü çözümüne ulaşılamaması durumunda bir bunalımın baş gösterdiğine dikkat çekerek işte bu işlem sırasında ve/veya sonucunda paradigma sınanması gerçekleşir, demektedir. Burada yanlış anlaşılmaya meyil vermemek adına şunu da belirtmek gerekir. Paradigmanın sınanması sözgelimi mevcut paradigmanın doğa ile kıyaslanarak sınanması demek değildir. Yani tek bir paradigma tek başına sınanamaz. Mademki bunalım dönemine girilmiştir. Çözümü zor bir bulmacayı çözdüğünü iddia eden bir kuram paradigma adayı olarak meydana çıkacaktır. İşte bu

³² Mevcut çalışmanın muhtevası açısından burada söz konusu örneklere ayrıca yer verilememektedir. Daha fazla ve ayrıntılı bilgi için bkz.: (Kuhn. 2008, ss. 208-235).

paradigma rakip paradigmadır ve mevcut paradigmanın sınanması, iki paradigma arasında bilimsel topluluğun bağılılığı için yapılan bir mücadele şeklinde gerçekleşir (krş. Kuhn, 2008, s. 248). Mevcut paradigma ve ona bağlı araştırma yapan bilim insanlarıyla ilgili ortaya iki önemli sonuç çıkmaktadır. Birincisi, çok önemli ve belki de bilimin o anki temel problemlerinden biri olabilecek bir sorunsalın çözülememesi gerekir ki bunalım başlayabilsin. Bir başka ifadeyle mevcut paradigmanın sınanması bunalım başlamadan mümkün olmamaktadır. İkincisi ise mevcut paradigmanın kendi içinde değil, doğayla kıyaslanarak da değil, ancak rakip bir paradigma ile kıyaslanarak sınanabileceğidir. Bu sınama esnasında bilim insanları bilimsel bir muhafazakarlıkla bağlı oldukları paradigmaları savunma mücadelesi vermektedir. Ta ki sarsılan paradigmanın yerine geçecek üstün bir paradigma tercih edilene kadar. Ya da başka bir ifadeyle, bilimsel devrim süreci sona erene dek, denebilir.

Mevcut paradigmadan sonra yaşanan bunalım dönemi, paradigmanın sarsılması, rakip paradigma ya da paradigmlarla sınanması süreci, bilimsel devrim süreci ve nihayetinde üstün yeni bir paradigmanın başa geçmesini takiben gelinen noktada, üstün paradigmanın eski paradigmaya ait söz dağarcığını, bilimsel araçları, kavramları ve uygulamaları büyük ölçüde içerdikleri görülebilir. Kuhn'a göre bu doğal bir sonuçtur. Çünkü tüm yaşanan süreç eski diye nitelendirilen o anki mevcut hâkim paradigma zamanında gerçekleşmiştir. Bir bakıma oyun, mevcut paradigmanın kuralları, terminolojisi ve uygulamalarıyla oynanmıştır. Yeni paradigmlar eskilerden peyda olmuştur. Ancak yukarıda adı geçen, yeni paradigmanın eski paradigmadan aldığı unsurlar sadece ödünçlenmedir. Çünkü ödünç alınan söz konusu unsurların, yeni paradigmada geleneksel tarzda kullanımının sürdürülmesi çok ender görünen bir durumdur (krş. Kuhn, 2008, s. 252). Kuhn, üstün yani yeni paradigmanın olağan bilimde etkili olmasıyla başlayan bilimsel araştırmalarda çoğu kez terminolojinin, araçların, kuralların ve uygulamaların eskisi gibi kalmayacağını, gelenekselleşmeyeceğini, yeni üretimlerin ve türetmelerin meydana gelebileceğini ortaya koymaktadır. Zaten yeni paradigma ile doğanın ve doğadaki nesneye bakışın değişeceği iddiası böyle bir söylemi gerektirmektedir.

Kuhn ile ilgili görüşlerine yer verilen önceki kısımlarda bir paradigmanın girdiği yarıştan üstün ayrılması için diğer paradigmaları yenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu yenme şeklinin yanlışlama ya da çürütme şeklinde olmadığı, bilim topluluğunun

sorunları daha iyi çözebileceğine inandığı paradigmayı tercih ettiğini, yani üstün gelmenin bir tercih meselesi olduğunu bir kes daha vurgulamak gerekir. Bu kulağa sanki daha fazla taraftar toplayan paradigmanın üstün gelebileceği gibi gelmektedir. Kuhn'a göre de durum neredeyse böyledir. Neredeyse, çünkü Kuhn, bir paradigmanın yarışı kazanması, rakiplerinden sıyrılabilmesi için öncelikle elli sayıda taraftar bulmak zorunda olduğunu belirtir (Kuhn, 2008, s. 264). Ona göre bu ilk taraftarlar paradigmaya yardımcı olacak bilimsel topluluğun üyeleridir. Paradigmayı sağlam argümanlar üretebilen ve bunları çoğaltabilen bir seviyeye getirecek olan bu taraftarlardır. Kuşkusuz geliştirilen argümanlar tek başına yeterli olmayacaktır. Kalan bilim insanlarının da ikna edilmesi gerekir. Kuhn'a göre yeni paradigmaya geçiş mesleki bağlılıktaki dağılımda meydana gelen yer değiştirmelerin artmasıyla gerçekleşir. Yoksa bilim insanlarının topluca ikna edilebileceği ve topluca yeni paradigmaya geçiş yapmaları beklenen bir durum değildir. Bir paradigma çok az miktarda taraftarla yola koyulabilir. Eğer paradigmanın kaderinde³³ kazanmak varsa onun lehindeki ikna edici argümanlar güçlenecek ve sayıca giderek artacaktır. Bu durum daha çok bilim insanını sözü edilen paradigmanın safına çekecek, yeni paradigmanın araştırılması devam edecektir. Zamanla paradigmaya dayanan bilimsel yayınlar artış gösterecek, bilim insanlarının bu verimliliği fark etmesiyle yeni olağan bilim tarzı çoğunlukça benimsenecektir. Çoğunlukça, çünkü halen yeni paradigmanın oluşturmuş olduğu olağan bilime direnen birkaç bilim insanı olacaktır (krş. Kuhn, 2008, s. 264). Kuhn'un bilimsel rasyonellikten uzaklaştığı hususundaki eleştiriler belki de buradaki iddiasından da kaynaklanıyor olabilir. Bir paradigmanın üstün gelmesi, onun tercih sebebi olması; paradigmanın az da olsa bir miktar taraftar toplaması ve kaderinde mücadeleyi kazanmak olması gereğine bağlanmış görünmektedir. Bu gerekçe gerçekten tartışılması gereken bir husustur. Mevcut çalışmanın misyonu gereği, bu tartışmanın bilim tarihçilerinin ve bilim felsefecilerinin arasında yürütülmesi gerektiği kanaati hakimdir. Nitekim bilim felsefesinde bu türden tartışmalara, özellikle mantıkçı pozitivistlerin girmiş olduğunu hatırlatmakta fayda var.

³³ Orijinal alıntı (Türkçe çevirisinden): “eğer yazgısında mücadelesini kazanmak olan bir paradigma söz konusuysa, lehteki ikna edici kanıtlamaların gücü ve sayısı da giderek artacaktır.” (Kuhn, 2008, s. 264). Orijinal alıntı (yazıldığı dildeki kaynaktan): “if the paradigm is one destined to win its fight, the number and strength of the persuasive arguments in its favor will increase.” (Kuhn, 1996).

Bilimin tanımlanmasında anlamla ilgili önemli bir boyutunun etkili olduğuna dikkat çeken Kuhn, bilim teriminin büyük kısmının oldukça belirgin bir biçimde ilerlemeye kaydeden alanlara ayrıldığını iddia etmektedir. Ona göre bu husus toplum bilimlerinin bilimselliğiyle ilgili yürütülen tartışmalarda aynı açıklıkla dışa vurulmamıştır. Hatta bu tartışmaların yürütüldüğü bilimsel alanlarda bilim sayılanların henüz paradigma öncesi dönemi yaşadıkları bile görülmektedir. Yürütülen tartışmaların başlıca sebebi, işte bu bilim teriminin anlamsal olarak tanımlanma sıkıntısındanadır (krş. Kuhn, 2008, s. 265). İlerleme sağlayan bir disiplin bunu bilim olduğu için mi yapar, yoksa ilerleme sağlayan bir disiplin bu sebepten mi bilim sayılmalıdır? Kuhn'a göre genel olarak ilerleme sağlayan her alanı bilim saymak gibi bir eğilim olduğu açıktır. Ancak bu yukarıda sözü edilen sıkıntının giderilmesine katkı sağlamaz. Ancak bilimsel faaliyet ile onu uygulayan bilimsel topluluk arasındaki ilişki hakkında süregelen, kalıplaşmış görüşlerin tersine çevrilmesi çözüm odaklı bir katkı sağlayabilecektir. Bu gerçekleşirse ortada ne bilimsel ilerleme ne de bilimsel nesnellik söylemleri bilimde etkili olacaktır. Hatta Kuhn, o zaman bu söylemlerin bir ölçüde gereksiz görülebilecek hale geleceğini de belirtmektedir (krş. Kuhn, 2008, ss. 266-267). Bilimsel ilerleme ancak olağan bilim döneminde görünürdür ve ilerlemeyi kaydeden bilim insanları bunun farkındadır. Halbuki paradigma öncesi dönemde bilimsel ilerleme muallaktır, kuşkuludur. Çünkü rakip ekollerin çoğaldığı bir dönemdir paradigma öncesi dönem ve Kuhn'a göre her bir ekolün (ya da okulun) kendi içinden (belki de ekolün bilime bakış açısıyla) bakılmadıkça bilimsel ilerleme görünmezdir ya da ilerleme yönünde bir belirti bulmak oldukça güçtür (Kuhn, 2008, s. 268). Kabul gören bir paradigmayı güçlendirmeye çalışan bilim topluluğu kuşkusuz bilimsel ilerleme kaydedecektir. Bu bilimin ve bilimsel ilerlemenin yalnızca tek yüzünü aydınlatacaktır (krş. Kuhn, 2008, s. 272). Bilimsel ilerlemenin bilimsellik yönünde değerlendirilmesi Kuhn tarafından olağan bilime addedilmiş gibi görünmektedir. Daha doğrusu olağan bilim döneminde kabul edilen paradigmayla yürütülen faaliyetler bilimsel ilerlemeyi sağlarken bu ilerlemenin görünür ve kuşkusuz olduğu vurgulanmakta, yapılan faaliyetin ise bilimselliğinin tartışılmasının gereksiz olacağı belirtilmektedir. O halde paradigma öncesi bilim dönemine ait bilimsel ilerlemeler sadece tespiti zor olduğu ve görünmez olduğu için değil aynı zamanda bilimselliğin sağlanamamış olabileceğinden şüpheli görülmektedir, denebilir.

Kuhn, paradigma kavramını açıklamış olduğu ve bilimsel devrimlerin yapısı adıyla yayınladığı ilk çalışmasına yneltiren eleştirilere karşı çalışmasının diğer baskısında karşılıklar bulmaya çalışmıştır. (bkz. Kuhn, 2008, ss. 281-324). Onun fark ettiği ölçüde, paradigma adını verdiği unsurlar paradigma öncesi dönemin okulları da içerisinde olmak üzere bütün bilimsel toplulukların yeleri tarafından paylaşılmaktadır. Olgunluğa geçen unsur olarak paradigmanın kendisi değil daha çok onun doğasının değişimi söz konusudur. Olağan bilimde sözü edilen bulmaca çözme faaliyeti, ancak bu değişiklikten sonra gündeme gelebilir. Bu sebepten ötürü Kuhn, gelişmiş bir bilim dalına yüklediği paradigmayla alakalı gördüğü özelliklerin birçoğunu şu an farklı tanımlayabileceğinden bahsetmektedir (Kuhn, 2008, s. 287). Bir bilim dalının olgunlaşmaya geçişinde onu bir paradigma ile bağdaşık görme iddiasını ele alan Kuhn, bu hususun daha fazla incelenmesinin gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca onun fikri, yani bir paradigma ile bağdaşık görülmenin zorunluluğunun olgunlaşmaya geçiş sürecinde sağlanması, değişikliğe uğramış gibi görünmektedir.

Paradigma öncelikle bir konuyu değil bir topluluğu yönlendirmeyi hedef almaktadır. Paradigmanın yönlendirmiş olduğu veya paradigmayı yıkmaya meyletmiş olan araştırmalar ile ilgili yapılacak her çalışmanın, bundan sorumlu topluluğu/toplulukları tespit etmekle işe koyulması gerekmektedir (Kuhn, 2008, s. 288). Kuhn buradaki beyanını, onun bilim insanlarını paradigmaya çok fazla bağladığını ve bilim insanlarının bir birlik oluşturmaları gerektiğini dile getirmesine yönelik eleştiriler üzerine ifade etmektedir. Kuhn, buradaki tespite katılmakla birlikte buna ters düşebilecek bir örnek teşkil edilmediğine dikkat çekerek, bazı hususlarda bilimsel topluluğun özel alanı ya da konusu olması gereğini savunmaktadır.

Kuhn'a göre bilimsel devrim, özel bir niteliğe sahip değişikliktir. Bu değişiklik, bilimsel topluluktaki bağlılıkların ve hedeflerin belirli bir biçimde yeniden inşasını içermektedir. Değişikliğin büyük olması zorunlu değildir. Belki de devrimsel anlayışı birikimci bilim anlayışından ayıran, bilim felsefesinin dikkatini bu noktada celp etmeyi amaçlayan kıstaslardan biri de budur. Çünkü Kuhn'a göre çok küçük nicelikte bilimsel toplulukların devrim sayılabilecek küçük çapta değişikliklere gittiği görülmektedir. Bu değişikliklerin farkına varılmayabilir, anlaşılamayabilir veya çok az tartışılabilen değişiklikler de söz konusu olabilir. Ancak bu tip devrimci değişiklikler çok sık ve düzenli olarak vuku bulur ki bu yüzden iyi anlaşılması gerekir (Kuhn, 2008, s. 289).

Kuhn'un devrime yüklediği anlamda bilimsel toplulukların nicelikten ziyade niteliğine önem verildiği açıktır. Devrimsel nitelikteki değişim girişimleri küçük çapta dahi olsa anlaşılmalı, birikimsel manadan devrimsel manaya bilimin nasıl evirildiği fark edilmelidir. Kuhn burada bilimler arası bir ayrım yapmaksızın fikrini açıklamaktadır. Bunun bilimsel zafiyete dönüşebileceği ihtimali akıllara gelebilir. Farzı misal, genç bir sosyal disiplinin küçük çaptaki devrimsel değişikliklerle baskı altına alınması ve sürekli bir paradigma değişimi algısı oluşması riski bilimsel bir zaaf yaratmakla birlikte paradigma kirliliğine de yol açabilecektir. Nihayetinde paradigma değişiminde üstün paradigma bir bakıma üstün bilimsel topluluğun onu sahiplenmesi ve o yönde bilimsel faaliyetlerini artırmasıyla doğrudan ilişkili tutulmuştur. Şüphesiz bu çıkarımda Kuhn'un kadercilik anlayışını göz ardı etmemiz isabet olacaktır.

Devrimlerin oluşmasında ve hatta mevcut paradigmanın içine tabiri caizse sızmasında rol oynayan bilimsel topluluğun yine mevcut paradigmaya bağlı olan topluluk olduğu, mevcut paradigmanın ise bu duruma zaruri biçimde izin verebildiği iddia edilmiştir. Böylece bunalım durumu, direnç ve paradigmalar savaşı başlamış olmaktaydı. Kuhn, ilk çalışmasına ek olarak daha sonra bir başka yoldan, bunalıma girmenin bir başka yolu olduğundan, söz etmektedir. Yine de bunun ender rastlanan bir hal olduğuna da dikkat çeker. O yol, bunalımın mevcut paradigma içinde çıkmayabileceği, devrim geçiren bilimsel topluluk tarafından çıkarılmamış olabileceğidir. Herhangi bir başka uzmanlık dalında meydana gelen ciddi değişiklikler veya yeni araçların kullanıma başlanması, mevcut bilim dalında da benimsenirse bu durum bunalıma yol açarak yine paradigmayı sarsabilecektir (Kuhn, 2008, s. 289-290). Kuhn farklı bilim dallarında gerçekleşen paradigma değişimlerinin başka bilim dallarını da etkileyerek onların bilimsel bunalım dönemine girmesine ve yeni paradigma arayışlarına başvurmasına neden olabileceğine vurgu yapmaktadır.

Çalışmasında bir takım üslup tutarsızlıkların yanlış anlaşılmalara meyil verdiğine kanaat getiren Kuhn, bir incelemede kendisinin paradigma kavramını yirmi iki farklı manada kullanmış olduğunun tespit edildiğini görmüştür. Bu yüzden paradigma kavramına kesin bir açıklık getirmek adına, kendisinin paradigma kavramını sadece iki manada kullanmış olduğunu ileri sürmektedir. Bunların biri "disipliner matriks" diğeri ise "paylaşılan örnek (örneklemeler)" anlamlarıdır. Bunların içeriği hakkında bilgilere yer veren Kuhn, disipliner matriks dediği şeyin paradigma olarak nitelendirilen ve bilim

topluluğunun bağlılığını yönelttiği nesnelerin tamamı veya çoğu olduğunu söyler. Bunlar bütünü oluşturan öğeler olarak düşünülmelidir. Hepsi oluşturdukları bu bütünlük içinde bir arada işlev yapar. Ancak Kuhn uyarır; nesne sanki tek bir nesneymiş gibi algılanmamalıdır. Terim, belirli bir bilimsel topluluğun üyelerinin paylaştıkları inançların, değerlerin ve tekniklerin tümünü karşılamaktadır. Paylaşılan örnek için kullanılan paradigma tanımı Kuhn'a göre en az anlaşılan tanımdır. Disipliner matriks içerisinde model tanımlamasına yer veren Kuhn, paylaşılan örnek niteliğiyle de sanki model anlamını (geçmişteki örnek bilimsel başarıları da kapsayan) veriyor gibi görünmektedir. Burada paradigma neyin bulmaca olması gerektiğine ve bunun çözümüne yönelik yardımcı nitelikte imkanlar sunmaktadır. Model ya da örnek alınan ve kullanılan, gerektiği zaman olağan bilim sürecinde bütün bulmacaların çözümüne temel teşkil eden kurallar yerine başvurulabilen somut bulmaca çözümleri olarak tasvir edilebilir. Paradigmanın ilk tanımını daha ziyade sosyolojik anlamlı gören Kuhn, ikinci tanımını ise daha derin, felsefi anlamlı olarak nitelendirmektedir (krş. Kuhn, 2008, ss. 282, 290-291, 293, 298). Disipliner matriks anlamında kullanılan paradigma tanımının paylaşılan örnek (model) manasından daha geniş kapsamda olduğu görülmektedir. Mevcut çalışma açısından ayrıca önem arz eden ve Kuhn'un adeta bir çizgi çekerek ayırdığı dikkat çekici bir başka husus vardır. Kuhn bilimde kuramın tanımının ve kapsamının belli olduğunu hatırlatarak, bir kuramı ya da kuramlar dizisini paylaşan bilim insanlarınca bazen paradigmanın kastedilebildiğini dile getirmektedir. Kuram yerine bir başka terimi benimsemenin karışıklığa neden olabileceğini savunan Kuhn, bugün için buna gerek olmadığını altını çizerek adeta paradigma ve kuramlar dizisi arasındaki ayrıma işaret etmek istemektedir. Ancak ileride bu tarz kullanımlar için paradigmanın terim olarak tercih edilmesi durumundan hoşnut olacağını da söylemekten geri kalmaz (Kuhn, 2008, s. 291). Şüphesiz bir bilim felsefecisi sıfatıyla kendi teriminin önceden beri var olagelmiş bir başka terim yerine kullanılmaya başlanması bilim insanı açısından memnuniyet verici olacaktır. Burada bilimsel bakış açısından bir değerlendirme yapıldığında ise, kuram ya da kuram dizisini paylaşan bilim topluluklarının buna paradigma terimini yakıştırmaları mantıken karmaşaya sebebiyet verecektir, verebildiğine de çalışmanın üçüncü bölümünde açıklık getirilmiştir. Kuhn'un özellikle disipliner matriks olarak tanımladığı paradigma terimi, kuramların oluşturduğu daha fazla kapsayıcılığa sahip bir manayı içermektedir. Kuram ise bilindiği

gibi bilimsel bir tanıma ve daha az kapsayıcılığa sahiptir. Keza birkaç kuramdan oluşan kuramlar dizisi içinde bu çıkarım değişmeyecektir. Ayrıca Kuhn'un kuram yerine önerdiği bir terim denemesi ya da kurama getirmeye çalıştığı yeni bir tanımlama ya da yaklaşım söz konusu değildir.

Çalışmasına gelen eleştirilere yönelik Kuhn, bir takım zorluk çıkaran unsurların varlığını ve yanlış anlamaya yöneltebilecek yönlerin olduğunu bir öz eleştiri olarak kabul etmektedir. Daha önce de değinildiği üzere ısrarla Paradigma kavramının bilimsel topluluk olma düşüncesinden ayrı tutulması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bilimsel topluluklar paradigmalara bağlı kalmaksızın tanımlanabilir, tanımlanmalıdır. Kuhn'un görüşünden önce de böyle tanımlanmaktaydı. Dolayısıyla Kuhn eğer çalışmasını revize edecek olursa bilimsel topluluğun yapısının nasıl olması gerektiğine ilişkin konuya da yer vereceğini belirterek aslında meselenin önemini arz etmiş olmaktadır (Kuhn, 2008, ss. 282-283). Bilimsel topluluklar paradigma öncesi dönemlerde de oluşabilmektedir. Belki de Kuhn'un dikkat çekmeye çalıştığı bir husus da burası olabilir. Bir bilimsel topluluğun temsilcisi olmayı paradigmayla ilişkilendirmek bilimsel topluluk olma yapısına aykırı gibi gösterilmektedir. Bilimsel faaliyet içerisinde yürütülen çalışmalar ve kuramlar bilimde topluluklar içinde var olmakta, paradigma kavramının ortaya atılmış olması bunu değiştirmemektedir.

Bilim çevresinde farklı görüşte okullar, ekoller bulunmaktadır. Bu ekoller aynı konuya birbiriyle bağdaşmayan bakış açılarıyla yaklaşan bilim topluluklarıdır. Bilimde paradigma öncesi dönemden olağan bilim dönemine geçiş sürecinde, henüz geçiş tamamlanmadan önce, söz konusu ekollerin bilim dalında egemenlik kurma çabası baş gösterir. Bu bir yarıştır. Yarış esnasında kayda değer bir başarı varlık gösterirse okullarda/ekollerde azalmalar başlar. En sonunda tek bir ekole düşer. İşte bu etkin bir bilimsel uygulamanın başlamasına hazır hale gelindiğinin göstergesidir. Bu aşamada, tarz olarak, bilimsel topluluk dışı kapalılık gösterir. Çünkü bilimsel topluluk bulmaca çözme işiyle iştigal etmektedir. Çalışmalar varsayımları, varsayımlar ise çalışma dalına özgü bir temeli sağlamlaştırma yolunu açar. Bu süreçlerin sonu bilimsel olgunlaşmadır. Süreçteki tüm unsurlar ise tüm bilimsel topluluk üyelerinin paylaştıkları paradigmanın unsurlarıdır (krş. Kuhn, 2008, ss. 285-287). Kuhn, paradigma öncesi birbirinden farklı hatta tezat bakış açılarına sahip bilimsel toplulukların oluşturduğu ekolleri, onların bağlı bulundukları disiplini bilimsel bir olgunluğa erdirmek için giriştikleri yarışı bu şekilde

tasvir etmektedir. Anlaşılan o ki paradigma sonrası dönem için, ki bu olağan bilim dönemine denk gelen zaman dilimidir, okullardan ya da ekollerden çokça söz etmek mümkün görülmemektedir. Yarışı kazanan ekolün paradigmasının unsurları diğer tüm ekollere bağlı bilim topluluklarınca paylaşılan unsurlar haline gelir. Dolayısıyla bunalım yaşanana dek farklı bir bakış açısı sunması beklenen bir ekol ortaya çıkmamaktadır. Şunu belirtmek gerekir: özellikle günümüz bilim anlayışındaki disiplinler arası çalışmalar Kuhn'un yukarıdaki tasvirine ters düşecek şekilde işlemektedir. Zira disiplinler arası faaliyet sürdüren bir bilim dalının topluluğu dışı kapalılık göstermez. Aynı probleme farklı disiplinlerden çözüm arayışlarına gireceklerinden bulmaca çözmeye sürecinde değişik türden bakış açılarının oluştuğu görülebilir. Bunlar kaçınılmaz olarak ekol oluşturmayı da beraberinde getirecektir. O halde sözü edilen türden disiplinler için ya farklı bir olağan bilim süreci tasvirine ihtiyaç vardır, ya da olağan bilimin bir paradigmaya mal edilerek tabiri caizse suların durulması fikrinden vazgeçilecektir. Değerlendirme yapılacak olursa, ikinci ihtimal kulağa daha rasyonel gelmektedir.

Bilimsel devrimi değerlendirirken Kuhn'un bunu siyasi bir devrime benzettiğine yer verilmişti. Bilimsel yarış kazanan, bir bakıma tercih edildiğinden iktidara gelen paradigmayı doğal olarak siyasi bir iktidar olarak tasvir etmek yanlış olmayacaktır. Siyasi iktidarı eleştiren ya da icraatlarını değerlendiren bir mekanizma demokrasilerde mevcuttur. Bilindiği üzere buna muhalefet denilmektedir. Kuhn mevcut iktidar paradigmanın faaliyetlerini değerlendiren ve gerektiğinde onu eleştiren bir muhalefet tasvirine her ne kadar yer vermese de aynı manaya gelecek bir unsur devreye sokmuş, bu hususu atlamamıştır. Sıkça sözü edilen bunalım dönemi Kuhn'un bilim felsefesinde bir nevi muhalif seslerin yükselmesi şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Kuhn, bunalımın sadece sık görülen bir başlangıç olarak algılanmaması gerektiğini, olağan bilimde şüphesiz vuku bulan bilimsel katılığın ilelebet sorgusuz sualsiz ilerlemesinin önlenmesinde bunalımın bir nevi öz denetim mekanizması görevini de üstlenmiş olduğunu belirtmektedir (Kuhn, 2008, s. 289). Demek ki Kuhn'un devrimci anlayışında demokratik bir yapının varlığından da söz edilebilmektedir. Bu da mevcut paradigmayı sorgulayan bir öz denetim mekanizması, bunalımdır. Yani çözümü yetersiz görünen temel problemlere çözüm üretme iddiasıyla ortaya atılan yeni görüşlerin oluşturduğu muhalif dönem, bunalım dönemi olarak kendini göstermektedir. Paradigmanın katı bir bilim anlayışını sürdürmesinin önüne engel olarak koyulan bunalım dönemidir.

Kuhn'un ikinci anlamda kullandığı paradigma kavramı model terimi ile karşılanmakta olduğu görülmüştür. Model terimiyle kastedilen -bilim insanı açısından bakıldığında- bir bakış açısının kazanılmasıdır. Bulmaca çözme sürecinde karşılaşılan fakat çözülemeyen bir probleme karşı daha önce rastlanılan bir problemmiş gibi bakılabilmesinde yardımcı olur. Bu yüzden model, aslında bir tür algılama kalıbı (Gestalt) kazandırmış olur ki bilimde ne tür benzerlikler aranması gerektiği öğrenilebilsin. Tekrarlanan problem çözmeler ve karşılaştırmalar ile bilim insanı artık ait olduğu uzmanlık dalındaki toplulukta yer alan diğer üyeler ile (birlikte) aynı algılama kalıbına sahip olur, o şekilde bakmayı alışkanlık haline getirebilir. Bu zamanla denenmiş ve toplulukça kabul görmüş genel bir görüş tarzının benimsenmesini sağlamaktadır. Toparlamak gerekirse, bilim insanları bulmacaları daha önceki bulmaca çözümlerini model olarak çözmeye girer, bu sayede çoğunlukla simgesel genellemelere³⁴ de başvurmayla gerek duymazlar (Kuhn, 2008, s. 300). Kuhn, yukarıda tasvir ettiği süreç için, bilhassa algılama kalıpları ve alışkanlık edinme sürecinde, bilimin bazı kuralları edinerek yapılmaktan ziyade bilim yaparak öğrenildiğini ifa eder. Bu süreç sonunda edinilen bilgi türü için ise sözsüz bilgi ifadesini kullanmaktadır (Kuhn, 2008, s. 302). Bilimsel faaliyetin işlevi ve işleyişi ile ilgili sözlü edinilen bilgilerin yanı sıra somut örneklerle dayalı bilim yapma pratiğinin geliştirilmesine vurgu yapan Kuhn, buna sözsüz bilgi tanımlaması getirmiştir. Bilimin yasalara dayanan kısmının yanı sıra pratiğe dayalı pekiştirilmesi, bilim yapmak için bilim yaparak öğrenmenin geliştirilmesi bu şekilde tasvir edilmiştir.

Bir örnek yoluyla değişen dünyalardan söz eden Kuhn, iki insanı ele alarak onların aynı yerde durup aynı yöne baktıklarını farz eder. İkisi birden gözlerini pratik olarak aynı noktaya aynı anda ve şekilde sabitleyemeyeceklerine göre özdeş denemese bile hiç olmazsa çok yakın benzerlikte duyum uyarıları aldıkları sonucuna varılması beklenir. Ancak insanlar gerçekte uyarıları görmezler. Çünkü uyarılar hakkındaki insan bilgisi oldukça soyut ve kuramsaldır. Kabul edilmesi gereken insanların birtakım duyumlarının var olduğu gerçeğidir. Fakat Kuhn'un örneğindeki gibi iki insanın, aynı zamanda iki

³⁴ Paradigma kavramı ve disipliner matriks içerisinde simgesel genelleme, bilimsel bir topluluğun üyeleri tarafından sorgusuz sualsiz, bir anlaşmazlığa meyil vermeden kabul edilmiş, ortaya atılabilen, rahatlıkla mantıksal biçimlere çevrilebilen bir tür oluşturuca öge ya da öğeler sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bazı genellemeler daha baştan simgeleşmiş olarak bilim insanının karşısına çıkabilir. Örneğin: x, y, z, f = ma gibi. (bkz. Kuhn, 2008, ss. 291-292).

farklı gözlemcinin, uyarıları dışarda bırakarak söylenecek olursa aynı duyumlara sahip oldukları iddia edilemez. Bunu iddia edebilmek için bilimin elinde zorunlu bir gerekçe yoktur. Çok farklı uyarıların aynı duyumları üretebildiği görülebileceği gibi aynı uyarılar da çok farklı duyumlar oluşturabilir. Dolayısıyla uyarıdan duyuma giden süreçte yer alan koşullandırma bir noktada eğitimidir. Sonuç itibarıyla bilimsel topluluğun üyeleri yanı uyarıları alıyor ve sistematik açıdan farklı duyumlara sahip oluyorsa bu iki ayrı grubun gerçekten de farklı dünyalarda yaşadıkları ileri sürülebilir (Kuhn, 2008, s. 304). Bu hususta Kuhn'un inandığı görelilik kendini göstermiş olmaktadır. Bilimsel modellere (örneklemlere) ve kurallara yine dönülecek olursa bir gözlemcinin aynı nesneyi görmeyi öğrenmesi demek onun aynı toplulukta yer almış öncekilerinin birbirine benzer olarak görmeyi ve başka tür durumlardan farklı algılamalar çıkarmayı öğrenmiş olmayı koşullandırmaktır (krş. Kuhn, 2008, s. 305). Bir başka deyişle bir durumda, yine daha önce algılanan nesnelerin zihinde canlandırılması, söz gelimi bilimsel topluluğun üyelerinde yer alan ortak özelliklerin aranması manasına gelmektedir. İşte bu örneklendirmeden ve iddiadan dolayı Kuhn, Descartes'in gelenekselleşmiş fikrine karşı olduğunu dile getirmektedir. O fikir, daha önce var olmayan bir yönelimden faydalanılarak algılamayı yorumlayıcı bir süreç olarak analiz etme, bir şey algılandıktan sonra yapılanların bilince yansımayan bir türü olarak görme çabasıdır (Kuhn, 2008, s. 307). Kuhn, algılamadaki ayırt edebilme tekniğini, uyarıların duyumlar haline dönüştürüldüğü sinirsel bir boyuta, dolayısıyla da deneyimlerin çoğunun korunmuş olmasına bağlamaktadır. Kuhn'a göre bunlar bilinçli süreçler olup kurallar ve ölçütler bunlar aracılığıyla aranır ve kullanılır (krş. Kuhn, 2008, s. 307). Bu aşamada Kuhn'un aktardığı Descartes'in gelenekselleşmiş fikri ve ona karşı söylem geliştirmesi, onun çalışmasında dikkat çeken bir husus oluşturmuştur. Daha açık bir biçimde Kuhn'un dayandığı noktayı anlayabilmek adına onun bilgi, yorum ve tarihi bir araya getiren kuram niteliğindeki düşüncesine de yer vermek fayda sağlayacaktır. Kuhn'a göre bugün halihazırda uyarıdan duyuma geçiş süreci kapsamında bir doğa tecrübesi ve doğa bilgisinden bahsedilmektedir. Çünkü tarihsel olarak zamana karşı durabilecek olan yorum budur. Burada bilgi sözcüğünün kullanılmasının nedenlerinden bahseden Kuhn bunun nedenlerini de açıklar. Eğitim yoluyla aktarımı, bir topluluğun güncel ortamında tarihsel boyutta ortaya çıkışı, denemelerle etkili olduğunun saptanabilmiş olması hem ileri eğitim ile hem de ortama uyum sağlamada aksaklıkların giderilmesi adına

değiştirilmeye açık oluşu bilginin özellikleridir. Kuhn'un bilgi sözcüğünü kullanma nedeni de bunlardan kaynaklanmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere, ortada daha etkili bir kuram olmadığından uyarıdan duyuma geçişteki bilgi, sözsüz bilgi olarak kalmaya devam edecektir (krş. Kuhn, 2008, s. 308). Gözlem (hem gerçek hem mecazi anlamda), uyarılardan duyumlara aktarım, eğitim, ileri seviyede (uzmanlık gibi) eğitim, algılama, geçmiş deneyimler ve modeller, bilim yapma, pekiştirme ve alışkanlık edinme aşamaları ile gelen bir kısmı sözlü çoğu sözsüz varsayılan bilgi, bilim insanını bir uzmanlık dalına bağlı bilimsel toplulukta bilim yapar hale getirmektedir. Tüm bu tasvirlerden ve tanımlardan çıkarılacak en sadeleştirilmiş sonuç bu olsa gerek. Şimdi Kuhn'un model anlamındaki paradigma kavramına neden daha fazla eğilmiş olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Zira disipliner matriks manasına gelen paradigma kavramı bir bakıma okuyucuya iletilebilmiş ancak model anlamında kullanılan paradigma kavramında karmaşıklık baş gösterdiğinden Kuhn çalışmasının sonraki baskısında özellikle bu kavrama örneklerle eğilmiştir.

Farklı dünyalarda aynı nesneleri farklı duyumlara aktaran ve o şekilde algılayıp açıklama yoluna giden bilim insanlarının oluşturdukları topluluklarda iletişimsel düzeyde kopukluklar meydana gelmesi olasıdır. Bu iletişim kopukluğu ikna etme sürecine de darbe vurabilecek, sürecin uzamasına yahut kilitlenmesine bile sebebiyet verebilecektir. Kuhn'a göre her hâlükârda başvurulacak bir yol olmalıdır. Çünkü her bilimsel topluluğu zorlayan uyarılar, ne kadar farklı biçimde koşullanmış olursa olsun, aynı uyarılardır. Hangi bakımdan farklı oldukları konusunda tespitler yapılabilmelidir. Bunun mümkün olması bile tam anlamıyla bir anlaşma sağlanmasına, iletişimsel manada kopukluğun giderilmesine çare değildir. Kuhn tarafından, mevcut çalışmanın da önemini pekiştirecek olan bir çare bulunmuş ve önerilmiştir. İletişim kopukluğu yaşayan tarafların bunu gidermek için yapacağı en doğru iş, birbirlerini farklı *dil* topluluklarının üyeleri sıfatıyla nitelendirip çevirmeliğe soyunmaktır. Çeviri, farklı toplulukların aynı uyarıya verilecek diğer tepkileri görebilmelerini ve buna karşı söylem geliştirebilmelerini sağlayabilir. Çeviri sayesinde her bir taraf, diğerinin kuramını neticeleriyle beraber kendi topluluğunun diline çevirmeyi ve dahası diğerinin kuramının geçerli kılındığı dünyayı kendi topluluğunun dilinde tasvir etmeyi öğrenmiş olur. Kuhn'a göre geçmişteki eski kuramları irdeleyen bir bilim tarihçisinin de yaptığı (ve yapması gereken) zaten budur. Çeviri eylemi, sürekli hale getirildiği taktirde, iletişim

kopukluğu yaşayan taraflar dolaylı olarak da olsa birbirlerinin hatalarını ve doğrularını değerlendirebilir. Hem ikna etme de hem de geri dönüş sağlama (cevap verme) açısından olanak verdiği için çeviri güçlü bir araç olarak görülmektedir. Özellikle ikna etmenin, karşı tarafı kendi görüşünün daha üstün olduğuna ve bu sebepten ötürü onunkinin yerini alması gerektiğine inandırmak olduğu göz önüne alındığında bir bilimsel topluluğun içselleştirdiği açıklamaları ve sorunsal saptamaları, çeviri olmadan, diğer topluluğa bomboş gelecek, hiçbir şey ifade etmeyecektir. Hatta meslekte yeni kabul görmüş olanlar arasında, çeviri ile olanaklı hale gelen daha kapsamlı karşılaştırmalara başvurulmaksızın ikna edilebilen kişi sayısı çok az olarak ifade edilmektedir. Kuhn tasvir ettiği savını daha da ileri götürerek çevirinin karanlık görünen noktaları aydınlattığına da dikkat çeker. Bunun için çeviri de ısrar ve ilerleme gerekli görülmektedir. Yine de Kuhn, ikna konusunda çeviri sürecinin olumlu anlamda kesin bir güvence sağlanamayacağını belirtirken çevirinin birçok kişiye tehdit edici gelen bir süreç olduğunu hatırlatarak, bundan dolayı olsa gerek, olağan bilimin yapısına da tamamen yabancı görüldüğünü iddia etmektedir (krş. Kuhn, 2008, ss. 314-317). Bilimde çeviriden yararlanmadan kaçınmak mantiken mümkün olmamıştır, değildir de. Kuhn'un tasvirinde ise farklı toplulukların birbiriyle iletişimini sağlamasını olanaklı kılan bir dil içi çeviri eylemi ve sürecinden bahsedilmekte, bu gerekli ve sürdürülebilir nitelikte görülmektedir. Çevirinin birincil misyonunun anlaşılır kılmak, anlaşma sağlamak olduğu varsayılırsa Kuhn'un tasvirlerinin yadırganmaması gerektiği gerçeği ile karşılaşılacaktır. Kuhn'un çokça bilinmeyen veya fark edilmeyen birkaç özelliğini burada dile getirmenin, onun çeviri sürecine ilişkin olumlu yaklaşımına rağmen özellikle ikna etme aşamasında dile getirdiği tereddüdünün anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Kuhn bilimsel toplulukların farklı dünyalarından, geleneklerinden ve nihayetinde dillerinden bahseder. Dil hususunda Kuhn'un bağlı bulunduğu okulun/ekolün, ikinci dönem Wittgenstein öğretilerinden etkilenecek kurulduğunu hatırlatmak gerekir. Bu öğretiler Wittgenstein'ın felsefi soruşturmalar çalışmasına dayanmaktadır (krş. Kuhn, 2008, ss. 39-40, 43). Diğer bir husus, önceden dile getirilen Kuhn'un tam bir görelilikçi (rölativist) bilim anlayışına sahip olduğudur. Bu konu dile getirildiği kısımlarda gerekçelendirilmiştir. Kaldı ki Kuhn'un kendini tanımlamasında da buna yer verdiği görülebilir. Son bir husus ise Kuhn'un etkilendiği felsefecilerden birinin Quine olduğudur (krş. Kuhn, 2008, s. 63). Durum böyle olunca

çeviri sürecine temkinli yaklaşmak ve tam bir anlaşmanın sağlanamayacağı inancına sahip olmak Kuhn açısından kaçınılmaz olabilmektedir. Kuhn'a göre, çeviriyle ilgili yaptığı saptamayla beraber, bir kuramı ya da bakış açısını kendi diline çevirmenin onu kendine mal etmekle bir olmadığı vurgulanmaktadır. Dahası Kuhn, tam bir çevirinin ya da kendine mal etmenin gerçekleşmesi için, kişinin söz konusu dünyada yaşaması, o dilin dünyasında düşünmeye ve çalışmaya başlaması gerektiğini savunmaktadır (Kuhn, 2008, s. 317).

Çeviri işine giren kişi çeviri yapma sürecini öğrendikten sonra farkında olarak veya olamayarak yeni dilin dünyasına girmiş bulunmaktadır. Farkında olduğu ise budur. Bir takım bilimsel gelişmelerle ilk kez çeviri yoluyla tanışanlar kendilerini yeni görüşe ikna edilmiş halde görebilir, bulabilir. Yine de bu görüşü içselleştirmeyi/benimsemeyi ve görüşün biçimlendirdiği dünyada kendini konforlu hissetmeyi başaramaz. Onların adım attığı ve anladığı sözü edilen dünyada daha önce yerleşmiş olan yerlilerin bulunduğu gerçeği söz konusudur. Dolayısıyla faaliyetleri o yerlilerin üzerinden ilerleyecektir. Kuhn bu noktada algılama kalıbı diye nitelendirilen Gestalt'ı hatırlatır ve bu yeni biçimlenmiş dünyaya dönüş deneyimini gestalt değiştirmeye benzetir. Ona göre bu, devrimci sürecin en can alıcı noktası olsa gerektir. Dolayısıyla çeviri, bu aşamada kendini çok belirgin bir biçimde ön planda tutamasa bile, dönüşün temelinde yer alması gereken sinirsel/fizyolojik tekrar koşullanma için girdi noktaları oluşturmada önem arz etmektedir. Fakat dönüş için gereken unsur çeviri değildir. Temel bir değişimin anlaşılması için ve sürecin açıklanması adına zorunlu görülen unsur çeviridir (krş. Kuhn, 2008, s. 318). Süreci aydınlatacak/açıklayacak olanlar, sürecin öncesinde ve bizzat içerisinde yerleşmiş, yaşamış yerli olan kişilerdir. Çeviriye yönelme ve ikna etme süreçleri de onlara kalan işlemlerdir. Kuhn'daki görelilik, dilsel görelilik, çevirinin tam olarak yeterli olamayacağı ve belirlenemezliği noktasında süreçte çeviriye düşen göreve adeta sınır çizmekte, çevirinin önemini vurgularken süreç için sadece bir araç niteliği gördüğü kanaatine onu ulaştırmaktadır. Etkisi altında olduğu felsefi doktrinler dikkate alındığında çeviriye karşı aldığı bu tarzdaki bir tutumda haksız sayılmaz.

Kuhn'un kendi bilim felsefesi anlayışı içerisinde yaşadığı bir çelişkidenden bahsetmek gerekir. Kuhn, kendisini görelilikçi olarak nitelendirmektedir ve onun bu nitelendirmesi kullandığı ifadelerde ve üslubunda tespit edilebilir. Ancak onu rölativist ya da görelilikçi bulanların eleştirilerine cevap veren Kuhn, bu eleştirilerin sebebinin

kendisinin çeviri üzerine dile getirdiği görüşlerle de bağlantılı olduğunu düşünmektedir (Kuhn, 2008, s. 319). Nihayetinde karşı cevap olarak, farklı kuramların taraflarının yine farklı dil ve kültüre mensup toplulukların üyeleri olduğunu hatırlatmakla söze başlar. Bunun farkında olunması, bir açıdan her iki tarafın/topluluğun da haklı olduğu sonucuna varılmasına yol açacaktır. Kültür ve kültürün nasıl geliştiği uygulamada da görüldüğü vakit, sözü edilen sonuçlara ve çıkarımlara ulaşılması beklenen bir tavidir. Kuhn, bu tavrın görelilikçi bir tavır olduğunu kabul eder. Ancak bunun sadece basit bir görelilikçilik olduğunu ise reddeder. Onun inancına göre bulmacaları tanımlamakta ve çözümlenmekte maharetli olmak, aynı değeri paylaşan farklı gruplardan üstün olmayı sağlar. Bu görelilikçi olmaktan önce gelmektedir (krş. Kuhn, 2008, s. 319). Kuhn eleştirilere cevap verirken görelilikçi bir yaklaşımla ifadelerini seçmektedir. Zaten görelilikçi olduğunu da kabul eder. Ancak bilimsel toplulukların ve onların savunduğu kuramların seçiminde belli bir çabanın ve yeteneğin varlığına dikkat çekerek bu tutumun sadece basit bir görelilik yaklaşımıyla açıklanamayacağını belirtmektedir.

Kuhn göreliliğe ilişkin bir benzetme yaparak salt görelilikçi bir yaklaşımda olmadığını savunmaktadır. Ona göre uygulamanın yapıldığı bilimsel alanda bulmaca çözme konusunda birçok farklı ortamda birbirinden farklı kuramlar geliştirilebilir. Ancak sonraki kuramlar öncekilere nazaran daha iyidir. Kuhn bunu belirttikten sonra, gerçek bir görelilikçiden bu tarz bir söylem geliştirmesinin beklenemeyeceğini, kendisinin tam anlamıyla bir bilimsel ilerlemeci olduğuna inandığının bilinmesini istemektedir (Kuhn, 2008, s. 320).

Somut bir başarı olarak Kuhn, paradigma kavramına getirilen ikinci anlamı -bir örneklik olarak paradigma kavramını- gösterebileceğinden söz etmektedir. Bunu, bilime somut bir katkı niteliğinde sunduğu iddiasındadır (Kuhn, 2008, s. 323). Bu iddiası Kuhn'un çalışmasına yöneltilen aşırı kuramsal ve soyut nitelikte olduğu yönündeki eleştirilere karşı yanıt olarak getirilmiş olabilir. Nitekim Kuhn'un çalışmasındaki amaçlardan birisi bilimsel ilerlemenin ne olduğundan ziyade nasıl gerçekleştiğini, alanların arasındaki ilerlemenin farklarını irdelemek ve bunlara açıklamalar getirmek olduğu kendisi tarafından dile getirilmiştir (krş. Kuhn, 2008, ss. 323-324). Bu tarz bir amaç doğrultusunda her ne kadar somut örneklerle varılan çıkarımlara sahip bir çalışma söz konusuysa da kuramsal açıklamaların ve soyut birtakım iddiaların (genellikle öznelcilikle eleştirildiği hususlar da dahil) yer aldığı kısımlar bilhassa eleştirilmiş,

Kuhn'un daha somut bir katkı sunabilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (bkz. Kuhn, 2008, ss. 302, 321-322). Kendisinin belirttiğine göre en somut katkı model yahut örneklik olarak tanımladığı paradigma kavramı olsa gerek. Belki de Kuhn'un soyut görünen ve biraz daha açıklanmaya muhtaç katkıları ileride somut zeminlere oturtulabilirse hem eleştirmenlerin hem de Kuhn'un fikirlerinde değişimler görülebilecektir.

1.2.2. Paul K. Feyerabend'in Bilim Felsefi Görüşleri: Çoklu Kuramlar ve Yarar Sağlayan Metodoloji

Paul K. Feyerabend'in bilim anlayışında rasyonalitenin biraz daha kuşkulu hale getirildiği ancak bilim düzlemsel, bilim kuramsal ve metodolojik çoğulculuğun ön plana çıkarıldığı bir sorunsal ve çözüm önerisi yer alır. Ona göre çözülmesi gereken sorun, bilimde artık hastalık seviyesine gelmiş olarak nitelendirdiği monolitik (yekpare ve baskın) yapının ortadan kaldırılması gereğidir. Sözü edilen bakış açısı nedeniyle onun bilim anlayışına anarşist bilim anlayışı denildiği de ifade edilmektedir (krş. Cevizci, 2013, s. 202).

Feyerabend, otoriter bilim anlayışını; bilimin metalaştırılmasını ve tanrılaştırılmasını eleştirir. Ona göre, günümüz biliminde bireylerin taleplerine uygun biçimde kabullenebilecekleri veya kabullenemeyecekleri bir düşünce dizgesi bulunmamaktadır. Buna rağmen bilim, karşı çıkılması mümkün olmayan bir şeymiş gibi görünmektedir (Cevizci, 2013, s. 203). Feyerabend, mantıkçı pozitivizmin disipliner tekçiliğine (monizmine) karşı çıktığı gibi, teorik tekçiliği de baş kaldırmaktadır. Onun teorik tekçilikten kastettiği şey, kuramlar arasında tek bir doğru kuramın bulunduğunu ve diğer hepsinin yanlış olduğunu ima eden varsayımdır (krş. Cevizci, 2013, s. 204). Feyerabend'in çoklu kuramlar veya kuramsal çoğulculuk olarak ifade edilebilen mevcut bağlamdaki yaklaşımında bu türden bir varsayıma yer verilmemektedir. Çünkü Feyerabend açısından bakıldığında, kuramların artırılması bilim için yararlıdır. Ancak tek kuramın hakimiyet kurması kabul edilemez. Zira bu durum eleştiri gücünün zedelenmesi demek olur (krş. Cevizci, 2013, s. 205). Feyerabend'in bu husustaki bakış açısını özetlemek gerekirse, o çoğulcu bilim anlayışını benimsemiştir. Bundan kasıt birçok teorinin aynı anda yer alması, söz sahibi olması gerekliliğidir. Böylece

sorgulama ve eleştiri düzeyi gelişir. Bilimsel ilerleme daha sağlam temellere dayandırılabilir.

Metodoloji olarak çoğulculuğu savunan Feyerabend; sarsılmayan, sabit ve evrensel bir bilimsel yöntemin kabulünü reddeder. Ona göre, bilimsel perspektif denilen şey kesinkes doğru sonuçlar doğuracak evrensel bir yöntemin sonucu olmadığına göre, bilimsel savlara başka dinlerin ve ideolojilerin savlarından daha çok değer vermenin hak verilecek bir tarafı yoktur. Dolayısıyla rasyonel bir bilimsel yöntem bulunmadığı için, bilgiye erişmede bilimi en sağlam ve en doğru yol olarak temel almak mümkün görünmemektedir (krş. Cevizci, 2013, ss. 207-208). Feyerabend de Kuhn gibi, her ne kadar mantıksal çıkarımları farklı olsa da bilimin nesnelliğinin katı bir nesnellik yönünde olmadığı kanaatindedir. Bu yüzden, bilimsel anlamda kesin bir evrensel yasadan söz edilemeyeceğini dile getirirken belki de bilimin görece nesnelliğini de hesaba katıyor olabilir.

Dışsalıcı yaklaşımda yer almasına karşın -Kuhn'a kıyasla- Feyerabend oldukça radikal (köktenci) bir tutum içerisindedir. Hatta bilim için bir yöntem belirleme çabasını marazlı bir tutuculuk olarak görmektedir. Ona göre, yukarıda da vurgulandığı gibi, değişmez ve sabit bir bilimsel yöntem olamaz. Çünkü bilimde bilimin gelişmesini, ilerlemesini ve de bilimsel bilginin tekamülünü yönlendirebilecek fayda sağlayıcı metodolojik ilkeler bulunmamaktadır. Bilim insanına yöntem hususunda dayatılabilecek her türden sınırlama işi ise bilimsel ilerleyişin önüne engel çekmek demektir (krş. Cevizci, 2013, s. 206). “Yönteme Karşı (Against Method)”³⁵ adında radikal bir çalışması da bulunan Feyerabend, sabit bir yönteme takılıp kalmayı, ona göre bilimi temellendiren olgular oluşturmayı kabul etmemektedir. Tek bir yöntemden değil, yöntemin dışına çıkılabilesinden yanadır. Bundan ötürü onun yöntemle ilgili görüşünün yararcı bir yaklaşımı amaçlamış olabileceği sonucuna varılabilir. Nitekim ona göre bilimsel keşif aşamasında bilim insanı, kendisine yarayan ve açık olan her araca, her yola veya yönteme başvurabilmeli; herhangi belirli bir yöntem ya da kaide ile kendisini sınırlandırmamalıdır (krş. Cevizci, 2013, s. 207). Feyerabend'in yöntem ile ilgili görüşlerinden onun bilimsel keşif ve ilerlemeye yönelik bir tarafta olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yönteme karşı çıkışı bilimin ilerlemesinin önünü

³⁵ (bkz. Feyerabend, [1975], 1993).

açmak adına dile getirdiği bir argüman niteliğinde görülebilir. Bilimsel bir faaliyetin sabit bir ya da birkaç yöntem ile sürdürülmesi ona göre bir sınırlama sayılmaktadır. Herhangi bir etkinliğin bilimsel sayılabılme koşulları içerisinde -en başta gelenlerden olmasa bile- bilimsel yöntem izlenmesi şartı akıllara gelmektedir. Pragmatist bir yaklaşımla bilim insanının işine yarayan her türden yöntemi kullanması kulağa hoş gelebilir. Ancak kullanılan yöntemin bilimselliğinin gösterilmesi gerekecektir. Aksi taktirde bilimsel olmayan yöntemlerle elde edilen çıkarımların bilimselliği tartışma konusu olabilir.

Feyerabend bilimin hakimiyet kurmasında rasyonalitenin etkisine inanmamaktadır. Ona göre bilim egemenliğini, onun baskı kurucu bir araç olgusu olarak görülmesine ve bu süreçte kültürel alanın bilim dışı sayılan bütün geleneklerden arındırılmış olmasına borçludur (krş. Cevizci, 2013, s. 208). Feyerabend'in bu görüşü bilimi tasvir eden ciddi bir tespit olarak düşünülebilir. Halbuki onun görüşü ironi içeren bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Çünkü devamında Feyerabend, gerçeğin farklı olduğunu ve dahası bilimin sanıldığı gibi aksine söylencelere çok daha yakın olduğunu dile getirmektedir (krş. Cevizci, 2013, s. 208). Bu şekilde düşünen bir bilim felsefecisinin, her türden sabit³⁶ yönteme karşı çıkarak her türlü yöntemden de -eğer fayda sağlıyorsa- yararlanılması gerektiğini tavsiye etmesi, ortaya yeni bir metodoloji atmış olduğunu gösterir niteliktedir. Böyle bir metodoloji içerisine söylenceleri dâhi alabiliyorsa, o halde metafiziği de bilimden ayırt etmiyor demektir. Durum böyle olunca asıl ironinin Feyerabend ve onun yöntem eleştirisinde gerçekleştiği düşünülebilir.

Feyerabend'in bilim felsefesi alanındaki tasarımları, yirminci yüzyılın büyük felsefecileri arasında gördüğü Wittgenstein'i ve Mill'i okumasıyla biçimlenmiştir, denebilir. Onun okumaları ve uğraşlarının neticesi, yukarıda sözü edilen “Yönteme Hayır” adıyla Türkçeleştirilebilen temel eserinin ortaya çıkışıdır. Bu eserin, eğer ki Imre Lakatos ölmeseydi, ikinci bir bölüme de sahip olacağı ifade edilmektedir. Lakatos'un rasyonel yaklaşımla vereceği yanıtların oluşturacağı ikinci bir kitabın dâhi planlandığından bahsedilir. Dolayısıyla Feyerabend'in eseri bu bakımdan yarım kalmış bir eserdir (aktaran Güzel, 2013, s. 140). Anlaşıldığı kadarıyla söz konusu eser bir tez ve anti tez olarak düşünülmüştür. Lakatos Feyerabend'in savlarına karşı savlarla yanıt

³⁶ Burada sabit sözcüğüyle kastedilen şey, gerçekliği tespit edilmiş veya kanıtlanmış olduğuna inanılan, önceden belirlenmiş olan şeklindeki manadır.

verememiş olsa da “Yönteme Hayır” eseri bilim felsefesinde tartışma yaratmış gibi görünmektedir. Öyle ki Feyerabend’in fikirlerinden ötürü, literatürden kimi çevrelerce ona “anarşist” onun anlayışı için ise “anarşist bilim anlayışı” veya “anarşist bilgi kuramı” tabirlerinin kullanıldığı da olmuştur.³⁷

Bilim felsefesini/kuramını “hasta” olarak niteleyen Feyerabend, ona “ilaç” bulma çabasında olduğunu söylemektedir. Viyana çevresi ve ilk rasyonalistlerin bilim tanımlarını bu yüzden yanlış bulmaktadır. Kuhn’un bilim tanımlamasını ise onaylamakla birlikte kuramlardan yola çıkarak elde edilecek tek bir kuramın (paradigma kastedilmektedir), bilimin ilerlemesi ve nesnel bilginin elde edilmesinde tek koşul olarak görülmesine karşı çıkar. Feyerabend’e göre başarılı bir araştırma genelleştirilmiş ölçütlere uymamalıdır. Kesin kurallara sahip bir geleneğin yaratılması bilimsel ilerleme açısından risk oluşturabilir. Araştırmanın yapılacağı yer, yani bu dünya, zaten büyük ölçüde bilinmeyen bir nesne statüsündedir. Dolayısıyla bilim insanı kendini sınırlamak yerine farklı görüşlere açık olmalıdır. Ayrıca bilimsel eğitimde insanın kendi doğasına aykırı davranmasını gerektiren bir sistem hakimdir. Feyerabend buna da karşı çıkarak bunun rasyonalite fikrinden hareketle yapıldığı görüşündedir (krş. Güzel, 2013, ss. 142-144). Feyerabend’in yönteme karşı çıkışları ve bilimin ne olduğuna dair cevaplar araması, onun içinde bulunduğu çağdaki bilim kuramcılarını/bilim felsefecilerini ciddi manada eleştirmesine yol açtığı görülmektedir. Yine onun yönteme karşı çıkış sebepleri içerisinde yukarıda sayılanlar dışında bilim tarihini gözlemlemesi de yer almaktadır. Ona göre bilim tarihine bakıldığında, bilimin mutlak ve bağlayıcı olması gerektiği düşüncesi çetrefilli görülmektedir. Zira bilim tarihinde önemli kuramcılar bilimsel gelişmeler ortaya koyarken önem atfedilen yöntemsel kuralları görmezden gelmiş veya çiğnemişlerdir. Bu sadece bilim tarihinde gözlemlenen bir olgu olarak görülmemeli bilimsel gelişmenin gerçekleşmesi için de adeta bir zorunluluk gibi algılanmalıdır. Dolayısıyla Feyerabend açısından bilimin değişmeyen ve genel geçer kurallarla ilerlediği ve bu şekilde işlediği düşüncesi gerçekçi değildir (krş. Güzel, 2013, ss. 144-145). Bilimin nesnelliği açısından görüş bildiren Feyerabend’in, bilimin mutlak otorite tarzında anlaşılmasına karşı çıktığı burada vurgulan- maktadır.

³⁷ Örneğin bkz.; <http://ilefdergi.ibu.edu.tr/index.php/akad/article/view/4> (Erişim Tarihi: 12. 10. 2018).

Kuramların ortaya çıkmasını ne bir gereklilik ne bir kurala bağıllık ne de bir sorun tespiti olarak gören Feyerabend, bunu şansa, şansın getirdiği koşullara bağlar. Ayrıca tümevarıma karşı çıkarak karşı tümevarımsal bir yol izlenmesinden yanadır. Bunu, genel kabul edilmiş görüşe tutarsız gelen varsayımların ortaya koyularak incelenmesi şeklinde açıklar. Açıklamasından yola çıkılarak onun yöntem ortaya koymuş olduğunun anlaşılmamasını da ayrıca vurgular. Feyerabend'e göre tek bir ilkedен söz edilebilir: ne olsa uyar ilkesi. Bu ilke hiçbir yöneme güvenmemeyi de beraberinde getirmektedir (Güzel, 2013, ss. 146-147). İnsanın yaşadığı dünyayı keşfetmesinde içsel eleştiriden ziyade dış eleştiri ölçütlerine, farklı farklı varsayımlar ortaya atmaya ihtiyacı vardır. İtinallı bir biçimde sunulması gereken -gözlemle de çatışan- yeni kavram sistemleri bulunmalı, değişik algılar üretilmelidir. İşte bu, karşı-tümevarımsal biçimde gerçekleşebilir. Feyerabend, karşı-tümevarımın ayrıca temellendirilmesine de gerek duymaz. Çünkü ona göre bilim tarihine bakmak yeterlidir. Tarihteki bilimsel ilerleyiş hep bunu gerektirmiştir. Feyerabend, karşı-tümevarımın hem akla uygun hem de başarılı sonuçlar doğuracağı iddiasındadır (krş. Güzel, 2013, s. 148).

Sonuç olarak, Feyerabend'in bilimsel kuramların ortaya çıkmasını şansa ve şansın getirdiği koşullara bağlayarak tümevarıma karşı çıkması, bilim felsefesi ve bilimsel yöntem konusundaki geleneksel görüşleri burada sorgulanmaktadır. Onun vurguladığı gibi, bilimsel keşiflerde dış eleştiriye dayalı farklı varsayımların ortaya konulması ve gözlemle çelişen kavramların incelenmesi, bilimsel ilerlemenin temelini oluşturabilir. Ancak, Feyerabend'in "ne olsa uyar" ilkesi ve herhangi bir yöneme güvenmemeyi savunması, bilimsel çalışmaların güvenilirliği ve tutarlılığı konusunda tartışmalara neden olabilir. Bu nedenle, Feyerabend'in felsefi yaklaşımı, bilimin doğasını anlama ve bilimsel yöntemlerin etik kullanımı konusundaki tartışmaları derinleştirebilir. Dolayısıyla Feyerabend'in karşı-tümevarımın akla uygun ve başarılı sonuçlar doğuracağı iddiası, bilimsel yöntemlerin ve bilimsel ilerlemenin karmaşıklığını anlamak için daha fazla araştırma ve analiz gerektirmektedir.

1.3. Değerlendirme

Popper'in "yanlışlanabilirlik ve tümdengelim yaklaşımları", Lakatos'un "bilimsel araştırma programları önerisi", Kuhn'un "bilimsel devrim anlayışı ve paradigma kavramı" ile Feyerabend'in "çoklu kuramlar ve yarar sağlayan metodoloji yaklaşımları"

bu başlık altında bir arada değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ele alınan yaklaşımların tasarlanacak bütünlük bir bilim felsefesi metodolojisinde bir arada/birbirini destekler nitelikte kullanılması planlanmaktadır. Dolayısıyla bilim felsefecilerini ve öne çıkan görüşlerini burada bir bütün halinde özetlemek gerekir. İlgili bölümlerde geçen aynı görüşler özet niteliğinde verilir birincil kaynaklar daha önce belirtilmiş olduğundan ikincil ve üçüncül kaynaklara da burada atıfta bulunulmuştur. Böylece hem tekrara düşmemeye çalışılmış hem de farklı görüşlerin bu çalışmanın öne çıkardığı görüşlerle uyum içerisinde olan tarafları vurgulanmış olmaktadır.

Karl Popper:

Bilimsel teorilerin yanlışlanabilir olması gerektiğini savunur (Templeton, 2009, s. 320; Roberts vd., 2000, ss. 358–367.).³⁸

Bilimin amacı, kuramları eleştirel olarak sınyarak yanlışlama süreciyle ilerlemektir (Lam, 2007, s. 432).³⁹

Gözlemler ve deneyler yoluyla kuramları test etmenin önemini vurgular (Graham, 2013, s. 628).

Bilimde kanıtlayıcı doğrulama yerine yanlışlanabilirlik kriterine odaklanır (Hirvonen, vd., 2022, s. 704; Scheel, vd., 2021, s. 745; Tsang, 2014, s. 375; Templeton, 2009, s. 320).

Deneysel ve eleştirel testlere/sınamalara açık olmayan kuramları yanlışlanamaz ve bu yüzden uygulanamaz olarak niteler. Onların bilimsellikten uzak olduklarını düşünür (Temiz, 2017, s. 653; Goldenberg, 2010, s. 306).

Bilim insanların eleştirel düşünce ve kritik-analitik mantıkla çalışmaları gerektiğini vurgular (Grattan-Guinness, 2008, s. 37; Diller, 2013, s. 145).

Bilimde ilerleme, kuramların yanlışlanması ve daha iyi açıklamaların ortaya çıkmasıyla gerçekleşir (Lane, 2023, s. 106; Iacobucci, vd., 2015, s. 692; Bzdok, 2017, s. 10; Leung, vd., 2008, s. 154; Stodden, 2015, s. 6).

Bilimsel bilginin kesinliğine değil, yanlışlanabilme potansiyeline önem verir (Tretter, vd., 2023, s. 411; Emmert-Streib, vd., 2020, s. 4).

³⁸ Bkz. ayr. (Popper, 1959, ss. 319-331, 358-367).

³⁹ Bkz. ayr. (Popper, 1959, ss. 432-448).

Yanlışlamacılık, Popper'ın bilim felsefesinde merkezi bir kavramdır (Mitra, 2020, s. 1; İyigüngör, 2015, s. 57).

Popper, bilimsel dogmatizmden kaçınmayı, sürekli sorgulamaya ve eleştiriye dayalı bir bilim anlayışını teşvik eder (Coote, 2023, s. 3; Rowbottom, 2011, s. 5; Walker, 2010, s. 440).

Imre Lakatos:

Bilimdeki ilerlemenin araştırma programları çerçevesinde gerçekleştiğini savunur (Cooper, 2007, s. 6).

Araştırma programı, belirli teoriler, hipotezler, yöntemler ve varsayımlardan oluşan bir bilimsel yaklaşımı ifade eder (Brulé, 2008, s. 268).

İlerlemeci (progressive) araştırma programları, yeni kuramlar ve varsayımlar üretme yeteneğiyle ayırt edilirken gerileyici (degenerative) araştırma programları, daha ziyade bilim dışı düzeltmelere dayanır ve bu yüzden ilerleme sağlayamaz (Turgut, 2011, s. 497).

Bilimdeki ilerlemenin devrimlerle değil, evrimsel bir süreçle gerçekleştiğini savunur (Serlin, vd., 1985, s. 76; Kilduff, vd., 2006, s. 1032; Modell, 2022, s. 2563; Özdemir, vd., 2022, s. 262).

Bilim tarihi farklı araştırma programları arasında rekabet ve değişimle şekillenir. Bilimdeki ilerleme, araştırma programlarının sorunlara cevap verebilme yeteneğiyle değerlendirilir (Petersen, 2022, s. 8; Ivanova, vd., 2020, s. 2).

Bilimsel teorilerin geçici olduğunu ve gelecekteki kanıtlarla değişebileceğini kabul eder (Fackler, 2021, s. 450) ⁴⁰

Bilim insanlarının eleştirel düşünme, test etme ve araştırma programlarını geliştirme becerilerini artırması gerektiğini vurgular (D'Angelo, 2002, s. 870; Guimarães, vd., 2017, s. 6).

Thomas Kuhn:

Bilimdeki ilerleme, "paradigma değişiklikleri" olarak adlandırılan devrimlerle gerçekleşir (Masat Harbali, vd., 2021, s. 292). ⁴¹

⁴⁰ Bkz. ayr. (Fiedler, vd., 2019; Lenormand, vd., 2009).

Paradigma, bir dönemde bir bilim topluluğu tarafından kabul edilen kuramlar, yöntemler ve değerler bütünüdür (Friesen, 2021, s. 18; Rahman, 2021, s. 46; Schlangen, vd., 2021, s. 77-78).

Normal bilim, mevcut paradigmanın çerçevesinde gerçekleştirilen rutin araştırmalardır (Elmas, vd., 2018, s. 54).⁴²

Bilimsel devrimler, mevcut paradigmanın çözemediği sorunların ortaya çıkmasıyla tetiklenir (Kuhn, 1970, s. 6).⁴³

Paradigma değişiklikleri, bilimde köklü bir dönüşüm ve bilimsel düşünce tarzında bir kopuş anlamına gelir (Kuhn, 1970, s. 52).⁴⁴

⁴¹ "(...) Bunalımın ardından paradigma değişikliğine gidilmesi ile bilimsel devrimler gerçekleşmiştir (...) Bunalım dönemi içinde bilim insanı, kullanılan paradigmanın işlevini ve geçerliliğini kaybetmesi, sorunlara artık çözüm getirememesi nedeniyle ortaya yeni bir paradigma atarak bilimsel devrimi başlatır." (Masat Harbali, vd., 2021).

⁴² Bkz. Kuhn (1970), "araştırmaların kuralların yokluğunda dahi, paradigmalar yoluyla yönetilebildiğini; paradigmaların sadece yöntem değil konu seçiminde de önemli rol oynadığını" belirtmiştir (s. 42). Paradigmaların bu etkisi aynı zamanda 'normal bilim' kavramının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kuhn (1970) normal bilimi, araştırmacının çalışmasını meşru kılmak istemiyle, kabullere bağlı olarak tercih ettiği paradigmalar olarak ifade etmektedir. Normal bilim olarak benimsenen paradigmaların yeterli sayıda eleştirel araştırma yürütülene kadar alternatifsiz olarak devam ettiği belirtilmektedir (aktaran Elmas, vd., 2018).

⁴³ Thomas Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eserinde, bilimsel devrimlerin mevcut paradigmanın çözemediği sorunların ortaya çıkmasıyla tetiklendiği konusu ele alınmaktadır. Kuhn'a göre, bilimsel çalışmalar genellikle mevcut paradigma içinde rutin bir şekilde yürütülür. Ancak zaman zaman paradigma içindeki sorunlar, çelişkiler veya anomali olarak adlandırılan durumlar ortaya çıkar. Bu anomali, mevcut paradigmanın açıklayamadığı veya çözemediği bir sorunu ifade eder. Anomaliler biriktiğinde ve mevcut paradigma tatmin edici açıklamalar sunamadığında, bir kriz ortaya çıkar. Bu kriz, bilimsel devrimin başlangıcını işaret eder. Bilimsel devrim, yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasıyla gerçekleşir ve bu yeni paradigma, daha önce çözilemeyen sorunları ele alır ve yeni bir bilimsel çerçeve sunar. Dolayısıyla, Kuhn'a göre, bilimsel devrimler, mevcut paradigmanın çözemediği sorunların ortaya çıkmasıyla tetiklenir (krş. Kuhn, 1970; bkz. ayr. Kuhn, 1962).

⁴⁴ Thomas Kuhn'a göre, paradigma değişiklikleri bilimde köklü bir dönüşüm ve bilimsel düşünce tarzında bir kopuş anlamına gelir. Kuhn, bilimsel çalışmaların belirli bir paradigma içinde yürütüldüğünü ve bu paradigma çerçevesinde belirli bir bilimsel anlayışın ve yöntemlerin benimsendiğini savunur. Paradigma, bir bilim topluluğu tarafından kabul edilen temel teoriler, kavramlar, yöntemler ve değerlerden oluşur. Ancak zamanla, paradigma içindeki sorunlar, çelişkiler veya anomali olarak adlandırılan durumlar ortaya çıkar. Bu anomali, mevcut paradigmanın açıklayamadığı veya çözemediği bir sorunu ifade eder. Anomaliler biriktiğinde ve mevcut paradigma tatmin edici açıklamalar sunamadığında, bir kriz ortaya çıkar. Bu kriz, bilim topluluğunda bir şüphe ve rahatsızlık dönemine yol açar. Bu noktada, alternatif paradigmalara yönelik arayışlar başlar. Yeni bir paradigma, mevcut paradigmadan farklı bir bilimsel anlayışı ve yöntemleri temsil eder. Paradigma değişikliği, eski paradigmanın yerini yeni bir paradigmanın almasıyla gerçekleşir. Paradigma değişiklikleri, bilimde köklü bir dönüşüm ve bilimsel düşünce tarzında bir kopuş anlamına gelir çünkü yeni paradigma, daha önce kabul edilen bilimsel inançları, yöntemleri ve değerleri sorgular ve değiştirir. Bu süreçte, bilim topluluğu arasında bir fikir birliği sağlanması ve yeni paradigmanın kabul edilmesi için çaba sarf edilir. Sonuç olarak, Kuhn'a göre paradigma değişiklikleri, bilimde radikal bir dönüşüm ve bilimsel düşünce tarzında bir kopuş anlamına gelir ve bilim topluluğunu yeni bir bilimsel anlayış ve yöntemlerle tanıştırır (bkz., Kuhn, 1970).

Bilimde ilerleme kesintili ve devrim niteliğindedir (Kuhn, 1970, s. 163; Edlow, 2022, s. 598).⁴⁵

Normal bilimdeki araştırmalar, paradigma içindeki sorunların çözümüne odaklanır. Bilim toplulukları, kabul edilen paradigmanın etrafında birleşir ve bu paradigmanın çerçevesinde çalışır (Kuhn, 1970, ss. 122, 144-145; Chen, vd., 2003, s. 439; Sanbonmatsu, vd., 2017, ss. 133-151).⁴⁶

Bilim tarihinin paradigma değişiklikleriyle şekillendiğini ve bilimsel ilerlemenin dönemsel olduğunu savunur (Pemberton, 1999, s. 123).⁴⁷

Bilimsel devrimlerin gerçekleştiği zamanlarda, farklı paradigmalara sahip bilim insanları arasında iletişim ve anlaşmazlıklar yaşanır (Kuhn, 1970, s. 199; krş. Chen, vd., 2003, s. 435).⁴⁸

⁴⁵ Thomas Kuhn'a göre, bilimde ilerleme kesintili ve devrim niteliğindedir. Kuhn, bilimsel çalışmaların belirli bir paradigma içinde yürütüldüğünü ve bu paradigma çerçevesinde belirli bir bilimsel anlayışın ve yöntemlerin benimsendiğini savunur. Paradigma, bir bilim topluluğu tarafından kabul edilen temel teoriler, kavramlar, yöntemler ve değerlerden oluşur. Kuhn'a göre, bilimdeki ilerleme genellikle normal bilim adı verilen rutin araştırmalarla gerçekleşir. Normal bilim, mevcut paradigma içinde sorunları çözmeye ve bilgiyi genişletmeye odaklanır. Ancak zaman zaman paradigma içindeki sorunlar, çelişkiler veya anomali olarak adlandırılan durumlar ortaya çıkar. Bu anomali, mevcut paradigmanın açıklayamadığı veya çözemediği bir sorunu ifade eder. Anomaliler biriktiğinde ve mevcut paradigma tatmin edici açıklamalar sunamadığında, bir kriz ortaya çıkar. Bu kriz, bilim topluluğunda bir şüphe ve rahatsızlık dönemine yol açar. Bu noktada, alternatif paradigmalara yönelik arayışlar başlar. Yeni bir paradigma, mevcut paradigmaya kıyasla farklı bir bilimsel anlayışı ve yöntemleri temsil eder. Paradigma değişikliği, eski paradigmanın yerini yeni bir paradigmanın almasıyla gerçekleşir. Bu devrim niteliğindeki değişim, bilimde ilerlemenin kesintili bir şekilde gerçekleştiğini gösterir. Yeni paradigma, daha önce çözülemeyen sorunları ele alır, yeni açıklamalar sunar ve bilimsel düşünce tarzında bir kopuş yaratır. Sonuç olarak, Kuhn'a göre, bilimde ilerleme kesintili ve devrim niteliğindedir. Normal bilim dönemleri, mevcut paradigma içindeki sorunları çözmeye odaklanırken, paradigma değişiklikleri bilimsel düşünce tarzında köklü bir dönüşüm ve ilerleme sağlar (bkz., Kuhn, 1970; bkz. ayr. Edlow, 2022).

⁴⁶ Kuhn'a göre, bilim toplulukları, belirli bir paradigma etrafında birleşir ve bu paradigmanın çerçevesinde çalışır. Paradigma, bilim insanlarının belirli bir disiplindeki sorunları ele almak için kullandıkları temel kavramları, teorileri ve yöntemleri içerir. Normal bilim, bu paradigma içindeki sorunları çözmek ve bilgiyi genişletmek için yapılan araştırmaları kapsar. Normal bilimdeki araştırmalar, mevcut paradigmanın doğruluğunu ve geçerliliğini doğrulamaya yöneliktir. Bilim insanları, paradigmanın sağladığı çerçeve ve yöntemlerle çalışarak, sorunları çözmeye ve bilgiyi ilerletmeye çalışırlar. Bu süreçte, bilim topluluğu arasında bir fikir birliği sağlanması ve paradigmanın kabul edilmesi için sürekli bir etkileşim ve değerlendirme süreci vardır (bkz. ayr. Kuhn, 1970).

⁴⁷ Kuhn, "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eserinde, bilim tarihinin paradigma değişiklikleriyle şekillendiğini ve bilimsel ilerlemenin dönemsel olduğunu savunur. Kuhn'a göre, bilimde ilerleme sürekli ve lineer bir süreç değildir, bunun yerine belirli dönemlerde paradigma değişiklikleriyle gerçekleşir. Her paradigma, belirli bir dönemde bilimsel çalışmaların temelini oluşturur ve bilimsel ilerlemeyi yönlendirir. Paradigma değişiklikleri, eski bilimsel anlayışın reddedilmesi ve yeni bir anlayışın benimsenmesiyle gerçekleşir (aktaran Pemberton, 1999).

⁴⁸ Kuhn'a göre, bilimsel devrimlerin gerçekleştiği zamanlarda, farklı paradigmalara sahip bilim insanları arasında iletişim ve anlaşmazlıklar yaşanır. Kuhn, bilimsel devrimlerin, mevcut paradigmanın yerini yeni bir paradigmanın aldığı dönemler olduğunu belirtir. Bilimsel devrimler sırasında, yeni paradigmayı

Paul Feyerabend:

Bilimsel kuramların ve metodolojilerin toplum içindeki ayrıcalıklı konumunu eleştirir (Feyerabend, 1993, ss. 249-251; Bschrir, vd., 2022, s. 9).⁴⁹

Bilimde farklı yaklaşımların ve perspektiflerin değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Görecelik fikrini benimseyerek, bilimin evrensel bir standart olmadığını vurgular (Feyerabend, 1993, s. 235; Trafimow, 2020, s. 89).⁵⁰

Bilimdeki ilerlemenin tarihsel ve kültürel bağlamlarla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Belirli bağlamlar içerisinde, kuramların ve metodolojilerin anlaşılması ve değerlendirilmesi gerektiğini savunur (krş. Feyerabend, 1993, ss. 4, 11, 272; Kidd, 2021, s. 5; Newbold, vd., 2007, s. 324).⁵¹

benimseyen bilim insanlarıyla eski paradigmayı savunan bilim insanları arasında farklı düşünce sistemleri ve yaklaşımlar bulunur. Bu farklılıklar, iletişim ve anlaşmazlıklara yol açar (bkz., Kuhn, 1970; bkz. ayr. Chen, vd., 2003).

⁴⁹ Feyerabend, "Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge" adlı eserinde, bilimsel kuramların ve metodolojilerin toplum içindeki ayrıcalıklı konumunu eleştirir. Feyerabend, bilimsel yöntemlerin ve kuramların mutlak doğruluğa sahip olmadığını ve toplumda diğer bilgi ve inanç sistemlerine eşitlikçi bir şekilde yaklaşılması gerektiğini savunur. Feyerabend'e göre, bilimsel kuramlar ve metodolojiler, toplumda bir ayrıcalık ve otorite pozisyonuna sahip olmamalıdır. Bilim, diğer bilgi ve inanç sistemleriyle eşit bir şekilde değerlendirilmeli ve tartışılmalıdır. Feyerabend, bilimsel yöntemlerin ve kuramların toplumda baskın bir konuma yerleştirilmesinin, farklı düşüncelerin ve perspektiflerin bastırılmasına ve bilimsel ilerlemenin engellenmesine yol açabileceğini iddia eder. Feyerabend, bilimsel kuramların ve metodolojilerin toplum içindeki ayrıcalıklı konumunu eleştirerek, bilimsel bilginin ve yöntemlerin sorgulanması ve çeşitliliğin teşvik edilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre, bilimsel ilerleme, farklı düşüncelerin ve yaklaşımların serbestçe tartışılması ve çatışmasıyla gerçekleşir (krş. Feyerabend, [1975] 1993; bkz. ayr. Bschrir vd., 2022).

⁵⁰ "(...) Now it is clear that changing standards or basic theories has repercussions that must be taken care of. Admitting velocities larger than the velocity of light into relativity and leaving everything else unchanged gives us some rather puzzling results such as imaginary masses and velocities. Admitting well-defined positions and momenta into the quantum theory and leaving everything else unchanged creates havoc with the laws of interference. Admitting contradictions into a system of ideas allegedly connected by the laws of standard logic and leaving everything else unchanged makes us assert every statement. Obviously we shall have to make some further changes, for example we shall have to change some rules of derivation in the last case. Carrying out the change removes the problems and research can proceed as planned. (Scientific practice containing inconsistencies is already arranged in the right way)." (Feyerabend, 1993).

"For Feyerabend, science is essentially a creative enterprise and anything that stifles that creativity is a bad thing. For example, in his review of Galileo's contributions, Feyerabend argued that his rhetorical ability played an important role in furthering the Galilean revolution. More generally, there is no single scientific method that all scientists follow or should follow, nor is it possible for philosophers to prescribe any single method; rather, Feyerabend felt that science could benefit from a dose of anarchy." (Trafimow, 2020).

⁵¹ Feyerabend'in perspektifi, bilimi evrensel ve objektif bir faaliyet olarak gören pozitivist görüşe meydan okuyan bir yaklaşım olarak görülebilir. Onun savunduğu daha çok çeşitlilikten yana olan ve göreceli bir bilim anlayışıdır. Farklı kuramların ve metodolojilerin belirli tarihsel ve kültürel bağlamlarda değerlendirilmesini önerir. Tarihsel ve kültürel bağlamların önemini vurgulayarak Feyerabend tek bir bilimsel paradigmanın egemenliğini sorgulamayı ve bilimsel araştırmada daha açık ve kapsayıcı bir

Bilimsel ilerleme fikrini sorgular ve bilimin tek geçerli bilgi yolu olduğu şeklindeki düşünceye karşı çıkar. Farklı yaklaşımların, bilgi ve anlayışın peşinden gelerek eşit düzeyde dikkate alınması gerektiğini savunur (Joveva, 2020, s. 159; Shaw, 2021, s. 1; Zamzow, vd., 2009, s. 376; Alexander, 2012, s. 731).

Özetle Feyerabend, bilimsel dogmatizme karşı çıkar ve sürekli sorgulama ve eleştiriye dayalı bir bilim anlayışını teşvik eder. Bilimsel bilginin kesinliğinden ziyade, yanlılanabilme potansiyeline odaklanır. Bilimde tek geçerli bilgi yolunun olduğu düşüncesine meydan okur. Bilimin sadece kendisinin yanı sıra diğer disiplinlerle de etkileşim içinde olmanın önemini vurgular. Bilimdeki özgürlüğün ve çeşitliliğin teşvik edilmesi gerektiğini savunur.⁵²

1.4. Alternatif Bir Metodoloji Olarak Bütünleşik Bilim Felsefesi

Çeviribilimin bilim kuramsal ilerleyişini bilim felsefî bir temelde açıklayabilmek için gerekli görülen bir bilim felsefesi metodolojisini oluşturmak gerekir. Önceki bölümlerde önemli detaylara da yer vererek ifade edilen bilim felsefecileri Karl Popper, Imre Lakatos, Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend'in görüşleri ayrı ayrı açıklayıcı ve aydınlatıcı olmakla birlikte tek başlarına çeviribilim alanına yönelik açıklama getirmekte yetersiz kalmaktadırlar. Bu iddia çeviribilimin bilim kuramsal ilerleyişini tarihsel bir perspektiften eleştirel biçimde aktaran çalışmanın ilgili bölümünün değerlendirme kısmında gerekçelendirilmektedir. Dolayısıyla alternatif bir bilim felsefesi metodolojisini bilim felsefesi alanına entegre etmek gereklidir. Bu bütünleşik bilim felsefesi metodolojisi için gerekli görüşler adı geçen dört bilim felsefecisinin görüşlerinden ve varsayımlarından oluşmaktadır. Söz konusu metodoloji aynı zamanda mevcut çalışmanın da temel metodolojisini oluşturmaktadır. Tamamen kuramsal yürütülen çalışmanın inceleme alanı ise çeviribilim olarak belirlenmiştir. Çünkü metodolojinin ihtiyaç duyduğu iddia edilen alan çeviribilimin kendisidir. Bu sebepten uygulamaya ilişkin herhangi bir bölüm bu çalışmada bulunmamasına rağmen yapılan bu bilimsel disiplinin incelenmesi, çalışmanın olgusu niteliğindedir. Bir bakıma bu bölüme kuramsal açıklamaların uygulanması da denebilir. Kuramların incelenmesi,

yaklaşımı teşvik etmeyi amaçlamıştır. Farklı perspektifleri ve metodolojileri benimseyerek bilim insanların dünyayı daha zengin bir şekilde anlamalarını ve kendi alanlarında daha anlamlı ilerlemeler kaydetmelerini sağlayabileceklerini savunmaktadır (krş. Feyerabend, [1975] 1993; bkz. ayr. Kidd, 2021; Newbold, vd., 2007).

⁵² Bkz. ayr. (Feyerabend, 1978, ss. 32, 146).

metodolojilerden belli başlı çıkarımlarının elde edilmesi, bütünleşik bir bilim felsefesi metodolojisinin mevcut metodolojilerden çıkarsanması, çeviribilimin incelemeye tabii tutularak holistik bir yaklaşımın benimsenmesi, bu çalışmanın hipotezinin ve ona bağlı varsayımların desteklenebilmesi veya yanlışlanabilmesi için ortaya konmaktadır.

Dört bilim felsefecisinin görüşlerinden yola çıkarak önemli hususları bir araya getirmek, ortak ve farklı yönleri ele alarak çıkarımlarda bulunmak bütünleşik bilim felsefesi yaklaşımına giriş niteliğinde fayda sağlayacaktır. Aşağıda devam eden paragraflarda bunlara yer verilmektedir.

Yanlışlanabilirlik İlkesi: Gerek bilim felsefi gerekse bilim kuramsal metodolojinin temel unsurlarından biri, Karl Popper tarafından öne sürülen yanlışlanabilirlik ilkesidir. Bu ilkeye göre, bilimsel kuramların yanlışlanabilir olması önemlidir. Kuramlar, deneysel testlere tabii tutulmalı, gözlemler ve deneyler yoluyla çürütülebilir olmalıdır ki, bilimin güvenilirliğini ve ilerleme sağlaması amacına hizmet edebilsin.

Paradigma ve Bilimsel Devrimler: Thomas Kuhn'un paradigma ve bilimsel devrim kavramları, bilim kuramsal metodolojisinde önemli bir rol oynar. Kuhn'a göre, bilim toplulukları belirli paradigmalara dayanarak çalışır. Paradigma, bir bilim alanında kabul gören temel varsayımlar ve yöntemler bütünüdür. Ancak zaman zaman, yeni keşifler ve veriler mevcut paradigmayı çürütür, değişime/dönüşüme zorlar ve bilimsel devrimler yaşanır. Bu devrimler, bilimin temel kavramlarını ve yaklaşımlarını değiştirir. Böylece bilim ilerlemesini sürdürür.

Bilimsel Programlar: Imre Lakatos'un bilimsel programlar kuramı, onun bilim kuramsal metodolojisinde önemli bir yaklaşımdır. Lakatos'a göre, bilimsel araştırmalar belirli kuramsal programlar etrafında gelişir. Bu programlar, belli bir kurama dayanan ve ilerlemeye açık olan araştırma programlarıdır. Bilimsel programlar, kuramsal çerçevenin sürekli geliştirilmesi, değiştirilmesi ve düzeltilmesi yoluyla bilimsel ilerlemeyi sağlamaktadır.

Metodolojik Plüralizm (Çoğulculuk): Paul Feyerabend, bilim kuramsal metodolojisinde metodolojik çoğulculuk fikrini savunur. Ona göre, bilimde tek bir kesin metodoloji olmamalıdır. Farklı metodolojik yaklaşımların birlikte kullanılması, bilimin ilerlemesi ve (yeni) keşiflerin yapılması için önemlidir. Feyerabend'e göre, kısıtlayıcı bir metodoloji bilimi de kısıtlar ve sınırlar. Dolayısıyla bu, inovasyonu (=

yenilik/yenileşim/yenileşme) engellemektedir. Bu nedenle, bilimde çeşitlilik ve esneklik savunulmalıdır. Bu yaklaşım, bilimdeki sınırlamaları ve dogmatik yaklaşımları eleştirir ve bilimsel ilerlemenin çeşitlilik ve özgünlükten kaynaklandığını savunur.

Eleştirel Düşünce: Bilim kuramsal metodolojide eleştirel düşünce ve sorgulama önemli bir yer tutar. Tüm kuramlar, eleştirilere açık olmalı ve sürekli olarak sorgulanmalıdır. Eleştirel düşünce, bilimsel ilerlemenin ve doğruluğun sağlanması için gereklidir. Kuramların güçlü ve zayıf yönlerinin analiz edilmesi, bilimin sağlam temellere dayanmasını sağlar. Eleştirel düşünce -farklı yollarla da olsa- bilim felsefecilerince dile getirilmektedir.

Deneysel ve Gözlemsel Doğrulama/Yanlışlama: Bilimde deneysel ve gözlemsel doğrulama süreçleri önemlidir. Kuramlar, deneysel testlere tabii tutularak doğrulanmalı veya çürütülmelidir. Gözlemler ve deneyler, kuramların gerçek dünya ile uyumunu ve geçerliliğini test etmeye yardımcı olur. Bu süreç, bilimde nesnel ve güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

Bilim-Teknoloji-Toplum Etkileşimi: Bilim kuramsal metodoloji; bilim, teknoloji ve toplum arasındaki etkileşimi dikkate alır. Bilim ve teknoloji, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek ve insan yaşamını geliştirmek için birlikte çalışmalıdır. Bilimsel araştırmaların toplumsal etkileri ve sonuçları göz önünde bulundurulmalıdır.

Tarihsel ve Sosyal Bağlam: Bilim kuramsal metodolojide tarihsel ve sosyal bağlamın önemi vardır. Bilim, belirli bir zaman içinde ve kültürel bağlamda gelişir. Bilimin tarihsel ve toplumsal etkileşimi, bilimsel anlayışın ve yaklaşımların daha iyi kavranmasına katkı sağlayabilir. Bu nedenle, bilim kuramsal metodoloji, tarihsel ve toplumsal (sosyal) faktörleri dikkate almalıdır.

İletişim ve İş birliği: Bilimde iletişim ve iş birliği önemlidir. Bilim insanları arasındaki fikir alışverişi, tartışma ve iş birliği bilimsel ilerlemeye katkı sağlar. Bilimsel sonuçların ve bulguların açık bir şekilde paylaşılması, bilim topluluğunun ortak birikimine katkıda bulunur. Bilim dünyasının geleceği çoğul-disipliner yaklaşımı gerektirmektedir.

Etğin Rolü: Bilim kuramsal metodoloji, etiğin rolünü de göz önünde bulundurmalıdır. Bilimde etik ilkelerin uygulanması, araştırmaların dürüstlük, tarafsızlık, şeffaflık ve insan haklarına saygı çerçevesinde yürütülmesini sağlar. Etiğe uygun bilimsel uygulamalar, bilim alanının saygınlığını ve güvenilirliğini de korur.

Bilim kuramsal metodoloji, Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesini, Kuhn'un paradigma ve bilimsel devrim kavramını, Lakatos'un bilimsel programlar kuramını ve Feyerabend'in metodolojik plüralizm fikirlerini bir araya getirerek bilimin ilerlemesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Yanlışlanabilirlik ilkesiyle kuramların test edilebilir olması sağlanırken paradigma ve bilimsel devrim kavramı daha ziyade bilimdeki dönüşümleri açıklamak için kullanılır. Bilimsel programlar kuramı, bilimsel araştırmaların belirli bir çerçeve etrafında organize olmasını ve bilimsel ilerlemeyi desteklerken metodolojik plüralizm fikri, farklı yaklaşımların bir arada kullanılmasını teşvik etmektedir. Eleştirel düşünce, deneysel ve gözlemsel doğrulama veya yanlışlama, bilim-teknoloji-toplum etkileşimi, tarihsel ve sosyal bağlamın önemi, iletişim ve iş birliği, etiğin rolü gibi unsurlar da bir bakıma bilimsel metodolojinin ortak bileşenlerini oluşturmaktadır.

2. BÖLÜM: ÇEVİRİBİLİM ALANINDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Modern Çeviribilimin ve buna bağlı gelişen çeviri kuramlarının, yirminci yüzyılın ikinci yarısının başlarında ayrı bir bilimsel alan olarak ortaya çıkması uzun bir zaman almıştır. O zamandan bu yana yaklaşık 70 yıldan biraz fazla bir süre geçtiği dikkate alınırsa çeviri tarihinin binlerle ifade edilebilen yıllara yayılan faaliyetinin yanında bunun çok çok kısa bir zaman dilimi olduğu görülecektir. Ancak bu zaman diliminin -çeviribilim ve genel manada çeviri kuramı için- önceki binlerce yılda insanların çeviriyi dil içi, diller ve göstergeler arası iletişimde kullandığı, çevirinin özü, ilkeleri ve türleri hakkında düşündüğü ve tartıştığı ancak çevirinin bilimsel bir nesne olarak ele alınıp tutarlı herhangi bir kuramını oluşturmaya çalışmadığı o dönemlere kıyasla daha verimli, etkili ve dinamik olduğu anlaşılmaktadır.

Modern Çeviribilimin bilimsel gelişiminin hızının arka planında 1945 yılında savaşın sona ermesi ve böylece ortaya çıkan gelişmelerin dışında, araştırmacıların gerek bireysel gerek onların oluşturduğu ekollerin de rolü söz konusudur. Aynı zaman diliminde farklı çeviri ekolleri tarafından yürütülen araştırmalar ile bazen aynı olgular hakkında benzer ve yakın yargılara varılmış olduğu gözlemlenebilmesine rağmen farklı terimler kullanılmış olmasından kaynaklı ortak bir terminolojiye varılamadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla modern çeviribilimin halihazırdaki durumunun bilim kuramsal incelemesi gerçekleştirilirken söz konusu durumun dikkate alınması gerekir. Ancak bu şekilde çeviribilimsel kuramların anlayış, yaklaşım, dönüş veya paradigma gibi nitelendirmelerle değerlendirilmesi daha isabetli olmaktadır.

Modern Çeviribilimin gelişiminin itici gücü, çeviri eyleminde meydana gelen önemli değişiklikler ve buna bağlı olarak bireylerin çeviri faaliyetlerine duyduğu ilgiyle açıklanabilir. Çeviri eylemindeki değişikliklerin ana nedenlerinden biri İkinci Dünya Savaşı süreci ve sonrası ve de arkasından onu doğrudan ya da dolaylı olarak takip eden siyasi olayların neticeleridir. Bölgesel savaşlarda görülebilen göçler ve güvenli ülkelere irticalar, yani insan hareketliliği, dünya çapındaki bu savaşta da yaşanmıştır. Böylece çok çeşitli dilleri konuşan büyük çaptaki bir insan hareketliliğinden söz edilebilmektedir. Birçok durumda bu hareketlilik yani insan akışı, dile aracılık edilmesini beraberinde gerektirmiştir. Kendinden olmayan milletlerin dilleri hakkında

çok az bilgisi olan insanlar, o dillere hâkim olmak zorunda olduklarından ister istemez çeviri faaliyetlerinde bulunmuşlar, yani çevirmen olmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla daha önce böyle bir faaliyetin belki de varlığından ve nasıl yürütüldüğünden haberdar bile olmayan farklı milletlerden çok sayıda insan çeviri alanına dahil olmuştur. Daha önce çeviri tecrübesi olanlar; sanatsal, bilimsel, sosyal ve politik literatürün çevirisinde deneyim sahibi olan birçok seçkin filolog, yazar, gazeteci vb. insanlar ise kendilerini farklı bir çeviri türünün içinde bulmuşlardır: Askeri (amaçlı) çeviri. Ruslar, Almanlar, İngilizler, Amerikalılar, Fransızlar, İtalyanlar, Japonlar ve dünyanın farklı dillerini konuşan diğer milletlerin temsilcileri askeri çevirmen oldular ve alışılmadık çeviri koşulları, yeni konuşma biçimleri ve yeni metin türleri, yeni dil kayıtları ve çeviriye özel farklı türden gereksinimlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bunun sonucunda çeviribilimsel kuramlarda sıkça zikredilen yeterlilik, eşdeğerlik, sadakat, doğruluk, kesinlik, serbestlik vb. yaklaşımların farklı koşullarda değerlendirme ve uygulama imkânı doğmuş oldu. Ayrıca çeviri personeline -çevirmene- olan talep, genç ve alanında uzman bireylerin hızlandırılmış ve yoğun bir şekilde eğitilmesini gerektirmiştir. Burada yabancı dil öğretiminin çeviri eğitimiyle birleştirildiği, özel koşullar altında etkili yöntemlerin ve tekniklerin bir araya getirildiği bir gereklilikten söz etmek mümkündür. Ancak bu tür tekniklerin geliştirilmesinin ve gerekliliklerin yerine getirilmesinin çok da gelişigüzel gerçekleşmemiş olduğu, bunların çevirinin gerçekte ne olduğuna dair kuramsal bir anlayış temelinde uygulamaya geçirildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Nazi savaş suçlularının Nürnberg duruşmalarında yargılanmaları esnasında kullanılan sözlü tercüme tekniği eşzamanlı tercüme tekniğidir.⁵³ Her ne kadar bu duruşmalardan önce eşzamanlı tercümeden yararlanılmış olduğu kabul edilse de resmî kurumlarda tutanaklara geçen cinsten eşzamanlı tercümeden yararlanılmasının bu duruşmalarda görüldüğü iddia edilebilir. Francesca Gaiba (1999), bu görüşü destekler nitelikte, bu davayı daha da özel kılan bir niteliğin daha önce pek görülmemiş bir şey olan eşzamanlı tercümeyle yer verilmesi olduğunu söylemekte; yine bu davanın (1945-1946), eşzamanlı tercümenin kullanıldığı, dolayısıyla tercümeyle dayanan ilk büyük uluslararası etkinlik olduğunu da vurgulamaktadır (s. 9). İkinci Dünya Savaşından sonra, dünyanın birçok ülkesini bir araya getiren Birleşmiş Milletler (UN) (1945) ve UNESCO (1946) gibi yeni

⁵³ Nürnberg davası ve duruşmaları ile eşzamanlı tercüme arasındaki ilişkiye dair detaylı tarihi bilgi için bkz. ayr., (Gaiba, 1998, ss. 25-59).

uluslararası örgütlerin kurulduğu görülmektedir. Bu örgütlerin toplantılarında, farklı dilleri konuşan insanlar arasındaki iletişimi sağlamak için eşzamanlı çeviri kullanılmaya başlanmıştır. Eşzamanlı çeviri, dinleme ve konuşmayı aynı anda yapmayı gerektiren zorlu bir süreç olarak nitelendirilirse çevirmenler, konuşmanın bir yönünden diğerine anında geçiş yapabilmeli ve bazen bir ara dil veya diğer karmaşık görevler yardımıyla çeviriyi gerçekleştirmelidir. Bu da çeviri hususunun birçok yönüyle derin bir kuramsal gelişimini gerektirmektedir.⁵⁴ Bu belirlemelerden yola çıkıldığında hem Nürnberg duruşmaları hem de arkasından kurulan uluslararası örgütlerin farklı dilleri bir araya getirmesinden doğan ihtiyaca binaen sözlü çevirinin, özellikle eşzamanlı tercümenin sıklıkla kullanılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Eşzamanlı tercüme faaliyetinin mükemmel dilbilgisi gereksinimi yanında görece yetenek/beceri gerektiren bir süreç olduğu kabulüyle bu zorlu faaliyet için kuramsal düzeyde adımların atılmış olması gereklidir. Neticede eşzamanlı tercüme üzerine kuramsal gelişme sözlü çevirinin kuramsal gelişimine nihayetinde genel olarak çeviri kuramının gelişmesine katkı sağlamış olmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde yaşanan söz konusu değişikliklerin ve gelişmelerin çeviri faaliyetlerinde adeta bir sıçrama yarattığı görülmektedir. Çevirmenlik işi ise artık sadece bir zanaat değil aynı zamanda bir meslek haline dönüşmeye başlanmıştır. Bundan dolayı profesyonel çevirmenlerin yetiştirilmesi için çevirinin temel kavramlarına ilişkin kuramsal bir anlayışa ihtiyaç duyulması kaçınılmaz olmuştur. Henüz Çeviribilim denilemeyecek olan alana dair çalışmaların çeviri kuramı şeklinde nitelendirilebileceğini söylemek mümkündür. Bu alan profesyonel çeviri öğretiminde etkili yöntemlerin geliştirilmesi için bir temel oluşturuyor gibi görünmektedir. Bu nedenle, yabancı dil öğretim metodolojisi ile yakından bağlantılı olarak sayılabilecek çeviri kuramı; dilbilgisi, konuşma etkinliği, fonolojik bilgi gibi geleneksel olarak dil öğretimi bağlamında incelenen kategorileri de ele almaktadır.⁵⁵

⁵⁴ Eşzamanlı ve sözlü tercüme için bkz. ayr., (Pöchl, 2004; Seeber, 2018, s. 75).

⁵⁵ Bkz. Çeviribilim de içine alınarak çeviri üzerine düşünme, tarihi açıdan iki temel periyot ile karakterize edilebilir: Bilim öncesi dönem ve bilimsel dönem. Bilim öncesi dönemden kasıt dünya savaşlarının sona ermesine kadarki zaman dilimine işaret etmektedir, 1945 yılı denebilir. Bilimsel dönem için ise 1945 sonrası günümüze kadarki süreci içerdiği söylenebilir. Bilim öncesi dönemde yüzyıllara dağılmış biçimde değerlendirilecek çok az kuramsal çalışma görülmektedir. Çeviri üzerine düşünme sonucu ortaya çıkan söylemler aynı zamanda çevirmen olarak da çalışan düşünürlerin kendi çeviri yaklaşımlarının bir teminatı şeklindedir. Bilim öncesi dönem, "bilim dışı" çalışmalar olarak değil de bilimsel söylem, yaklaşım ya da

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle günümüze kadar bilgisayar tekniklerinde sürekli ilerlemeler olmuştur (Lewis, 2021, ss. 1, 12; Matia, vd., 2005, s. 893). Bir diğer söylemle, 1945 yılı ve sonrası -günümüze değin- duraksamadan bilgisayar teknik ve teknolojilerinde sürekli bir ilerlemeden söz edilebilmektedir. 1940'ların ortalarında, ilk elektronik bilgisayarların ortaya çıkmasıyla birlikte, makineye çeviri yaptırma fikri de ortaya çıkmıştır. Bu fikrin gündeme gelmesinin temel nedeni, çok çeşitli dillerde bilimsel, teknik, sosyo-politik ve diğer bilgi akışındaki hızlı artış olarak görülebilir. Bu artan bilgi akışının sağlanması -metinlerin geleneksel (manuel) yöntemlerle çevrilmesi ve işlenmesi yoluyla- üstesinden gelinemez bir hal almıştır. Bir başka deyişle, hem profesyonel hem de profesyonel olmayan binlerce çevirmen, çığ gibi büyüyen bilgiyle başa çıkamamaktadır. Bu durum, makine (ya da otomatik) çevirisine yönelik ilk girişimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kısaca bahsetmek gerekirse; 1945 yılında tamamlanan, elektrikle çalışan ve elektronik veri toplama kapasitesine sahip ilk bilgisayar olan ENIAC⁵⁶ geliştirilmiştir (Stuart, 2018, s. 2331; krş. Todd, vd., 2005, ss. 380-387). ENIAC özellikle II. Dünya savaşı sırasında ve sonrasında veri toplama amaçlı ve bir bakıma askeri stratejiler için kullanılmıştır (Stuart, 2018, s. 2331; krş. Collen vd., 2015, s. 3-73). Fakat arkasından gelen, özel ve ticari maksatla geliştirilen UNIVAC⁵⁷ (1950) ise kişisel ve ticari amaçla sunulan ilk bilgisayardır (Yang, 2023, s. 1865; krş. Samlı, 2004, s. 274). Öyle ki 1952 yılında bu bilgisayardan ilk kez ABD'nin seçim sonuçlarının tahmininde ve saptanmasında yararlanılmıştır (Shelefontiuk, 2021, s. 72). Bunda sonrası ise günümüzde kullanılan modern bilgisayarlara kadar uzanan süreç ve bu süreçte kişisel bilgisayarların geliştirilmesi şeklinde devam etmektedir.

kuram üretmenin sistematize edilmediği ve çevirinin kendi akademik eğitimini elde edememiş yalnızca pratik (ve bir bakıma gelişi güzel) bir faaliyet olarak sürdürüldüğü şeklinde anlaşılması önemlidir (Siever 2015, s. 2). II. Dünya Savaşından sonra meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişimler nedeniyle 2000 yıldan fazla süren bilim öncesi antik dönem, 20. yüzyılın ortalarında yerini bilimsel döneme bırakmıştır (Siever, 2015, s. 9).

Bkz. ayr., Pedagojik (eğitsel veya didaktik olarak da adlandırılır) çeviri, dil öğrenimi ve öğretiminde çeviri ve çevirmenin kullanımını ifade eder. Son yıllarda, özellikle ikinci dil edinimi çalışmaları, iki dilli eğitim, dil öğretimi metodolojisi ve uygulamalı çeviri çalışmaları (çeviribilim) alanlarında yaygın akademik ilgi gören disiplinler ötesi bir araştırma konusudur (...). Pedagojik çevirinin savunulması, büyük ölçüde, uygulamalı dilbilim araştırmalarında ve pratiğinde tek dilliliğin insan iletişiminde norm olduğunu ve anadil modellerinin dil eğitimi için sağlam bir temel oluşturduğunu varsayan tek dilli ön yargıya yönelik güncel eleştirilere (karşı sav olarak) dayanmaktadır (Laviosa, 2022, s. 13).

⁵⁶ Bkz. Ayr.; <https://www.britannica.com/technology/ENIAC> (Erişim Tarihi: 21.03.2018).

⁵⁷ Bkz. Ayr.; <https://www.britannica.com/technology/UNIVAC> (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

Bilgisayar, yeni bir dil bilimselliği gerektirmiştir.⁵⁸ Bu gereklilik bilhassa dilbilimcileri doğal dilleri işleme -onları bilgisayar diline dönüştürme- eylemine mecbur bırakmıştır. Dolayısıyla bilgisayar bilimcilerinden ve dilbilimcilerinden talep edilen şey; doğal dilleri öyle bir şekilde formülleştirmeleri ve algoritmik hale getirmeleriydi ki bilgisayardaki metinler kaynak dilde analiz edilebilsin, çözümlenebilsin ve hedef dilde de sentezlenebilsin. Yeni dilbilimsel yaklaşımlar beraberinde bilgisayara dayalı hesaplanabilir-işlenebilir dilsel modellerin ortaya atılmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁹ Modern dilbilim adı altında devam ettirilen bilimsel çalışmalar yine modern dilbilimin kökeninde yer aldığı bilenen kesitsel-senkronik dil incelemeleri odaklıdır. Dillerin uzun süre içerisindeki değişimleri ve gelişimleri karşılıklı biçimde gözlemlenmektedir. Bu durumda hem diyakronik (art zamanlı) hem de senkronik (eş zamanlı) çalışmaların birlikte yürütüldüğü görülebilir.⁶⁰ Vaktiyle Ferdinand de Saussure'nin (1857-1913) dil kuramında yeni bir çağı haber vermiş olduğu ve yapısalcılık (1916) olarak nitelendirilen yaklaşım dilbilimde hakimdir (krş. de Saussure, [1916] 1967; de Saussure, 1998). Ayrıca Edward Sapir (1884-1939) ve Benjamin Lee Whorf (1897-1941) ismindeki dilbilimcilerin dilsel görelilik ilkesi modern dilbilime etki eden önemli bir yaklaşımdır. Sapir-Whorf-Hipotezi olarak bilinen ve dilsel bir görelilik ilkesini (Relativitätsprinzip) formüle eden bu ilke, insanın düşünmesini onun kullandığı dillerin dilbilgisine (sadece gramatik değil genel linguistik açıdan) bağlı kılmaktadır. Bu hipotezle ilgili ne düşünüldüğüne ilişkin bir çıkarım yapmak gerekirse; birincisi dillerin semantik olarak farklı olduğu ve kısıtlama olmaksızın var olmadığı; ikincisi, dilsel farklılıkların dilsel olmayan bilişsel farklılıklara yol açabileceği, evrensel bilişsel süreçlerin uygun bağlamsal koşullar altında düzeltilemeyeceği kadar kesin/mutlak olmadığıdır (aktaran Kay ve Kempton, 1984, ss. 67, 77). Bu nedenlerden ötürü dilsel görelilik destek bulmuş ve modern dilbilimde uzunca bir süre tartışılmış olmalıdır. Bir diğer dilbilimci, 20. yüzyılın önemli dilbilimcilerinden biri olan Avram Noam Chomsky, dilbilim ve bilişsel psikoloji alanına önemli katkılar sunmuştur (Barman, 2014, s. 104). Konuşanın veya

⁵⁸ Ana dile dayalı bir programlama dilinin geliştirilmesine yönelik devam eden bir çalışmadan burada bahsetmek faydalı olacaktır. Bu çalışma, bilgisayar programlama ve bilgisayar eğitimindeki paydaşların, özellikle ilkokullarda ve ortaokullarda bilgisayar programlamayı tanıtmak için anadil tabanlı bir programlama dilinin uygunluğu, gerekliliği ve yararlılığına ilişkin görüşlerini daha fazla araştırmak amacıyla başlatılmıştır (Olatunji, vd., 2019, s. 2).

⁵⁹ Birçok örnek mevcut olmakla birlikte farklı dilbilimsel modelleri ele alıp karşılaştıran bir çalışmaya burada örnek olarak atıfta bulunulabilir: Örnek bir çalışma için bkz., (Martinez, vd., 2000, ss. 746-747).

⁶⁰ Bkz. ayr., (Aikhenvald, vd., 2017, ss. 18-19).

dinleyenin kendi diline ilişkin bilgisini ifade eden dilsel yetkinlik (Kompetenz) ve dilin somut durumlarda güncel-fiili kullanımı olan dilsel performans kavramını geliştirmiştir (Bohlinger, 2012, s. 289)⁶¹. Chomsky'nin dilbilime temel katkısı, doğuştancılık (ing.: innatism) felsefesine dayanan ve davranışçı psikolojiye karşı çıkan *Dönüştürsel Üretken Dilbilgisidir* (ing.: Transformational Generative Grammar) (Barman, 2014). Dilbilgisi kuralları, üretken dilbilgisi içermeyen belirli bir türde formüle edildikleri için doğrudur. "Üretken" terimi doğrudan Noam Chomsky'nin dilbilgisi araştırması geleneğiyle ilgilidir. Chomsky'nin kurallara dayalı dönüştürücü üretken dilbilgisi, yapısalcı ekolden dilbilimciler için temel model niteliğini almıştır (Mahmood, 2023, s. 1, 13). Chomsky'nin dile ilişkin görüşleri, okumayı anlama ve dil işleme için kuramsal bir çerçeve sağlayan görüşleriyle psikodilbilim alanını da etkilemiştir (Schoneberger, 2000, s. 58). Buna ek olarak Chomsky'nin fikirleri, insanın benzersizliği ve aklın makine modelinin incelenmesi gibi bazı diğer çalışma alanlarına da uygulanmıştır (Trachsel, 2010, s. 399). Bu bağlamda Chomsky'nin görüşlerinin modern dilbilimde değişim sağlayabilecek bir ölçüde katkılarının olduğu yadsınamaz.

2.1. Modern Çeviribilimin Öncülleri: Temel Dilbilimsel Yaklaşımlar

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda edebi çeviri, karşılaştırmalı edebiyatın bir dalı olarak kabul edilirken edebi olmayan çeviri de uygulamalı dilbilimin bir dalı olarak görülmektedir (Snell-Hornby, 2005, s. 17). Bu nedenle, o dönemin önemli katkılarından bazılarının, çeşitli dilbilim ve edebiyat geleneklerinden ve bunlara komşu disiplinlerden gelen araştırmacılara ait olması şaşırtıcı değildir. Araştırmacılar arasında, çoğu zaman birkaç dil bilen ve çok dilli disiplinler arası bir iletişim içerisinde bulunan bilim insanları yer almaktadır. Bu bilim insanlarından biri olarak, başlangıçta Moskova'da Rus biçimciliğine yaptığı katkılarla tanınan ve daha sonra 1920'lerde Prag'da, Prag okulunun kurucu ortağı ve Prag yapısalcılığının temsilcisi olarak tanınan Roman

⁶¹ "Dil yetkinliği (competence) kavramı Chomsky'ye (1964, 1965) kadar uzanır ve onun dilbilim ve bilişsel psikoloji alanına yaptığı katkılarının bir parçasıdır. Ferdinand de Saussure'ün (1967, ilk kez 1916'da yayınlandı) langue ve parole arasındaki ayırımına dayanarak Chomsky (1964), konuşmacının/dinleyicinin kendi diline ilişkin bilgisi olarak dilsel yetkinlik ile 'dil somut durumlarda güncel-fiili kullanımı' olarak dilsel performans (dil kullanımı) arasında ayırım yapar.' Yetkinlik ve performans arasındaki ayırım, performansın, yetkinliğin sonucu olmasıdır. Chomsky'nin yorumuna göre yetkin bir konuşmacı, dilin anlatımını oluşturma yeteneğine sahiptir ve yalnızca dilin kurallarıyla (yapı, dilbilgisi, sözcük dağarcığı vb.) yetinmez. Bu yetenek aynı zamanda içeriğin dil kurallarıyla anlamlı bir şekilde birleştirilmesini ve diğer konuşmacıların anlaşılmasını da kapsamaktadır. Dilsel yetkinlik aynı zamanda etkileşimli ve sosyal bir unsuru da kapsar, çünkü gelişimi yalnızca başkalarıyla iletişim kurma ihtiyacı vesilesiyle anlam kazanmaktadır." (aktaran Bohlinger, 2012, s. 289).

Jakobson (1896-1982) örnek verilebilir. Neden Jakobson? ve neden Prag okulu, Prag yapısalcılığı? soruları akla gelebilir. Modern çeviribilimin dayandığı temellerin verildiği bu başlık altında, Prag okulunun betimleyici çeviri araştırmalarının hala baskın konumundaki çoklu sistem kuramının (polysystem theory) kökenlerin buraya kadar dayandığı iddiasını dile getirmek gerekir (krş. Snell-Hornby, 2005, s. 17). Jakobson'dan devam etmek gerekirse, onun çeviri kuramına ilişkin doğrudan ve muhtemelen en çok bilinen katkısı, "Çeviri Üzerine (On Translation)" (1959) adlı bir çalışmada "Çevirinin Dilbilimsel Yönleri Üzerine (On Linguistic Aspects of Translation)" başlıklı makalesidir. Jakobson makalesinde göstergebilimsel bakış açısından sözlü bir işareti yorumlamanın üç yolu olarak anladığı ve dil içi, diller arası ve göstergeler arası çeviri olarak üçe ayırdığı çeviri tipolojisini çeviribilime kazandırmıştır (Jakobson, 1959, ss. 232-233). Onun yaptığı ayırmada bugün dahi dikkat çekici olan, yalnızca dil içi ya da diller arası çeviri anlayışı değil, aynı zamanda multimedya vasıtasıyla ve çok modlu aktarım yoluyla elde edilen sözsüz işaret sistemlerini de tipolojisine dahil etmesidir. Göstergeler arası çevirinin günümüzde giderek daha fazla rol oynadığını bu bağlamda vurgulamak gerekir.

Jakobson ile hemen hemen aynı zaman diliminde edebi çeviri üzerinde önemli fikirler ortaya koyan edebiyat bilimci Jiri Levý (1926-1967), bugün bilhassa Almanca çeviribilim ekolü açısından hala tartışılan öncü kuramcılardandır. Genellikle kuram ile uygulama arasında bir köprü kurmak isteyen Levý, yenilikçi sayılabilen yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. Metin yapısının yanı sıra çevirinin amacının da dikkate alınması gerektiğini dile getirmektedir (krş. Levý, [1969] 2011, s. 18; Prunč, 2002, ss. 212-213). Hatta "Umění pşekladu" orijinal adıyla "Çeviri Sanatı" biçiminde Türkçeleştirilebilen (The Art of Translation/Die Kunst des Übersetzens) (1963; İng. çev., [1969] 2011) adlı ana eserinde Levý, genel bir çeviri kuramının yanı sıra, çeviribilim diye adlandırılabilen alana özgü çeviri kuramlarının da geliştirilmesi gerektiğini, çünkü bir çevirinin değişmez ve değişken unsurlarının sıralamasının metnin yapısına ve çevirinin amacına bağlı olduğunu iddia ederek başlamaktadır (aktaran Prunč, 2002, ss. 212-213). Levý'nin hem betimleyici çeviri araştırmalarıyla hem de Skopos kuramıyla ilişkilendirilebilen kavramlardan bahsediyor olması şaşırtıcı gelmektedir (krş. Snell-Hornby, 2005, s. 17). Bu bağlamda Levý'nin söylemlerinin onun zamanının oldukça ilerisinde olduğu düşünülmektedir. Bunu bazı örneklerle pekiştiren Snell-Hornby'e (2005) göre Levý, o

dönemde pek tartışılmayan sahne çevirisi (stage translation) alanında çeviri normu kavramını (bkz. Toury, 1995) ortaya atmıştır (bkz. Snell-Hornby, 1986). Ayrıca konuşulabilirlik (speakability) kavramını (krş. Levý, 1969; bkz. Snell-Hornby, 1984) ve sözcükler vasıtasıyla eylem olgusunu (1969) ele almaktadır. Ayrıca çevirinin yaratıcılığı onda ön planda tutulmaktadır (krş. Kußmaul, 2000) ve okuyucunun aktif olarak alıcı bir özne niteliğinde çeviriye dahil edilmesiyle (krş. Levý, 1969, s. 38; krş. Prunč, 2002, s. 217) çevirideki sahneler ve çerçevelerin semantiği yönelik temelleri de gözlemlenebilir (bkz. Snell-Hornby, 2005).

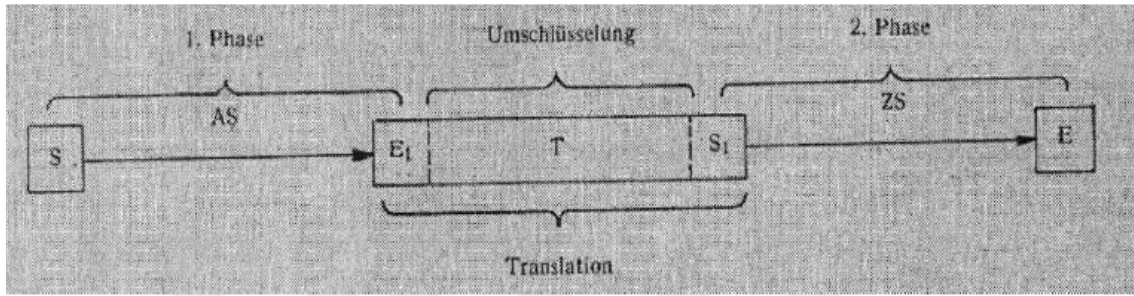
Levý'nin, 1967'de kaleme alınan editoryal bir çalışmada "Bir Karar Süreci Olarak Çeviri (Translation as a Decision Process)" başlıklı makalesiyle uluslararası alanda daha fazla tanınırlık elde ettiği öne sürülebilir. Burada da 80'li, hatta 90'lı yıllara işaret eden bakış açılarını görmek mümkündür (aktaran Snell-Hornby, 2005, s.18). Bu makalede -teleolojik açıdan bakıldığında- çeviri, orijinalin bilgisini okuyucuya aktarmayı amaçlayan bir iletişim süreci olarak sunulmaktadır. Bu amaç çevirmenin karar verme süreci olarak tanımlanır. Dolayısıyla söz konusu tespitlerde Skopos kuramına dair izlere rastlanmaktadır (bkz. Prunč, 2002, s. 219).

Çeviri denince ne kastedilmektedir? Eğer çeviri denince, kaynak dil metninin alımlanmasıyla başlayan ve erek dil metninin yeniden üretilmesiyle sona eren; en önemli bileşeni kod değişimi, yani belirli bir metnin kaynak dil kodundan erek dil koduna dönüştürülmesi olan bir işlem, bir süreç kastedilmekteyse⁶² muhtemelen dilbilimsel ve iletişim bilimsel odaklı bir çeviribilim ekolünden söz ediliyor demektir: Leipzig ekolü. Otto Kade'nin, Albrecht Neubert'in ve Gert Jäger'in öncülük ettikleri Leipzig ekolü 1960'lardan itibaren çeviribilimsel çalışmalar sürdürmekte, söylemler ve kuramlar geliştirmektedir.

Kade, çeviriyi; çevirmenin, gönderen ile farklı bir dil konuşan alıcı arasında bir "aracı bağlantı" görevi gördüğü iki dilli iletişim olarak algılamaktadır. Buna göre çevirmen, alıcının gönderen ile aynı koda (dil koduna/dile) sahip olmaması nedeniyle bir kodlama değişikliği yapar. Buradaki iletişim süreci üç aşamada gerçekleşmektedir: birinci

⁶² "Unter Translation verstehen wir den Prozeß (Vorgang), der mit der (akustisch phonetischen oder optisch-graphischen) Aufnahme des AS-Textes beginnt und mit der (motorisch-phonetischen oder graphischen) Wiedergabe des ZS-Textes endet und dessen wichtigster Bestandteil der Kodierungswechsel, d.h. die Umschlüsselung eines gegebenen Textes aus dem Kode AS in den Kode ZS, bildet." (Kade, 1968, s. 33).

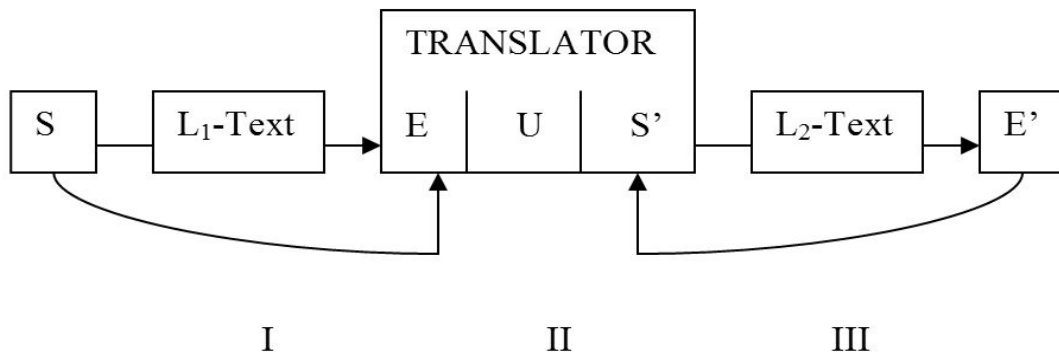
aşamada, gönderen, alıcı sıfatındaki çevirmenle iletişim kurar. Çevirmen burada birinci alıcı konumundadır. İkinci aşamada, çevirmen alıcı bir olarak alımladığını alıcı ikiye iletmek üzere yeniden kodlar. Üçüncü aşamada ise çevirmen ikinci bir gönderen sıfatıyla nihayet erek metin alıcısıyla iletişim kurmuş olur. Erek metin alıcısı ikinci bir alıcı sıfatıyla yeniden kodlanarak meydana getirilmiş metni alımlamaktadır (krş. Kade, 1968). Açıklaması yapılan söz konusu iletişim modelini Kade (1968, s. 55) aşağıdaki gibi şematize etmektedir:

Şekil 1: Kade'nin İletişim Modeli

Kaynak: Kade, O. (1968). *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*. Leipzig: Verl. Enzyklopädie.

Kade'nin bu şeması Leibzig ekolünün günümüz temsilcilerinden sayılabilen Carsten Sinner (2013) tarafından aşağıdaki haliyle sunulmaktadır:

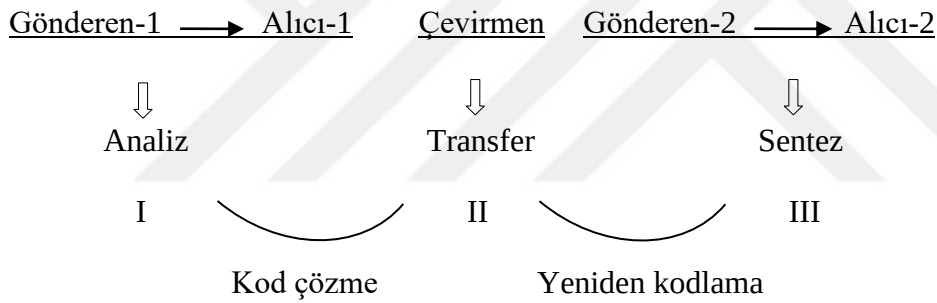

Şekil 2: Kade'nin İletişim Modelinin Sinner Tarafından Yeniden Yorumlanması

Kaynak: <https://docplayer.org/17359845-Die-leipziger-uebersetzungswissenschaftliche-schule-inhalt.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2023).

Her iki iletişim şeması Kade'nin çeviriye sunduğu üç aşamalı olarak nitelendirilen iletişim modelidir. Bu modelin basit bit iletişim modelinden geldiği görülebilir. Kade'nin iletişim modelinde araya giren çevirmenin ve onun üstlendiği çevirmen dışındaki rollerin (birinci alıcı, ikinci gönderen) modelin farklılığında belirleyici olduğu görülmektedir. Basit bir iletişim modelinden kastedilen:

“Gönderen → Mesaj (metin de olabilir) → Alıcı”, biçimindeki bir iletişim modelidir. Bu model baz alınarak bir çıkarıma gidilirse; gönderenin mesajının birinci alıcı konumundaki çevirmen tarafından çözümlendiği (analiz), daha sonra yeniden kodlaması gerçekleştirilen mesajın ikinci gönderen konumundaki çevirmen tarafından ikinci alıcı sıfatındaki erek dildeki alıcıya aktarıldığı (transfer), alıcıya ulaşan mesajın alımlanması aşamasında tekrar çözümlemeye gidildiği (sentez) bir işlem, bir süreçten bahsedilmektedir. Bunun bir şema üzerinde gösterilmesi daha yararlı olabilir:

Şekil 3: Basit Bir İletişim Modeli

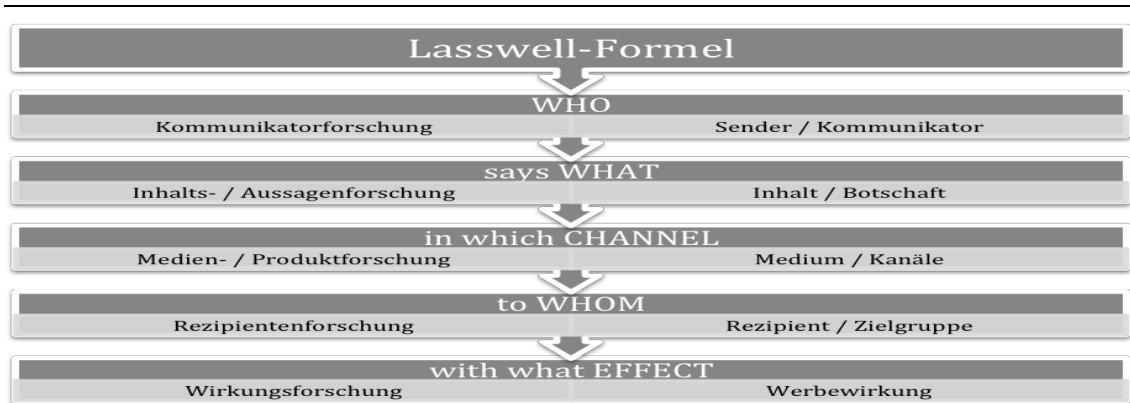
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Basit bir iletişim modelinde gönderilen mesaj ile alıcı arasına giren çevirmenin kod çözme, yeniden kodlama ve aktarma işlemlerini üstlendiği anlaşılmaktadır. Leipzig ekolünün bu iletişim modelini temel aldığını söylemek mümkündür. Sonraki çeviri kuramcılarının da bu modele uygun söylemler geliştirdikleri iddia edilebilir.⁶³ Leibzig

⁶³ Kade'nin ortaya attığı model üç aşamalı olarak nitelendirilen bu iletişim modelinin genel bir iletişim modelinden yola çıkılarak elde edildiği anlaşılabılır. Çalışmanın kapsamı gereği detaya yer verilememekle birlikte “Laswell Modeli” (Harold Dwight Lasswell, 1948) adıyla bilenen genel iletişim modelini şu şekilde göstermek mümkündür:

ekolü açısından çevirmenin görevinin iletinin bilgi içeriğini alıcı için doğru kodlarda (düzgülerde) nakletmek, olduğu görülmektedir.

Belirli bir iletişim modelinin takip edilmesiyle çevirinin bir işlem, çevirmenin de bu işlemin kod düzenleyicisi ve içerik akışını sağlayan unsur olarak gören Leipzig ekolünde çeviride bilgi akışı (Informationsfluss) şeklinde dile getirilebilen bir ifadeden söz edilebilmektedir. Bununla birlikte kaynak metnin işlevine, çeviri eşdeğerliklerine ve makine çevirisi durumlarına yönelik dikkat çeken yaklaşımların temellerinin yine Leipzig ekolü ve ekolün sonradan dahil olan takipçileri tarafından atıldığı tespit edilebilir. Kaynak ve çeviri metnin farklı yönleriyle irdelenmesi noktasında Albert Neubert'in (1973) çevirinin pragmatik yönünü ele almasından bahsetmek gerekir. Neubert'e göre çeviri yaparken en önemli şey işlevsel eşdeğerlik yaratmaktır. İşlevsel eşdeğerliğe, somut bir iletişim durumunda bir metin ile veya metnin ögesiyle aynı iletişimsel etkinin elde edilmesi ve kaynak dildeki kaynak metin tarafından elde edilebilecek belirli bir metin türünün dikkate alınması durumunda başvurulmalıdır (aktaran Prunč, 2002, s. 60). Neubert'e göre çevirmenin kararları aslına sadık kalma ve erek dile uygun hale getirme biçiminde iki parametre arasında hareket etmelidir. Çevirmen, metnin hangi işlevi yerine getirmesi gerektiğine bağlı olarak duruma göre aslına sadık kalmaya ya da erek dile uygunluğa karar verebilmelidir. Bu kararda belirleyici faktör, erek dildeki metin türlerinin dikkate alınmasıdır. Neubert (1973),

Harold D. Lasswell tarafından önerilen “Laswell iletişim modeli”, iletişim çalışmaları alanına önemli bir katkı olarak görülmektedir. Amerikan iletişim ekolüyle olan ilişkisi özellikle dikkat çekicidir. Model, gönderen (konuşmacı), mesaj, kanal veya ortam, alıcı (izleyici) ve etkiler (geri bildirim) dahil olmak üzere iletişimin çeşitli temel unsurlarına vurgu yapmasıyla karakterize edilmektedir. Bu kapsamlı çerçeve, iletişim sürecinin anlaşılmasına yönelik yapılandırılmış bir yaklaşım sağlamaktadır. Birçok alanda etkili olmuştur. Laswell'in modeli sıralı bir model olarak değil, iletişimcinin ilgili erek/alıcı kitleyi göz önünde bulundurarak ele alması gereken bir dizi kapsayıcı sorular biçiminde sunulmaktadır. Çeşitli iletişim uygulamalarında da benimsenmektedir. Modelin çok yönlülüğü ve farklı bağlamlara uygulanabilirliği, iletişim çalışmaları alanındaki geçerliliğini korumasında etkili olmuştur (bkz. Meng, 2022; Auer, 2011).

pragmatik yeterlik (eşdeğerlikten söz edilmiyor) kavramını erek dil konuşmacısının pragmatik beklenti kalıbına karşılık gelen şey olarak açıklamaktadır. Bunun etkili olabilmesi için belirli bir metin türünün çevirisinin erek dil kurallarına, yani erek dil topluluğunun dilsel pragmatik alışkanlıklarına uyum sağlaması gerekmektedir (s. 15). Leipzig ekolünde sunulan görüşlerden çevirinin birçok yönden ele alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Dilsel bir aktarımın dışında çeviri, diller arası iletişimi sağlayan bir prosedür olarak görülmekle kalmamakta; çevirinin metin düzeyinde ele alınması, işlevselliğinin sorgulanması, pragmatik bir talebe göre kaynak dil veya erek dil odaklı çeviri işleminin gerçekleşmesi, çevirmen kararları, çevirinin dilsel ve metinsel işleyişinin yanı sıra, toplumsal (sosyal) işlevinin farkında olunması gibi hususlar gündeme getirilmektedir. Bunlar oldukça dikkat çekicidir çünkü o zamanlardan günümüze kadar geliştirilen -bilhassa Batılı- çeviri kuramları adeta buradaki fikirlerin sistemleştirilmiş halleri gibidir. Dolayısıyla Leipzig ekolünün yaklaşımları modern çeviribilimin çağdaş kuramlarına temel oluşturmakta, öncül fikirler sunmaktadır. Bu çıkarım yapılırken o dönemde çeviribilimin uygulamalı dilbilimin bir alt disiplini olarak görüldüğü ve dilbilimin güçlü bir biçimde çeviribilim üzerindeki etkisi dikkate alınmaktadır.

Leipzig ekolünde eşdeğerlik ilişkilerinin başlıca inceleme konusu olduğu görülebilir. Bu bağlamda Kade'nin yaptığı bir eşdeğerlik sınıflandırmasından söz edilebilir. Kade'ye göre eşdeğerlik şu şekilde ele alınmalıdır:

- Totale Äquivalenz (Bire Karşılık Bir/Tam Eşdeğerlik/Tümüyle Örtüşme) (1=1)
- Fakultative Äquivalenz (Bire Birden Çok Karşılık/Seçenekli Örtüşme) (1=N)
- Approximative Äquivalenz (Bire Kısmî Karşılık/Teiläquivalenz/Kısmî Örtüşme) (1=1/2)
- Null-Äquivalenz (Bire Sıfır Karşılık/Sıfır Örtüşme) (1=0) (Kade, 1968, s. 79-89).

O zamanlar kendini kanıtlamış bir eşdeğerlik modeli olarak görülen Kade'nin bu sınıflandırması, günümüzde çoğunlukla artık modası geçmiş bir yaklaşım biçiminde algılanmaktadır (krş. Snell-Hornby, 1988/1995). Belki zamanın çeviribilim tartışmalarında temel bir sorun olan eşdeğerlik yaklaşımının çeviribilimin diğer temel yönlerinin fark edilmesini engellemiş olabileceği düşünülebilir. Ancak bu eşdeğerlik anlayışı Kade'nin diğer yaklaşımlarını tamamen örtmüş olmamaktadır. Kade, yukarıda

bahsedildiği gibi, 1960'larda dilbilimin görece dar sınırlarının ötesine bakabilen ve komşu disiplinlerdeki kavramlarla -iletişim bilimsel kuramlarla ve yaklaşımlarla- çalışabilen muhtemelen çok az sayıdaki çeviribilim araştırmacılarından biri olarak gösterilebilir. Kade'nin bu bağlamda en çok üzerinde durduğu iki dilli iletişim anlayışını ve buna göre çeviri sürecini iki dilli iletişim eyleminin bir parçası olarak gördüğünü tekrar vurgulamak gerekir. Kade'nin kendi görüşüne yönelik aşağıda belirttiği hususlar sonraki dönemlerin çeviri kuramlarına temel oluşturabilecek boyutta dikkate alınabilir:

- İletişim ortakları: Kaynak metnin yazarı, çevirmen, çevirinin kullanıcısı/çeviriden yararlanan.
- İletişim aracı olarak dil.
- İletişimin nesnesi ve en geniş manada durumsal bir bağlam olarak nesnel/somut gerçeklik (Kade, 1968, s. 32).

Tamamen dilsel yeniden kodlama olarak değil, somut bir durumda aktif biçimde hareket eden ortaklarla yapılan bir iletişim eylemi olarak çeviriye ilişkin bu görüş, o dönemde edebi olmayan çeviride de yeni sayılmaktadır. Söz konusu görüşün özellikle çeviri eylemi kuramındaki (bkz. Holz-Mänttari, 1984) tartışmanın temellerinden biri olduğu düşünülebilir (krş. Snell-Hornby, 2005, s. 21).

Dilbilimsel çeviribilim yaklaşımları içerisinde 1970'lerden itibaren başvuru olarak kullanılabilen diğer bir iletişim modeli iki aşamalı iletişim şeklinde nitelendirilen modeldir. Bu modele göre gönderenin ya da konuşmacının iletişindeki dil unsurları alıcı dil içerisindeki uygun dil unsurlarıyla yer değiştirerek çeviri işlemi gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bu şekilde çeviribilim söylemlerine Wolfram Wilss ve Werner Koller, temsilci olarak gösterilebilir. Çeviri süreci iki dilin söz dizimsel, leksikal (sözlüksel) ve anlatımsal/üslupsal norm araçlarının (Regelapparat) az çok başarılı bir senkronizasyon (eşleme/eşitleme) çabası olarak görülmektedir (krş. Koller, 1972; Wilss, 1977). Çeviri kavramı ise Leipzig ekolüne benzer biçimde yeniden kodlama (Umkodierung) ve iki aşamalı iletişim modeli özelinde yer değiştirme/yerine geçme (Substitution) olarak betimlenebilir. Örneğin; L1 dil envanterinin unsurları a1, a2, a3..., L2 dil envanterinin unsurları b1, b2, b3... ün yerine koyulmaktadır (krş. Koller, 1972). Bu örnekte L dilin yerine kullanılırken a ve b ise dil unsurlarına karşılık gelmektedir.

Leipzig ekolünün aksine bu çalışmaların dayandığı iletişim modeli analiz ve sentez biçiminde iki aşamalı iletişime dayanan -kaynak metin yazarını bir kenara bırakan iki basamaklı (çözümleme veya anlama safhası ve kodlama veya yeniden oluşturma (Rekonstruktion) safhası) model- anlayışı temel almaktadır. Çevirmenin çifte rolünün (kaynak metnin alıcısı ve erek dile gönderen), Leibzig ekolüne nazaran daha açık bir biçimde aktarıldığı öne sürülebilir. Metnin anlamı gittikçe daha fazla ağırlık kazanmaktadır. Çeviri, bir kaynak dilsel metinden mümkün olduğu kadar eşdeğer bir erek dilsel metin üreten ve erek dile götüren sonrasında bu tasarı metnin içeriksel ve biçimsel alımlanmasını şart koşan bir metin işleme ve metin anlatma (ifade etme) süreci olarak tanımlanabilir (krş. Wills, 1977).

2.2. Çeviribilimde Genel Kuramsal Yaklaşımlar

Çeviri sürecinin dilbilimsel odaklı olarak başladığı 1950 ve 1960 yıllarıyla çeviribilimin gelişimi, çevirinin özünde ne olduğunun araştırılmasını ele alan çeşitli kuramların üretilmesine doğru evrilmektedir (krş. Snell-Hornby, 2006; Siever, 2010, 2015; Prunč, 2002; Stolze, 2008). Bir başka ifadeyle, "Çeviri nedir ve nelerden oluşmalıdır?" sorusunun (Siever, 2015) farklı şekillerde ele alındığını görmek mümkündür (s. 3). Kuramsal gelişimin ilerlemesiyle çeviri sürecine dair giderek daha dinamik/devingen bir anlayış gözlemlenebilir. Bu devingenlik, kuramsal betimleyici dilin kullanımının yanı sıra, çeviri sürecini tanımlamak ve temsil etmek için geliştirilen modellerin sunulmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu hareketlilik çevirinin zaman içinde giderek daha bütüncül bir şekilde anlaşılmaya başlandığı anlamında da yorumlanabilir. Belki de temel neden, erek metnin oluşturulmasında çevirmenin kaynak metin dışındaki bilişsel süreçlerinin ve faktörlerinin giderek daha fazla dikkate alınmasıdır. Bu bağlamda dilbilimsel ve anlam bilimsel/yorum bilimsel yaklaşımlar, eylem kuramı ve işlevsel çeviribilim kuramı gibi anlayışlar çalışmanın bu başlığı altında ele alınabilir. Çeviribilimdeki devingenliğin nasıl gerçekleştiğinin bu sayede açıklanması sağlanabilir. Çeviribilimde söz konusu yaklaşımlar ve anlayışlar, -mevcut çalışmada- sürecin incelenmesinde anlayış, kuram, yaklaşım ve dönüş gibi ifadelerle nitelendirilmektedir. Çünkü sonraki bölümde hangilerine ve niçin paradigma kavramının kullanılmış olduğu Kuhn'un yaklaşımına dayandırılarak açıklanmaktadır. Yani paradigma ifadesinin kullanımından bu sebepten bilinçli bir biçimde kaçınılmaktadır. Çeviribilim kuramlarına

alışmalarında yer veren Holger Siever'in (2010, 2015), kuramsal yaklaşımları paradigmalara ayırarak aktarmış olduğu görülmektedir. Ancak Siever paradigma kavramını Kuhn'un açıkladığı biçimiyle değil kendi oluşturduğu tanımlama ile kullandığını belirtmektedir. Siever'in (2010) paradigmadan anladığı özetle şudur: aynı temel varsayımlara dayanan tüm kuramsal yaklaşımlar ve tutumların bütünü paradigmadır (s. 23). Dolayısıyla Siever'in görüşü Kuhn'un hem klasikleşen hem de daha sonra kendisinin genişletmiş olduğu paradigma kavramıyla uyuşmamaktadır. Belki Siever'in paradigma görüşünün eviribilim alanının kendi içinde anlamlı olup olmadığı tartışılabilir.

Dilbilim odaklı eviribilim yaklaşımları, hemen hemen 1950'lerden itibaren başlayan ve genel itibariyle en başlarda kod dönüştürme olarak çeviriyi ele alan bir eviri söylemi oluşturmaktadır. Bu yönde öncelikle karşıtsal dilbilim ve sistematik dilbilime yönelen dilbilimsel eviri kuramları bağlamında gerek eşdeğerlik ve değişmezlik kavramları gerek eviri karşılaştırmalarına yönelik incelemeler dikkat çekmektedir (krş. Albrecht, 1990, s. 74; Koller & Gerzymisch-Arbogast, 1999). Genel bir bakışla, eviribilimin dilbilim odaklı yaklaşımlarında dilbilimsel eviri kuramının, eviri dilbiliminin, dile ya da eşdeğerliğe yönelimli eviribilimin konu itibariyle bir hayli tartışılmış olduğu görülebilir. Ayrıca karşıtlık dilbilimin de çeviribilimdeki dilbilimsel yaklaşımların bir parçası olduğunu belirtmek gerekir. Çeviribilim  zerine dilbilimsel ilk alışmalar, Amerikalı İncil evirmeni Eugene Nida (1947), Rus Andrej V. Fedorov ([1953] 2002), Fransız Georges Mounin (1955), Edmond Cary (1956), Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet (1958) ve Rus-Amerikalı yapısalcı Roman Jakobson (1959) araştırmacıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle dilbilimsel eviribilim üzerine yayınlanmış çalışmalar, 1960'larda Eugene Nida ([1964] 2003), İngiliz John Catford ([1965] 1978) ve Fransız Georges Mounin (1965) şeklinde sayılabilen araştırmacılara aittir. Almanca eviribilimin ilk temsilcileri arasında -80'li yıllara kadar- R. W. Jumpelt (1961), Otto Kade (1968), Katharina Reiß ([1971] 1986), Jörn Albrecht (1973), Gert J ger (1975), Wolfram Wilss (1977) ve Werner Koller ([1979] 2011) gösterilebilirken. 1980 sonrası dönemin daha yeni temsilcileri olarak Albrecht Neubert (1985), Gerd Wotjak (1986), Michael Schreiber (1993) ve Linus Jung (2000) gibi araştırmacılar dikkat çekmektedir (bkz. aktaran Siever, 2015).

Dilbilim, dilbilimsel çeviri kuramlarının ana disiplini. İlk bilimsel döneminde çeviribilim, tek başına bir bilimsel alan olduğunu iddia edememektedir. Bu yüzden uygulamalı dilbilimin altında faaliyet gösteren bir çeviribilim olarak konumlanmaktadır. Dilbilimsel çeviri kuramları, epistemolojik sorunla karşı karşıya kalmayarak eşdeğerlik kavramını, kuramın doğasında bulunan amaçları karşılayacak şekilde yaymaya çalışmaktadır. Çeviri ve çeviri sürecini tanımlama ve sınırlandırma endişesinin arkasında, çevirinin gerçekte ne olduğu ile çeviriyi, açıklama, yorumlama, uyarılma vb. diğer metin dönüştürme biçimlerinden nasıl ayırt edilebileceği soruları yer almaktadır. Dilbilimsel çeviri kuramları bağlamında çeviri, değişmezlik gereksinimlerine dayanan ve kaynak metin ile erek metin arasında denklik/benzerlik ilişkisi kuran yeniden kodlama süreci olarak anlaşılmaktadır. Çeviri birimi ile ilgili bir sorgulama yine bu yaklaşımlarda görülmektedir. Kaynak ve erek metin arasındaki karşılaştırılabilirliğin hangi dil düzeyinde verilmesi gerektiği sorusu söz konusu sorgulamanın bir parçasıdır. Geleneksel olarak, sözcük çevirinin temel birimi olarak kabul edilir. Bilimsel çalışma sırasında, birimler büyüdükçe daha fazla öneride bulunulduğu gözlemlenebilir. Bunlara örnek olarak çeviri biriminin sözcük grubuna (söz öbeklerine), cümleye, metne ve hatta kültüre kadar evrilen bir süreç gösterilebilir (krş. Siever, 2015, s. 47).

Dilbilimsel çeviribilim anlayışında gerçekleşen farklı çalışmalar -kronolojik olarak birbirlerini takip etmediği vurgulanarak- şu şekilde gruplandırılabilir: Karşılaştırmalı stilistik (üslup bilimsel) yaklaşım (temsilcileri: Vinay ve Darbelnet), genel dilbilimsel yaklaşım (temsilcileri: Leipzig Ekolünden Kade, Jäger, Koller, Wilss, Albrecht; Leipzig ekolü dışından Nida, Catford), metin dilbilimsel yaklaşım (temsilcileri: Reiß, Neubert), diğer dilbilimsel yaklaşımlar (Königs ve Gutt bunun içerisinde sayılabilir) (bkz. aktaran Siever, 2015, s. 48).

2.2.1. Karşılaştırmalı Stilistik Yaklaşım

Karşılaştırmalı stilistik yaklaşımı (Fr. Stylistique comparée), başlangıç aşamasında daha çok karşılaştırmalı dilbilime dayandırılmaktadır. Bu yüzden karşılaştırmalı stilistiğin karşılaştırmalı dilbilimin alt disiplinlerinden biri olarak görüldüğü söylenebilir. Dilbilimsel çeviribilim anlayışının bu aşaması aynı zamanda karşıt-biçimsel aşama olarak da adlandırılmaktadır (krş. Siever, 2015). Öne çıkan temsilciler Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet'tir (1958). Stilistik karşılaştırmının bir başka temel fikri, çeviri

sırasında belirli değışmezlik gereksinimlerinin karşılanması gerektiğidir. Eleştirisiz olarak kabul edilen en önemli iki değışmezlik, kaynak ve erek metin arasında anlam ve işlev eşitliğidir. Vinay ve Darbelnet, dil sistemiyle ilgili eşdeğerlik kavramına dayanan ve öncelikle dilsel mikro yapılara odaklanan bir tür çeviri dilbilgisi oluşturmaya çalışırlar. Bir bütün olarak metin ve erek kültür çerçevesi çok fazla dikkate alınmamaktadır. Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinin bir karşılaştırmasına dayanarak, Vinay ve Darbelnet, yedi farklı çeviri prosedürü/yöntemi geliştirmiştir (krş. Prunč, 2002, s. 50-53; Vinay & Darbelnet, [1958] 1995). Bunlar; doğrudan alma, ödüçleme, bire bir çevirme, dolaylı aktarma, perspektif kaydırma (modülasyon), eşdeğerlik ve adaptasyon olarak sıralanabilir (bkz. Vinay & Darbelnet, [1958] 1995). Hiyerarşik olarak sıralanmış bu çeviri yöntemleri isteğe bağlı veya zorunlu olabilir. Bazı durumlarda, bir çeviri yönteminin kullanılması, diğer çeviri yöntemlerinin aynı anda kullanılması anlamına gelebilmektedir. Buradaki kural, çevirmenin, alt düzey bir çeviri yöntemi uygun bir formülasyon (çözüm) üretmiyorsa o durumda üst düzey çeviri yöntemlerine başvurmasıdır. Karşılaştırmalı stilistik, klasik çeviri kuralına, bir nevi bilgisayar programı tarafından algoritmik formda işlenebilecek katı bir yorum vermeye çalışmaktır. Başka bir deyişle, çevirmene ne zaman sadık, ne zaman özgür çevireceğini söyleme girişimidir (krş. Siever, 2015, s. 49).

2.2.2. Genel Dilbilimsel ve İletişim Bilimsel Yaklaşımlar

Dilbilimci John Catford (1965) kendi dil çifti yaklaşımını İngiliz dilbilimsel çalışmalarına dayalı olarak tasarlamıştır. Bu nedenle Catford'un yaklaşımında İngiliz ekollü bağlamsal-dilbilimsel bir çeviri modelinden de söz edilebilir. Catford'a göre çeviri, diller üzerinde gerçekleştirilen belirsiz bir işlemdir (krş. Catford, [1965] 1978, s. 1). Bu nedenle ona göre yalnızca dilbilim ile çeviri kuramı için uygun bir çerçeve sağlanabilir. O halde Catford açısından herhangi bir çeviri kuramının bir dil kuramına dayanması gerektiği açıktır (krş. Catford, [1965] 1978). Çeviribilim alanı ise karşılaştırmalı dilbilimin bir dalı olarak tanımlanmaktadır. Catford'un modelinde çeviride kaynak metin odaklılık söz konusudur. Dolayısıyla ne çeviri sürecine ne de çevirmene dair ayrıntılı bir açıklama getirilmez (krş. Siever, 2015, s. 53). Catford için, kaynak metin ile erek metin arasındaki eşdeğerlik ilişkisi çeviride belirleyicidir: Çeviri pratiğinin temel sorunu kaynak dil unsurlarının erek dilde çeviri eşdeğerlerini bulmaktır

(Catford, [1965] 1978, s. 21). Bu nedenle çeviri, bir kaynak dildeki metinsel materyalin başka bir dildeki (erek dildeki) eşdeğer metin materyali ile (yer) değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (krş. s. 20-21). Catford sözdizimsel ve anlamsal fenomenlerle de ilgilenmektedir. Bunu yaparken kaynak metnin belirli dilbilgisel yapılarının hedef metne nasıl aktarılacağına dair kesin kurallar belirlemeye çalışır. Bu kurallar, metnin tamamının ampirik değerlendirmesine dayanır ve çeviri eşdeğerleri için tespiti sağlanan olasılık değerlerini genelleştirir. Ona göre, sözcüklerin sahip olduğu anlamlar diğer sözcüklerinkinden farklılaşmasıyla/onlardan anlamsal olarak ayrılmasıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla kaynak metnin ve erek metnin anlamı birebir aynı olamaz. Ortada olan iki anlamı vardır: Bir kaynak dil metninin bir kaynak dil anlamı ve bir erek dil metninin bir erek dil anlamı olur (krş. Catford, [1965] 1978, s. 35). Bu nedenle çeviri, sadece diller arası bir anlam aktarımı değildir. Tercüman ya da çevirmen tarafından bulunan karşılıklar da anlam bakımından eşdeğer olmamaktadır.

Nida'nın sunduğu işlevsel eşdeğerlik, çeviri çalışmalarının çok tartışılan bir konusu haline gelmiştir. Catford da işlevsel eşdeğerlikten yararlanır. İşlevsel eşdeğerlik nedeniyle, durum ve bağlam kavramları Catford'un teorisinin merkezine yerleşir. Bağlam ile kendi oluşturduğu ortak metin şeklindeki terimi birbirinden ayırır. Bağlamı metnin dilsel birimleri ile ona karşılık gelen dil dışı öğeler arasındaki ilişki olarak anlamıştır (Catford, [1965] 1978, s. 23). Ayrıca Catford bir metin bölümünün metinler arası çevresini/alanını ortak metin olarak tanımlamaktadır ([1965] 1978, s. 31). Ancak Catford, çevirmenin orijinal metnin alıcısı olarak anlama konusundaki öznel yeteneğini ve bağlamı ve de yan metni anlamak için gerekli olan önceki dilsel ve kültürel bilgisini sistematik olarak görmezden gelmektedir (krş. Siever, 2015, s. 53).

İncil çevirmenlerinden Eugene Nida, modern disiplinler arası çeviribilimin önemli bir diğer kuramcısıdır. Bazı görüşlere göre modern çeviribilimin disiplinler arası çalışmalarına yönelen kurucu bir isim olarak da nitelendirilmektedir (krş. Apel ve Kopetzki, 2003, s. 12; Prunč, 2002, ss. 106-108). Nida'nın çeviribilime kazandırdığı en büyük katkılardan bir tanesi, bu alanın Avrupa'da ve özellikle Almanya'da gelişmesi için, temel yönelimlerden birinin çeviribilimde kuramsal çalışmanın gerekliliği olduğunu kanıtlamaya yönelik girişimdir (krş. Neubert, 1999). Nida'nın düşünceleri, Chomsky'nin üretici- dönüşümsel dilbilgisi ile Katz ve Fodor'un anlambilim kuramına dayanmaktadır (krş. aktaran Nida, [1964] 2003). Nida tarafından önerilen çeviri

yöntemi, üç adımda gerçekleşen bir çözümleme (analiz) ve yeniden birleştirme (rekonstruktion) sürecine dayanmaktadır (krş. Nida, [1964] 2003, ss. 67-69). Ona göre, bir dilden başka bir dile çeviri yapmak için yeterli uzunlukta eşdeğer biçimsel yapılar dizisi geliştirilerek erek dilde karşılıklar aramaya çalışmak yerine, kaynak dildeki yapılarda, uzun yapı dizilerinde azaltmaya gitmek hem bilimsel hem de pratik açıdan daha verimli görülmektedir. Bu yüzden kaynak dildeki metnin yapısal olarak en basit ve anlamsal olarak en belirgin çekirdeklerine ulaşmak gerekir. Anlamın kaynak dilden alıcı (erek) dile yapısal olarak basit bir düzeyde aktarılması ve alıcı dilde biçimsel ve anlamsal olarak eşdeğer ifadelerin üretilmesi, çeviriyi gerçekleştirmek demektir (krş. Nida, [1964] 2003, s. 68-69). Nida'ya ([1964] 2003) göre, gerçekten yetkin bir çevirmen önce kaynak dilin anlamını çözer, sonra içeriği aktarır ve son olarak da mesajı (iletiyi/metni) erek dilde formüle eder (bkz. s. 68). Nida, dilbilgisel olarak olası formülasyonlarla değil, erek dilde yaygın ve normal görülen formülasyonlarla ilgilenmektedir (krş. Nida, [1964] 2003, s. 130). Nida'nın dile getirdiği formüle etme/formülasyon işlemi, açık ve kesin (net) ifadeler kullanarak bir araya getirme/birleştirme anlamındadır. Nida kaynak dildeki uzun, karmaşık, muallak dil unsurlarının/ifadelerinin/dizilerinin erek dilde kısalmış, açıklığa kavuşmuş, netleştirilmiş olarak karşılanmasını istemektedir. Özetle Nida'nın anlayışında kaynak metnin analizini, aktarımını ve sonrasında yeniden yapılandırılmasını ve sentezini içermektedir (krş. Nida & Taber, [1969] 1982, s. 33). Dolayısıyla analiz ve sentez şeklinde ilerleyen göndericiyi ve alıcıyı içeren iki aşamalı bir iletişim sürecini Nida'da görmek mümkündür.

Çeviri eşdeğerliği bağlamında görüş bildiren Nida, mutlak bir denklik hedefleyen eşdeğerlik anlayışı yerine dinamik (devingen) diye adlandırdığı eşdeğerlik anlayışını savunmaktadır. Nida'ya ([1964] 2003) göre dinamik eşdeğerlik gözetilerek yapılan çeviri, kaynak dil mesajını, ona en yakın doğallıkla, erek dile yansıtan çeviridir. Dinamik eşdeğerlik, kaynak ve erek metnin alıcılarının tepkileri eşdeğer olduğunda söz konusu olabilir (krş. s. 166). Nida bir diğer görüşünde çevirilerdeki farklılıklar için üç ana faktörün etkin olduğundan bahsetmektedir. Bunlar; (gönderilen) mesajın türü, yazarın veya çevirmenin amacı ve muhatap (alıcı) türü olarak sıralanabilir (bkz. s. 156). Burada yazarın veya çevirmenin amacı ile iletişimin amacına yönelik bir söylem görülmektedir. Kautz'a (2000) göre hem iletişim amacına yönelik bu söylem hem de

çeviride alıcının rolünün vurgulanması Nida'yı sonraki işlevsel çeviribilimin öncülerden biri yapmaktadır (krş. s. 36). Kautz'un tespiti, Nida'nın ilgili görüşleri ile işlevsel çeviribilimin temelleri karşılaştırılırsa haklı bir tespit olarak görülebilir. Nitekim çevirmenin amacının olması gerektiğine dikkat çekilmesi, iletişim olarak görülen çeviri sürecinin ne türden gönderene ve alıcıya sahip olduğunun farkındalığı ve nihayetinde çeviri ürününün bu iletişim modelinin bir sonucu, sentezi olarak işlev kazanması Nida ile işlevsel çeviribilim anlayışı arasında gerçekten bir bağ kurulmasını düşündürmektedir.

Dilbilimsel yaklaşımda dil kullanımına yönelik görüşlerini dile getiren Wolfram Wilss (1988), çeviribilimi dil kullanımı araştıran dilbiliminin bir parçası konumunda görmektedir (krş. s. 28). Wilss'e göre çeviribilimin görevi bireysel unsurların tutarlı bir biçimde betimlenmesinin ve açıklanmasının bir bütün olarak sağlanmasıdır (krş. Wilss 1977, s. 72). Wilss (1988) için çeviri temelde bir eylem değil, daha çok içerik ile ilgili değişmezlik gerekliliğine dayanan bir aktarma prosedürüdür (aktaran, Stolze, 1994, s. 57). Ayrıca, çeviriyi kapsamlı bir dilsel bilgi işleme süreci olarak tasvir eden Wilss'e göre, çeviri sürecini betimlemek için ortaya atılan basit kuramları çevirmenin davranışının tanımlanması ve açıklanması için kullanılmamalıdır (krş. Wilss, 1996, ss. 88-89). Çeviri sürecinin her adımı, süreçte aktif rol oynayan her unsur ayrı ayrı öneme ve anlama sahip görüldüğünden daha gelişmiş ve detaylı açıklamalara yer veren çeviri kuramlarına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Aynı biçimde çeviri, anlam taşıyan bir işleve sahiptir (krş. Wilss, 1988, s. 23). Bunu yaparken, çevirmen Wilss'in (1992) literal (aslına uygun) ve non-literal (aslından bağımsız) çeviri prosedürleri olarak adlandırdığı iki prosedüre göre hareket edebilir (s. 63). Siever (2015) Wilss'in bu ayrımını sorunlu bulmaktadır. Gerekçe olarak öne sunulan hususlardan biri, sözcüğü sözcüğüne çeviri yönteminin (literal) çevirmenin tercih edebileceği daha iyi bir yöntem olduğu ve bu sebepten ötürü sözcüğü sözcüğüne olmayan yöntem (non-literal) nazaran tercih edilebilirliğinin daha fazla olacağı yönündedir (krş. s. 60). Siever'in endişesi çevirmene sunulan iki prosedürden ilkinin yöntem olarak seçilmesi durumunda kaynak metne bire bir bağlı çevirilerin uygun bir çeviri olamayabileceği yönündedir. Bu husus çevirmen kararları açısından ele alınması ve tartışılması gereken bir konu olabilir.

Wilss'in eşdeğerlik yaklaşımıyla ilgili görüşlerine bakıldığında, başından beri onun dil sistemiyle ilgili değil metin ile ilgili bir eşdeğerlik kavramıyla ilgilendiği söylenebilir. Eşdeğerlik ile ilgili olarak tipik bir denklik arayışı içerisinde bulunduğu görülebilir.

Çünkü kaynak metin ile erek metin arasında bir eşdeğerlik ilişkisi olduğunu varsayan Wilss, bunun en iyi kaynak dil metin birimlerine erek dilde bire bir karşılık bulmayla sağlanabileceğinden yanadır (krş. Wilss, 1992, ss. 64-65). Wilss, eşdeğerlik anlayışını çeviri sürecinin tasvir edilmesinde de kullanmaktadır. Ona göre çeviri süreci, kaynak dildeki bir metinden erek dildeki bir metne mümkün olduğunca eşdeğer olan ve bunu yaparken kaynak metnin sözdizimsel, anlam bilimsel ve pragmatik biçimde anlaşılmasını gerektiren bir dizi oluşum olarak tanımlar. Bu süreç içerisinde yer alan çevirmenin ise kaynak metnin yeterli aktarımı için yetkinliğe sahip olması gerektiğini vurgular (krş. Wilss, 1980).

2.2.3. Metin Dilbilimsel Yaklaşımlar

Metin dilbilimi ve söz eylemi kuramı, 1960'ların sonlarından itibaren dilbilimin yelpazesini genişletmektedir. Bununla bağlantılı olarak, dil sisteminden (langue) dil kullanımına (parole) doğru bir yönelim, bir dönüş gözlemlenebilir. Dilbilimin metin-dilbilimsel aşamasında yaşanan bu dönüştün - takriben 1970'lerden başlayarak- çeviribilime de yansımaların olduğu öne sürülebilir (bkz. Siever, 2015).

Metin-dilbilimsel çeviri kuramlarının ortak çıkış noktası, metinlerin dil sistemine (langue) ait olmadığı, somut iletişimsel durumlarda dil kullanımının (parole) fenomenleri olduğunun kavranmasıdır. İlk olarak, Stylistique Comparée yaklaşımında açıklandığı gibi, kaynak metin ile erek metin arasındaki eşdeğerliklerin dil sistemi düzeyinde bulunmadığı (orada aranmaması gerektiği) sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla odak nokta artık tek tek sözcüklerin veya cümlelerin anlamsal düzeyine dayanan eşdeğerlik değil, tüm metnin bir bütün olarak iletişimsel etkisine dayanan eşdeğerlik olmuştur. Ayrıca metnin bu şekilde ele alınması ile belirli bir metnin ait olduğu metin türünün çeviri yöntemi üzerinde önemli bir etkisi olduğu çıkarımına da ulaşılmaktadır (krş. Siever, 2015). Bu alana yönelik çalışmalar sürdüren, kuramlar geliştiren araştırmacılar arasında Katharina Reiß (1976), Albrecht Neubert (1985) ve Gerd Wotjak (1997) sayılabilir.

Reiß, metin türleri ayrımı (tipolojisi) çalışmasıyla çeviribilimde önemli bir yer tutmaktadır. Metin tipolojisi için Reiß, Bühler'in "Organon Modeli"nin dil işlevlerinden faydalanmaktadır. Buna göre işaretler şu üç işleve sahip olabilir: olgusal temsil işlevi, göndericiyle ilişkili ifade işlevi ve alıcıyla ilişkili başvuru/müracaat işlevi (bkz. Bühler,

[1934] 1982). Bu üç dil işlevine dayalı olarak, Reiß (1995), dört tür metin arasında ayırım yapmaktadır. Bunlardan birincisi bilgilendirici metin türüdür ve konu odaklıdır. Burada öncelik gerçekler veya gerçek olabilecek şeyler hakkında bilgi aktarımına verilmektedir. Anlatımsal (etkileyici) metin türü ise gönderici odaklıdır, yani gönderen metin ve onun özel metin tasarımı aracılığıyla metnin kendisi hakkında bilgi aktarır. Diğer tür olan işlevsel metin türü davranış odaklıdır. Çünkü bu metin türleri, metnin alıcısının davranışını etkilemeyi amaçlamaktadır (bkz. Snell-Hornby & Reiß, 1995). Reiß'in metin tipolojine sonradan dahil ettiği dördüncü metin türü ise dil dışı (teknik de denebilir) medyaya ve grafik, akustik, optik nitelikteki dil dışı ifade biçimlerine dayandırdığı işitsel-görsel metin türüdür (krş. Reiß, [1971] 1986, s. 49; Stolze, 2008, s. 113). Reiß'in metin tipolojisinin can alıcı noktası, her metin türüne belirli bir değişmezlik şartı ve belirli bir çeviri yöntemi atanmasıdır (krş. aktaran Prunč, 2002, s. 96).

Metin dilbilimsel yaklaşım bağlamında bir diğer araştırmacı olan Albrecht Neubert (1983) için iki dil arasındaki eşdeğerliklerin temelde doğrudan çeviri ile ilgisi bulunmamaktadır. Ona göre yalnızca iki metin arasındaki eşdeğerlikler gerçek çeviri eşdeğerleri olarak kabul edilmelidir. Çevirmen, dil sistemi tarafından belirlenen sözlük anlamı ile değil, her zaman metnin bir işlevi olan anlam ile ilgilenmelidir (bkz. aktaran Siever, 2010; 2015). Neubert için her zaman metinle ilgili/ metne dayalı eşdeğerlik ön planda tutulmaktadır. Bunu yaparken metin düzeyinin altında eşdeğerleri aramaya yönelik yaygın uygulamaya da karşı çıkar. Ayrıca Neubert eşdeğerleri somut sözcükler olarak adlandırmamaktadır. Çünkü eşdeğerler, denklik değerinin taşıyıcıları veya koruyucularıdır. Onların iletişimsel ortamındaki iletişimsel değerleri eşdeğer olarak nitelendirilmelidir (bkz. aktaran Siever, 2010). Neubert, salt kod çevrimi/dönüştürümü ile kendisinin tercih ettiği metin tipine özgü formülasyon arasında ayırım yapmaktadır. Neubert'e (1983) göre, eğer bir kaynak metin erek dile dilbilgisi açısından doğru cümlelerle cümlesi cümlesine aktarılırsa yalnızca aslının dilsel yapısını taklit eden bir sözde çeviri metin elde edilmiş olur (bkz. aktaran Siever, 2010; 2015). Çevirinin amacı bu olmamalıdır. Dolayısıyla Neubert, kaynak ve erek metin arasındaki ilişkiyi esnek tutmaktan yanadır, denebilir. Ona göre artık erek metni başka bir dildeki orijinalin bir kopyası olarak değil, önceden kodlanmış bir metne dayanan yeni bir yaratım olarak görmek gerekmektedir (bkz. aktaran Siever, 2010; 2015).

2.2.4. Diğer Dilbilimsel Yaklaşımlar

1980'lerden itibaren bilişsel dilbilimdeki ilerleme sürecinde, sadece çeviribilimin kendi içinde değil, yabancı dil öğretimi gibi ilgili disiplinler çerçevesinde bilişsel-dilbilimsel yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Çeviribilim tarafından bakıldığında çevirmenlerin kafasında neler olup bittiğini merak etmek ve bunu bulmaya çalışmak çeviribilimcilerin gündemine girmiştir. Çeviribilimin çalışma sahasında odak noktanın bir ürün olarak çeviriden bir süreç olarak çeviriye doğru ilerlediği bu yıllarda daha bariz bir hal almaktadır Kuramsal çalışmaların konusu metin ve onun özelliklerinden ziyade çevirmenlerin zihinsel süreçleriyle ilgili olmaya başlamaktadır (bkz. Siever, 2015).

Bilişsel dilbilim odaklı çeviribilim yaklaşımların başlıca temsilcileri Hans P. Krings (1986, 1988) ve Frank Königs'tir (1989, 1993). Ancak bundan başka çeviribilimsel yaklaşımlar içerisinde benzer araştırmaların ve çalışmaların yapılabildiğini belirtmek gerekir. Bu tür çalışmaların başlıca amacı bilişsel dilbilim araştırmalarının bulgularını çeviribilimle bütünleştirerek verimli/kullanılabilir hale getirmektir. İşlevsel çeviribilimciler olarak görülen Hönig ve Kussmaul için de böyle bir amacın geçerli olduğu söylenebilir (krş. aktaran Siever, 2015, s. 72). Genel olarak, bilişsel dilbilim araştırmaları, yalnızca dilsel düzeyde yapıya bağlı kalan veya farklı metin türlerine dayanan herhangi bir kuramın, çevirinin temel bir unsuru olan, aynı zamanda kaynak metni alımlayan ve yeni bir erek metin üreten özne/eyleyen ve gönderen konumundaki çevirmeni göz ardı ettiğini göstermek üzere önemli bir çeviribilimsel araştırma alanıdır.

Bilişsel çalışmaları ile çeviribilimde yer bulan araştırmacı Ernst-August Gutt (2010/2014) çeviriyi bir metnin diller arası yorumlayıcı kullanımı olarak tanımlamaktadır (s. 105). Ona göre çeviri, içeriğin tam olarak yeniden üretilmesiyle ilgili değil, yalnızca yorumsal bir benzerlikle ilgilidir (krş. Gutt, 2010/2014, s. 37). Çeviri şeffaf olmalı ve orijinali temsil etmelidir. Çevirmen, alıcı için ek işleme çabası gerektiren her türlü gereksiz dil çabasından kaçınmalıdır, çünkü çeviri, anlaşılmasının zor olmaması için, alımlamaya açık ve doğal olmalıdır" (krş. Gutt, 2010/2014, s. 107).

2.2.5. Eylem Kuramsal Yaklaşımlar

Çeviribilimde eylem kuramına ilişkin yaklaşımlardaki anahtar sözcük amaçtır (skopos), denebilir. Eylem kuramsal yaklaşımlar, Hans Vermeer'in Skopos kuramını, Justa Holz-

Mänttäre'nin eylem kuramını ve Hans Höning, Paul Kussmaul, Christiane Nord ve Mary Snell-Hornby'nin çeşitli işlevselcilik betimlemelerini ve yaklaşımlarını içermektedir. Yeni nesil işlevselcilik içerisinde ise Hanna Risku ve Susanne Göpferich sayılabilir (krş. Siever, 2015, s. 84).

Eylem kuramsal yaklaşımlar birbirine çok benzer ve birçok noktada birbirini tamamlar nitelikte görülebilir. Bu yaklaşımlardan işlevselci bir çeviri kuramının ortaya çıkışı, sadık ve özgür eksen etrafında dönen iki bin yıllık kuramlar zincirini kırarak çeviri kuramının evriminde önemli bir adım olarak görülmektedir (krş. Gentzler, 2001). Sadakat ve serbestlik arasında gidip gelen yaklaşımların ve kuramların yerini çeviriyi eylem, çevirmeni amaç sahibi, çeviri ürünü ise bir bilgi teklifi şeklinde tasarlayan eylem kuramlarının almasının çeviribilimde bilimsel dönüşlerden biri biçiminde sayılması hatalı bir düşünce olmayacaktır. Genellikle tüm eylem kuramsal yaklaşımların temel fikri, çevirinin profesyonel çevirmenler tarafından yapılan bir faaliyet/eylem olduğudur. Herhangi bir faaliyet/eylem gibi, çevirinin de başarılabilmesi için bir amaca veya Vermeer'in adlandırdığı şekliyle skoposa ihtiyacı vardır. Bu nedenle çevirmen, çeviriyi başlamadan önce - genellikle müşterisine de danışarak - bu amacı belirlemelidir. Bu anlayıştan hareketle oluşturulan kuramlar, hem çevirinin bir kod dönüştürümü süreci olduğu fikrini hem de onunla ilişkili eşdeğerlik kavramını reddetmektedir. Dilbilimsel çeviribilim anlayışında eşdeğerlik hâlâ belirleyici kabul edilirken örneğin skopos kuramında, çevirilerin değerlendirilmesinde yeterlik arayışına geçiş yapılmıştır. Metin odaklı eşdeğerlik anlayışı, kaynak metin ile erek metin arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Amaca yönelik yeterlik ise çeviri sürecinde izlenen bir amacı (skopos) tutarlı bir şekilde gözlemlerken erek ve kaynak metin arasındaki ilişkiyi de tanımlamış olmaktadır (krş Reiß ve Vermeer, 1984, s. 139). Eşdeğerlik, kaynak metnin en önemli özelliklerinin erek metinde neredeyse değişmez olarak bulunmasını ön görürken yeterlik kaynak metinden belirli sapmalara veya varyasyonlara - istenen iletişimsel işleve hizmet ettikleri sürece- izin vermektedir. Bu nedenle skopos, hem erek metinler oluşturmak hem de bunların niteliğini değerlendirmek için adeta bir ölçüt olarak hareket etmektedir (krş. Siever, 2015, ss. 84-85).

2.2.6. Skopos Kuramı

1978'de, Hans Vermeer'in “Lebenden Sprachen (Yaşayan Diller)” başlıklı makalesinde, skopos kuramının ortaya çıkışına işaret edildiği görülebilir. Vermeer bu makalede çeviribilimin ayrı ana bir disiplin olarak dilbilimden kopması gerektiği çağrısında bulunmaktadır. Skoposu ise çeviribilime yeni bir kavram olarak sunmaktadır. Bu yaklaşım daha sonra genel bir çeviri teorisi temelinde genişletilir ve derinleştirilir (bkz. Reiß ve Vermeer, 1984). Skopos kuramının temel fikri, çevirinin amaçlı bir faaliyet olduğu ve bu nedenle amacın (skopos) tüm çevirilerde var olduğudur (krş. Reiß ve Vermeer, 1984, s. 96). Skopos ya müşteri tarafından ya da çevirmen tarafından bağımsız olarak belirlenmektedir. Çeviri-kuramsal odak böylece kaynak metinden erek metne doğru kaydırılmaktadır (bkz. Siever, 2015). Çevirmen, kaynak metnin alıcısı ve erek metnin üreticisi olarak iki rolde görülür. Çevirmen, bir bilgisayarın kolayca onun yerini doldurabileceği bir kod dönüştürücüsü veya sözcük değiştiricisi konumundan, ortak yazar niteliğinde yazarla eşit bir temele yerleştirilmiş eğitilmiş, çok kültürlü ve liyakat bilgisine sahip bir uzmana evrilmiştir. Bu nedenle çevirmen, erek metinden ve ilgili tüm çeviri kararlarından tamamen sorumlu tutulmaktadır (bkz. Siever, 2015, ss. 85-86). Skopos kuramı statik değil, dinamik metinsel kavramlarla işlemektedir. Bundan sonra metnin sabit bir metinsel anlamı bulunmayacaktır. Vermeer buradan, kaynak metnin yalnızca çevirmene bilgi sunan bir bilgi teklifi sağladığı şeklindeki bir radikal sonuca varmaktadır (krş. Reiß ve Vermeer, 1984). Bir başka bakış açısından ise -bilişsel psikoloji ve yorumlama kuramlarındaki son çalışmaların ışığında- metnin dinamik biçimde anlaşılmasıyla ilişkili olan mevcut bilgi hakkındaki konuşma, hem kuramsal düzeyde sağlam temellere dayanan hem de uygulama düzeyinde amaca uygun olan gerçeğe uygun bir konuşmadır (krş. aktaran Siever, 2015, ss. 86-87). Yani metin hareketlidir, devingendir, sürekli farklı biçimlerle kendini gerçekleştirebilir, farklılaşabilir veya kendini tekrarlayabilir. Bu tarzda bir metin anlayışına sahip olmanın kuramsal arka planda temelleri kurulmuş olduğundan, uygulamada (konuşma, yazma, çeviri vb. iletişimsel tüm araçlar) ise amaca yönelik bir hareket olanağı tanıyacağından Skopos kuramında kaynak metnin alınılanmasında benimsenmesi beklenmektedir.

2.2.7. Çeviri Eylemi Kuramı

Justa Holz-Mänttäre eylem kuramının temsilcisi konumunda görülmektedir. Holz-Mänttäre eylem kuramsal terminolojiyi çeviribilimin tüm çalışma nesnelerine ve alanın kendi bilimsel terminolojisine uygulamaya çalışmaktadır. Çeviriyi, bir çalışma odasında/ofiste bir çevirmenin tek başına gerçekleştirdiği faaliyet şeklinde değil, çevirinin diğer unsurlarıyla bir bütün olarak toplumu etkileyen üretim bağlamında gerçekleşen bir profesyonel/uzman çevirmen eylemi şeklinde tanımlamaktadır (krş. Holz-Mänttäre, 1984, s. 86). Bu anlayışıyla Holz-Mänttäre'nin çevirmenin etkinliğinden hareketle, çevirmen eylemi biçiminde nitelendirilen olguyu çeviribilime dahil ettiğinden söz edilebilir.

Çevirmen eylemi, profesyonellik, eylem karakteri ve skopos yönelimi ile karakterize edilebilir (krş. Prunč, 2002, s. 180). Holz-Mänttäre, bu eylemi, dil ve kültürel engellerin ötesinde yetkin uzmanlar tarafından mesaj taşıyıcıların (metinler, resimler, müzik, jestler, multimedya belgeleri gibi) üretildiği amaca yönelik bir faaliyet olarak betimlemektedir. Çeviri sürecine dahil olan aktörlerin (çevirmenler, müşteriler, çeviri büroları, muhataplar, alıcılar vb.) her birinin belirli rolleri vardır (krş. Holz-Mänttäre, 1984, s. 109). Holz-Mänttäre, çeviriyi her zaman karmaşık bir eylem yapısı hiyerarşisi içinde genel bir hedefe tabii olan amaçlı bir eylem olarak açıklamaktadır (krş. Holz-Mänttäre, 1984, ss. 84-85). Holz-Mänttäre için çeviri kavramının üç kurucu özelliği vardır. Bunlar metin üretimi, tüketici olmayan kültür ve uzman eylemi şeklinde sıralanabilir (krş. Holz-Mänttäre, 1984, s. 86). Çevirmen eyleminin amacının, sonuçta ortaya çıkan çeviri üründen yararlananların iletişimdeki kültürel engellerin üstesinden gelmeleri için bir metin üretmek olduğuna işaret edilmektedir (bkz. Holz-Mänttäre, 1984, ss. 86-88). Bu nedenle çeviri, temelde yeni eylem yapılarında erek ürünün işlevine yöneliktir, denebilir (krş. Holz-Mänttäre, 1984, s. 89). Şunu belirtmek gerekir: amaç sabit değil dinamik bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla amaç, sadece yeni iş birliği çerçevesinin bileşenlerinden (roller, eylemler, amaçlar vb.) çıkarılabilir (krş. Holz-Mänttäre, 1986, s. 362). Çeviri eyleminde çıkış noktası konumundaki kaynak metin, Holz-Mänttäre'ye göre artık başlangıç materyali olarak algılanmalıdır. Bir diğer deyişle, çevirmenin başlangıç materyali olarak kullandığı her neyse kaynak metin o materyalin bir parçası olarak görülmektedir (krş. Holz-Mänttäre, 1984, s. 31). Holz-Mänttäre'nin kaynak metne getirdiği bu yeni tanımlama kaynak metnin tahttan indirilmesi şeklinde

algılanmaktadır. Çünkü dilbilimsel çeviribilim yaklaşımlardan eylem kuramına kadar kaynak metne yönelik geliştirilen tanımlamalarda bu kadar farklı bir anlayış dönüşümüne rastlamak mümkün görülmemektedir. Öyle ki çeviri eylemi kuramında kaynak metnin sahip olduğu tek özellik, çevirinin üretimi için bir bilgi temeli olarak hizmet eden ve bilgi birimlerine dönüştürülen sıradan bir çeviri aracı olmasıdır (krş. Prunč, 2002, s. 180). Kaynak metnin bilgi veren temel bir unsur, sonrasında bilgi birimlerine ayrılmasıyla/çözümlemesiyle yeniden üretilen bilginin (çeviri ürünün) başlangıcı/başlatıcısı, ortaya çıkan nihai bilgi önerisinin kaynağı biçimlerinde tasvir edilmesinin Vermeer'in bilgi önerisi/teklifi/arzu şeklindeki kavramıyla oldukça benzerlik taşıdığı görülebilir. Bununla birlikte genel hatlarıyla, Skopos kuramı ve eylem kuramı arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Her ikisi de ortak bir amaç için çabalama içerisinde altyapılarını geliştirmiştir (bkz. Holz-Mänttari, 1984, s. 5). Bu nedenle her iki kuramın daha kapsamlı/kapsayıcı bir üst kuramda birleştirilebileceği öne sürülebilir (bkz. Reiß ve Vermeer, 1984). Bu bağlamda işlevsel çeviribilimi (çeviribilimde işlevselci yaklaşımlar) kapsayıcı bir şemsiye kuram niteliğinde görmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

2.2.8. İşlevsel Yaklaşımlar

İşlevselci yaklaşımlar 1970'lerde ve 1980'lerde Garmersheim, Heidelberg ve Viyana'daki üniversite eğitim merkezlerinde ortaya çıkmıştır Garmersheim'daki temsilcileri Hans Höning ve Paul Kußmaul'dır. Heidelberg'de Christiane Nord ve Viyana'da Mary Snell-Hornby dikkat çeken araştırmacılarıdır. İşlevselci yaklaşımlarda, skopos kuramının temel fikirlerinin benimsendiği, ancak onların derinleştirilip genişletildiği, metnin işlevinin ise skoposun daha fazla ön plana çıkarıldığı söylenebilir (bkz. Siever, 2015, s. 90).

İşlevselci yaklaşımların gelişimi genel olarak iki aşamaya ayrılmaktadır. İlk aşama, öncelikle dilbilimsel ve hermeneutik kuramlarla uğraşan araştırmacının kendi yaklaşımını formüle etmesiyle ilgilidir. Odak noktası, çeviri ürünüyle ilgili eylemlerdir. 1990'ların sonlarından itibaren bu odak noktasının, çeviri ürünün yaratılması için önemli olan zihinsel süreçlere kaydığı gözlemlenmektedir. İkinci aşama ise bu zihinsel süreçlere dayanan incelemeleri kapsamaktadır (bkz. Siever, 2015, s. 90). İşlevselcilerden Höning ve Kussmaul (1982) çalışmalarında çeviri için tek bir doğru yol

ya da yöntem önermemektedir. Onlar çeviri stratejileri olarak adlandırdıkları iki temel işlevsel çeviri stratejisi türü sunmaktadır. Bunlar işlev sabitliği (Funktionskonstanz) ve işlev değişikliğidir (Funktionsveränderung). İşlev değişikliğine -işlev sabitliği ile eşit değerde bir strateji olarak önem verilmesiyle- dilbilimsel çeviribilimin de hâlâ sahip olduğu düşünceye, çeviri sırasında işlev sabitliğinin korunması gerektiğine karşı çıkmaktadır (krş. s. 39-41). İşlevsel çeviribilimin ana kollarından/kuramlarından görülebilen skopos kuramı ve çevirmen eylem kuramında devingenliğin/hareket serbestliğinin önemine önceki ilgili başlıklar altında vurgu yapılmaktadır. Amacın/skoposun devingenliği ve metnin devingenliği, burada işlevin devingenliği ile âdetâ bir adım daha öteye taşınmaktadır. Dolayısıyla işlevselci yaklaşımlarda işlev sabitliği ve işlev değişikliği stratejileri devingenlik içermesiyle çevirmen kararına bırakılmış stratejiler olarak görülebilir. Nitekim Hönig ve Kussmaul'a göre çeviri bir karar verme sürecidir. Her şeyden önce çevirmen, erek metnin erek kültürde hangi işleve sahip olması gerektiğine karar vermelidir. Kararı etkileyen faktörler arasında müşterinin özellikleri, çeviri işi, erek metnin alıcıları ve ön bilgileri ile erek kültür yer almaktadır. İyi düşünülmüş çeviri kararları verebilmek için çevirmenin stratejik davranması gerekir (krş. Hönig ve Kussmaul, 1982, s. 58). Orijinal ile ereğin bağdaşmasını kastetmede eşdeğerlik gibi kıyaslama içeren bir kavram değil, farklılaşma derecesini belirlenmede gerekli ifadesi önerilmektedir. Gerekli ifadesi, bir değerlendirmenin üst düzey kararlara işlevsel biçimde bağımlılığına atıfta bulunmaktadır (krş. Hönig/Kußmaul, 1982, s. 63). Çevirmen kararlarının ereğin erek kültürde sahip olacağı işlevin de dikkate alınarak belirlenmesiyle orijinal ve erek arasındaki farklılaşma, çeviri eyleminde gerekli görülerek nelerin yapıldığı ve yapılmadığı hususuyla tespit edilebilir.

Nord'a göre, çeviri sürecinin bütün dairesel seyri, küçük ölçekte daha fazla tekrarlanan dairesel hareketler içermektedir (krş. Nord, 1988, s. 39). Öyle ki, çeviri sürecindeki her adım yeni bilgisiyle bir önceki adımı ve onun bilgisini etkiler. Böylece sürecin gidişatında doğrulama ya da düzeltme imkanı yaratılabilmektedir (bkz. Nord, 1988). Nord'un belirtmiş olduğu ve tekrarlanan dairesel hareketler, çeviri sürecinin iletişimsel döngüsünü resmetmektedir. Bu döngü içerisinde herhangi bir engelle karşılaşıldığında ya doğrulama bildirimi alınarak devam edilir, ya da işleve bağlı kalarak veya işlevden ayrılarak düzeltmede bulunulur. Nord'un çeviri tanımlamasında bunları görebilmek

mümkündür. Ona göre çeviri, dilsel ve kültürel engellerin üstesinden gelmek için başvuru olan iletişimsel bir eylemdir. Bu eylem, -Holz-Mänttari'de olduğu gibi- her zaman daha kapsamlı bir sosyal ve kültürel çerçeveye yerleştirilmiş haldedir. Nord'a göre çeviriyi meydana getirmek mevcut bir kaynak metinle bağlantılı olarak işlevsel bir erek metin üretmekle ilgilidir. Bir çevirinin işlevi, kaynak metnin işlevi ve erek kültürdeki alımlama koşulları dikkate alınarak belirlenmektedir. Kural olarak, tek bir işlevden bahsedilmez. Hiyerarşik olarak düzenlenmiş işlevler ve buna bağlı alt işlevlerden oluşan oldukça karmaşık bir yapı söz konusudur (krş. Nord, 1993, s. 9). Buna ek olarak Nord (1988, s. 52), gönderici niyeti ile metnin işlevi arasında da bir ayrım yapmaktadır. İşlev, dinamik/devingen olarak tasarlanmaktadır. Bu sebepten ötürü, metne içkin işlevsel bir özellikten bahsedilmemektedir. Yani metnin kendisi başlangıçta bir işlevi sahip değildir, ancak alımlama durumunda bir işleve sahip olur (krş. Nord, 1993, s. 9). Erek metinden istenen veya erek metin için gerekli görülen işlevin bir çevirmen aracılığıyla belirlenmesi ve sağlanması gerekmektedir (bkz. Nord, 2011). Bilindiği gibi çevirinin bir müşterisi vardır ve bu müşterinin talep ettiği amacın yerine getirilebilmesi için süreç bu şekilde tasarlanmıştır (krş. Nord, 2004, s. 912). O halde bu süreçte erek metnin işlevinin kaynak metnin işlevinden farklı olup olmadığı nasıl anlaşılabilir? Nord'a (2011) göre A kültürünün bir iletişim durumundan bir metin, B kültürünün bir iletişim durumu için kullanıldığında, özellikle metinde yok denilecek kadar az şey değişmişse veya hiçbir şey değişmemişse genellikle işlevin değiştiği varsayılabilir. Erek metnin kaynak metinden farklı bir işleve sahip olması çevirmenin sadakatsizliği anlamında görülmemektedir. Burada sadakat -dilbilimsel çeviribilim kuramlarında olduğundan farklı biçimde- çevirmenin kaynak metin göndericisine ve erek metin alıcısına karşı sorumluluğunu nitelendirmektedir (krş. Nord, 1988, s. 342). Bu çifte bağ (iki taraflı iletişim/ilişki), işlevselci yaklaşımdaki çeviri eylemi ile ilgili sadakat kavramını, geleneksel yaklaşımdaki metin ile ilgili olan sadakat kavramından ayırmaktadır (bkz. Stolze, 2008).

Bir diğer işlevselciler, Hans G. Hönl'ın (1995) yapıcı çevirisi ve Paul Kussmaul'un (2000) yaratıcı çevirisi ile bilişsel bilimlerden elde edilen bulguları çeviribilim için verimli kılmak adına önemli girişimde bulunulmuştur. Sonuç, çeviride yer alan bilişsel süreçleri tanımlayan ve öğretim durumlarında didaktik amaçlar için nasıl kullanılabileceğini gösteren bir çeviri süreci kuramıdır (Hönl, 1995: 40). Çeviri

sürecinin kuramsal düzlemde bilişsel bilimlerden çalışmalarla açıklanmaya çalışılması hem çeviri süreci ve çevirmen ilişkisi açısından hem de çeviri eğitimi ve öğretiminde yararlanılacak uygulamaya dönük yaklaşımları oluşturması açısından dikkat celbetmektedir. Susanne Göpferich (2008) ise çeviri süreci araştırması üzerine kaleme aldığı çalışmasında, çeviriyle ilgili zihinsel süreçlere ilişkin bilişsel bilimlerden edinilen araştırmalara sistematik bir genel bakış sunmaktadır. Göpferich, nicel ve nitel veri toplama için çeşitli ve yazılım destekli yöntemleri ayrıntılı olarak tartışır. Buna göre, erek metin çözümlemeler, çeviri ürün oluşturma aşamasına katkı sağlayan verilerine imkan tanıyabilir. Ancak bu veriler, altta yatan süreçler hakkında herhangi bir geçerli durumun sağlanmasına neredeyse hiç izin vermez. Anketler, sesli düşünme protokolleri, yazıya dökülmüş görüşmeler/kayıtlar veya çeviri ekipleri tarafından kaydedilmiş çalışma oturumlarının dökümleri, eyleyicilerin (özne konumunda bireylerin) düşünceleri, varsayımları, görüşleri, duyguları, tutumları veya şüpheleri hakkında sözlü veriler sağlayabilir. Sözlü verilerle dahi, çeviride yer alan bireysel (öznel) süreçler hakkında temeli sağlam açıklamalar yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Diğer yandan teknik yardımlarla gerçekleştirilen davranışsal gözlem, başka bir veri toplama yöntemi biçiminde kullanılmaktadır. Bu yöntemde, diğer yöntemlerden farklı olarak, çevirmen tarafından açılan tüm ekran görüntülerini kaydetmek için ekran kayıt yazılımı, yazma sürecini kaydetmek için tuş vuruşu kaydetme programları (örneğin, beyin aktivitesini kaydetmek için başvuru alan sinir bilimsel yöntemler gibi) kullanılmaktadır (bkz. Göpferich, 2008; karşılaştırma Siever, 2015, ss. 101-102). Tüm bu yöntemler çeviri sürecine katılan bireylerin bilişsel süreçlerini incelemek, öznellikten nesnellığe uzanan ve çeviri sürecine ışık tutabilecek kuramsal yaklaşımları sunabilmek için sürdürülen önemli geliştirmelerdir.

İşlevselci olarak nitelendirilen diğer bir isim Hanna Risku (1998), bilişsel-işlemsel bir yaklaşım izlemektedir. Buna göre Risku, dil, kültür ve eylem arasındaki bağlantıyı belirlemeye çalışır. Bilişsel ve eylemle tutarlı olan öğretme ve öğrenme yöntemlerini geliştirmek için bir temel olarak kullanmada kapsamlı bir çeviri yeterliği modeli önermektedir. Bu modele göre, çeviri didaktiği ve çevirmen eğitimi -neredeyse tüm işlevselcilerde olduğu gibi- kuramsal gelişimin arkasındaki temel itici güç olarak görülmektedir. Modelin özünde, birçok yönden bir araya gelebilen birey, rol, makro strateji ve sistem öğelerinden oluşan bir yapı söz konusudur. Burada çevirmen, çeviri

yaparken bilişsel, duygusal ve motivasyonel özellikleri göz ardı edilemeyecek bir problem çözücü olarak görülmektedir. Problem çözücü olan çevirmen -sosyokültürel konumunun da etkisiyle- müşteri tarafından belirli sosyal beceriler gerektiren ve belirli beklentilerin eklendiği önemli bir rolü üstlenmektedir. Çeviride, amacına ulaşmak için, uygun makro stratejilerle uyguladığı projeye özgü bir skopos oluşturur (buna çevirmenin skoposu denebilir) (bkz. Risku, 1998). Risku, çeviriyi temelde bir uzmanlık faaliyeti olarak görmektedir. Bundan dolayı Risku, çevirmeni eylemlerini çeşitli bakış açılarından yansıtabilen, çeviri çözümlerini bu çözümlere ihtiyaç duyanları da sürece dahil ederek ve sonuçların sosyal uygunluğunu dikkate alarak geliştirebilen, nihayetinde tüm bunları ön koşullar ve amaçlar ile ilişkilendirebilen bir uzman olarak tanımlamaktadır (bkz. Risku, 1998). Uzman çevirmen, her türden eylem durumunda hazırda birkaç eylem stratejisi bulundurmalı ve çeviri üründe ifade biçimleri arasında karar verebilme becerisine sahip olmalıdır (bkz. Risku, 1998, krş. aktaran Siever, 2015). Hanna Risku, “Translationsmanagement: Interkulturelle Fachkommunikation im Informationszeitalter (Tür. Çeviri Yönetimi: Bilgi Çağında Kültürlerarası Uzman İletişimi)” (2016) başlıklı çalışmasıyla da işlevsel çeviri kuramını bilgi çağında kültürlerarası uzman iletişiminin gereksinimleriyle uyumlu hale getirmeye katkı sağlamaktadır (krş. aktaran Siever, 2015).

İşlevselciler/işlevsel çeviribilim hakkında mevcut çalışmanın kapsamı gereği daha çok detaylandırmaya gidilememektedir. Ayrıntılı bir araştırma için literatürde ilgili çalışmalara başvurulabilir. Türkçe çeviribilim literatüründe geniş kapsamlı olarak işlevsel çeviribilimin incelendiği çalışmalar mevcuttur.⁶⁴

2.2.9. Yorumlayıcı Yaklaşımlar

Yorumun temel bir özelliği, onun çıkarımsal karakteridir. Genel olarak sözcüklerin, cümlelerin, metinlerin veya işaretlerin anlamı, alıcı için ancak çıkarım süreçleriyle ulaşılabilir olmaktadır. (krş. Siever, 2010, s. 314). Yorumlayıcı çeviri kuramı, kendisini Höning’in, Kussmaul’un, Nord’un ve Vermeer’in eylem kuramına dayalı çeviri kuramlarının daha ileri bir aşaması olarak görmektedir. Başlangıç noktası, özellikle Höning (1995) ve Kussmaul (2000) tarafından biliş bilimsel bulguların çeviribilime dahil edilmesinden sonra, çevirinin artık yalnızca bir eylem olarak algılanamayacağı

⁶⁴ İşlevsel çeviribilimi kapsamlı ve detaylı olarak inceleyen örnek bir çalışma için bkz. (Tosun, 2017).

iddiasıdır. Bu iddiaya göre, çevirinin eylem kuramsal gerekçelendirmesi bazen yetersiz kalmaktadır. Çevirinin tanımlanmasından yola çıkılırsa çeviri ilk aşamada bir eylem olarak düşünülmemelidir. Çünkü bu düşünceyle zihinsel süreçler dışlanmış olur. Eylem kuramsal yaklaşımın biliş bilimsel alan ile genişlemesi, kuramsal açıklama için tek tip bir temel kavram sağlamak adına kuramsal zemini daha fazla derinleştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu, temel yorumlama kavramıyla mümkün olabilmektedir. Böylece kuramsal çerçeveyi değiştirmek zorunda kalmadan çeviri hem eylem karakteri (eylem kuramı) hem de sürecin doğası (çeviri süreci) açısından aynı anda tanımlanabilir (krş. aktaran Siever, 2015, ss. 124-126). Bu aşamaları çıkarım veya yorumlama süreçleri olarak kavramsallaştırmak da mümkündür. Her eylemden önce, kendileri eylem olarak sayılamayan yorumlar gelmektedir. Dolayısıyla tanımlama aşamalarında yorum (yorumlama) kavramı, eylem kavramından daha önce gelmelidir. Yorumlama kavramının eylem kuramsal çeviribilime sağlayabileceği öne sürülen avantajlar şunlardır:

1. Yorum, eylem ve süreci bütünleştirir.
2. Yorum, metnin alımlanmasını ve metnin üretimini birleştirir.
3. Metnin manasına ancak yorum yoluyla ulaşılabilir.
4. Yorumlama, her türden ve karmaşıklık düzeyindeki karakterlere/unsurlara uygulanabilir (krş. Siever, 2015, s. 125).

Yorum kavramından ve yorumlama sürecinin çeviri süreci ile eylem sürecini bir bakıma sentezleme çabasından ortaya çıkan yorumbilimsel (hermeneutik) yaklaşımlar, çeviribilime önemli katkılar sağlamaktadır.

2.2.9.1. Yorumbilimsel Yaklaşımlar

Bir metnin manasını, tüm anlam nüanslarında eksiksiz bir biçimde anlamak tamamen mümkün olmasa da, anlama çabası belirli bir noktaya kadar yanlış anlaşılmanın en aza indirilebilir hale gelmesini sağlayabilir. Böylelikle bir metnin çevirisinin mümkün olduğu söylenebilir. Çünkü ideale yakın olarak addedilen, mümkün olduğu kadar az mana değişikliğine yol açan bir çeviri metnidir (krş. Siever, 2015, s. 142). Buradaki görüşler yorumbilimsel yaklaşımlarda genel anlayışı yansıtmak, anlamının ve yorumun bilimini çeviriye dahil etmeye ilişkin fikir vermek için özellikle giriş niteliğinde

kullanılmıştır. Yorumbilimsel yaklaşımlarda çalışmalarıyla dikkat çeken araştırmacılar Almanya'da Fritz Papecke, Radegundis Stolze ve Larisa Cercel, İngiltere'de George Steiner, Fransa'da Jean-René Ladmiral şeklinde verilebilir (bkz. Siever, 2015).

Yorumbilimsel (hermeneutik) yaklaşımlar üç aşamaya ayrılabilir. Bunlardan birincisi, geleneksel yorumbilimsel yaklaşımlardır (yaklaşık olarak 1970'e kadar). İkincisi, neo-hermeneutik denilen yeni yorumbilimsel yaklaşımlardır (1970'ten itibaren başlayan) ve üçüncü olarak ise çeviri yorumbilimi (hermeneutiği) gelmektedir (yaklaşık olarak 1970'ten itibaren) (bkz. Siever, 2015). Hermeneutik anlayışa göre metinler değişmez bir şekilde verilir ve metnin anlamı nesnel olarak sabit kabul edilir. Kussmaul'a (1996) göre, hermeneutik yöntemlerin nesnelleştirilmesi ve işlevselleştirilmesi zordur. Anlayan kişi ne kadar duyarlı ve empatik olursa ve bir o kadar da çok ön bilgiye sahip olursa, yöntem de o ölçüde o kadar iyi çalışır (bkz. aktaran Siever, 2010). Hermeneutik bir bakış açısından metodolojik düzenlilikler kurmak mümkün olmadığı için bu, çeviri didaktiği açısından da çevirinin öğretilmeyeceği anlamına gelmektedir. Hermeneutik çeviri kuramları öncelikle çevirmenin orijinali/kaynağı alımlamasına odaklanır. Çevirmenin asıl görevi bu nedenle orijinali anlamaktır. Öyleyse, çevirinin temeli anlamaktır (krş. Stolze, 1986, s. 134). Kaynak metni daha iyi anlamak için hermeneutik çeviri kuramcıları tekrar tekrar hermeneutik çembere ve çevirmenin sezgisine metnin alıcısı rolüyle atıfta bulunur. Çeviri sezgisi, anlama sezgisel bir süreç olduğundan, hermeneutik değerlendirmelerde önemli bir rol oynamaktadır (krş. Stolze, 1986, s. 134). Hermeneutik çeviri kuramlarının bakış açısını çevirisi yapılacak orijinalin yorumlanmasıyla sınırlandırmak çeviri sürecini tutarlı bir şekilde iletişim olarak anlamının önüne geçecektir. Stolze'ye göre, bu nedenle çeviri iki aşamalı bir iletişim eylemi olarak görülmemelidir (krş. Stolze, 1986, s. 133). Aksi durumda, çeviri sürecinin ve tüm çeviri etkinliğinin daha geniş bir profesyonel, sosyal ve/veya politik bağlama yerleştirilmesi kuramsal açıdan uygun şekilde ele alınamaz (bkz. aktaran Siever, 2015, ss. 144-146).

Yeni yorumbilimsel kuramlar, 1960'larda ve 1970'lerde dilbilim kuramlarına karşı çıkmaktadır. Almanya'daki temsilcileri Fritz Paepcke ve Radegundis Stolze'dir. Paepcke, statik (durağan) bir metin tanımını savunmaktadır. Ona göre metin değişmezdir, sabittir ve çevirmen için sabit bir referans noktası işlevi görmektedir. Erek metin yorumbilimsel olarak yapılandırılmadığı zaman odak kaynak metin üzerine

doğru kaymaktadır. Bu noktada çevirmen kaynak metnin anlamını kavramalıdır. Anlamanın kendiliğinden gerçekleşmediği durumlarda, yeterli anlama sağlanana kadar ek bir prosedür olarak yorumlama (yorum, açıklama) eklenebilir. Paepcke'ye göre, metinlerin özellikleri aşırı özetleyicilik, çok yönlülük ve bireyselliktir. Aşırı özetlemeyi, metnin bir bütün olarak parçalarının toplamından daha fazlası olduğu anlamında kullanmaktadır. Bir metnin anlamı, tek tek sözcüklerin veya içerdiği tek tek cümlelerin anlamlarının toplamından ibaret değildir. Çoklu bakış açısı, bir metinde yalnızca bir bakış açısının ve yalnızca bir dil işlevinin değil, her zaman birkaçının devreye girmesi anlamına gelmektedir. Bu da metin türü sınıflandırmasını bir bakıma imkansız hale getirmektedir. Ayrıca metinlerin bireyselliği de metin tipolojik bir sınıflandırmaya aykırıdır (aktaran Siever, 2015, ss. 146-147).

Bir diğer araştırmacı Larisa Cercel'e (2013) göre kaynak metni anlamak çeviride merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir. Bu sayede anlama, biliş ve sezginin etkileşimi tarafından oluşturulan ikili bir süreç olarak görülmektedir. Cercel (2013, s. 346), kaynak metni, yazar tarafından potansiyel okuyucularıyla başlatılan bir diyalog teklifi olarak değerlendirmektedir (bilgiden veya bilgi teklifinden bahsedilmemektedir). Bu diyalog teklifi, soru-cevap, soru ve karşı soru ile karakterize edilen karmaşık bir diyalojik erişim ağı yaratmaktadır. Anlama, işlevselcilikte olduğu gibi bir bütün olan kaynak metnin karmaşık analizleriyle sağlanmamaktadır. Ancak anlama, metnin önemli yönlerine, sorunlu pasajlarına veya metnin farklı seviyelerine odaklanarak sağlanabilmektedir. Cercel'e (krş. 2013, s. 347) göre üç ifade vardır: Söylenen, kastedilen ve söylenmeyen. Cercel'e (krş. 2013, s. 348) göre çeviri, çevirmenin kaynak metin üzerinde yaptığı bir tefsir incelemesi değil, kaynak mesajın erek dildeki sunumudur. Çeviri, hiçbir koşulda, kaynak metnin kendi amaçlarına yönelik bir manipülasyonu içermemelidir (bkz. Cercel, 2013).

Yorumbilimsel yaklaşımlar gibi, yapı sökümcü yaklaşımlar dilbilimsel çeviribilime karşıdır. Dolayısıyla her ikisi de eşdeğerlik kavramını reddeder. Dilbilimsel çeviribilim, metinler arasında bir çeviri ilişkisi varsayarken yapı sökümcü yaklaşımlarda diller arasında bir çeviri ilişkisinden söz edildiği görülmektedir. Derrida'nın çeviri düşüncesiyle ilgili olarak, ne çevirmenlerin nasıl çeviri yapması gerektiğini ya da çevirebileceğini, çeviri hatalarından nasıl kaçınabileceklerini, ne de çevirinin nasıl öğrenilebileceğini açıklamadığını belirtmek gerekir. Yine de Derrida, çeviribilimsel

söyleme düşünce bazında önemli katkı sağlamıştır. O, kaynağın sorgulanabileceğini belirtir, kimlik ve farklılık arasındaki etkileşimi vurgular, bir metinde kendini gösteren çıkarları ve çıkar çatışmalarını sorunsallaştırır. Çevirilerin işlev görmek zorunda olduğu metinsel ve kültürel dünyaların çerçeve koşullarını ele alan Derrida, metin, anlam ve bilgi üretiminde iktidar sorunlarını da araştırmıştır (krş. aktaran Prunč, 2002, s. 294).

Türkçe çeviribilim literatüründe “Yorumbilim” adında yer alan bir çalışmada yorumbilim kapsamında özellikle sosyal bilim alanları ele alınarak bütünsel yaklaşımlar sunulmaktadır (bkz. Tosun ve Akın, 2018). Çeviribilim alanı içinde mevcut yaklaşımlardan yararlanılabilir.

2.2.10. Betimleyici Çeviri Yaklaşımları

1970'lerden beri, Betimleyici Çeviri Araştırmaları (İng. Descriptive Translation Studies) öncelikle Belçika, Hollanda, İngiltere ve İsrail'de geliştirilmiştir. Tüm ekollar ve eğilimler, normatif eşdeğerlik odaklı çeviri çalışmalarının aksine, kendilerine çeviri olgusunu tanımlama hedefini koyan betimleyici çeviri araştırmaları şemsiyesi altında toplanabilir (krş. Prunč, 1999, s. 226). Betimleyici çeviri araştırması modern çeviribilimde önde gelen ekollerden bir tanesidir (krş. Snell-Hornby, 1988, s. 22). Öncelikle edebiyat araştırmacıları tarafından takip edilen betimleyici çeviri araştırmaları, dilbilimsel çeviri kuramına karşı bir hareket olarak da anlaşılabılır. Dolayısıyla bir yandan dilbilimin ana disiplininden uzaklaşarak çeviribilimin bağımsız bir disiplin olarak statüsünü sorgulayan karşılaştırmalı edebiyat alanı içinde yer alınırken öte yandan, dil düzeyinde eşdeğerlik kavramı reddedilmektedir. En önemli temsilcileri arasında James S. Holmes (1988), Theo Hermans (1985, 1999), Itamar Even-Zohar (1978, 1990; 1979), Gideon Toury (1980, 1995), José Lambert, André Lefevere (1992), Raymond van den Broeck, Susan Bassnett (1980, 2014; 1989), Mona Baker (1992, 2006) ve Maria Tymoczko (1990; 2007, 2014) gösterilebilir (bkz. aktaran Siever, 2015). Bu araştırma dizisinin ilk sonuçları 1985 yılında “Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation (Tr. Edebiyatın Manipülasyonu: Edebi Çeviri Çalışmaları)” başlıklı antolojide yayınlanmıştır (Hermans, 1985). Biraz da bu nedenle söz konusu ekole “Manipülasyon Okulu (İng. Manipulation School) da denilir (krş. aktaran Siever, 2015, ss. 169-170).

Betimleyici çeviri araştırmalarında ortak noktalar şunlardır: Karmaşık ve dinamik bir sistem olarak edebiyata bakış, kuramsal modeller ve uygulamadaki vaka/olay incelemeleri arasında sũrekli bir etkileşim olması gerektiğine ilişkin inanış, betimleyici, erek odaklı, işlevsel ve sistemli bir edebi çeviri yaklaşımı, çevirilerin ũretimini ve kabulũnũ yũneten normlara ve kısıtlamalara, çeviri ile diğer metin işleme tũrleri arasındaki ilişkiye ve çevirilerin hem verili bir edebiyat içinde hem de edebiyatlar arasındaki etkileşimdeki yeri ve rolũne ilgi (krş. Hermans, 1985). Ayrıca betimleyici çeviri araştırmaları betimleyici, erek odaklı, işlevsel, sistemli, ampirik ve tarihsel yũnelimi nedeniyle ũzellikle edebi çeviri alanında ũretken olarak bilinmektedir (krş. aktaran Siever, 2015, ss. 170-179). İşlevsel yũnũ ve çevirinin tek yũnlũlũđũnũ yanı sıra alıcı/erek odaklı yũnelimi savunması nedeniyle bilhassa skopos kuramıyla bazı paralellikler işerdiği fark edilebilir niteliktedir (bkz. aktaran Siever, 2015).

1976'da Leuven'de Holmes'in teklifiyle dũzenlenen “Edebiyat ve Çeviri” sempozyumunda, betimleyici çeviri araştırmalarının temel gũrevleri, ilkeleri ve yũntemleri oluşturulmuş ve yeni bir bağlama yerleştirilmiştir. Bunlar şu şekilde verilebilir:

- Eşdeğerlik kavramının gũçlũ bir eleştirisi ile kaynak metin yũneliminin değiştirilmesi (van den Broeck),
- bulunan çevirilerin aşıklamasına dũnũlmesi (Holmes),
- ilgili standartların çeşitliliği (Toury),
- edebi çoğul dizge kavramı ve çeviri edebiyatının bu dizge içindeki yeri (Even-Zohar),
- sistematik bir araştırma çerçevesinde çeviri ve edebiyat arasındaki alışveriş (Lambert). (bkz. Albrecht, 1998, s. 194; bkz. ayr. aktaran Siever, 2015)

Betimleyici Çeviri Araştırmaları bağlamında, mevcut çeviriler oldukları gibi, yani tamamen betimsel olarak analiz edilmektedir (Stolze, 2001, s. 150). Çevirileri orijinaliyle benzerlikler ve sapmalar açısından karşılaştırmak gerekli ve ũnemli gũrũlmemektedir. Çũnkũ her şeyden ũnce erek metnin edebi ortamı ve kaynak koşulları ve de anlama koşulları ũnemsenmektedir. Toury'e gũre (1985, s. 20), çeviri, her ne sebeple olursa olsun, erek kũltũr içinde sunulan veya ũyle kabul edilen herhangi bir erek dil ifadesi olarak ele alınmalıdır. Bu tespite gũre, bir metnin çeviri olarak

tanımlanmasında kaynak metinle olan ilişki belirleyici bir önem taşımadığından, sözde çeviriler (belli bir kaynak metni olmayan) da çeviribilimin konusu olarak kabul edilir duruma gelmektedir. Bu durumda çeviri yapma ve çeviri yapmama arasındaki ayrım, ancak karar vermede, yani bir bakıma keyfi bir şekilde mümkün görülmektedir. Betimleyici yaklaşımın avantajı, çevirilerin a priori ideal bir duruma göre ölçülmemesi, ancak tüm hataları ve zayıflıklarıyla birlikte gerçek tezahürlerinde tarihsel ve kültürel fenomenler olarak görülmeleri ve incelenmeleridir (krş. Hermans, 1999/2006, ss. 96-97). Betimleyici Çeviri Araştırmaları, çeviri eleştirisi veya çevirmen eğitimi sorularıyla da ilgilenmemektedir. Ayrıca çeviri pratiğini geliştirmek ile değil, toplumda ve tarihte çevirinin nasıl çalıştığı ile daha fazla ilgilenilmektedir (krş. Hermans, 1999/2006, s. 97). Betimleyici Çeviri Araştırmaları, erek kültürde çevirilerin nasıl çalıştığını açıklayabilmek için çoğul dizge kuramından yararlanır. Esas olarak Itamar Even-Zohar (1978; 1990) tarafından geliştirilen çoğul dizge kuramı, Rus biçimciliğine ve Prag yapısalcılığına kadar dayanmaktadır. Farklı güçler, karşıtlık çiftleri halinde sunulur (ör. merkeze karşı çevre; yenilikçiye karşı muhafazakar, kurallıya karşı kurallı olmayan). Çeviri, erek kültürün çoğul sistemine entegrasyonu yoluyla değiştirilir veya manipüle edilir (bkz. Hermans, 1999/2006, ss. 97-98). Betimleyici Çeviri Araştırmalarının temsilcilerinden ve öncülerinden biri, 1972'de alana "Translation Studies (Tr. Çeviri Çalışmaları/Çeviribilim) adını öneren ve alanın çok dikkat çeken bir sınıflandırmasını sunan James S. Holmes'dur. Buna göre, salt ve uygulamalı çeviri araştırmaları arasında ayrım yapar. Salt çeviri araştırmasını, ürün, süreç veya işlev odaklı olabilen (genel ve kısmi) kuramsal ve tanımlayıcı çeviri araştırmalarına ayırır. Uygulamalı çeviri araştırması, çevirmen eğitimi, çeviri yardımcıları ve çeviri eleştirisi olarak ikiye ayrılır (bkz. Holmes, 1988).

Bir diğer araştırmacı olan İsrailli edebiyat ve çeviri kuramcısı Gideon Toury (1995; 1980) Betimleyici Çeviri Araştırmalarının savunucuları arasında yer almaktadır (krş. Salevsky, 2002, s. 445). Toury (1995) kendi yaklaşımını erek odaklı olarak tanımlamakta ve bunu Vermeer'in erek metne ve erek kültüre yönelik olan yaklaşımına paralel olarak görmektedir. Toury'nin temel farkı, Skopos kuramının daha çok uygulamalı bir doğanın sorunları ile ilgilenirken Toury'nin yaklaşımının bazı kuramsal yasaların oluşturulmasını amaçlamasıdır (bkz. Toury, 1995).

2.2.11. Eleştirel Yaklaşımlar

Postyapısalcılık ve yapı sökümcülüğten ilham alan çeviri araştırmalarının bir diğer önemli temsilcisi Lawrence Venuti'dir (1995). Her şeyden önce, çevirmenin görünmezliğini eleştirir (aktaran Prunč, 2007, s. 303). Venuti'ye göre post modern çevirmen, kendisini yazarının veya müşterisinin hizmetkârı olarak görmemeli, eleştirel bir farkındalıkla karakterize edilmelidir. Çevirmenin görünmezliği, akıcı çeviri olarak adlandırdığı ve buna göre bir çevirinin erek dilde akıcı bir şekilde okunabilirliği ile karakterize edildiği belirli, tarihsel olarak belirlenmiş bir çeviri standardının sonucudur. Venuti, çeviri kavramını yalnızca edebi çeviriye dayandırır ve teknik çevirileri pek dikkate almaz. Venuti'ye göre, yabancının her izi silindiği için göze batmayan, uyumlu ve yerlileştirilmiş, kolay anlaşılır çevirilerle karşılaşmaktadır (aktaran Prunč, 2007, s. 303). Bu yerlileştirme yöntemi, çevirmeni görünmez kılar. Çeviriler asimetrik ilişkilerle karakterize edilir. Bu hem müşteri ile çevirmen arasındaki ilişki hem de kaynak metin ile erek metin arasındaki ilişki için geçerlidir (krş. Venuti, 1995/2004, ss. 93-94). Venuti, çeviriyi yerlileştirmek ile çeviriyi yabancılaştırmak arasında bir ayrım yapar. İlki yabancıyı yerlileştirirken ikincisi erek kültürün edebi ve çeviri normlarına karşı direnir. Çeviriyi yabancılaştırmak, egemen değerlere karşı kendi dirençleri nedeniyle dışlanmış yabancı kültürler de dahil olmak üzere, ülke içinde marjinal dilsel ve edebi değerlerle ilişkiler geliştirerek egemenin reddini sürdüren muhalif bir kültürel uygulamadır (bkz. Venuti 1995/2004). Bununla birlikte, Venuti'nin terimleri ideoloji yüklüdür ve Schleiermacher'ın terim çiftine tam olarak karşılık gelmemektedir. Schleiermacher yabancılaşmayı erek dilde yabancı dil ve metin kalıplarının benimsenmesi olarak anlarken Venuti çeviride yabancılaştırma stratejisini bir eylem olarak görmektedir (Siever, 2015, ss. 189-207). Türkçe çeviribilim literatüründe de nenel hatlarıyla eleştiri kuramlarını, yöntemlerini inceleyen ve bir çeviri eleştirisi kuramı ortaya atan Tosun'a (2013) bu başlık altında yer vermek mümkündür. Çalışmasında çeviri eleştirisi kuramının prensiplerini belirleyen Tosun, çeviri eleştirisine alternatif bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Çeviride eleştiri kuramlarına ilişkin ayrıntılı literatür bilgisine çalışmasında yer vermektedir (bkz. Tosun, 2013).

2.2.12. Sistem Kuramsal Yaklaşımlar

Sistem-kuramsal yaklaşımların ortak özelliği, önde gelen disiplin olarak Niklas Luhmann'ın (1987) sistem kuramına dayanmaları ve onu çeviri kuramı için verimli kılmaya çalışmalarıdır. Bu açıdan sistem, bu yaklaşımların yol gösterici kavramıdır. Luhmann, 20. yüzyılın sonlarının en önemli sosyologlarından biridir ve dünya çapında dikkat çeken olgun bir sosyal sistemler kuramı sunmuştur. Luhmann'a göre toplum, hukuk, işletme, siyaset, bilim, sanat, eğitim vb. gibi işlevsel alt sistemlere ayrılan otopoietik bir sistem söz konusudur. Klasik sosyolojinin (sosyal eylem kuramına dayanan) aksine Luhmann'ın toplumu bireylerden veya öznelerden değil, iletişimden oluşmaktadır. Toplum, iletişim yoluyla kendini yeniden üretir, bunu daha sonraki iletişimler takip eder. Luhmann'a göre, sistemler otopoez, öz referanslılık ve operatif kapanma ile karakterize edilir. Bunu yapmak için ikili bir kodla çalışırlar. İşlevsel sistemlerin önemli bir özelliği, karmaşıklığın azaltılmasına katkıda bulunmalarıdır (bkz. Luhmann, 1987; 2008; krş. Siever, 2015). Luhmann'ı çeviri çalışmaları için ilk düşünen araştırmacı Andreas Poltermann'dır (1992). Luhmann'ın temel fikirlerini tercüme eden diğer temsilciler ise Theo Hermans (1999), Sergey Tyulenev (2012), Hans Vermeer (2006) (krş. aktaran Siever, 2015) ve Türkçe literatürde ise Sevinç Arı'dır (2014).

Sistem kuramsal çeviri düşüncesinin ortak temel fikri, çeviriyi, çeviriler ve çeviriler hakkında iletişim yoluyla referanslı olarak kendini yeniden üreten, bağımsız, işlevsel olarak farklılaştırılmış bir sosyal alt sistem olarak anlamaktır. Luhmann'ın kendisi çeviri konusunu sistematik olarak ele almamıştır. Ancak çeviriyi işlevsel bir sistem olarak ele alma konusunda muhtemelen çekinceleri olacaktır. Çünkü çeviriyi (edebi çeviri anlamında) sanat sisteminin bir parçası olarak analiz edebileceği düşünülmektedir (krş. aktaran Siever, 2015, ss. 208-210). Çeviri sistemi, çevirileri orijinalinden, çevrilmemiş metinlerden veya orijinalin diğer çevirilerinden farklı olarak gözlemleyerek kendi kendini gözlemler (bkz. Tyulenev, 2010, s. 367). Tyulenev'e (2010) göre, bir gözlemcinin gözlem olarak kendini gözlemlemesi her zaman ikinci dereceden bir gözlem olduğundan, sistem kuramsal bir bakış açısından sorunlu olan birinci veya ikinci dereceden bir gözlem olarak gerçekleşebilir. Ayrıca çeviri, çevrenin bilgisizliğinin sistem için anlamlı bilgilere dönüştürülmesini ve dolayısıyla bu bilgilerin sistemin iç iletişimine girmesini mümkün kılmaktadır (krş. Tyulenev, 2009). Arı'nın, Luhmann'ın sistem kuramına ve Bourdieu'nun sosyoloji anlayışına dayanarak çeviribilimi sosyolojik

bakış açısıyla bir sistem şeklinde betimlediği “Çeviri Sosyolojisi” çalışması, Türkçe literatürde ele alınmış bir çalışma olarak burada örnek verilebilir (bkz. Arı, 2014).

3. BÖLÜM: BÜTÜNLEŞİK BİLİM FELSEFESİ

METODOLOJİSİNİN ÇEVİRİBİLİME UYGULANMASI

Modern çeviribilimin bilimsel evrimi başlangıç itibarıyla dilbilimin alt disiplini olduğu döneme rastlamaktadır. Bazı yorum farklılıkları bulunmakla beraber bunlar dilbilimden farklı bir üst bilim dalına işaret etmediklerinden varılan yerde yine dilbilim ile karşılaşılmaktadır. Bu farklılıklar -mevcut çalışmanın ikinci bölümünde ilgili yerlerde sunulduğu gibi- kimi araştırmacıların çeviribilimi uygulamalı dilbilim altında görmesinden kimi araştırmacıların da çeviriyi ayırarak edebi çevirinin karşılaştırmalı edebiyatın, edebi çeviri dışında kalan çeviri çalışmalarının ise uygulamalı dilbilimin altında konumlandırmasından ibarettir (bkz. Snell-Hornby, 2005). Söz konusu yorum ve söylem farklılıklarının olması normal karşılanabilir. Çünkü çeviribilim araştırma konusu bakımından ilk zamanlarında dahi disiplinler arası bir bilim dalı niteliğindedir. Burada edebi çevirinin diğer çeviri türlerinden ayrı tutulması ve karşılaştırmalı edebiyatın alt dalı olarak görülmesi daha çok betimleyici çeviri araştırmalarının yaklaşımlarından ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi (Komparatistik⁶⁵) tarafından bakıldığında edebi çevirinin karşılaştırmalı edebiyatın hazırlayıcılarından biri olduğu görülmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatın kurulması ve bugün böyle bir alanın bilimsel altyapısının oluşmuş olması edebi çeviri aracılığıyla. Edebiyat bilimci Aytaç bu hususta şu tespitlerini dile getirmektedir:

“Birbirine benzeyen, köken akrabalığı olan diller arasında geçişler kolay: Bir Alman yazar İngilizceyi İngiliz edebiyatının inceliklerine vakıf olacak kadar bilir çoğunlukla. İtalyan, Fransız, İspanyol, Rus, Çek vb. edebiyatların tümünü rahatça anlaması, daha çok sayıda dil bilmesine bağlıdır ve bu çoğu zaman kolay olmaz. Edebiyat eserlerine yansıyan kültür dünyaları da diyelim ki bir Asyalı, bir Afrikalı yazarı anlamada büyük engeller oluşturur. Kısacası “edebi çeviri”, yabancı edebiyatları tanımada vazgeçilmez bir araçtır. Komparatistiğin hazırlayıcıları olarak edebi çeviri etkinliği üzerine bazı ana çizgiler halinde de olsa bilgi vermek yararlı olacaktır.” (Aytaç, 2013, s. 43-44).

Ayrıca Aytaç (2013), edebi çevirinin komparatistiğin en önemli hazırlayıcısı olduğunu vurgularken komparatistiğin araştırma alanını çeviribilimin verileriyle zenginleştirdiğini

⁶⁵ Komparatistik ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Corbinea-Hoffmann, 2000.

açıklamaktadır (s. 133). Karşılaştırmalı edebiyat ve edebi çeviri arasındaki yakın bağlantının her iki alana yarar sağlayan bir bilimsel alışveriše dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu sebepten çeviribilim ile komparatistik arasında simbiyotik bir ilişkiden söz edilebilir. Karşılaştırmalı edebiyat biliminin dilbilim gibi çeviribilim alanını bütüncül olarak kapsadığı görüşü ise çok anlamlı değildir. Her biri ayrı alt alanlara sahip bilim dallarıdır. Dolayısıyla edebi çevirinin komparatistiğin alt alanı olduğunu dile getiren Snell-Hornby'nin bu noktada yanıldığı söylenebilir. Ancak çeviribilimin, erken bilimsel döneminde, dilbilimin ve uygulamalı dilbilimin alt alanlarından biri olduğu tespit edilebilen bir durumdur. Bilim felsefecilerinden aktarılan görüşler ve onların bütünlük bilim felsefesi metodolojisine -aslında bir yandan da çeviribilim felsefesine- katkıları aşamasında ele alınan modern çeviribilim alanı artık disiplinler arası işleyen başlı başına bir bilim dalı biçiminde gelişimini sürdürmektedir.

3.1. Thomas Kuhn'un Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması

Dilbilim, kendisinin alt alanı konumunda çalışmalar sürdüren çeviribilime uzunca bir süre bilhassa terminolojik ve metodolojik katkı sağlamıştır. Çeviribilim bu katkılardan hala fayda sağlamaktadır. Kuhn'un bilim felsefesi alanına kazandırdığı paradigma kavramı tanımından hareketle çeviribilim içerisinde dilbilimsel paradigmadan söz edilebilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde detaylandırarak açıklandığı üzere II. Dünya Savaşı sonrasında küresel boyutta bilgisayar çağının toplumu, Kuhn'cu bakış açısıyla da bilgisayar paradigmasının bütün bilim alanlarını etkilediği görülmektedir. Dilbilimin bakış açısını genişleten, terminolojisine katkı sağlayan, bilgisayar dilini (algoritmayı) ve bilgisayar dilbilimini doğuran bilgisayar paradigması çeviribilimin terminolojisine katkı sağlayarak inceleme alanında bakış açısı değişimine ve genişlemesine sebep olmuştur. Dolayısıyla bilgisayar paradigmasını küresel boyutta bilimsel bir paradigma şeklinde görmek mümkündür. Çeviribilimin kendi alanı içerisinde bugünden yetmiş yıl geriye -retrospektif bakış açısıyla- tüm yaklaşımlar göz önüne alındığında dilbilimsel paradigmanın varlığından söz edilebilmektedir. Paradigma olarak dilbilimin çeviribilim üzerinde etkisinin tam olarak devam ettiğini iddia etmek doğru olmaz. Çeviri ürün ile ilgili sözcük düzeyinde başlayan incelemelerin ve onlara istinaden geliştirilen kuramların sonradan cümle ve metin düzeyine, işitsel-

görsel unsurlara evrildiği tespit edilmektedir. Çeviribilime sonradan dahil olan birçok kuramların metin boyutundan çıkarak çeviriyi bir eylem şeklinde betimlemeleri, çevirmene uzmanlık gereksinimlerini yüklemeleri, hem çevirmen ve erek çeviri ürün hem de erek kültür için işlev belirlenmesi dilbilimsel paradigmaya karşı ortaya atıldığı görülmektedir. Kronolojik bakımdan aynı dönemde veya birbirine çok yakın zamanlarda ortaya çıkan, bir arada tartışılabilen ve çeviribilim alanında üretilen bilimsel çalışmalarda aynı anda ele alınabilen söz konusu kuramlar ve onlara bağlı metodolojiler, dönüşler (turns)⁶⁶ olarak algılanmalıdır. Çeviribilimsel bu dönüşler, mevcut çalışmanın ikinci bölümünde başlıklandırıldığı gibi tarihsel-eleştirel ele alınabilir. Yakın tarihli farklı bir gruplandırma örneği Snell-Hornby'den (2006) verilebilir. Snell-Hornby çeviribilimdeki dönüşleri ele aldığı çalışmasında bunların paradigmlar mı yoksa görüş değişikleri mi olduklarını tartışmaktadır. Onun dönüşler için yaptığı gruplandırmada/başlıklandırmada kronolojik sıralamayı dikkate aldığı görülebilir. Kısaca Snell-Hornby (2006), 1980'leri kültürel dönüşe, 1990'ları disiplinler arasıyla ve ampirik çalışmalara, 2000'li yılları ve sonrasını ise çevirinin bizzat bir dönüş oluşturması (translational turn) ile birkaç yaklaşımın (örneğin, Venuti'nin yabancılaştırıcı çeviri stratejisi) paradigma olup olamayacağının sorgulanmasına ayırmaktadır. Bu tarz bir gruplandırma kabul edilebilir görülmekle beraber keskin çizgilere sahip olmasından dolayı mevcut çalışmada tercih edilmemiştir.

⁶⁶ Çeviribilim alanında hem paradigmlar hem de dönüşler (turns) ve yaklaşımlar önemli rol oynar. Paradigma kavramı, bilim felsefesi literatüründe Thomas Kuhn tarafından popüler hale getirilmiştir. Kuhn'a göre, paradigmlar belirli bir disiplinde kabul gören kuramsal ve metodolojik çerçeveleri ifade eder. Paradigmlar, belirli bir dönemde bilimsel topluluk tarafından benimsenen temel anlayışları, kavramları ve yöntemleri içerir. Çeviribilimde de belirli dönemlerde benimsenen ve yaygın olarak kabul gören paradigmlar mevcuttur. Küresel boyutta bilgisayar paradigması ve çeviribilim özelinde dilbilimsel paradigma örnek olarak verilebilir. Ancak çeviribilimde sadece paradigmların varlığından bahsetmek eksik bir açıklama olur. Çünkü çeviribilimde zaman içinde gelişen dönüşler ve yaklaşımlar da belirgin rol oynamaktadır. Dönüşler, çeviribilimde belirli bir dönemde odaklanılan yaklaşımları ve konuları ifade eder. Örneğin, kültürel çeviribilim, yorumbilimsel çeviribilim, postkolonyal çeviribilim veya cinsiyet odaklı çeviribilim gibi dönüşler çeviribilimin farklı alanlarında ortaya çıkmış ve dikkat çekmiştir. Bu dönüşler, belirli bir dönemdeki çeviribilim çalışmalarında yoğunlaşılacak konuları ve yaklaşımları temsil eder. Bilimsel yaklaşımlar ise çeviribilimde belirli bir kuramsal veya metodolojik perspektifi ifade etmektedir. Örneğin, işlevsel çeviribilim, sosyolojik çeviribilim, sistem kuramsal çeviribilim, postyapısalcı çeviribilim gibi farklı yaklaşımlar sayılabilir. Bu yaklaşımlar, belirli bir kuramı veya metodolojiyi temel alarak çeviribilim çalışmalarını yönlendirir ve çeviri sürecini anlamak için spesifik bir bakış açısı sunar. Sonuç olarak, çeviribilimde hem paradigmların hem de dönüşlerin ve yaklaşımların önemli olduğu söylenebilir. Paradigmlar, çeviribilimde kabul gören temel anlayışları ifade ederken dönüşler ve yaklaşımlar ise belirli dönemlerdeki odaklanılan konuları ve teorik/pratik yaklaşımları temsil eder. Bu çerçevede, çeviribilimdeki çeşitliliği ve değişimi anlamak için hem paradigmların hem de dönüşlerin ve yaklaşımların dikkate alınması önemlidir.

Gerekçelendirmek gerekirse, Snell-Hornby'nin 1980'lerde kültürel dönüşe dahil ettiği kuramlardan manipölasyon ekolünün kuramları, skopos kuramı, eylem kuramı, işlevsel yaklaşımın başlangıç kuramları 1990'lar disiplinler arası dönüşe dahil edilmemektedir. 1980 ve 1990 öncesinde ve sonrasında sözü edilen kuramlar yok muydu? 1990'tan sonra tartışılmadılar mı, çeviribilimsel çalışmalarda yer almadılar mı? 1990 yılına gelindiğinde çeviribilim alanındaki etkileri mi azaldı? Eğer buradaki sorulara açık cevaplar verilemiyorsa çeviribilimde kronolojik gruplandırmalardan kaçınmak gerekir. Ancak tarihsel bir anlatımda kronolojiyi dikkate almaksızın kuramların çıkış çalışmalarının tarihi verilebilir. Nihayetinde çeviribilimdeki kuramsal yaklaşımlar bir kongre, bildiri, makale, kitap gibi çalışmaların tetiklemesiyle başlamaktadır. Başlangıç bellidir de bitiş tarihi vermek en azından çeviribilimdeki kuramsal yaklaşımlar açısından güçtür. Özetle, bugün çeviribilim araştırmacıları yayınlarında, deneysel ve kuramsal araştırmalarında, -etkisini oldukça yitirmiş görünse de- çoğunlukla dilbilimsel paradigmanın miras bıraktığı terminolojiden faydalanmaktadır. Kuhn'cu paradigma ve normal (olağan) bilim dönemi tanımlamasından yola çıkılarak bu kanıya varılmaktadır. Çeviribilimi disiplinler arası ve çoklu disiplinler bir bilim dalı olarak kabul etmek, olağan bilim döneminde olduğunu ya da burada savunulan kaos evresine girmiş olabileceğini de ön görmeyi gerektirir.

İşleyen (olağan veya normal diye adlandırılan) bilim dönemindeki çeviribilimde birçok yönlendirme ile çeşitli yaklaşımlardan etkilenecek çalışmalar ortaya konulmuştur. Yaklaşımları temsil eden bilim insanlarıncı yapılan yönlendirmelerin bir noktaya kadar çeviribilimi dilbilimsel paradigma altında desteklemeye devam etmektedir. Genel dilbilimsel yaklaşımların ardından metin dilbilimsel, sistem dilbilimsel, pragmatik, işlev-dilbilimsel, biliş dilbilimsel ve biliş bilimsel yaklaşımlar yine dilbilimsel paradigmayı ayakta tutan, yeni açıklamalarla çeviribilimi geliştiren yaklaşımlar olmuşlardır. Zamanla genişleyen ve kendi kavramlarına yönelik, öz çeviribilimsel denilebilecek kuramlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımlar dilbilimsel paradigmayı (Kuhn'a göre düşünülünce) yıkma eğilimi içinde görülebilir. Sistem kuramları (çoklu sistem kuramı, Luhmann'cı sistem kuramı), sosyolojik çeviri incelemeleri, eylem kuramı ve skopos kuramı, işlevsel çeviri kuramları, yorumbilimsel çeviri kuramları, çeviri eleştirisine dair çağdaş kuramlar gibi önemli kuramlar Kuhn'cu bakış açısıyla paradigma denemeleri olarak ele alınmalıdır. Bu tür kuramların ilk çıkış

noktaları dilbilimsel paradigmanın ve kendilerinden önce gelen kuramsal yaklaşımların açıklamada yetersiz kaldığı hususları açıkladıklarını iddia etmeleridir. O halde çeviribilimin kaos evresinde olduğunu iddia etmek yerinde olacaktır. Dilbilimsel paradigmayı yıkmak için veya ona yeni katkılar sunarak paradigmayı genişletmek için ortaya atılan kuramlar farklı çeviribilimde terim arayışlarına da girmektedir. Bugün paradigma yarışında olduğu varsayılan bu kuramsal yaklaşımların herhangi birine paradigma denilememesinin sebepleri vardır. Öncelikle yarışan kuramlar birbiri ardına bir silsileyi takip ederek değil hemen hemen on yıllık zaman dilimleri içerisinde görece paralel biçimde ortaya çıkmışlardır. Bu hususta tekrara düşmemek adına detaya girilmemektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde öncül yaklaşımlar ve kuramsal genel bakış altında yeterli ölçüde bu tarihsel geçiş verilmeye çalışılmaktadır. Kuramların kısa zaman dilimlerinde birlikte hareket etmelerinin dezavantajları bulunmaktadır. Birincisi kuramlar kendilerini takip edecek yeterli miktarda bilim insanını etrafında toplayamamaktadır. Kuhn buna taraftar toplama der. Az sayıda taraftarın temsil ettiği kuramsal yaklaşımlar yeterli miktarda çalışmalar üretse dahi bilim dünyasında paradigma değerine ulaşamazlar. Çünkü hemen hemen aynı sayıda taraftara sahip bir diğer kuram veya kuramlar aynı dönemde farklı çalışmalar yayınlamaktadır. İkinci dezavantaj, bilimsel terminolojinin değiştirilememesidir. Çeviribilimin en çok sıkıntı yaşadığı nokta burası olabilir. Bir yandan bir kuramın takipçisi olan çeviribilimciler bir bilim topluluğu halinde çalışmalarını sürdürürken aynı anda birden çok kuramın da aynı şekilde bilimsel topluluk oluşturduğu ve çalışmalar sürdürdüğü görülebilir. Bunların yanında etkisini yitirmeye devam eden dilbilimsel paradigmanın ayakta durduğu, taraftarlarının ve en az ona karşı geliştirilen bilim topluluklarınınkindi kadar çalışmalar sürdürdüğü ve yayınlandığı tespit edilebilir. Kuhn'cu yaklaşımla dile getirmek gerekirse tam bir kaos ortamında yeni yol veya yollar arayan bir çeviribilim alanı söz konusudur.

Dilbilimsel paradigmaya rakip birçok kuram yeni söylemlerle beraber daha önce alanda duyulmamış terimler de teklif etmektedir. Örneğin; amaç, işlev, skopos, yeni yorumlama-anlama, sistem, yeni eleştiri, uzman çevirmen, çeviri ürün (translatum/translat), geleneksel eşdeğerlik yerine dilsel unsurların karşılaştırılmasından bağımsız yeni eşdeğerlik anlayışı ve terim önerileri (uygunluk, yeterlik (Toury, 1995), simetri, uyum (Stolze, 1994)) bunlar arasındaki terimlerdenidir. Teklif edilen yeni terimler yeni bir çeviribilim terminolojisi oluşturmada yeterli olabilmiş midir, tartışılır.

Varsayım üzerinden gidilirse halihazırda çeviribilim alanında yapılan çalışmaların çoğunluğunda dilbilimsel paradigmanın terminolojisinden yararlanıldığı görülmektedir. Eldeki çalışma da buna bir örnektir. Kuhn'un paradigma anlayışında bilim dilinin, terminolojinin, yeni paradigmayla değişmesi gerektiği anlaşılmaktadır. O halde kaos evresi tamamlanmamış, yeni bir paradigma oluşmamış iddiası yeni terminoloji sorunu ile desteklenmiş olmaktadır. Kuhn'un tabiri caizse sonraki dönem makaleleri ve paradigmaları açıkladığı "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" çalışmasının son baskısında (4. Baskı), paradigma kavramının esnekleştirilmesinden özellikle sosyal bilimler alanının bu kavramı çok kısıtlı manalarda kullanmasından bahsetmektedir. Kuhn bundan şikayet etmez, bilakis memnuniyetini dile getirir (bkz. Kuhn, 1995, s. 18-63). Kuhn çalışmasında direkt olarak belirtmese de çalışmasının tamamı okunduğunda bilimsel camiada hemen hemen her paradigma teriminde Kuhn'a atıf verilmesi onu memnun etmiş gibi görünmektedir. Ayrıca Kuhn'un bilimsel yargılarıyla bilimsel esneklik arasında sürüncemede kaldığı çalışmasının sonunda -paradigma kavramı için açıkladığı birçok kuramsal yargıya, çıkarımlara, öngörülere ve bilhassa fizik alanından verdiği betimleyici örneklerle rağmen- paradigma oluşturan kuramı bilim insanlarıncı en popüler görülen kuram olmasına bağlaması, diğer yarıştığı kuramların üstesinden gelmesini de şansa ve kadere bağlaması paradigma kavramının bilimsel ağırlığını biraz hafifletmiş gibi görünmektedir (Kuhn'un bu görüşüne ilişkin detaylı açıklamalara mevcut çalışmanın birinci bölümünde Kuhn ile ilişkili başlığın altında ulaşılabilir). Sonuç itibarı ile kendi özünde disiplinler arasılığın yer aldığı öne sürülebilen çeviribilim alanının evrimini tek başına açıklayamayacağından Kuhn'un bilim felsefik yaklaşımının yanında birinci bölümde yer verilen diğer yaklaşımlar bütünleştirilerek çeviribilim bilimsel ilerleyişi ve işleyişi açıklanmaya çalışılmıştır. Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin bir diğer yaklaşımı Popper'dan alınmaktadır. Çeviribilime yönelik Kuhn'da elde edilen çıkarımlara katkı sunan Popper'ci yaklaşımlara bir sonraki başlık altında yer verilmektedir.

3.2. Karl Popper'in Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması

Popper'in bilim felsefik görüşlerinden yanlışlamacılık anlayışı oldukça katı bir bilimsellik içermektedir. Çünkü yanlışlamacılığı açıklayan ve savunan Popper aynı

zamanda Aristoteles'ten bu yana bilimde yararlanılan tümevarım ve tümdengelim yöntemlerine farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Popper'in sürekli vurguladığı bilimde tümevarım yöntemine tamamen karşı olduğudur. Yanlışlamacı anlayışı tümevarıma karşı çıkan anlayışıyla birleştigiinden bilimsel katılık kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Katılık sözcüğü, Kuhn'un anlayışında bulunan bilimsel esnekliğe karşı kullanılmaktadır. Çünkü Popper'da tümevarım sorunu (Hume'nin ortaya attığı haliyle) sorun olmaktan çıkarılamadığından tümüyle reddedilmektedir. Bazı bilimsel çalışmalarda tümevarıma başvurmak ya da tümevarımın birtakım ilkelerini eleştirerek bazı ilkelerini kabul etmek gibi esnek yaklaşımlar Popper'da yer almamaktadır. Ayrıca Popper'in yanlışlamacılığı ister doğa bilimleri ister sosyal bilimler alanı olsun tanım değişikliğine uğramadan tartışılmaktadır. Popper, yanlışlamacılığı yanlış anladığına kanaat getirdiği bilim insanlarına cevaben çalışmalar yayımlamıştır. Böylece yanlışlamacılığın tanım değişikliğinin önünü kapatmış gibi görünmektedir (Detaylı açıklamalara ve ilgili atıflara, birinci bölümde Popper'a ait başlık altında ulaşılabilir).

Popper'in yanlışlamacılığı çeviribilim paradigmaları ve kuramları açısından değerlendirildiğinde karşılığının olmadığı kanaatine varılmaktadır. Bir diğer deyişle Çeviribilimde bir kuram kendinden önce gelen kuramı ya da kuramları -Popper'in yanlışlama anlayışıyla- yanlışlamamaktadır. Çünkü Popper'a göre bir kuramı oluşturan hipotezlerden veya gözlemlerden en az bir tanesinin bilimsel manada kurama işlev sağlamaması, yani yanlışlanması, durumunda ya söz konusu hipotezden vazgeçilmeli, ya gözlem verileri incelenerek eksik varsa düzeltilmeli veya gözlem terk edilmeli ya da kuram bütünüyle yanlışlanmış sayılarak terk edilmelidir. Çeviribilimde küresel boyutta ele alınan bilgisayar paradigmasının yanlışlanma durumu henüz söz konusu değildir. Çeviribilim kendi içinde yer aldığı iddia edilen dilbilimsel paradigma ise arkasından ona karşı geliştirilen kuramlarla -Popper'in anlayışına göre- yanlışlanmaya çalışılmaktadır. Halihazırda, tespit edilebilen ve yanlışlamaya en yakın görülen üç tane çeviribilimsel unsurdan bahsetmek gerekir. Birincisi çevirinin en ilkel tanımlardan "dilsel aktarım" tanımının değişime uğramasıdır. Çeviribilimci bakış açısıyla bu tanım çoğu kez farklı tanımlamalarla yer değiştirilmiştir. Çeviribilim literatüründen bazılarına örnek vermek gerekirse; çeviri kültürel bir aktarımdır, çeviri amaçlı bir eylemdir, çeviri bir anlama ve yorumlama faaliyetidir, çeviri bir sistemdir, çeviri işlevsel bir yeniden yaratma faaliyetidir, çeviri iletişimsel bir süreçtir... gibi daha da uzatılabilecek tanımlamalar söz

konusudur. Popper'ci yaklaşıma göre bu tanımlamaların çevirinin dil aktarımı (dilsel aktarım) tanımını yanlışlaması beklenmektedir. Hatta örnek olarak verilen tanımlamaların birbirlerini de yanlışlaması beklenir. Çeviriye yönelik bu tanımlamalar çok ciddi tartışılması gereken, mevcut çalışmanın dahi kapasitesini aşacak boyutta görülen tanımlamalardır. Bunun birinci nedeni; eğer bu tanımlamalar oluşturulan kurama bağlı görülüyorsa o halde bunlar için hipotez teriminin kullanılması gerekir. Her bir tanım cümlesi aynı zamanda bir hipotezdir. Nitekim çeviribilimdeki söz konusu tanımlamalar hipotezler gibi işlev görmektedir. Bunların bağlı/ilişkili olduğu kuramlar bu hipotezlerin üzerine kurulmuştur. Örneğin, çeviri bir sistemdir, şeklindeki tanımlama sistem kuramlarının bir hipotezidir. Bir diğer örnek, çeviri amaçlı bir eylemdir, tanımlaması eylem ve skopos kuramının bir hipotezidir. Demek ki kuramları ortaya atan çeviribilimciler önceki hipotezi yanlışlamış olmalı ki yeni bir çeviri hipotezi ortaya atmış olsunlar. İkinci nedene gelince; çeviribilim bir alandır. Çeviri ise -eldeki çalışmanın giriş bölümünde aktarıldığı üzere- birçok manaya gelmekle beraber çeviribilimin temel kavramıdır. Buna rağmen çeviri nedir? sorusunun cevabı muallaktır. Çeviribilimde çok geniş açıdan da olsa çeviriye -her çeviribilimcinin veya diğer bilim alanlarından bilim insanlarının ortak/genel zeminde birleştiği ve ulaşabildiği- bir genel kabul gören tanım getirilememiştir. Belki de çeviribilim felsefesinin oluşturulmasını savunurken bu husus önemli bir gerekçe olarak sunulmalıdır. Bir şeyin ne olduğunu, olabileceğini ve olmadığını sorgulayan ve bunlara cevap arayan felsefedir. Çeviribilimin felsefik altyapısının eksikliği burada böylece gündeme gelmektedir. Oturmuş felsefik altyapıya sahip bilim dallarında bu tür kavram tanımlama sıkıntılarının görülmesi beklenemez. Bugün bir çeviribilimci çeviriye tanımlamaya kalkışsa, bilimsel ve felsefik bir ciddiyetle, yüksek ihtimal eldeki çalışma kadar sayfalarca yazması gerekecektir. O yüzden daha en başından bu çalışmanın kapsamını aşacağından söz edilmiştir. Akla şöyle bir soru gelebilir: Niye çevirinin bu denli fazla tanımı olmasın ki? Olamaz mı yahut olmamalı mı? Olmamalı, denebilir, eğer çeviri bir kavram (concept) olarak ele alınıyorsa. Bu çalışmada savunulan görüş, çevirinin bir kavram olmaktan çıktığı bir fenomen (olgu) niteliği kazandığıdır. Tıpkı kültür gibi. Kültür de bir fenomen olarak görülmelidir. Onun tanımlanması da güçtür ve sayfalarca sürecektir. O halde üç seçenek ile karşılaşmaktadır. İlki, eğer çeviri bir kavram olarak tanımlanacaksa çeviribilim felsefesi altında tartışılmalı (tabii önce çeviribilim felsefesi oluşturulmalı/tanımlanmalı),

ortak zeminde kabul gören tanımlaması yapılmalıdır. İkincisi, çeviri bir fenomen (olgu) ise diğer olguların tanımlarının yapıldığı gibi bağlı bulunduğu metodolojinin işleyişine göre durumsal (o çeviri durumuna özel) tanımlamalarının yine ortak zemin gözetilerek ve genel kabul görmesi beklenerek çeviri olgusunun tanımlamalarının belirlenmesi gerekir. Üçüncü seçenek ise (tıpkı biyoloji temel alanında canlı kavramının tanımlanması gibi) genel geçer çeviri kavramı tanımının üst tanımlama niteliğinde çeviribilim felsefesi araştırmacıları tarafından tanımlanması, çeviri fenomenine ilişkin durumsal tanımların da mevcut çeviri kavramı tanımından yola çıkılarak çeviribilim felsefesinde bu yönde oluşturulan tartışmalar çeviri kuramcıları tarafından dikkate alınarak ve çeviribilime önerilen her bir metodolojinin betimlemesi ve sınırları açıklanarak yapılmasıdır. Felsefi alt yapısı oturmuş, kavramları netleşmiş, metodolojisi belirlenmiş ve tanımlanmış çeviri olgularına sahip bir çeviribilim çok daha sağlıklı, sağlam bir ilerleyiş ve işleyiş ile kendi özünden kuramları oluşturacak, çeviriye özgün (ithal olmayan) paradigmlar geliştirebilecektir. Böyle olunca ne çeviride belirsizlikten (indeterminacy) ne de çeviride belirlenemezlikten (underdetermined) söz edilecektir. Çevirinin dil aktarımı tanımının farklılaşarak birçok çeviri tanımının ortaya çıkması - onların durumsal tanımlamalar oldukları düşünüldüğünden- dil aktarımı söylemini ortadan kaldırmayacaktır. Dolayısıyla Popper'ci bir yanlışlamadan burada söz edilememektedir. Ayrıca çeviri tanımlarına ait kuramların belirlenmiş ve sınırları çekilmiş metodolojiler içerdikleri tartışılır. Bu gerekçe ile çevirinin kavram olarak tanımlandığı varsayılsa bile yine dil aktarımı yanlışlanamamaktadır. Çünkü çeviri sistem de olsa, eylem de olsa, kültürel de olsa dilsel bir aktarımı da içermek durumundadır.

Yanlışlanabilir çeviribilim unsuru olarak ikinci bir örnek çevirmendir. Özellikle çeviribilimsel dönüşlerde çevirmenin algılanmasında farklılaşmalar olduğu görülmektedir. Bunun Popper'ci bir yanlışlamayı içerip içermediği hususunda çevirmene addedilen rollerin değişmesiyle çevirmenin çeviride yaptığı işin değişmesi karşılaştırılarak ele alınmalıdır. Bu yönde yukarıda yanlışlanmaya yakın görülen üç unsurdan biri olarak çevirmen de ele alınmaktadır. Çünkü çevirmenin rollerinin değişip işlevinin, çeviride işleyişinin, değişmediği birçok yaklaşımda yanlışlamadan bahsedilememektedir. Çevirmenin nihai işlevi halihazırda bir çeviri eyleminde etkin çevirici (eyleyen) olmasıdır. Ancak ilerleyen bilgisayar paradigması ve bu bölümün

sonunda ileride çeviribilimi de bugünden daha çok etkileyeceği öngörülen yapay zeka programları (AI-programs) çevirmen anlayışını dolayısıyla çevirmen tanımını kökten değiştirebilecek, insan çevirmen artık eyleyen konumundan pasif işlevli (ikincil rolde) başka bir konuma evrilebilecektir. O gün, bugünkü insan çevirmeni anlayışını tamamen yanlışlayan, çeviribilimcilerin bambaşka bir yapay zeka çeviribilimini açıklayan bir paradigmanın bilim topluluğuna girebileceği öngörülmektedir. Öyle bir durum gerçekleşince o aman çeviribilimin üçüncü bir (küresel boyutlu) paradigmasından bahsedilebilir. Çünkü günümüzdeki çeviribilimsel unsurlar, çeviri anlayışı ve çeviribilim terminolojisi -Kuhn'cu bakış açısıyla- yıkılmış olabilecektir. Üçüncü olarak yanlışlanmaya yakın görülen unsur çeviri sürecidir. Şu anki çeviri sürecinin yanlışlanması demek iki ya da üç aşamalı iletişim modelinin ortadan kaldırılması anlamına gelir. Gerek dilbilimsel paradigmada gerek ona karşı sav geliştiren çeviribilimdeki dönüşlerde -çeviri sürecindeki unsurlar sayısı ve tanımı farklılaşmış olsa da- iletişim boyutunun devam ettiği görülmektedir.

Bütünsel bakış açısına tekrar dönülürse; çeviribilimde bilgisayar paradigmasının yanlışlanmadan hatta çeviri üzerindeki etkisini artırarak devam ettiği, dilbilimsel paradigmanın etkisinin azaldığı ancak Popper'ci bir yanlışlamayla ortadan kalmadığı çıkarımlarına ulaşılmıştır. Ayrıca dilbilimsel paradigmanın en büyük dayanağının zamanında tabiri caizse hamilik yaptığı çeviribilim alanına katkı sağladığı terimlerin bugün çeviribilim terminolojisinde kullanılmakta olduğu tespit edilebilir. Popper'in yanlışlamada ısrar etmeyi, yani bir kuramı sürekli test ederek yanlışlamaya varana kadar yılmadan çalışmayı tavsiye etmesi çeviribilim alanında mevcut dönüşler için geçerli görülebilir. Dilbilimsel paradigmanın zayıflamasına ve yıpranmasına katkı sağlayan kuramların, yeni yaklaşımlarıyla oluşturdukları çeviribilimsel dönüşler ileride belki paradigma değişikliğine neden olabilir. Belki bugün bu çalışmada yapılan retrospektif inceleme sonucu ulaşılan çıkarımlar gibi yirmi yıllık bir süre sonunda şu an farkına varılamamış bir dönüşün paradigma yaratmış olduğundan bahseden bilimsel çalışmalar ortaya çıkabilir.

3.3. Imre Lakatos'un Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması

Lakatos'un bilim felsefik yaklaşımı içerisinde, çalışmanın metodolojisini oluşturan bütünleşik bilim felsefesi metodolojisine en fazla katkı sağlayan bilimsel araştırma programlardır. Lakatos'un tarif ettiği gibi bilimsel araştırma programları, Kuhn'un yarışan kuramların arasından yarışı kazanarak çıkan bir kuramın paradigma diye adlandırılan değerler sistemini oluşturması fikrine karşı bir yaklaşım önerisidir. Bilimsel araştırma programlarında, söz konusu bir programın ortasında konumlanan katı/sarsılmaz bir çekirdekten bahsedilmektedir. Bu çekirdeğin etrafını saran kuşakta çekirdeği hem besleyen/geliştiren hem de onun dışarıdan gelen karşı savlara yeni açıklamalarla karşılık vermesini sağlayan kuramsal yaklaşımlar ve metodolojiler yer almaktadır. Çekirdek katı halde, sarsılmaz biçimde kalmalıdır ki yıkılmasın/yanlışlanmasın. Çekirdek yıkılırsa bilimsel araştırma programları çökmeye mahkum olur. Lakatos'un anlayışında yanlışlama/çürütme vardır. Bilimsel bir yol izlendiğinde yapılan yeni gözlemlerle kuramların ve kuramları oluşturan hipotezlerin sürekli test edilmesi gerekir. Bu noktada Popper'in yanlışlanabilirlik anlayışından izler taşıyan Lakatos'un yaklaşımı tahmin edilebilir iki hususta Popper'dan ayrı düşmektedir. Tahmin edilebilir denilmesinin nedeni Lakatos'un Popper'a nazaran biraz daha ılımlı bir anlayışa sahip olması ve gelenekselleşmiş bilimsel yöntemleri kullanmaktan yana olmasındandır. İki husustan birisi -Lakatos'un tabiriyle- tek bir hipotezin veya hipotezin bir kısmının yanlışlanmış olması kuramın tamamen çürütüldüğü anlamına gelmemesi gerektiğidir. Lakatos, elde kalan veriler kuramın ait olduğu bilimsel alandaki problemleri açıklamaya devam edebiliyorsa körü körüne yanlışlanabilirliği savunmayı pragmatik bulmamaktadır. Burada Lakatos'un bahsettiği kuramın çekirdekte değil bilimsel araştırma programında yer alan kuramlardan bir tanesi olarak düşünülmelidir. İkinci husus, Lakatos'un tümevarım sorununun farkında olduğu, ancak bu sorunun çözümünün tümevarımı bilimden tamamen dışlamak olmadığıdır. Tümdengelim öncelikli olarak yararlanılan yöntem olmalıdır. Fakat kuramların çıkarımsal (tümdengelim yoluyla elde edilen) sonuçlarıyla gerektiğinde bilimde tümevarıma başvurulması gerekir (Lakatos'un yaklaşımı ile ilgili birinci bölümde çok daha detaylı bilgiler verilmiş, atıflarda bulunulmuştur).

Lakatos, Kuhn'un tek bir kuramdan hareketle paradigma oluşturma yaklaşımı yetersiz bulunduğundan bahsedilmişti. Çeviribilimdeki kuramsal yaklaşımların içerisinde bilgisayar paradigması dışından dilbilimsel paradigmanın varlığından söz edildiği vurgulanmıştır. Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisi alternatif bir yaklaşım olarak sunulurken kapsamına dahil edilen yaklaşımların hem çoğulcu ve bütünleştirici hem de birbirinin eksiklerini, daha doğrusu çeviribilimin ilerleyişini ve işleyişini temellendirmede yetersiz kalan yanlarını, tamamlayıcı olmaları öngörülmüştür. Bu bağlamda tek bir bilim dalından yola çıkan fakat sonradan bu bilim dalının alt dallarıyla (metin dilbilimi, sistem-dilbilimsel kuramlar, bilişsel dilbilim, edimbilim (Pragmalinguistik), toplum bilimsel kuramlar (Sosyolinguistik), karşılaştırmalı dilbilim (vergleichende S.), karşıtsal dilbilim (kontrastive S.), üslup bilim (stilistik) ve göstergebilim vb.) çeviribilimi açıklamaya çalışan dilbilimsel paradigmayı Lakatos'un önerdiği bilimsel araştırma programının çekirdeğine yerleştirmek uygun görülmektedir. Burada çekirdekte konumlandırılan dilbilim, dil araştırmaları ve buna bağlı incelemelerin yürütüldüğü dil çalışmaları bütünü olarak da algılanabilir. Bir başka ifadeyle çeviribilimsel araştırma programının çekirdeğinde dil bulunmaktadır, denebilir. Çeviribilimde bilim insanlarının yeni bir araştırma programına geçmeleri için mevcut araştırma programının çekirdeğinde yer alan kuramın veya kuramların çürütülmesi gerekir. Çekirdek ayakta kaldığı sürece kuşakta (çekirdeğin etrafında) yer alan kuramlar, bilimsel araştırma programının işlevini sürdürmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda çeviribilimde dönüş (turn) olarak nitelendirilen ve mevcut çalışmanın ikinci bölümde kuramsal yaklaşımlar şeklinde verilenler kuşakta konumlandırılabilir. Çeviribilimin bu şekilde tasvir edilebilen bir araştırma programında bilimsel çalışmaların yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Kuşakta yer alan kuramlarda sürekli genişlemenin mevcudiyeti, yeni kavramların ortaya atılması, farklı yönelişlere ve açılımlara gidilmesi bilimsel araştırma programının işlevselliğini artırmaktadır. Lakatos'un dile getirdiği gibi bir kuram yerine aynı anda birçok kuramın yer aldığı bilimsel araştırma programı çeviribilimde de çeviribilimcilerin aynı dönemde birçok farklı kuramdan yararlanarak bilimsel araştırmalar yapmaları, çalışmalar yayımlamaları söz konusudur. Lakatos'a göre aynı anda birden fazla araştırma programı da bulunabilir. Çeviribilimde birden fazla programı oluşturacak genişlikte kuramsal çalışmalar henüz birikmiş değildir. Bu varsayımın, modern çeviribilimin sistemli kuramlar ve yöntemler

sunmaya başlamasının 1950'lerden itibaren başladığı göz önünde bulundurularak değerlendirilirse, yetmiş yıllık süreçte birden fazla bilimsel araştırma programının birlikte yer almamasının mantıklı olduğu sonucuna varılabilir. Çeviribilim halen genç bir disiplin niteliğindedir. Ancak şu an çeviribilimcilerin içinde bulunduğu bilimsel araştırma programı oldukça geniştir, kapsamlıdır. Birçok disiplinden yaklaşımların tartışılabilmesi, yanlışlanabilen kuramların ve yöntemlerin terkedilmesi ve çeviribilime içsel (salt çeviribilimsel) ve dışsal faktörlerin ve paydaşların dahil edilmesi ileri dönemlerde dilbilimsel anlayışın oluşturduğu çekirdeğin çökmesine ya da mevcut bilimsel araştırma programının yanında yeni bir çekirdeğin oluşturduğu, kuşağında mevcut sorunlara yeni çözüm önerileri sunan kuramların bulunduğu bir başka bilimsel araştırma programının yer almasına şahit olunması muhtemeldir.

3.4. Paul Feyerabend'in Yaklaşımının Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisine Katkısı ve Çeviribilime Uygulanması

Feyerabend'in kuramsal-metodolojik çoğulculuk anlayışı, kuramsal yaklaşımlar ve bakış açılarında kapsayıcılığı ve çeşitliliği teşvik etmek için bütünleşik bilim felsefesi yaklaşımı içinde çeviribilim alanında uygulanabilir. Feyerabend'in çoğulculuğu zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır. Onun bilime ilişkin ilk açıklamaları, Popper ve Kuhn'a karşı olan eleştirel ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Daha sonra argümanlarını bilim ile toplumdaki bilimsel olmayan gelenekler arasındaki ilişkiye kaydırarak görülmektedir. Feyerabend'ci çoğulculuğun iki aşamaya ayrılabilirliğini belirtmek gerekir. İlk aşama kuramın test edilmesine alternatiflerin önemini vurgularken ikinci aşama olan metodolojik çoğulculuk daha geniş bir yaklaşım yelpazesini kapsamaktadır. Feyerabend'in kuramsal çoğulculuğundan -alternatif kuramların salt bir biçimde bir araya getirilmesinin ötesine geçmeyi önerdiğinden- çeviri kuramlarında kapsayıcılığı ve çeşitliliği teşvik etmede yararlanılabilir. Kuramsal çoğulculuk bakış açısıyla çeviribilimde çeşitli yaklaşımların ve yöntemlerin bütünleştirilmesi de teşvik edilebilir. Kuramsal açıklamada yetersiz kalan metodolojiler ile somut bir metodoloji ortaya koymakta geri kalmış kuramların entegrasyonu, karmaşık bir olgu olan çevirinin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayabilir. Çeşitli kuramsal yaklaşımların ve bakış açılarının bir araya getirilmesi, araştırmacıların çeviriyle ilgili zorlukları daha etkili bir şekilde belirlemelerine ve ele almalarına da yardımcı olabilir. Feyerabend'ci çoğulculuk

aynı zamanda çeviriye yönelik tek bir doğru yaklaşımın olmadığını ve farklı bağlamlarda farklı yaklaşımların uygun olabileceğini kabul etmeyi ön görmektedir.

Metodolojik çoğulculuk yaklaşımı yönetime karşı bir duruş sergilerken kimi araştırmacılarca algılanan yöntemsiz bir bilimsel anlayış teklif etmez. Yönteme karşı olduğunu dile getiren Feyerabend, sadece bir ya da birkaç belirli bilimsel yöntemin oluşturduğu metodoloji ile çalışmalarını sürdüren bilim insanlarının bilimi kısıtladığından, sınırladığından dolayı yönetime karşı çıkmaktadır. Bilimsel araştırmalarda kullanılacak yöntemin her an değişmesi, farklı alanlardan ve anlayışlardan sağlanması, kısacası yöntem olarak her şeyin kullanılabilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle bilimde yöntem eksikliğinden yakınılması, yöntemsiz bilim yapılamaz, denilerek Feyerabend'in olumsuz eleştirilmesi, onun yanlış anlaşılmasıyla ilgili bir durumdur. Çünkü Feyerabend'in çoğulculuğu savunması bilimsel araştırmayı sınırlamak bir yana tam tersine özgür kılmaktadır (Feyerabend'in yaklaşımları birinci bölümde ilgili başlık altında detaylı bir biçimde incelenmektedir).

Modern çeviribilim yöntem, bilimsel yol, metodoloji gibi bilimsel terimleri ele almada, alanda geliştirilen kuramsal yaklaşımlara nazaran, biraz eksik kalmaktadır. Çeviri uygulamaları içerisinde sözlü çeviri (tercüme) türünde yararlanılan yöntemler, çevirinin diğer türlerine göre daha belirgin ve pedagojik açıdan daha somut ve öğretilebilirdir. Çeviri yöntemleri, çeviri prosedürleri, çeviri stratejileri, çeviri teknikleri gibi farklı başlıklar altında ele alınan çevirme yolları, Feyerabend'ci bakış açısıyla bütünleştirilerek genel birkaç çeviribilim kuramı altında toplanmalıdır. Bu açıdan birkaç kuramla -çok daha fazla da olabilir- oluşturulan bilimsel araştırma programının (Lakatos'cu manada) metodolojisini (çeviribilimsel mantığa uygun alandaki bütün stratejilerin, yöntemlerin, tekniklerin, prosedürlerin bütünleştirilmesi) oluşturarak genel (mümkün olmazsa özel: genel çeviri kuramı ve genel tercüme kuramı gibi) bir çeviribilim kuramı sunulması, çeviribilimin gelecek bilimsel evrimi için oldukça yararlı görülmektedir. Kuramsal çoğulculuğun ve metodolojik çeşitliliğin (çoğulculuğun) çeviribilimin disiplinler arası doğasında var olduğu görüşünden hareketle çeviribilim için bunun zor olmayacağı söylenebilir. Belirtilen tarzdaki bir bilimsel araştırma programında, paradigma (Kuhn'cu manada) gücüne, yetisine erişen kuram veya kuramlar bütünü araştırma programının çekirdeğinde yer alacaktır. Programın çoğulculuğunun ve çeşitliliğinin teminatını olarak tümdengelimci yanlışlanabilirlik

ilkesi gereğince (Popper’ci anlayış) hem yeni hipotezleri, var olan kuramları, araştırma programının kuşağında konumlandırılmış yaklaşımları hem de metodolojinin içerisinde işlev gören/gösteren, çeviri uygulamalarında sürekli başvurulmuş yöntemleri bilim insanları sürekli test ederek yanlışlananların dışlanması, yeni hipotezlerin kuramlara, dolayısıyla araştırma programına dahil edilmesi sağlanabilir.

Bu çalışmanın metodolojisini oluşturan bütünlük bilim felsefesi bir yandan çeviribilimin evrimini (bilimsel ilerleyişini ve işleyişini) açıklarken diğer yandan bilim felsefesi içerisinde çeviribilime (şimdilik) en uygun bilim felsefesi metodolojisini sunduğu iddiasını taşımaktadır. Çeviribilimin bilim felsefesi incelenmesi açısından ele alınan diğer bilim felsefecilerinin yaklaşımlarının yanına daha esnek işleyişe sahip Feyerabend’in kuramsal ve metodolojik çoğulculuk anlayışını eklememek eksiklik olacaktır. Onun anlayışının eklenmesiyle amaçlanan bütünlük bilim felsefesi metodolojisi tamamlanmış olmaktadır.

3.5. Çeviribilimde Bütünlük Bilim Felsefesi Metodolojisine İlişkin

Değerlendirmeler

Bütünlük bilim felsefesi metodolojisi, farklı bilim felsefesi yaklaşımları birleştirerek çeviribilimde bilimsel ilerleyiş ve çeviribilimin ortak sorunlarına çoklu perspektiflerle yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bu metodoloji, genelde bilim insanlarının özelde çeviribilimcilerin farklı disiplinlerden gelen bilgi, yöntem ve yaklaşımları bir araya getirmesini teşvik etmektedir. Bu şekilde, sabit ve belli bir disiplinin sınırları içinde kalmadan, sorunların çok boyutlu bir şekilde ele alınması sağlanır. Bütünlük bilim felsefesinin temel prensipleri arasında özetle şunlar yer almaktadır:

Disiplinler Arası İş birliği: Bütünlük bilim felsefesi, farklı disiplinler arasında iş birliği ve iletişimi teşvik eder. Bilim insanları, kendi disiplinlerinin dışına çıkarak diğer disiplinlerin perspektiflerini anlamaya çalışır ve ortak çalışmalar yapabilir.

Çoklu Perspektifler: Bütünlük bilim felsefesi, farklı disiplinlerin çeşitli perspektiflerini birleştirerek sorunların daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlar. Bu çoklu perspektifler, sorunların farklı yönlerinin anlaşılmasına ve çözüm önerileri geliştirmesine yardımcı olur, katkılar sunar.

Bütünsel Yaklaşım: Bütünleşik bilim felsefesi, sistemlerin ve olayların bütünsel yapısını anlamaya odaklanır. Sorunların parçalarına ayırarak değil, bütünün göz önünde bulundurarak analiz edilmesini teşvik etmektedir.

Veri Entegrasyonu: Farklı disiplinlerden gelen verilerin entegrasyonu, Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin önemli bir bileşenidir. Bu entegrasyon, farklı veri kaynaklarından gelen bilgilerin bir araya getirilerek daha kapsamlı ve çok boyutlu bir anlayışın elde edilmesini sağlar.

Dinamik Değişim: Bütünleşik bilim felsefesi, bilimin sürekli olarak evrim geçirdiğini ve yeni bilgilerin ortaya çıktığını kabul etmektedir. Bu nedenle metodoloji, esneklik ve uyum sağlama yeteneği ile bilimsel gelişmelere her zaman açıktır. Zira bilim, etkileşimi tetikleyiciliği yani ivme kazandırma gücünü de içinde barındırır.

Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin çeviribilim alanında uygulanması, disiplinler arası bir perspektiften çeviribilim araştırmalarına yaklaşmayı da içermektedir. Çeviribilim, başlangıçta dil ve kültür arasındaki ilişkileri anlamayı hedeflerken daha sonraları edebiyat, sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi farklı disiplinlerin katkılarına başvurmuştur. Bütünleşik bilim felsefesi bunu destekler ve farklı disiplinlerden gelen katkıları birleştirmeyi ön görür. Bu sayede çeviribilim araştırmaları daha kapsamlı, bütüncül ve etkili bir şekilde yapılabilir.

Tutarlılık ve Uyumluluk: Bütünleşik bilim felsefesi sayesinde çoklu perspektifi benimseyen bir yaklaşım sunulmaktadır. Farklı bakış açılarının ve yaklaşımların uyumlu bir şekilde birleştirilmesi hedeflenir. Dolayısıyla farklı perspektifler arasında tutarlılık ve uyumluluk sağlamak için kuramsal çerçevelerin ve metodolojilerin dikkatli bir şekilde entegre edilmesini gerektirir.

Bilgi ve Veri Bütünlüğü: Bilgi ve veri bütünlüğüne önem verilmektedir. Farklı kaynaklardan gelen verilerin birleştirilmesi ve analiz edilmesiyle daha sağlam ve güvenilir sonuçlara ulaşılabileceği iddiasında bulunmaktadır.

Eleştirel Düşünce: Bütünleşik bilim felsefesi, eleştirel düşünceyi de teşvik eder. Farklı görüşleri ve açıklamaları sorgulamak, mevcut araştırma programlarına veya paradigmalara meydan okumak ve yeni bakış açıları geliştirmek bu metodolojinin önemli bir parçası şeklinde görülmelidir.

Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisi, bilimsel çalışmalarda daha geniş bir perspektif, daha derinlemesine bir anlayış ve daha bütüncül bir yaklaşım sağlar. Bu metodoloji, bilim araştırmada yeni ufuklar açarak daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Çeviribilim açısından değerlendirilecek olursa, bütünleşik bilim felsefesi çeviribilim terminolojisini geliştirmek adına da önemli bir rol oynayabilir. Yol gösterici rolünde düşünülürse, çeviribilimin farklı diller, kültürler ve iletişim bağlamları arasındaki aktarımlarının incelenmesinde -bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin benimsenmesi ile- çoklu (çoğulcu) perspektiflere yer verilmesi önemli rol oynayabilir. Bütünleşik bilim felsefesi, aynı zamanda çeviribilimde birden fazla kuramın ve metodun bir arada kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Çeviribilimde çeşitli disiplinlerden, örneğin dilbilim, kültürel çalışmalar, sosyoloji, psikoloji, felsefe ve antropoloji gibi alanlardan gelen bilgi ve yöntemlerin entegre edilmesi, çevirinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır.

Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisi, çeviri sürecinde dilbilimsel analizlerin yanı sıra kültürel, sosyal ve tarihsel faktörleri de dikkate almayı teşvik eder. Bilindiği üzere çeviri, dil düzeyinde bir aktarım süreci olmanın ötesine geçerek iletişim bağlamının ve kültürel kodların analizini de gerektirir. Bu nedenle, çeviribilimde bu metodolojik yaklaşımla farklı disiplinlerin bilgi ve yöntemlerini birleştirerek çevirinin daha kapsamlı ve derinlemesine anlaşılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, bütünleşik bilim felsefesi metodolojisi, tarihsel açıdan çeviribilim tarihindeki önemli dönüm noktalarını da değerlendirmektedir. Bu yaklaşımla, çeviribilim tarihindeki kuramsal ve metodolojik gelişmeleri anlamak için çeviribilimsel öncüllere/temellere ışık tutmaya çalışmaktadır.

Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin oluşturulmasına yönelik temel neden mevcut çalışmada ele alınan bilim felsefecilerinin yaklaşımlarının ve metodolojilerinin ayrı ayrı tek başlarına çeviribilimin evrimini açıklayamadıklarıdır. Bu iddia aynı zamanda çalışmanın hipotezlerinden biri olarak giriş bölümünde verilmektedir. Diğer nedenler arasında şunları göstermek mümkündür:

Çeviri ve çeviri sürecinin karmaşıklığı: Çeviri süreci, birçok etkileşimli faktörü içerir. Tek bir disiplinin veya yöntemin onu her yönüyle açıklanması mümkün değildir. Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisi, çevirinin karmaşıklığını kabul eder ve bu

nedenle farklı bilim alanlarının bakış açılarını birleştirerek çeviribilimde daha kapsamlı bir metodoloji oluşturulmasına ilişkin öneriler sunar.

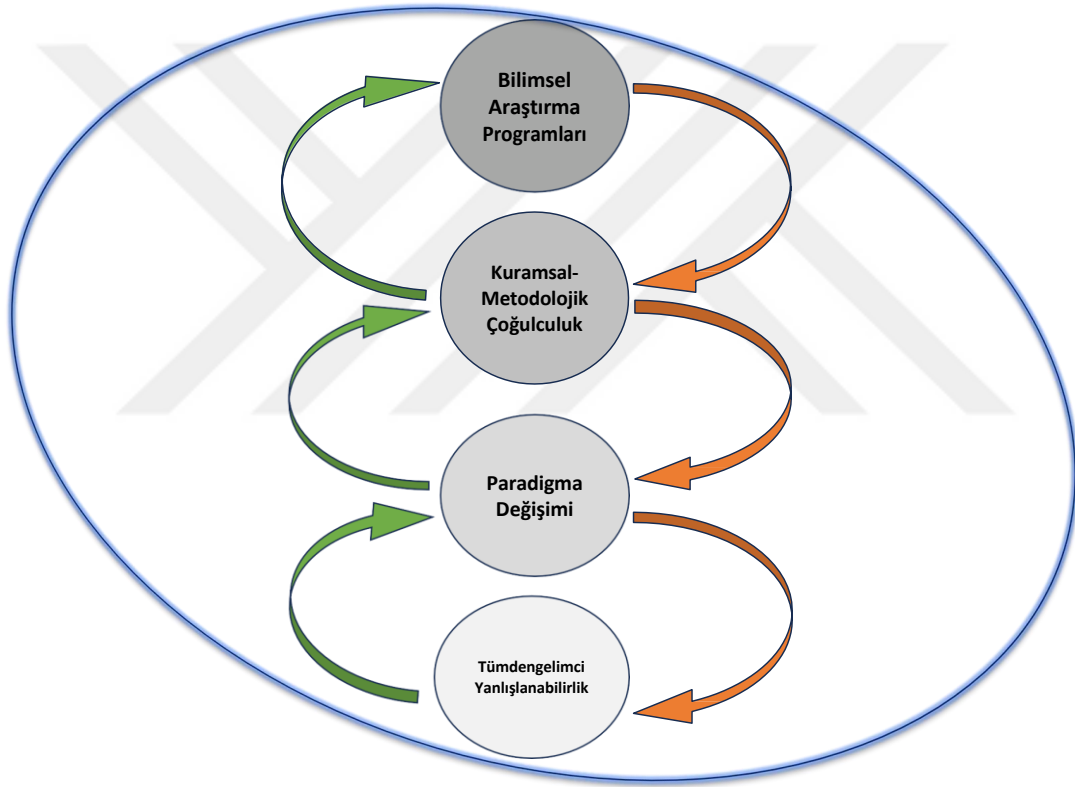
Uygulanabilirlik: Bütünleşik bilim felsefesi, çeviribilimde (pratik) uygulamalara da olanak tanımaktadır. Çeşitli bilim alanlarından gelen yöntemleri birleştirerek çeviri sürecinin her aşamasında çeviribilimcilerin daha etkili stratejiler geliştirmesini sağlar. Bu sayede çeviri çalışmalarının (kuram ve uygulama) kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

Bütünleşik bilim felsefesine dahil edilen felsefik görüşler, bütünleşik bilim felsefesi metodolojisini şekillendirirken çeviribilimin çok boyutlu, yanlışlanabilirlik ilkesine dayanan, paradigmaları sorgulayan, yöntemlerin çeşitliliğini destekleyen ve bilimsel araştırma programlarına dayalı bir disiplin olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu hususla birlikte, oluşturulan metodoloji çeviribilimin daha açık uçlu, eleştirel ve gelişime de açık bir bilimsel alana dönüştürülmesini ön görmektedir.

Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisi bütün bir yapı şeklinde tasavvur edilirse bu yapının katmanları olduğundan söz edilebilir. Katmanların üst üste yer aldığı bir durumda en alt katmana Karl Popper'in yanlışlamacılığını, ikinci katmana Thomas Kuhn'un paradigma değişimini, üçüncü katmana Paul Feyerabend'in kuramsal-metodolojik çoğulculuğunu, en üst katmana ise Imre Lakatos'un bilimsel araştırma programları metodolojisini yerleştirmek mümkündür. Böylece alt katmanda gerçekleşecek olan sürekli sorgulama, şüpheli ve eleştirel yaklaşma, test etme/sınama ve gerektiğinde yanlışlama, ikinci katmanda oluşabilecek paradigmayı açıklama, güçlendirme, bilim insanlarını paradigmanın etrafında toplama ve terminoloji oluşturma faaliyeti ile devam ederek üçüncü katmanda kuramsal-metodolojik çoğulculuk ile diğer alanlardaki farklı yaklaşımlardan gerek destekleyici gerek rakip kuram olarak mevcut işleyişi çeşitlendirme, metodoloji oluşturma ve çoklu yöntemleri bu metodolojiye entegre ederek daha özgür bilimsel araştırmalara teşvik etme ile en üst basamakta bilimsel alanın ilerleyişinin ve işleyişinin bir nevi teminatı gibi görülebilen bilimsel araştırma programının veya programlarının alt katmanlardan geçerek gelen kuramlar ve metodolojilerle beslenerek programın koruyucu kuşağını kuvvetlendirme, katı çekirdeğin karşı savlardan etkilenmemesi için yeni sorunlara yeni çözümler üretebilen hipotezleri koruyucu kuşağa entegre etme süreci ile yapı tamamlanmış olacaktır.

Bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin dinamik prensipleri olduğuna daha önce değinilmiştir. Dolayısıyla her an bilimsel değişime açık olan söz konusu yapı en üst katmandan en alt katmana, an alt katmandan da en üst katmana doğru sürekli bir döngü içerisinde tahayyül edilmektedir. Buradaki tespitler bir şekil içerisinde ve bir arada aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisi

Şekil 4: Bütünleşik Bilim Felsefesi Metodolojisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç itibarıyla uygulama niteliğinde öne sürülen ve bütünleşik bilim felsefesi metodolojisiyle çeviribilimi bir bütün olarak incelemeye tabii tutan mevcut çalışmanın, çeviri kuramlarını ve uygulamalarını analiz etmek ve değerlendirmek için bir çerçeve sağlayarak çeviribilime uygulanabilir olduğu görülmektedir. Bütünleşik bilim felsefesi

metodolojisi, çeviribilimcilerin farklı eviri kuramlarının altında yatan varsayımları, yöntemleri ve hedefleri eleştirel bir şekilde incelemelerine, karmaşık ve dinamik bir süreç olarak çeviriye ilişkin daha kapsamlı ve incelikli bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olabilir.

SONUÇ

Modern çeviribilimin gelişimini bilim felsefesi temelinde açıklayan bu çalışma, bilim felsefecilerinden aktarılan yaklaşımlardan yola çıkan alternatif bir bilim felsefesi metodolojisi ortaya koymaktadır. Metodolojide yer alan yaklaşımlar Popper'in, Lakatos'un, Kuhn'un ve Feyerabend'in bilim felsefesine kazandırdıkları yaklaşımlarını ve metodolojilerini içermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde içselci ve dışsalci biçiminde gruplandırılan bilim felsefecileri ve onların yaklaşımlarına yer verilmiştir. Çalışma için seçilen bilim felsefecilerinin ve onların görüşlerinin modern çeviribilimin gelişimini açıklamada yararlanılan alternatif bilim felsefesi metodolojisinde kullanılmak üzere aktarılan önemli çıkarımları içerdiği görülmüştür. Birinci bölüm aynı zamanda bu çalışmanın birinci kuramsal bölümünü oluşturmaktadır.

Mevcut çalışmanın çeviribilimin tarihsel ve kuramsal gelişimine ayrılmış ikinci kuramsal bölümünde çeviri kuramlarının nasıl evrildiği, çeviri tarihinde ve çeviri yaklaşımlarında gerçekleşen ciddi değişimlerin çeviriye bakışı nasıl değiştirdiği ortaya konulmuştur. Aktarılan bilgiler ve ulaşılan çıkarımlar salt çeviribilimsel literatüre bağlı olarak incelenmiş, bilim felsefesinden görüşlere burada yer verilmemiştir. Alternatif bilim felsefesi metodolojisi olarak sunulan bütünlük bilim felsefesi metodolojisinden çeviribilim alanında, bu alanın gelişiminin incelenmesinde nasıl yararlandığı ise üçüncü bölümde ele alınmıştır. Çeviribilimin bugüne değin kat ettiği tarihi ve kuramsal evreler paradigma, bilimsel dönüş (turn) ve yaklaşım biçiminde nitelendirilen kavramlarla açıklanmış, çeviribilim kuramlarının hangi bilim kuramsal kavram altında ele alınması gerektiğine ilişkin tespitlerde bulunulmuştur. Bu tarzdaki bir inceleme vaka incelemesi (case study/Fallstudie) olarak nitelendirildiğinden çalışmanın üçüncü bölümü, oluşturulan bütünlük bilim felsefesi metodolojisinin çeviribilim alanına uygulandığı bir uygulama bölümü olmuştur. Çeviribilim, bu çalışma içerisinde, hem onun evrimini açıklamaya olanak sağlayan bilim felsefesine dayalı bir metodoloji oluşturmayla bir neden hem de sözü edilen metodolojinin sınanmasının çeviribilimin kendi evrimi üzerinde gösterilmesiyle bir sonuç teşkil edici şeklinde konumlandırılmıştır. Bütünlük bilim felsefesi metodolojisinin çeviribilime uygulanmasıyla birçok önemli neticeye ulaşılmıştır. Çeviribilimde mevcut bakış açılarıyla ortak bir terminolojiye tam olarak ulaşılamamış olduğu, kuramsal

yaklaşımların çoğunlukla disiplinler arası anlayıştan ziyade birçok yakın disiplinlerden yararlanılarak oluşturulduğu ve bundan dolayı çeviribilimin çoklu disiplinli (multidisipliner) bir niteliğe büründüğü, modern çeviribilimin kuramsal gelişiminden ve birikiminden yola çıkarak çeviribilim felsefesi alanının tanımlanmasının ve oluşturulmasının gerekli olduğu, çeviribilimin açıklanmasında bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin uygulanabilir olduğu ve bu metodoloji ile çeviribilim felsefesi alanına doğru bilim felsefi temeller bağlamında bir adım atıldığı, gerek kuramsal gerek metodolojik açıdan çoğulcu bakış açısının çeviribilimde daha geçerli görülmesinin alana fayda sağlayabileceği şeklinde dile getirilebilen başlıca çıkarımlar ve bu çıkarımlara dayanan temel iddialar varılan neticeler arasında gösterilebilir.

Sonuç olarak, mevcut çalışmada sunulan ve uygulaması yapılan bütünleşik bilim felsefesi metodolojisinin bilim felsefesine entegre edilen bir metodoloji olarak modern çeviribilim alanında olduğu gibi sosyal veya insani bilimlere ait diğer bilim alanlarında da uygulanabilir olduğu, bilim alanlarının felsefi altyapılarının oluşturulmasında başvurulabilir bir metodoloji özelliği taşıdığı iddiası desteklenmektedir. Nitekim bu çalışmada bütünleşik bilim felsefesi metodolojisine başvurularak çeviribilim alanının evriminin daha tutarlı ve daha bütüncül bir biçimde açıklanabildiği gösterilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aikhenvald, A. Y., & Dixon, R. M. W. (Eds.) (2017). *The Cambridge Handbook of Linguistic Typology*: Cambridge University Press.
- Albrecht, J. (1990). Invarianz, Äquivalenz, Adäquatheit. In R. Arntz & G. Thome (Eds.), *Tübinger Beiträge zur Linguistik: Bd. 354. Übersetzungswissenschaft: Ergebnisse und Perspektiven Festschrift für Wolfram Wilss zum 65. Geburtstag* (ss. 71-81). Tübingen: G. Narr.
- Albrecht, J. (1998). *Literarische Übersetzung: Geschichte - Theorie - kulturelle Wirkung* (1. Aufl.). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Alexander, P. (1963). Conjectures and refutations. *Philosophical Books*, 4 (2), 23-25.
- Alexander, F. (2012). Assessing information taxonomies using epistemology and the sociology of science. *Journal of Documentation*, 68 (5), 725-743.
- Ammann, M. (1990). *Grundlagen der modernen Translationstheorie: Ein Leitfaden für Studierende* (2.Aufl.). *TH-translatorisches handeln: C. 1*. Heidelberg: Abt. Allg. Übersetzungs- u. Dolmetschwiss. d. Inst. für Übersetzen u. Dolmetschen d. Univ.
- Apel, F., & Kopetzki, A. (2003). *Literarische Übersetzung* (2. Aufl.). *Sammlung Metzler: Vol. 206*. Stuttgart: Metzler.
- Arı, S. (2014). *Çeviri sosyolojisi: Çeviri sosyolojisine yön veren sosyologlar: P. Bourdieu ve N. Luhmann* (1. Basım). İstanbul: Aylak adam Yayınları.
- Auer, M. R. (2011). The Policy Sciences of Social Media. *Policy Studies Journal*, 39(4), 709-736.
- Aytaç, G. (2013). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi* (3. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Baker, M. (1992). *In other words: A coursebook on translation*. London, New York: Routledge.
- Baker, M. (2006). *Translation, power and conflict: A narrative account. Translation and interpreting studies*. London: Routledge.
- Barman, B. (2014). The Linguistic Philosophy of Noam Chomsky. *Philosophy and Progress*, 103-122.
- Bassnett, S. ([1980] 2014). *Translation studies* (Fourth edition). *New accents*. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Bohlinger, S. (2012). Qualifications frameworks and learning outcomes: challenges for Europe's lifelong learning area. *Journal of Education and Work*, 25(3), 279-297.

- Brulé, D. J. (2008). The Poliheuristic Research Program: An Assessment and Suggestions for Further Progress. *International Studies Review*, 10 (2), 266-293.
- Bschir, K., & Lohse, S. (2022). Pandemics, policy, and pluralism: A Feyerabend-inspired perspective on COVID-19. *Synthese*, 200 (6), 1-26.
- Bühler, K. ([1934] 1982). *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache* ([Ungekürzter Neudruck.]). *Uni-Taschenbücher: Vol. 1159*. Stuttgart, New York: Gustav Fischer.
- Bzdok, D. (2017). Classical Statistics and Statistical Learning in Imaging Neuroscience. *Frontiers in Neuroscience*, 11, 1-23.
- Cabrera, F. (2021). Second philosophy and testimonial reliability: Philosophy of science for STEM students. *European Journal for Philosophy of Science*, 11, 1-15.
- Carnap, R. ([1963] 1997). The Philosopher Replies. İçinde, P. A. Schilpp (Ed.), *The library of living philosophers: vol. 11. The philosophy of Rudolf Carnap* (3. bs., ss. 859-889). La Salle (Ill.), London: Open Court; Cambridge University Press.
- Catford, J. C. ([1965] 1978). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics. Language and language learning*. London: Oxford University Press.
- Cercel, L. (2013). *Übersetzungshermeneutik: Historische und systematische Grundlegung. Hermeneutik und Kreativität: Band 1*. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefenin kısa tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefeye giriş* (2. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Chalmers, A. F. (2007). *Wege der Wissenschaft: Einführung in die Wissenschaftstheorie* (düzenleyen ve çeviren: Niels Bergemann ve Christine Altstötter-Gleich), (6th ed.). Berlin: Springer.
- Chalmers, A. F. (2013). *What is this thing called science?* (4th ed.). St Lucia, Qld.: University of Queensland Press.
- Chen, C., & Kuljis, J. (2003). The rising landscape: A visual exploration of superstring revolutions in physics. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 54 (5), 435-446.
- Collen, M. F., & Kulikowski, C. A. (2015). The Development of Digital Computers, 3-73.
- Cooper, R. P. (2007). The role of falsification in the development of cognitive architectures: Insights from a lakatosian analysis. *Cognitive Science*, 31(3), 1-22.
- Coote, M. L. (2023). The balance between critical thinking and paradigm thinking in the Arctic: Scientific cooperation across theoretical divides. *Polar Record*, 59.

- Corbineau-Hoffmann, A. (2000). *Einführung in die Komparatistik*. Berlin: E. Schmidt.
- Çüçen, A. (Ed.) (2016). *Felsefe Tarihi III: XX. Yüzyıl Filozofları*. Bursa: Sentez Kitap.
- D'Angelo, P. (2002). News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: a Response to Entman. *Journal of Communication*, 52 (4), 870-888.
- De Saussure, F. ([1916] 1967). *Cours De Linguistique Générale*. Paris, France: Payot.
- De Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri* (Berke Vardar, Çev.). *Dilbilim*. İstanbul: Multilingual.
- Demir, Ö. (2007). *Bilim felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Diller, A. (2013). On Critical and Pancritical Rationalism. *Philosophy of the Social Sciences*, 43 (2), 127-156.
- Doğan, E. (2021). Paul Feyerabend'in Anarşist Bilgi Kuramının Bilimkurgu Sinemasındaki İzduşümleri: I Origins Filmi Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (68), 185-202.
- Edlow, J. A. (2022). Acute dizziness: A personal journey through a paradigm shift. *Academic Emergency Medicine: Official Journal of the Society for Academic Emergency Medicine*, 30 (5), 598-602.
- Elmas, S., Açıkgöz, S., ve F. H. Aşçı. (2018). Sporda Sosyal Alanlarda Yapılan Lisansüstü Tezlerde Araştırma Paradigmalarının İncelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 29 (2), 53-66.
- Emmert-Streib, F., Yli-Harja, O., & Dehmer, M. (2020). Explainable artificial intelligence and machine learning: A reality rooted perspective. *WIREs Data Mining and Knowledge Discovery*, 10 (6), 1-12.
- Even-Zohar, I. (1979). Polysystem Theory. *Poetics Today*, 1(1/2), 287.
- Even-Zohar, I. (1990/1997). *Polysystem studies. Special Issue von Poetics Today: 11/1: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication*.
- Fackler, A. (2021). When Science Denial Meets Epistemic Understanding: Fostering a Research Agenda for Science Education. *Science & Education*, 30 (3), 445-461.
- Fawcett, P. D. (2003). *Translation and language: Linguistic theories explained*. Translation theories explained. Manchester UK, Northampton MA: St. Jerome Pub.
- Fedorov, A. V. ([1953] 2002). *Osnovy obščej teorii perevoda: Lingvističeskie problemy*. (Tür. Genel Çeviri Kuramının Temelleri) (5-e izd). Sankt-Peterburg: Filologičeskij fakul'tet Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta.

- Feyerabend, P. (1975). *Against method: Outline of an anarchistic theory of knowledge*. London, Atlantic Highlands: NLB; Humanities Press.
- Feyerabend, P. (1978). *Science in a free society*. London: NBL.
- Feyerabend, P. (1993). *Against method* (3rd ed.). London: Verso. Erişim adresi: https://monoskop.org/images/7/7e/Feyerabend_Paul_Against_Method.pdf (12.02.2021).
- Fiedler, D., Sbeglia, G. C., Nehm, R. H., & Harms, U. (2019). How strongly does statistical reasoning influence knowledge and acceptance of evolution? *Journal of Research in Science Teaching*, 56 (9), 1183-1206.
- Friesen, L. (2021). *People and paradigms: mental networks and the ventromedial prefrontal cortex*.
- Gaiba, F. (1998). *The origins of simultaneous interpretation: The Nuremberg Trial*. Ottawa [Ont.]: Ottawa University Press.
- Gaiba, F. (1999). Interpretation at the nuremberg trial. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting*, 4(1), 9-22.
- Gattei, S. (2008). *Karl Popper's philosophy of science: Rationality without foundations* (Taylor & Francis e-Library, Master e-book). New York, London: Routledge.
- Gentzler, E. (2001). *Contemporary translation theories* (Rev. 2nd ed.). *Topics in translation: Vol. 21*. Clevedon, England: Multilingual Matters.
- Godfrey-Smith, P. (2016). Popper's Philosophy of Science: Looking Ahead. In J. Shearmur & G. Stokes (Eds.), *The Cambridge Companion to Popper* (ss. 104-124). Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldenberg, M. J. (2010). From Popperian science to normal science. Commentary on Sestini (2009) 'Epistemology and ethics of evidence-based medicine'. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 16(2), 306-309.
- Gorton, W. A. (2006). *Karl Popper and the social sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Gower, B. (1997). *Scientific method: An historical and philosophical introduction*. London, New York: Routledge.
- Göpferich, S. (2008). *Translationsprozessforschung: Stand - Methoden - Perspektiven. Translationswissenschaft: Vol. 4*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Graham, P. (2013). The test of time: Karl Popper. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 18 (4), 624-630.
- Grattan-Guinness, I. (2008). Levels of Criticism: Handling Popperian Problems in a Popperian Way. *Axiomathes*, 18 (1), 37-48.

- Guimarães, G. d. L., Chianca, T. C. M., Goveia, V. R., Mendoza, I. Y. Q., Matos, S. S. de, & Viana, L. d. O. (2017). The Contribution of Imre Lakatos for Epistemological Analysis of The Brazilian Nursing Postgraduate Program. *Texto & Contexto - Enfermagem*, 26 (1), 1-9.
- Gutt, E.-A. ([2000] 2010/2014). *Translation and relevance: Cognition and context* (2nd ed.). London and New York: Routledge.
- Güzel, C. (1998). *Sağduyu filozofu: Popper*. (Derleyip çeviren: Cemal Güzel), (2. Basım). *Bilim ve Sanat yayınları. Bilim felsefesi tarihi: Vol. 3*. Ankara: Bilim ve Sanat yayınları.
- Güzel, C. (2013). *Bilim felsefesi* (2. Baskı). Kızılay, Ankara: Bilge Su.
- Hacking, I. (2001). *An introduction to probability and inductive logic*. Cambridge U.K., New York: Cambridge University Press.
- Hermans, T. (Ed.) (1985). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Great Britain: Routledge.
- Hermans, T. (1999/2006). Descriptive Translation Studies (Klaus Kaindl, Çev.). In M. Snell-Hornby (Ed.), *Stauffenburg-Handbücher. Handbuch Translation* (2nd ed., ss. 96-100). Tübingen: Stauffenburg-Verl.
- Hirvonen, I., & Karisto, J. (2022). Demarcation without Dogmas. *Theoria*, 88 (3), 701-720.
- Holmes, J. S. (1988). *Translated!: Papers on Literary Translation and Translation Studies. Approaches to translation studies: Vol. 7*. Amsterdam: Rodopi.
- Holz-Mänttari, J. (1984). *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode. Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia. Sarja B: tom. 226*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia; Distributor Akateeminen Kirjakauppa (The Academic Bookstore).
- Holz-Mänttari, J. (1986). Translatorisches Handeln - theoretisch fundierte Berufsprofile. In M. Snell-Hornby (Ed.), *Uni Taschenbücher: Vol. 1415. Übersetzungswissenschaft: Eine Neuorientierung : Zur Integrierung von Theorie und Praxis* (ss. 348-374). Tübingen: Francke Verlag.
- Höflehner, W. (2007). Reader zur Allgemeinen Wissenschaftsgeschichte: Teil 1: Zur Entwicklung des wissenschaftlichen Denkens. Zentrum für Wissenschaftsgeschichte der Karl-Franzens-Universität Graz. Erişim adresi: <https://gams.uni-graz.at/o:wissg-wd-09b-2/PDF>
- Hönig, H. G., & Kussmaul, P. (1982). *Strategie der Übersetzung: Ein Lehr- und Arbeitsbuch. Tübinger Beiträge zur Linguistik: Bd. 205*. Tübingen: G. Narr. <https://archive.org/details/strategiederuber0000honi/page/n5/mode/2up>.

- Hönig, H. G. (1995). *Konstruktives Übersetzen* (2., durchges. Aufl.). *Studien zur Translation: Bd. 1*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Iacobucci, D., Posavac, S. S., Kardes, F. R., Schneider, M. J., & Popovich, D. L. (2015). The median split: Robust, refined, and revived. *Journal of Consumer Psychology*, 25(4), 690-704.
- Ivanova, M., & Matt Farr (2020). Methods in Science and Metaphysics. In R. Bliss & J. T. M. Miller (Eds.), *Routledge handbooks in philosophy: Vol. 42. The Routledge handbook of metametaphysics* (1st ed., ss. 1-17). London: Routledge.
- İyigüngör, V. (2015). Karl Popper ve Jürgen Habermas'ın üç dünya teorileri üzerine bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*. (23), 49.
- Jakobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. İçinde, R. A. Brower (Ed.), *Harvard studies in comparative literature: Vol. 23. On translation* (ss. 232-239). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Joveva, D. (2020). Feyerabend's irrationalist approach towards explaining scientific progress. *Horizons. A*, 27, 159-168.
- Kade, O. (1968). *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*. Leipzig: Verl. Enzyklopädie.
- Katzav, J., & Vaesen, K. (2022). The Rise of Logical Empiricist Philosophy of Science and the Fate of Speculative Philosophy of Science. *HOPOS: The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science*, 12 (2), 327-358.
- Kautz, U. (2000). *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens* (1. Aufl.). München: Iudicium.
- Kay, P., & Kempton, W. (1984). What Is the Sapir-Whorf Hypothesis? *American Anthropologist*, 86(1), 65-79.
- Kidd, I. J. (2021). Creativity in science and the 'anthropological turn' in virtue theory. *European Journal for Philosophy of Science*, 11(1).
- Kilduff, M., Tsai, W., & Hanke, R. (2006). A Paradigm Too Far? A Dynamic Stability Reconsideration of the Social Network Research Program. *Academy of Management Review*, 31(4), 1031-1048.
- Koller, W. (1972). *Grundprobleme der Übersetzungstheorie: unter besonderer Berücksichtigung schwedisch-deutscher Übersetzungsfälle*. Bern, München: Francke Verlag.
- Koller, W., & Gerzymisch-Arbogast, H. (1999). Linguistik und Übersetzung. In J. Albrecht, N. Greiner, J. Kornelius, & G. Rovere (Eds.), *Texte und Kontexte in Sprachen und Kulturen: Festschrift für Jörn Albrecht* (ss. 169-180). Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.

- Koller, W. (2011). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (8., neubearbeitete Aufl.). UTB Sprachwissenschaft. Translationswissenschaft: Vol. 3520. Tübingen, Basel: A. Francke.
- Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions* (2nd ed.). *International encyclopedia of unified science. Foundations of the unity of science*, v. 2, no. 2. S.l.: University of Chicago Press.
- Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3rd ed.). Chicago IL: University of Chicago Press.
- Kuhn, T. S. (2008). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (Nilüfer Kuyaş, Çev.) (8. baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kusmaul, P. (2000). *Kreatives Übersetzen. Studien zur Translation: Bd. 10*. Tübingen: Stauffenburg.
- Lakatos, I., & Musgrave, A. (1978). Criticism and the Growth of Knowledge. *Systematic Zoology*, 27 (3), 384-386.
- Lam, C.-M. (2007). Is Popper's Falsificationist Heuristic a Helpful Resource for Developing Critical Thinking? *Educational Philosophy and Theory*, 39(4), 432-448.
- Lane, J.-E. (2023). Fundamental Issues in Social Science. *Open Journal of Philosophy*, 13(01), 104-111.
- Laviosa, S. (2022). Language Teaching in Higher Education within a Plurilingual Perspective. *L2 Journal*, 14(2), 12-31.
- Lenormand, T., Roze, D., & Rousset, F. (2009). Stochasticity in evolution. *Trends in Ecology & Evolution*, 24(3), 157-165.
- Leung, K., & van de Vijver, F. J. (2008). Strategies for Strengthening Causal Inferences in Cross Cultural Research. *International Journal of Cross Cultural Management*, 8 (2), 145-169.
- Levý, J. (1963). *Umeni prekladu. Edice Dílna: sv. 10: Československý spisovatel*.
- Levý, J. (1969). *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung* (Übers. Walter Schamschula). Frankfurt: Athenäum.
- Levý, J. (2011). *The art of translation* (Patrick Corness, Çev.). *Benjamins translation library: Vol. 8*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Pub. Co.
- Lewis, N. (2021). Trinity by the Numbers: The Computing Effort that Made Trinity Possible. *Nuclear Technology*, 207(sup1), 176-189.

- Luhmann, N. (1987). *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Luhmann, N. (2008). *Einführung in die Systemtheorie* (4. Aufl.). Sozialwissenschaften. Heidelberg: Carl-Auer.
- Magee, B. (1982). *Karl Popper'in bilim felsefesi ve siyaset kuramı* (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi kitabevi.
- Magee, B. (1986). *Karl Popper* (Çev. Arnulf Krais). UTB Uni-Taschenbücher: Vol. 1393. Tübingen: J. C. B. Mohr.
- Mahmood, A. A. (2023). Formalism: Noam Chomsky and his Generative Grammar. *Journal of Tikrit University for Humanities*, 30 (1, 1), 1-17.
- Martin, K. A. (2016). *Everything's a translation: Literary translation as a metadiscipline and a practice*. Bethesda: Academica Press.
- Martinez, L., & Herrera, F. (2000). A 2-tuple fuzzy linguistic representation model for computing with words. *IEEE Transactions on Fuzzy Systems*, 8(6), 746-752.
- Masat Harbali, S., Kavalalı Erdoğan, T., ve S. Ağaçdiken. (2021). Kuhn'un Bilimsel Devrimi ve Hemşirelik Paradigmasına Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 14 (3), 290-295.
- Maslin, M. A., & Lewis, S. L. (2015). Anthropocene: Earth System, geological, philosophical and political paradigm shifts. *The Anthropocene Review*, 2 (2), 108-116.
- Matia, K., Nunes Amaral, L. A., Luwel, M., Moed, H. F., & Stanley, H. E. (2005). Scaling phenomena in the growth dynamics of scientific output. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 56(9), 893-902.
- Meng, Z. (2022). Research on the Characteristics of American War Communication Practice and the Impact on Communication Study. *SHS Web of Conferences*, 148, 1-5.
- Mitra, S. (2020). An Analysis of the Falsification Criterion of Karl Popper: A Critical Review. *Tattva - Journal of Philosophy*, 12(1), 1-18.
- Modell, S. (2022). Is Institutional Research on Management Accounting Degenerating or Progressing? A Lakatosian Analysis *Contemporary Accounting Research*, 39(4), 2560-2595.
- Monteiro, N. P., & Ruby, K. G. (2009). IR and the false promise of philosophical foundations. *International Theory*, 1 (1), 15-48.
- Morkoç, U. (2016). Bilim Felsefesi Olarak Bilim Tarihi: Kuhn ve Koyré. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (OS (SI) 2), 28-35.

- Munday, J. (2008). *Introducing Translation Studies*, 2nd Edition, New York: Routledge
- Neubert, A. (1973). Invarianz und Pragmatik. In A. Neubert & O. Kade (Eds.), *Neue Beiträge zu Grundfragen der Übersetzungswissenschaft: Materialien d. II. Internat. Konferenz Grundfragen d. Übersetzungswiss. an d. Sekt. Theoret. u. Angewandte Sprachwiss. d. Karl-Marx-Univ. Leipzig vom 14.-17. Sept 1970* (ss. 13-26). Frankfurt (M.): Athenäum-Verlag.
- Neubert, A. (1999). Übersetzungswissenschaft im Widerstreit. Äußere und innere Entwicklung einer Disziplin. In A. Gil (Ed.), *Sabest: Bd. 1. Modelle der Translation: Grundlagen für Methodik, Bewertung, Computermodellierung* (ss. 11-32). Frankfurt am Main, New York: P. Lang.
- Newbold, D., & Roberts, J. (2007). An analysis of the demarcation problem in science and its application to therapeutic touch theory. *International Journal of Nursing Practice*, 13(6), 324-330.
- Niaz, M. (1993). "progressive problemshifts" between different research programs in science education: A lakatosian perspective. *Journal of Research in Science Teaching*, 30 (7), 757-765.
- Nickles, T. (2003). Normal Science: From Logic to Case-Based and Model-Based Reasoning. In T. Nickles (Ed.), *Contemporary philosophy in focus. Thomas Kuhn* (ss. 142-177). Cambridge U.K., New York: Cambridge University Press.
- Nida E. A. (1947). *Bible translating; an analysis of principles and procedures with special reference to aboriginal languages*. American Bible Society.
- Nida, E. A. ([1964] 2003). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating* (2nd impression). Leiden, Boston: Brill.
- Nida, E. A., & Taber, C. R. ([1969] 1982). *The theory and practice of translation* (Repr., Vol. 8). Leiden: J. Brill.
- Nord, C. (1988). *Textanalyse und Übersetzen: Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg: Groos.
- Nord, C. (1993). *Einführung in das funktionale Übersetzen: Am Beispiel von Titeln und Überschriften. UTB für Wissenschaft Uni-Taschenbücher Übersetzungswissenschaft: Vol. 1734*. Tübingen, Basel: Franke.
- Nord, C. (2004). Artikel 93: Die Übersetzung von Titeln, Kapiteln und Überschriften in literarischen Texten. In H. Kittel, A. P. Frank, N. Greiner, Hermans Theo, W. Koller, Lambert José, & Paul Fritz (Eds.), *Übersetzung Translation Traduction: Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung* (1st ed., ss. 908-914). Berlin, New York: W. de Gruyter.

- Nord, C. (2011). *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität: Theorie, Methode und Didaktik des funktionalen Übersetzens. TransÜD: Bd. 32-33*. Berlin: Frank & Timme.
- Olatunji, E. K., Oladosu, J. B., Odejebi, O. A., & Olabiyisi, S. O. (2019). A Needs Assessment for Indigenous African Language-Based Programming Languages. *Annals of Science and Technology*, 4(2), 1-5.
- Onan, B. (2012). Dil eğitiminin dil bilimsel temelleri: Ferdinand de Saussure'ün genel dilbilim kuramında dil eğitimiyle ilgili bulgular. 1304-429X. Erişim adresi: <https://openaccess.mku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12483/1773>
- Özdemir, N., & Türkben, Y. (2022). The Problem of Objectivity in Science in Imre Lakatos. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 247-264.
- Parvin, P. (2010). *Karl Popper. Major conservative and libertarian thinkers: Vol. 14*. New York: Continuum.
- Pemberton, J. M. (1999). The Methodology of Actuarial Science. *British Actuarial Journal*, 5 (1), 115-195.
- Petersen, M. B. (Ed.) (2022). *The Evolutionary Approach to Political Psychology*. Erişim adresi: <https://psyarxiv.com/372cr/>.
- Popper, K. R. (1935). *Logik der Forschung: Zur Erkenntnistheorie der Modernen Naturwissenschaft*. Wien: Springer-Verlag.
- Popper, K. R. (1962). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. London, New York: Routledge.
- Popper, K. R. ([1972] 1979). *Objective knowledge: An evolutionary approach* (Rev. ed.). Oxford Eng., New York: Clarendon Press; Oxford University Press.
- Popper, K. R. (1989). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge* (5th ed. (rev.)). London, New York: Routledge.
- Popper, K. R. (2005a). *The logic of scientific discovery. Routledge classics*. London, New York: Routledge.
- Popper, K. R. (2005b). *Unended Quest: An Intellectual Autobiography* (Taylor and Francis e-Library). London & New York: Routledge.
- Popper, K. R. (2006). *Bitmeyen arayış* (Mustafa Acar, Çev.) (1. Baskı). İstanbul: Plato.
- Pozzoni, G. (2021). What, If Anything, is the Philosophy of Political Science? *Philosophy of the Social Sciences*, 51 (3), 289-311.
- Pöchhacker, F. (2004). *Introducing interpreting studies*. London, New York: Routledge.
- Prunč, E. (1999/2006). Semiotik. In M. Snell-Hornby (Ed.), *Stauffenburg-Handbücher. Handbuch Translation* (2nd ed., ss. 122-125). Tübingen: Stauffenburg-Verl.

- Prunč, E. (2002). *Einführung in die Translationswissenschaft: Orientierungsrahmen*. Institut für Translationswissenschaft.
- Prunč, E. (2007). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft: Von den Asymmetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.
- Pym, A. (2014). *Exploring translation theories* (Second Edition). London, New York: Routledge.
- Rahman, T. (2021). Paradigma Thomas Kuhn dan Relevansinya Terhadap Perkembangan Keilmuan Islam di Indonesia. *Jurnal Al-Aqidah*, 13 (1), 46-60.
- Reiß, K. ([1971] 1986). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen* (3 ed.). Hueber Hochschulreihe: Vol. 12. München: Hueber.
- Reiß, K. (1976). *Texttyp und Übersetzungsmethode: D. operative Text*. Habilitationsschrift Mainz, 1974. *Monographien - Literatur - Sprache -Didaktik: Vol. 11*. Kronberg/Ts.: Scriptor Verlag.
- Reiß, K., & Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Berlin: De Gruyter.
- Risku, H. (1998). *Translatorische Kompetenz: Kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit*. Studien zur Translation: Bd. 5. Tübingen: Stauffenburg.
- Risku, H. (2016). *Translationsmanagement: Interkulturelle Fachkommunikation im Informationszeitalter* (3. überarbeitete und erweiterte Aufl.). *Translationswissenschaft: Vol. 1*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Roberts, S., & Pashler, H. (2000). How persuasive is a good fit? A comment on theory testing. *Psychological Review*, 107(2), 358-367.
- Rowbottom, D. P. (2011). Kuhn vs. Popper on criticism and dogmatism in science: a resolution at the group level. *Studies in History and Philosophy of Science Part a*, 42(1), 1-34.
- Salevsky, H. (2002). *Translationswissenschaft: Ein Kompendium*. Unter Mitarbeit von Ina Müller und Berndt Salevsky. Frankfurt am Main, New York: Peter Lang.
- Samli, A. C. (2004). Corporate Search for Market Power: The Seven Strategic Megatrends of the Twentieth Century. *Business and Society Review*, 109(2), 263-280.
- Sanbonmatsu, D. M., & Sanbonmatsu, K. K. (2017). The Structure of Scientific Revolutions: Kuhn's misconceptions of (normal) science. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 37(3), 133-151.

- Saruhan, Ş. C., ve Özdemirci, A. (2016). *Bilim, felsefe ve metodoloji* (4. baskı). İstanbul: Beta.
- Scheel, A. M., Tiokhin, L., Isager, P. M., & Lakens, D. (2021). Why Hypothesis Testers Should Spend Less Time Testing Hypotheses. *Perspectives on Psychological Science : A Journal of the Association for Psychological Science*, 16 (4), 744-755.
- Schilpp, P. A. (Ed.) ([1963] 1997). *The library of living philosophers: vol. 11. The philosophy of Rudolf Carnap* ([3rd print.]). La Salle (Ill.), London: Open Court; Cambridge University Press.
- Schilpp, P. A. (Ed.) (1974). *Library of living philosophers: Vol. 14. The philosophy of Karl Popper*. La Salle, Illinois: Open Court.
- Schlangen, R., & Coe, J. (2021). Radical rerouting: New roads for advocacy evaluation. *New Directions for Evaluation*, 2021(171), 71-81.
- Schoneberger, T. (2000). A departure from cognitivism: Implications of Chomsky's second revolution in linguistics. *The Analysis of Verbal Behavior*, 17, 57-73.
- Schurz, G. (2013). Das Problem der Induktion (I. Kap., Abschn. 1). İçinde, H. Keuth (Ed.), *Klassiker Auslegen: Vol. 12. Karl Popper Logik der Forschung* (4. bs., ss. 25-41). Berlin: Akademie Verlag.
- Seeber, K. G. (2018). La interpretación en las instituciones europeas: más rápido, más alto, más fuerte. *CLINA: Revista Interdisciplinaria De Traducción, Interpretación Y Comunicación Intercultural*, 3(2), 73-90.
- Serlin, R. C., & Lapsley, D. K. (1985). Rationality in psychological research: The good-enough principle. *American Psychologist*, 40(1), 73-83.
- Shaw, J. (2021). Feyerabend, funding, and the freedom of science: The case of traditional Chinese medicine. *European Journal for Philosophy of Science*, 11(2), 1-27.
- Shelefontiuk, A. (2021). Digital journalism as a new type of media activity. *Синopsis: текст, контекст, медиа*, 27 (2), 70-76.
- Siever, H. (2010). *Übersetzen und Interpretation: Die Herausbildung der Übersetzungswissenschaft als eigenständige wissenschaftliche Disziplin im deutschen Sprachraum von 1960 bis 2000*. Leipziger Studien zur angewandten Linguistik und Translatologie: Vol. 8. Frankfurt am Main, New York: P. Lang.
- Siever, H. (2015). *Übersetzungswissenschaft: Eine Einführung* (1. Auflage). bachelor-wissen. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Smith, K. C. (2016). Life is hard: countering definitional pessimism concerning the definition of life. *International Journal of Astrobiology*, 15 (4), 277-289.

- Snell-Hornby, M. (1986). Übersetzung, Sprache, Kultur. In M. Snell-Hornby (Ed.), *Uni Taschenbücher: Vol. 1415. Übersetzungswissenschaft: Eine Neuorientierung: Zur Integrierung von Theorie und Praxis* (ss. 9-29). Tübingen: Francke Verlag.
- Snell-Hornby, M. (1988/1995). *Translation studies*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Snell-Hornby, M. (2005). Vorläufer der Translationswissenschaft. Eine Würdigung aus heutiger Sicht. In P. Sandrini & A. Schmid (Eds.), *Forum Translationswissenschaft: Bd. 4. Fluctuat nec mergitur: Translation und Gesellschaft Festschrift für Annemarie Schmid zum 75. Geburtstag* (ss. 15-27). Frankfurt am Main, New York: Lang.
- Snell-Hornby, M. (2006). *The turns of translation studies: New paradigms or shifting viewpoints?* Benjamins translation library: Vol. 66. Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins Pub.
- Snell-Hornby, M., & Reiß, K. (Eds.) (1995). *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft: Wiener Vorlesungen*. Wien: WUV- Univ. Verl.
- Stadler, F. (Ed.) (2003). *Vienna Circle Institute yearbook: Vol. 11. Induction and deduction in the sciences*. London: Springer.
- Stodden, V. (2015). Reproducing Statistical Results. *Annual Review of Statistics and Its Application*, 2(1), 1-19.
- Stolze, R. (1986). Zur Bedeutung von Hermeneutik und Textlinguistik beim Übersetzen. In M. Snell-Hornby (Ed.), *Uni Taschenbücher: Vol. 1415. Übersetzungswissenschaft: Eine Neuorientierung: Zur Integrierung von Theorie und Praxis* (ss. 133-159). Tübingen: Francke Verlag.
- Stolze, R. (1994/2001). *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*. Narr-Studienbücher. Tübingen: Narr.
- Stolze, R. (2008). *Übersetzungstheorien*. Narr studienbücher. Tübingen: Narr.
- Stuart, B. L. (2018). Debugging the ENIAC [Scanning Our Past]. *Proceedings of the IEEE*, 106 (12), 2331-2345.
- Suppe, F. (1974). *The Structure of scientific theories*. Urbana: University of Illinois Press.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri tarihine yaklaşımlar* (1. baskı). Beyoğlu İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Temiz, S. (2017). Sosyal Bilimlerde Yöntem Problemi: R. Karl Popper Örneği. *Journal of International Social Research*, 10(54), 653-659.

- Templeton, A. R. (2009). Statistical hypothesis testing in intraspecific phylogeography: Nested clade phylogeographical analysis vs. Approximate Bayesian computation. *Molecular Ecology*, 18 (2), 319-331.
- Todd, K., Mardis, L., & Wyatt, P. (2005). We've come a long way, baby! In C. Murnan (Ed.), *Proceedings of the 33rd annual ACM SIGUCCS fall conference* (ss. 380-387). New York, NY: ACM.
- Tosun, M. (2013). *Çeviri eleştirisi kuramı*. İstanbul: Aylak Adam Yay.
- Tosun, M. (2017). *İşlevsel çeviribilim*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Tosun, M., & Akın, A. (2018). *Yorumbilim: (felsefe, ilahiyat, hukuk, edebiyat, çeviri, tarih, sosyoloji ve tüm sosyal bilimler için hermeneutik)*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond. Benjamins translation library: Vol. 4*. Amsterdam: John Benjamin.
- Trachsel, M. (2010). Human Uniqueness in the Age of Ape Language Research. *Society & Animals*, 18 (4), 397-412.
- Trafimow, D. (2020). Our intellectual children: Kuhnian Ants or Feyerabendian Questioners? *Advances in Educational Research and Evaluation*, 1(2), 88-92.
- Tretter, F., & Marcum, J. (2023). 'medical Corona Science': Philosophical and systemic issues: Re-thinking medicine? On the epistemology of Corona medicine. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 29 (3), 405-414.
- Tsang, E. W. (2014). Generalizing from Research Findings: The Merits of Case Studies. *International Journal of Management Reviews*, 16 (4), 369-383.
- Turgut, H. (2011). *The Context of Demarcation in Nature of Science Teaching: The Case of Astrology* (Vol. 20). Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Tymoczko, M. (1990). Reconceptualizing translation theory: Integrating non-western thought about translation, 13-32. Erişim adresi: <https://www.ufs.ac.za/docs/librariesprovider20/linguistics-and-language-practice-documents/all-documents/reconceptualizing-translation-theory---tymoczko-940-eng.pdf?Status=Master&sfvrsn=0>
- Tymoczko, M. ([2007], 2014). *Enlarging translation, empowering translators*. London & New York: Routledge.
- Tyulenev, S. (2009). Why (not) Luhmann? On the applicability of social systems theory to translation studies. *Translation Studies*, 2 (2), 147-162.
- Tyulenev, S. (2010). Is translation an autopoietic system? *MonTi: Monografías De Traducción E Interpretación*. (2), 345-371.

- Tyulenev, S. (2012). *Applying Luhmann to translation studies: Translation in society. Routledge Advances In Translation Studies: Vol. 1.* New York: Routledge.
- Uher, J. (2016). What is Behaviour? And (when) is Language Behaviour? A Metatheoretical Definition. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 46 (4), 475-501.
- UNESCO. (2019). A new way of thinking. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/courier/fevrier-1996/new-way-thinking>
- Ülken, H. Z. (2007). *Bilim Felsefesi* (3. Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları.
- Venuti, L. (1995/2004). *The translator's invisibility: A history of translation. Translation studies.* London, New York: Routledge.
- Venuti, L. (2013). *Translation changes everything: Theory and practice.* London, New York: Routledge.
- Vermeer, H. J. (2006). *Luhmann's "social systems" theory: Preliminary fragments for a theory of translation.* Berlin: Frank & Timme. Erişim adresi: <https://www.amazon.com/Luhmanns-Social-Systems-Theory-Preliminary/dp/3865961029> (18.03.2022).
- Vinay, J.-P., & Darbelnet, J. ([1958] 1995). *Comparative Stylistics of French and English: A methodology for translation* (Juan C. Sager & Marie-J. Hamel, Çev.). *Benjamins translation library: v. 11.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Wacker, J. G. (2008). A Conceptual Understanding of Requirements For Theory-Building Research: Guidelines For Scientific Theory Building, *Journal of Supply Chain Management*, 44 (3), 5-15.
- Walker, T. C. (2010). The Perils of Paradigm Mentalities: Revisiting Kuhn, Lakatos, and Popper. *Perspectives on Politics*, 8 (2), 433-451.
- Wilss, W. (1977). *Übersetzungswissenschaft: Probleme u. Methoden* (1. Aufl.). Stuttgart: Klett.
- Wilss, W. (1980). *Semiotik und Übersetzen. Kōdikas: Vol. 4.* Tübingen: Narr.
- Wilss, W. (1988). *Kognition und Übersetzen: zu Theorie und Praxis der menschlichen und der Maschinellen Übersetzung.* Tübingen: Max Niemeyer.
- Wilss, W. (1992). *Übersetzungsfertigkeit: Annäherungen an einen komplexen übersetzungspraktischen Begriff. Tübinger Beiträge zur Linguistik: Vol. 376.* Tübingen: G. Narr.
- Wilss, W. (1996). *Übersetzungsunterricht: Eine Einführung begriffliche Grundlagen und methodische Orientierungen. Narr-Studienbücher.* Tübingen: Narr.

- Wotjak, G. (1997). Äquivalenz und kein Ende? Nochmals zur semantischen, kommunikativen und translatorisch- diskursiven Äquivalenz. In G. Wotjak & H. Schmidt (Eds.), *Modelle der Translation Models of Translation: Festschrift für Albrecht Neubert* (ss. 133-170). Frankfurt am Main: Vervuert Verlag.
- Wray, K. B., & Bornmann, L. (2015). Philosophy of science viewed through the lense of “Referenced Publication Years Spectroscopy” (RPYS). *Scientometrics*, 102 (3), 1987-1996.
- Wunderli, P. (1972). *Ferdinand de Saussure und die Anagramme: Linguistik und Literatur. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft: Vol. 14*. Tübingen: M. Niemeyer.
- Yaldır, H., & Üner, A. (2009). Bilimsel İlerleme ve Metod Kavramı Üzerine Karl Popper ve Thomas Kuhn. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (4), 56-71.
- Yang, Y. (2023). The Application of Computers in the Business Sector. In H. Mallick, G. V. B., & O. T. San (Eds.), *Advances in Economics, Business and Management Research: Vol. 668. Proceedings of the 2022 4th International Conference on Economic Management and Cultural Industry (ICEMCI 2022)* (Vol. 231, ss. 1863-1870). [Dordrecht]: Atlantis Press.
- Yazıcı, M. (2010). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yıldırım, C. (2012). *Bilim felsefesi* (14. bs). İstanbul: Remzi kitabevi.
- Yücel, F. (2016). *Çevirinin Tarihi. Çeviribilim Yayınları: Vol. 17*. İstanbul: Çeviribilim.
- Zamzow, J. L., & Nichols, S. (2009). Variations in Ethical Intuitions. *Philosophical Issues*, 19 (1), 368-388.
- <https://stanford.library.sydney.edu.au/archives/sum2016/entries/induction-problem/> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).
- <http://skepdic.com/adhoc.html>. (Erişim Tarihi: 11.01.2019).
- <http://kitaportasi.blogspot.com/2015/04/felsefe-sozlugu.html> (Erişim Tarihi: 26.01.2019).
- <https://www.britannica.com/technology/ENIAC> (Erişim Tarihi: 21.03.2018).
- <https://www.britannica.com/technology/UNIVAC> (Erişim Tarihi: 12.04.2018).
- <http://ilefdergi.ibu.edu.tr/index.php/akad/article/view/4> (Erişim Tarihi: 12. 10. 2018).
- <https://docplayer.org/17359845-Die-leipziger-uebersetzungswissenschaftliche-schule-inhalt.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2023).

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Fırat SOYSAL	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Selçuk Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Alman Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	Selçuk Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Alman Dili ve Edebiyatı
Programı	Alman Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Soysal, Fırat. (2023). Enhancing Translation Studies with Artificial Intelligence (AI): Challenges, Opportunities, and Proposals. <i>Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi</i>, 5(2), 177-191., Doi: 10.55036/ufced.1402649 (Yayın No: 8734918). 2. Soysal, Fırat. (2023). Çeviribilim Felsefesine Doğru: Lakonik Bir Düşünce Yolculuğu. <i>Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi</i>, 5(2), 162-176., Doi: 10.55036/ufced.1402662 (Yayın No: 8734890). 3. Uca, Alaattin ve Soysal, Fırat. (2020). Bir yerleştirme örneği: Friedrich von Schiller’e ait “Die Bürgschaft” adlı baladın Ali Bey Hüseyinzâde (Turan) tarafından Türkçeye çevirisi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i>, 784-815., Doi: 10.29000/rumelide.792507 (Yayın No: 7017811). 4. Soysal, Fırat. (2017). Cumhuriyet Dönemi Çeviri Kurumları, Tercüme Bürosu ve Kurumsallaşma İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. <i>Journal Of History School</i>, 10(XXXII), 211-220., Doi: 10.14225/Joh1180 (Yayın No: 4303468). 5. Soysal, Fırat. (2015). Hermeneutik ve Çeviribilim Bakış Açısıyla Erlebnis ve Erfahrung Kavramlarının Türkçede Alınlanmasına Yönelik Bir Yaklaşım. <i>International Journal of Languages' Education and Teaching</i>, 1(Volume 3 Issue 3), 224-233., Doi: 10.18298/ijlet.536 (Yayın No: 2351301). 6. Soysal, Fırat. (2018). “Peter Camenzind” Romanının Türkçe Çevirisinde Ölüm Olgusunun Aktarımı. <i>Karaman I. Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi</i>, 62-63. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum), (Yayın No:8172599). 7. Soysal, Fırat. (2021). <i>Çeviribilimde Eşdeğerlik, Eşdeğerlik Piramidi Modeli</i>. Çanakkale: Paradigma Akademi. ISBN:978-625-8009-91-0, Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 7453193).	